

Надія Луцан,

доктор педагогічних наук, професор,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Nadia Lutsan,

Doctor of Pedagogics, professor,
the Precarpathian National University
named after Vasyl Stefanyk

УДК:37.01:504

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ГІРСЬКОГО РЕГІОНУ

FORMING THE ECOLOGICAL COMPETENCE OF THE MOUNTAIN REGION CHILDREN

The article analyses ecological education of students from initial school and preschool establishments of mountain regions. Indexes open up ecological competence. The special attention gets forming the ecological-meaning personality.

Key words: preschool education, lessons of thinking, ecological education, ecological-meaning personality, mountain regions.

Постановка проблеми. Природне середовище було, є і буде незмінним партнером людини в її повсякденному житті. Ми черпаємо із скриньки природи всі наші багатства. Природа, її краса і велич залишаються нашим головним скарбом, нашою святинею, яка невіддільна часові.

В останні десятиріччя вплив людини на природу став дуже великим і, що головне, практично не контролюваним, незворотним і майже непрогнозованим.

Формування у підростаючого покоління нової культури ставлення до природного середовища — одне з найважливіших завдань сьогодення. Для досягнення цивілізованого підходу до процесів взаємодії суспільства і природи необхідні два важливих чинники — екологічна політика та екологічна свідомість. Розв'язанню проблем екологічної кризи допоможе тільки екологічно вихована людина. Суспільству сьогодні потрібні екологічно виховані, екологічно грамотні і культурні люди.

Мета статті — привернути увагу до проблеми екологічного виховання та навчання дітей гірських регіонів.

Гострота сучасних екологічних проблем висунула перед педагогічною теорією, дошкільною і шкільною практикою завдання великої економічної і соціальної ваги — виховання молодого покоління в дусі бережливого, відповідального ставлення до природи, захисту і відновлення її багатств.

Держані документи (Національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), «Діти України» та «Концепція екологічної освіти в школах України») орієнтують педагогів на усвідомлення цілей та завдань екологічного виховання підростаючого покоління.

Низкою дослідників (Е.І.Залкінд, П.Г.Саморукова, Н.Ф.Яришева) нагромаджений педагогічний досвід з проблеми формування екологічної культури дошкільників, вироблені окремі підходи до закономірностей ознайомлення дітей з природою, формування ставлення до природи (Б.Г.Грецова, М.К.Ібрагімова, З.П.Плохій, Г.С.Марочко), вивчення взаємозв'язків у природі (С.М.Ніколаєва, Є.Ф.Терентьєва, І.А.Хайдурова), виявлення ролі пізнавальної діяльності в формуванні екологічної культури (Н.І.Ветрова, В.І.Логінова, Л.М.Манєвцева, А.К.Матвеева). Ученими (І.Г.Суравегіна, В.М.Синкевич, Г.П.Волошина) розкрито зміст екологічного виховання молодших школярів у позакласній роботі, в процесі вивчення мови й літератури.

Основний зміст статті. Свідоме і бережливе ставлення до природи повинне формуватися з дитинства, у сім'ї, школі, і можливе воно лише за умови активного формування екологічної культури та накопичення систематичних знань у цій галузі. Так, у словнику ми знаходимо таке тлумачення поняття екологічного виховання: «Екологічне виховання — це система виховних заходів, спрямованих на формування у членів суспільства екологічної культури, гуманності, науково-обґрунтованого ставлення до природи як вищої національної загальнолюдської цінності» [5].

Отже, екологічне навчання і виховання — це психолого-педагогічний процес, спрямований на формування у людини знань наукових основ природокористування, необхідних переконань, практичних навичок, певної орієнтації і активної життєвої позиції в галузі охорони, збереження і примноження природних ресурсів.

Екологічну освіту учнів початкових класів слід розглядати як інтегруючий аспект освіти взагалі, який забезпечує взаємозв'язок між гуманітарними і природними знаннями і таким чином сприяє формуванню у дітей цілісної картини світу.

В «Концепції екологічної освіти в школах України» екологічна освіта виділяється як складова частина комплексного формування особистості і визначає пріоритетний напрям-організацію навчальних предметів у загальноосвітній школі. Вихідним положенням в Концепції є те, що екологічна освіта і виховання в сучасних умовах розглядається не як окремий аспект, а як новий зміст і мета сучасного загальноосвітнього процесу в цілому. В Концепції визначено, що метою екологічної освіти і екологічного виховання є формування екологічної культури особистості, яка базується на знаннях про взаємодію людини і природи, включає уміння дати оцінку стану навколишнього середовища, прогнозувати можливі негативні наслідки побутової і виробничої діяльності. Концепція відображає сучасні тенденції освітнього процесу, який свідчить, що в країні одночасно розвивається декілька варіантів шкільної екологічної освіти і виховання. Кожен з варіантів враховує міжнародні принципи: єдність інтелектуального, емоційного і взаємозв'язок глобального, національного і краєзнавчого підходів.

Екологічна культура школяра охоплює:

- знання про взаємозв'язки в природі та усвідомлення людини як її частини;
- розуміння необхідності берегти навколишнє середовище;
- уміння і навички позитивного впливу на природу;
- розуміння естетичної цінності природи.

Метою екологічної культури, виховання є формування системи наукових знань, поглядів, переконань, які закладають основи відповідального ставлення до навколишнього природного середовища. Немає сумніву в тому, що екологічне виховання треба починати з дошкільного віку і продовжувати в початковій школі.

Уже в початкових класах у школах гірської місцевості слід сформувати у дітей думку, що людина — невід'ємна складова частина природи, що вона, розвиваючись, задовольняючи свої потреби, впливає на навколишнє середовище. Цей вплив може бути як позитивним, так і дуже негативним. Доцільно на уроках природознавства навести приклади і показати, що в результаті хижацького ставлення до природи знищено значні території лісів, зменшено чисельність багатьох тварин, птахів і рослин, багато з яких повністю зникли з поверхні Землі.

Екологічне виховання дітей гірського регіону здійснюється на всіх етапах навчання в початковій школі і може бути реалізоване через систему завдань:

- формування в учнів розуміння необхідної гармонії людини з природою;
- оволодіння знаннями про природу гірського краю;
- виховання почуття відповідальності за природу як національне багатство, основу життя на Землі;
- формування готовності до активного екологічного мислення.

Нами був виявлений недостатній рівень розвитку екологічної компетентності природоохоронного, краєзнавчого, культурологічного змісту в дітей гірського краю. Під «екологічною компетентністю» ми розуміємо екологічну обізнаність дітей, що передбачає наявність певних екологічних знань природознавчого, природоохоронного, краєзнавчого, культурологічного і валеологічного змісту, умінь і навичок, які з переходом дітей з одного вікового періоду до іншого поступово ускладнюються і розширюються.

Зупинимось на показниках засвоєння змісту окремих видів екологічної компетенції, які найбільше знаходять своє втілення в Карпатському регіоні. Так, *природознавча компетентність* молодших школярів передбачає наявність уяви у дітей про основні об'єкти живої і неживої природи, їх характерні особливості, розуміння явищ природи і різноманітності взаємозв'язків між об'єктами природи, вміння створювати умови для життєдіяльності живих організмів, знання правил поведінки в природі. Показниками природознавчої обізнаності першокласників гірських шкіл є: орієнтування дітей у рослинному і тваринному світі найближчого оточення: сформованість понять про різноманітність зв'язків у природі, оволодіння навичками вирощування та догляду за рослинами та тваринами, знання норм і правил поведінки в природному середовищі.

Природоохоронна компетенція передбачає: наявність елементарних знань раціонального природокористування, природоохоронних заходів свого краю. Показниками природоохоронної компетенції дітей гірської місцевості є: сформованість понять про природоохоронні заходи в галузі природокористування: використання природних ресурсів у господарській діяльності і т. ін.

Краєзнавча компетентність передбачає: знання характерних особливостей природи рідного краю, знання про природоохоронні заходи рідного краю (заповідники). Показниками краєзнавчої обізнаності учнів гірських шкіл є: наявність уявлень про характерні особливості природи рідного краю.

При реалізації вимог екологічного виховання необхідний комплекс таких методичних засобів і прийомів, щоб вивчення природи, будь-яке спілкування з нею залишало в пам'яті дітей глибокий слід, обов'язково впливало на почуття і свідомість. Саме такий вплив мають ігри, вікторини, екскурсії, народні прикмети, екологічні до-

сліді, тому їх розглядають як важливу умову ефективного формування екологічної культури в учнів молодших класів гірської місцевості.

У гірській школі необхідно створювати всі умови для виховання молодших школярів у дусі любові до рідного краю, охорони навколишнього середовища, науково обґрунтованого використання природних багатств. Природоохоронну освіту учнів слід здійснювати в різних напрямках: на уроках, під час проведення екскурсій та науково-дослідницької роботи, в позаурочній роботі тощо.

Формування екологічно-вихованої особистості — це не тільки знання морально-етичних норм і правил, але й ставлення до цих норм, причому, таке ставлення, яке перетворює їх у внутрішнє надбання людини, стає регулятором її поведінки. Як часто ми стикаємось з тим, що дитина знає правила поведінки і водночас порушує їх. Вся справа в тому що це правило не стало її внутрішнім особистісним знанням, не ввійшло в систему її внутрішніх цінностей.

Формування ставлення до навколишнього — складний процес, що передбачає комплексний підхід: набуття спеціальних природничих знань, наявність позитивного емоційного ставлення і певних практичних навичок. Ці компоненти нерозривно пов'язані між собою. Спинимось, зокрема, на формуванні позитивного емоційного ставлення дитини до природи, оскільки гірський регіон має найбільші можливості для розв'язання цього важливого завдання.

За несприятливих умов виховання позитивні емоції можуть перетворюватися у негативні або ж, непідкріплені, перейти у байдужість до об'єктів природи. Тому дуже важливо, які враження залишаються від першої зустрічі з твариною, рослиною, явищем природи. На першому етапі навчання розуміння естетичної цінності природи важливу роль відіграє приклад відповідної оцінки об'єктів і явищ природи зі знайомими і приємними образами. Казки, легенди, думи мають велике виховне значення завдяки їхньому особливому емоційному впливу на психіку дитини. Через ці форми народного епосу прищеплюється не лише любов до природи, а й усвідомлення необхідності її охорони, популяризації знань про навколишнє середовище, завдяки чому у дитини формується правильна екологічна поведінка.

Позитивний вплив на розвиток екологічної вихованості має складання екологічних казок, використання творчих ігор і створення ігрових ситуацій екологічного спрямування. Ігри та вікторини на екологічну тематику стимулюють інтерес учнів до проблем навколишнього середовища і надають урокам яскравого емоційного забарвлення. Проблемні ситуації, наповнені екологічним змістом, виступають як засіб психологічної підготовки дітей до майбутніх життєвих ситуацій. Вони спонукають дитину до самостійного вибору поведінки дій у природі. Крім того, ситуації екологічного змісту звернені безпосередньо до особистості, яка ставиться в такі умови, коли потрібно самостійно запропонувати свій варіант рішення, дати оцінку, виразити власне ставлення до подій.

Висновки. Отже, екологічне виховання учнів гірських шкіл — запорука збереження та сталого розвитку Карпат.

1. Волкова С.А. Екологічне виховання школярів. — К.: Знання, 1985. — 48 с.
2. Киселев И.И. Мировоззрение и экология. — К.: Наукова думка, 1990. — 111 с.
3. Концепція екологічної освіти в школах України. — К., 1993. — 17 с.
4. Кравченко С.М., Костецкий М.В. Екологічна етика та психологія людини. — Львів: Світ, 1992. — 104 с.
5. Научно-технический прогресс. Словарь. — М.: Политиздат, 1987.

Людмила Степанова,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Lyudmyla Stepanova,

Candidate of pedagogical sciences, docent,
Precarpathian National University
named after V.Stefanyk

Галина Сав'юк,

кандидат технічних наук, доцент,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Galyna Savyuk,

Candidate of technical sciences, docent,
Precarpathian National University
named after V.Stefanyk

УДК 502:37 (581.9 + 591.9)

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ — НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИРОДИ КАРПАТ

In this article is shown the problem of environment pollution in Ukrainian Carpathians and the necessity of ecological education of pupils, beginning from the elementary school.

Актуальність проблеми. Карпати — унікальна і дуже вразлива екосистема. Українські Карпати багаті рекреаційними ресурсами — це мінеральні води, ліси, пам'ятки історії і культури. У Карпатах формуються основні водні артерії, збереглися великі лісові масиви, які відіграють значну роль у формуванні клімату. Клімат тут м'який і вологий. Гори характеризуються різноманіттям природних зон, пов'язаних з вертикальною поясністю, багатьма природними ресурсами. Все це разом з прекрасними краєвидами створює сприятливі умови для розвитку туризму та санаторно-курортного господарства. Карпати — це єдиний в Україні район щодо розвитку гірськолижного відпочинку та спорту на рівні світових стандартів [3].

Питання розвитку екотуризму в Карпатах розглядалися на Міжнародній науково-практичній конференції 10-12 жовтня 2007 в м. Рахові. Для Українських Карпат розвиток туристичного господарства особливо актуальний через низький рівень зайнятості населення у виробництві.

У зв'язку із швидким розвитком промислового виробництва у XX-XXI ст. спостерігається значне забруднення навколишнього середовища, зменшення площ лісових масивів, надмірне і нераціональне використання природних ресурсів, оголення гірських схилів, забруднення водойм та ґрунтів. Наслідком цього стало збільшення в Карпатах катастрофічних явищ, таких, як селі та паводки [4, 7].

Туризм має не лише позитивні риси, але приносить і негативні наслідки перш за все для стану навколишнього природного середовища. Серед місцевого населення та серед туристів відзначається низький рівень екологічної культури. Про це свідчать факти значного забруднення водних артерій та природних пам'яток побутовим сміттям, вирубування дерев і чагарників, розпалювання багаття у недозволених місцях, що може спричинити пожежі, тощо. Місцеве населення влаштовує стихійні сміттєзвалища, в т.ч. в районах найкрупніших рік регіону — Прута, Черемоша, Тиси та їх приток (див. світлину: «Вовчинецькі гори. Стихійне сміттєзвалище»). Внаслідок нераціонального використання пасовищ відбувається виснаження альпійських та субальпійських лук. Нерідко порушується законодавство України через самовільні рубки та випадки браконьєрського полювання. Зменшенню кількості правопорушень у сфері природоохорони сприятиме вдосконалення природоохоронного

законодавства і посилення контролю за його дотриманням, встановлення суворого режиму на територіях природно-заповідного фонду.

Карпати належать до регіонів України, де зосереджена найбільша кількість великоплощинних заповідних територій. Тут знаходяться біосферний та природний заповідники, 6 національних природних парків, 5 регіональних ландшафтних парків [5]. На заповідних територіях проводяться наукові дослідження, розробляються плани організації охорони, інвентаризаційні та паспортизаційні роботи, спрямовані на збереження природи Карпат.

Іншою складовою природоохоронного процесу повинна стати розробка програм, спрямованих на підвищення екологічної культури населення [2]. Програми повинні розроблятися для різних вікових та соціальних груп. Еколого-освітні програми в основному спрямовані на школярів середньої та старшої ланки школи, студентів. Неохопленими залишаються діти дошкільного та молодшого шкільного віку. У провідних європейських країнах формування екологічної культури починається з дошкільного віку, продовжується у початковій, середній школі і на студентській лаві. А система суворого контролю, відповідальність за порушення природоохоронного законодавства примушує до дотримання його норм і правил. Так формується екологічна свідомість населення [2].

Цікава еколого-освітня робота з учнівською молоддю проводиться в Карпатському біосферному заповіднику [1]. Організуються такі екоосвітні заходи, як День Води, День птахів, День ентомолога, День флори. Щороку учасниками заходів стають 350-600 школярів. З учнями старшого шкільного віку проводяться учнівські семінари і конференції. Долучаються також і учні 7-8-х класів. Основними формами роботи є лекції, екологічні уроки, еколінійки, диспути тощо. Організуються також екскурсії у природу, заповідні місця. У період шкільних канікул на базі Карпатського біосферного заповідника організовуються екологічні табори.

Однак еколого-освітня робота з дітьми молодшого шкільного віку є недостатньою. Проводяться екологічні ігри, вікторини, екскурсії, конкурси малюнків, міні-творів, виробів з природного матеріалу. Але ця робота не має систематичного характеру. В даний час, коли в Карпатському регіоні швидкісними темпами розвивається туристичне господарство, особливого значення набуває екологічна освіта молоді. На розвиток галузі прямий вплив має стан довкілля, який залежить від екологічної культури населення. Туристична галузь потребує спеціалістів із знанням природи регіону, навичками проведення спостережень за нею, знанням та дотриманням правил і норм поведінки у природному середовищі та на заповідних територіях.

Методика екологічної освіти ґрунтується на поєднанні інтелектуального та емоційного компонентів сприйняття природи з практичною природоохоронною діяльністю школярів. Досліджуючи найбільш раціональні шляхи екологічного виховання дітей молодшого шкільного віку, ми здійснили аналіз можливостей варіативних програм предметів, що складають ядро освітніх галузей «Людина і світ» та «Технології» діючих стандартів початкової ланки освіти для цілеспрямованого формування екологічної культури учнів I-IV класів. На основі проведення аналітичної роботи було виявлено, що унікальними можливостями в цьому плані володіють уроки природознавства та трудового навчання, де діти знайомляться з явищами живої та неживої природи, практично освоюють різні види перетворюючої діяльності [6]. Для реалізації цих можливостей екологічна проблематика повинна наскрізь пронизувати навчальні предмети, теми, формуючи в учнів уявлення про природу як колицу людства, яке несе відповідальність за її охорону і раціональне використання. Конкретизуючи ці загальні завдання, потрібно включати дітей у розгляд техніко-технологічних питань, формувати у школярів культуру природокористування як на екскурсіях в природу, так і в процесі конструювання та виготовлення найпростіших виробів. Інтеграція у навчально-виробничий процес елементів екологічної підготовки сприяє підвищенню значення технологічної освіти. Використання в роботі відходів виробництва, покидових матеріалів сприяє вихованню у дітей бережливого ставлення до природних ресурсів, а також вирішенню проблеми матеріального забезпечення, залученню дітей до виконання творчих практичних завдань.

Висновки. У результаті теоретичного дослідження проблем формування екологічної свідомості учнів у навчально-виховному процесі початкової школи, узагальнення передового досвіду педагогів, здійснення елементів експериментальної роботи доведено, що ефективність виховання екологічної культури учнів молодших класів значно підвищується, якщо зміст екологічного виховання відповідатиме програмовим можливостям навчальних предметів, враховуватиме особливості і проблеми місцевого регіону та етнопедагогічні надбання природоохоронних традицій українського народу. При цьому організація діяльності школярів у об'єднаннях за місцем проживання повинна ґрунтуватися на застосуванні у комплексі адекватних молодшому шкільному віку форм, методів і засобів екологічного виховання.

1. Бундзяк В.В. Еколого-освітня робота з учнівською молоддю як складова збереження біорізноманіття // Екотуризм і сталий розвиток у Карпатах: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — Рахів, 2007. — С. 27-32.
2. Бундзяк В.В., Бундзяк Й.Й. Формування екологічної культури як необхідна складова переходу до сталого природокористування в Українських Карпатах // Проблеми сталого природокористування в Карпатському регіоні: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — Хуст-Рахів, 2006. — С. 55-59.
3. Горбаль І.В. Проблеми і перспективи раціонального використання рекреаційних ресурсів Українських Карпат // Проблеми сталого природокористування в Карпатському регіоні: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — Хуст-Рахів, 2006. — С. 72-74.
4. Грищенко В.Ф., Боева О.Г. Сучасний стан селелавинного моніторингу в гірських регіонах України // Гори і люди (у контексті сталого розвитку). — Том II. — Рахів, 2002. — С. 49-51.
5. Степанова Л.В., Сав'юк Г.П. Екологічна освіта особистості як фактор стратегії сталого розвитку гірських регіонів // Екотуризм і сталий розвиток у Карпатах: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — Рахів, 2007. — С. 294-297.
6. Сусідко М.М. Карпати — найбільш паводконебезпечний регіон України // Гори і люди (у контексті сталого розвитку). — Том II. — Рахів, 2002. — С. 158-162.

Світлана Лазарева,

методист з екології Чернівецького обласного
інституту післядипломної педагогічної освіти

Svitlana Lazaryeva,

methodologist on ecology of Chernivtsi regional Institute
of Aftergraduation Pedagogical Education

УДК 371.4

ЕКОЛОГІЧНЕ ТА ПРИРОДООХОРОННЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ГІРСЬКИХ ШКІЛ — ЗАПОРУКА ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ КАРПАТ

ECOLOGICAL AND NATURE PROTECTION EDUCATION OF PUPILS OF MOUNTAIN SCHOOLS IS THE PLEDGE OF PRESERVATION AND CONSTANT DEVELOPMENT OF THE CARPATHIANS

Ecological education, on one hand, should be separate element of general system of education and on the other hand — an integral part of it.

Постановка проблеми. Екологічна освіта — це діяльне прагнення жити в гармонії людини з природою, щоб забезпечити кращу якість життя не тільки собі, але і майбутнім поколінням. Адже якість життя залежить від стану оточуючого середовища і розв'язання екологічних проблем.

Чому ж про екологічну освіту стали говорити, особливо виділяючи її з усієї сфери освіти і виховання?

По-перше, мова йде про екологічну освіту дітей середнього, старшого шкільного віку. По-друге, поняття «екологія» буде вживатися не стільки в біологічному, скільки в соціальному характері. І зрештою, під екологічною освітою будуть розуміти навчання і виховання для вирішення соціально-екологічних проблем. В широкому змісті основна мета освіти для збалансованого (сталого) розвитку складається у всебічно освіченій соціально-активній особистості, норми поведінки забезпечують готовність до соціально-відповідальної діяльності, до неперервної освіти в швидкоплинному світі.

Освіта для збалансованого розвитку покликана:

- сприяти розповсюдженню знань про оточуюче середовище, його стан;
- представити критерії, стандарти, рекомендації по прийняттю рішень в сфері охорони довкілля і комплексному розв'язанню соціально-економічних, екологічних проблем;
- демонструвати можливості розвитку економіки при збереженні довкілля;
- піднімати значимість екологічних трагедій і економічних цілеспрямованих прийомів господарювання різних народів для бережливого ставлення до природно-культурної спадщини;
- сприяти особистому росту, саморозвитку, самореалізації, самоактуалізації учнів;
- створити можливість для становлення бережливого ставлення до людей, природи, культурних цінностей;
- активної громадянської позиції;
- ціннісної орієнтації і еколого-гуманістичної картини, заснованої на етиці;
- відповідальний за стан навколишнього середовища раціональне використання природних ресурсів нині живучим і майбутнім поколінням людей.

Найбільш у специфічному аспекті мета освіти сталого розвитку — це сприяння одержання знань, навиків, досвіду, розвитку творчих здібностей, самореалізації, становлення особистості учнів в процесі комплексного рішення і попередження соціальних, економічних, екологічних проблем для покращення якості життя нині живущих і майбутніх поколінь на основі сталого розвитку.

Основним механізмом рішення проблем і реалізації сталого розвитку служить облік потреб і взаємодії всіх секторів суспільства державних етапів, виробничо-підприємницьких структур, населення регіону, в якому реалізується план стійкого розвитку.

Створення умов для оволодіння уміннями і навиками:

- аналізувати і узагальнювати соціальну, економічну, екологічну інформацію, отримувати і передавати інформацію технологій (електронна пошта і Інтернет);

- співдружність і комунікація для ефективної взаємодії з усіма ділянками реалізації концепції стійкого розвитку;
- прогнозувати і моделювати процеси, зв'язані із стійким розвитком соціально-еколого-економічних систем;
- ефективного прийняття рішення;
- вести спостереження і дослідження на місцевості;
- застосування знань до збалансованого (сталого) розвитку у повсякденній і побутовій діяльності, вимагаючи правила поведінки в оточуючому середовищі, адаптацію до умов території проживання, оцінку господарської і екологічної обстановки в своїй місцевості;
- критично оцінювати інформацію, ґрунтовно аналізувати джерела суспільної думки, приймати знання в новій ситуації, реалізувати своє право на вільний вибір думок і переконань, а також спонукати людей до дій, спрямованих на стійкий розвиток соціально-економічних систем.

Освіта для сталого розвитку покликана відповісти на питання, що повинні знати й уміти учні до того часу, як вони закінчать школу, коледж, університет, які знання і навички треба придбати дорослим щоби бути максимально (здоровими) корисними для покращення якості життя і рішення проблем свого суспільства, включаючи гармонізацію відносин суспільства і природи.

Міждисциплінарна екологічна освіта повинна бути значно ширша, ніж взаємодія знань зі сфери біології, географії та інших природничих наук. Завдання екологічної освіти — проявляти підтримку реалізації соціальних стратегій через освітні проекти.

Такими проектами є дослідження біорізноманіття Карпат з метою вивчення та відновлення певних видів ранньоквітучих первоцвітів околиці села Банилів-Підгірного Сторожинецького району Чернівецької області. Даний проект формує екологічну свідомість до збереження природи рідного краю для наступних поколінь.

Іншим проектом є озеленення території Чернівецького обласного онкологічного та кардіологічного центру у рамках Всеукраїнської акції «добро починає з себе» з метою озеленення лікувальної установи. Даний проект складено гімназією № 5 м. Чернівців. Реалізація цього проекту буде здійснюватися силами екологів області.

Дією даних проектів необхідно демонструвати учням перспективи соціальної стратегії, в реалізації яких вони повинні брати участь.

Навчити дітей у дитячих установах гірської місцевості вести спостереження та дослідження на місцевості, де ти проживаєш, аналізувати причинні зв'язки.

Метою екологічного виховання є:

- формування особистості з екоцентричним типом мислення й свідомості;
- поглиблення наукових знань з екології, що забезпечують відповідальне ставлення школярів до навколишнього середовища;
- виховання любові до природи;
- відродження кращих традицій українського народу у ставленні до довкілля;
- навчальна і пропагандистська робота з питань охорони природи.

Цілями екологічного виховання є:

- формування елементів наукових знань учнів у процесі ознайомлення з природою;
- інтеграція екологічних знань як засіб формування світогляду учнів;

формування позитивної мотивації ставлення до природи в цілому, а також до екологічних проблем сучасності.

Завданнями екологічного виховання є:

- прищеплення учням інтерес до навчальних та наукових досліджень;
- розвиток дослідницької складової у світогляді учнів;
- використання місцевих матеріалів та формування вміння приймати рішення і активно діяти по збереженню довкілля.

Формами екологічного виховання учнів в позаурочний час є:

1. Екологічні класні години
2. Клуб «Юні екологи»
3. Родинне виховання
4. Трудові десанти
5. Робота в живому кутку
6. Природоохоронні та екологічні свята
7. Виставка домашніх тварин
8. Конкурси плакатів, малюнків, озеленення класних кімнат
9. Виставка домашніх і екзотичних рослин, квіткових композицій
10. Висаджування квітів, дерев, кущів

На базі дитячих установ м. Чернівців створена і працює лабораторія за програмою ОІППО «Оздоровчий фіто-дигсадок». Керівництво, яке здійснюється за допомогою науковців м. Києва та м. Чернівці, даний проект перед-

бачає збереження та зміцнення здоров'я дітей через контакт з природою, гармонією жити у злагоді з її законами, не порушувати їх. Основною метою даної роботи є формування культури у дітей по збереженню багатств природи, бережливого ставлення до неї та відновлення втраченої флори і фауни. Етичне ставлення до всього живого на землі є вектором виховного процесу біоетика формує екологічний світогляд, культуру спілкування з природою та компетентність дітей. Навчальні виховні екологічні заходи УДУ та НЗ області проводяться з участю дітей реалізації екологічних проектів та участі в акціях, операціях, конкурсах, масових заходах.

Наше теперішнє життя ставить перед сучасною освітою завдання виховати та навчити дітей ціннісному ставленню до природи. На жаль, останніми роками люди впритул зіткнулися з глобальними екологічними проблемами. Тому ці проблеми дали великий поштовх швидкому розвитку такої науки, як екологія. І ця наука повинна насамперед бути донесена дітям, тобто нашому майбутньому.

Якщо ми маємо намір в майбутньому жити в більш стабільному світі, сучасні проблеми потрібно вміти бачити, шукати і знаходити шляхи їх вирішення. Знання мають бути набутими, здобутими, відкритими самими дітьми, лише тоді вони стануть для них значущими. Завдання набуття знань, як і інші освітні завдання, можна вирішити, лише зацікавивши дитину, створивши умови для того, щоб у них виникла потреба в освіті.

А цього неможливо досягти, сухо викладаючи наукові відомості і факти. Навчання має бути цікавим і захоплюючим.

Природоохоронна і екологічна робота в нашій школі проводиться у п'яти напрямках:

- *методична робота*
- *навчальна робота*
- *виховна робота*
- *позаурочна робота*
- *позашкільна робота*

Навчальна робота включає уроки, факультативи, предметні тижні. Екологічну освіту учні школи одержують на уроках екології в 10 класі і факультативах в 6-х класах. Впродовж уроків активно використовуються ігрові форми пропаганди екологічних знань — конкурси, вікторини, КВК, брей-ринги, які є найбільш доцільними для учнів 6-х класів, учні 10 класу найактивнішими є при проведенні диспутів і тренінгів.

На сьогоднішній день важливим і актуальним питанням для вчителя є впровадження елементів екологічного виховання та освіти учнів у структуру і традиційних уроків. При вивченні таких предметів, як «Природознавство», «Основи безпеки життєдіяльності», «Основи медико-санітарної підготовки» перед собою ставлю мету — екологізації даних дисциплін, що можливо завдяки інтегрованому змісту науки екології і проникненню її сьогодні майже в усі сфери життя.

У програмі шкільного курсу «Природознавство» зазначено, що його зміст передбачає формування в учнів цілісного уявлення про сучасну природничо-наукову картину світу, роль і місце людини в довкіллі, її моральну відповідальність за збереження природи та цивілізації в цілому. У зв'язку з цим уроки з природознавства я намагаюся спрямовувати на формування в учнів умінь встановлювати гармонійні стосунки з природою і усвідомлювати загальну закономірність «Все пов'язане з усім».

Вивчаючи тему «Значення знань про природу в житті та діяльності людини», пропоную учням намалювати попереджувальні знаки «Що заборонено в природі», за допомогою роботи в групах розробити правила поведінки в природі.

При вивченні складу повітря під час бесіди обмірковуємо такі питання:

1. Що є джерелом кисню на Землі?
2. Чи може людина призвести до зменшення кількості кисню в повітрі і як?
3. Що буде, якщо на планеті зникнуть рослини?

Учні, відповідаючи на питання, формулюють висновки про те, що без рослин життя на Землі було б неможливим і тому їх слід охороняти і сприяти їх збільшенню.

Цікавою формою екологічного виховання є класні години і виховні заходи. На них обговорюються питання стану навколишнього середовища та збереження природоохоронних багатств, ознайомлення з основними проблемами, що пов'язані зі станом здоров'я дітей нашої області. Обговорюються питання про вплив природних чинників на людину протягом життя.

В екологічній роботі школи значне місце займає *позашкільне екологічне виховання*. Його складовими є:

1. Екскурсії
2. Співпраця з кафедрою екології ЧНУ, еколого-натуралістичним центром
3. Подорожі
4. Природоохоронні акції міського, обласного, всеукраїнського значення

Дуже до вподоби нашим учням екскурсії. Цікавою і захоплюючою була поїздка в село Чорторія Кіцманського району, де учні саморуч підгодовували найніжніших і найпрекрасніших птахів — лебедів, що вже декілька років зимують там.

В квітні під час проведення тижня екології, діти відвідали спортивно-оздоровчий комплекс «Цецино», який вразив їх не тільки своїм краєвидом, але й кінним господарством. Учні отримали інформацію від співробітників

комплексу про догляд і утримання коней, оцінили їх велич і красу. Катання на конях справило неймовірне враження на дітей.

Впродовж навчального року учні з задоволенням відвідують зоомузей і ботанічний сад ЧНУ, де збагачують свої знання про тваринний і рослинний світ не тільки України, але й всієї планети.

Робота з екологічного виховання ведеться і на уроках «З основ безпеки життєдіяльності» в 9-11 класах. Розв'язування різноманітних ситуаційних задач, пов'язаних з забрудненням навколишнього середовища, підводить учнів до свідомого і відповідального ставлення до природи. Учні усвідомлюють, що за вдіяні вчинки платою буде особисте здоров'я.

На заняттях з основ медичних знань питання збереження екології розглядається і в 10 і в 11 класах, під час вивчення розділу «Цивільна оборона». На уроках наголошую, що внаслідок застосування бойових отруйних речовин, бойового застосування та випробувань ядерної зброї, руйнування підприємств хімічної та нафтодобувної промисловості посилюється токсичне і радіоактивне забруднення, яке призводить до серцево-судинних, ендокринних і онкологічних захворювань.

Навчання поза уроком — це можливість істотно доповнити процес підготовки підростаючого покоління до життя, що дозволяє набагато повніше врахувати знання й інтереси школярів, їхні пізнавальні можливості, використання здобутих знань, умінь та навичок у практичній діяльності.

Доцільно організоване спілкування школярів з природою. Спостереження за наслідками діяльності людини та особиста участь у різнобічній природоохоронній роботі сприяють формуванню особистих якостей. Могутнім джерелом для формування таких якостей у школярів є природа, яка допомагає дитині розкритися, навчитися, бачити, пізнавати, творити прекрасне і діяти.

З метою реалізації збалансованого розвитку в освітніх закладах області проводяться факультативи з даної тематики, програма яких розроблена Чернівецьким обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти. Педагогам області надається методична консультація щодо проведення занять з забезпеченням літератури.

Висновки. Формування екологічної культури всіх верств населення передбачає усвідомлення: безперспективності технократичної ідеї розвитку й необхідності заміни її на екологічну яка базується на розумінні єдності всього живого й не живого в складно організованій глобальній системі гармонійного співіснування й розвитку; розуміння необхідності узгодження стратегії природи і людини на основі ідеї універсальності природних зв'язків та само обмеженості подолання споживацького ставлення до природи.

1. Павличенко П.Г. До питання теорії та практики сталого розвитку // Еколог. вісник — 2002. — № 11/12. — С. 10-12.
2. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Наше спільне майбутнє» — 1987.
3. Загальна концепція формування екологічно сталих і високопродуктивних агроландшафтів /Булигін С.Ю. — Стан земельних ресурсів в Україні. Проблеми та шляхи вирішення. Зб. допов. Всеукр. наук.-практ. конф. — К.: Центр екологічної освіти та інформації. — 2001. — С. 69-74.
4. Методичні вказівки з розробки регіональних стратегій сталого розвитку / Шапар А.Г., Ємець М.А., Копач П.І., Поліщук С.З., Тяпкін О.К., Хазан В.Б. — Дніпропетровськ: Вид-во «Моноліт». — 2003. — 131 с.
5. Порядок денний на XXI століття: національний шлях до гармонійного розвитку /Шевчук В., Саталкін Ю., Білявський Г., Медведенко І., Навроцький В., — К.: «Літсофт», 2002. — 51 с.
6. Екологічна освіта і сталий розвиток /В.В. Добровольський. — 2002. — № 11-12. — С. 16.

Любов Масевич,

завідуюча предметною комісією
Коломийського педагогічного коледжу,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Lyubov Masevych,

head of the subject commission
of Kolomyia Pedagogical College,
Vasyl Stefanyk Pre-Carpathian National University

Тетяна Масевич,

магістр педагогіки,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Tetiana Masevych,

magistr of the Pedagogical,
Vasyl Stefanyk Pre-Carpathian National University

ВПРОВАДЖЕННЯ ТРУДОВИХ ТРАДИЦІЙ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС ШКІЛ ГІРСЬКОГО РЕГІОНУ КОЛОМИЙЩИНИ

INTRODUCTION OF LABOUR TRADITIONS IN TEACHING AND EDUCATIONAL PROCESS OF SCHOOLS IN THE MOUNTAIN REGION OF KOLOMYIA DISTRICT

This article deals with studying of working traditions of population living in mountain regions of Kolomyia district and how to use this material in educational process at secondary school. Ukrainian people have always kept their customs and traditions, trying to improve them and to enrich them. They knew that to work means to live and that the work is basis of life of every society. While working, a man develops his physical strength, his mind, improve his esthetic tastes and enriches his spiritual world. These ideas were shaped by such famous pedagogues as K. Ushunsky, V. Sukhomlynsky, M. Stelmahokhovich and others. The working experience of the best teachers of mountain regions is used in this article. They are using different forms, methods and technique to influence a person in order to prepare our young generation to their working life

Постановка проблеми. В сучасній педагогічній науці ніхто не піддає сумнівам думку про те, що модель трудового навчання та виховання в українській національній школі має базуватися на традиціях народної системи передачі трудового досвіду підростаючому поколінню. Адже тисячолітній досвід народу дав можливість відібрати найкращі форми, методи і засоби впливу на особистість заради підготовки її до самостійного трудового життя. Народ дуже пильно зберігав, удосконалював і розвивав свої трудові традиції, твердо пам'ятаючи, що праця — це першооснова життя суспільства.

Дослідженню етнопедагогічних засад етнопедагогічних засад присвятили свої твори Г.Сковорода, К.Ушинський, О.Духнович, В.Сухомлинський, а також М.Стельмахович, С. Домбровський, Р.Скульський та багато інших вітчизняних учених. Однією із важливих традицій українського народу є залучення дітей та молоді до систематичної праці як засобу трудового виховання. Високу оцінку їй дав видатний український педагог Василь Сухомлинський, який писав: «Це одвічні традиції народної педагогіки: діти допомагають трудитися батькам, батьки не можуть в своїй праці обійтися без дітей... Народна педагогіка знає, що дитині посильне і що непосильне,

знає, бо в ній органічно поєднується життєва мудрість з материнською і батьківською любов'ю. Народна педагогіка не боїться того, що праця втомлює, вона знає, що праця неможлива без поту і мозолів.

Основний зміст статті. Народна педагогіка, яка знає чарівну силу праці, відкрила перед нами нові джерела виховної мудрості. Ми переконалися, що тільки завдяки праці, в якій є піт, і мозолі, і втома, людське серце стає чуйним і ніжним. Завдяки праці людина стає здатною пізнавати навколишній світ серцем».

Система освіти, зокрема трудової підготовки молодого покоління, в нашому гірському гуцульському краї мала свої характерні і притаманні лише їй особливості. Це було зумовлено основними видами праці, що тісно пов'язані зі способом життя, веденням господарства, кліматичними умовами, світоглядом місцевого населення. В гірських селах Коломийщини, як і в більш високогірних районах Прикарпаття, діти залучалися до праці з раннього дитинства. Вони пасли гусей, корів, ягнят, допомагали батькам доглядати молодших братиків та сестричок, поратися по господарству. Часто на них покладалися обов'язки заготівлі ягід, грибів, лікарських трав, сіна, складання колотих дров на зиму, підмітання подвір'я, збирання опалого листя, утеплення фруктових дерев у садах, прочищення доріжок від снігу та багато іншого. Трохи старші юнаки та дівчата одержували знання зі скотарства, вони залучалися до роботи по догляду за отарою овець, допомагали в стрижці та переробці вовни. Діти виготовляли також вироби утилітарного та художнього призначення: плели кошики, вишивали, прикрашали різьбою і випалюванням дерев'яні речі, ткали килими та ліжники.

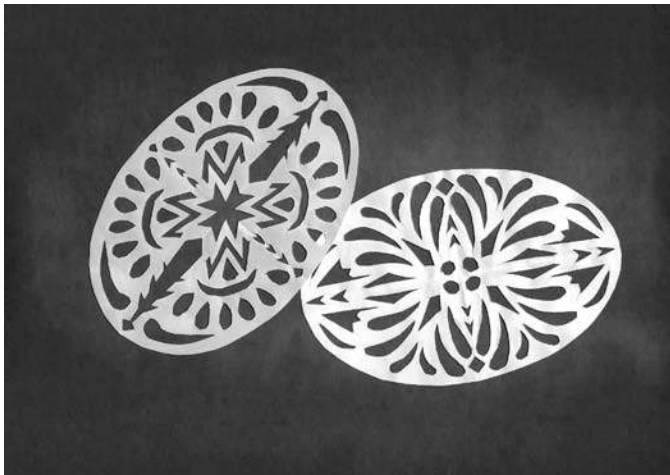
Велику роль у формування особистості молодих горян відігравали традиції і звичаї організації колективної праці. Прикладом цього було проведення вечорниць, толок, в яких поєднувалися праця, відпочинок і розваги. В таких умовах формувалося позитивне ставлення до праці, бажання безкорисливо допомагати один одному, виконувати працю на загальне благо, виникала можливість і бажання передачі набутого досвіду у виконанні трудових дій, формувалося почуття належності до громади.

В умовах сучасної гірської школи, яка є унікальною складовою системи національних загальноосвітніх закладів і покликана навчати гірських дітей у відповідності з вимогами Держстандарту освіти, не можна забувати і не враховувати регіональних особливостей своєї громади. Тому маємо виробляти свою систему і шляхи реалізації загальнодержавних освітніх завдань у галузі трудового навчання та виховання молодого покоління.

Однією із форм дослідження напрямів педагогічної діяльності, пошуку нових ефективних способів передачі знань та вироблення умінь учнів є обмін досвідом роботи. З цією метою при кабінетах методики трудового навчання та образотворчого мистецтва Коломийського педагогічного коледжу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника багато років працює консультативний пункт для вчителів початкових класів шкіл міста і району. Тут вони одержують кваліфіковану допомогу з питань вибору шляхів досягнення мети і завдань в опрацюванні змісту навчальних предметів образотворчого мистецтва і трудового навчання. Серед різноманітних питань, які обговорюють вчителі, чільне місце займають питання вивчення місцевих трудових традицій та впровадження їх педагогічного потенціалу в навчально — виховний процес шкіл гірського регіону Коломийщини. Організовує і проводить таку роботу досвідчений викладач, голова методичного об'єднання викладачів методики трудового навчання та образотворчого мистецтва Любов Масевич. На базі консультпункту неодноразово працювали семінари та майстер — класи вчителів початкової школи, де вони мали змогу поділитися думками, зібраними матеріалами, практичними умінями, багажем педагогічного досвіду з новітніх освітніх технологій в галузі трудового навчання та виховання учнів на засадах народної педагогіки через впровадження національних трудових традицій.

Не менш важливим питанням в національному вихованні молоді є вивчення, відродження та розвиток і впровадження, з урахуванням новітніх технологій, традиційних народних художніх промислів та унікальних видів мистецтва населення гірських регіонів України. Гірська Коломийщина з давніх — давен славилася своєю вишивкою, тканням, керамікою, різьбою по дереву, лозоплетінням, писанкарством, роботами зі сиру і шкіри, ковальством, меблярством, карбуванням, бісероплетенням, витинанкою, штучними квітами з деревної стружки,

паперу, стрічок, пір'я та ін. Тому й природно, що ці багатівкові надбання органічно влітаються у зміст навчальних предметів загальноосвітньої школи, починаючи з початкової її ланки.

Для вчительки початкових класів Ковалівської школи Коломийського району Марії Боечко, випускниці Коломийського педагогічного училища 1972 року, любов до України, її народу, неповторного гуцульського народного мистецтва бере початок з раннього дитинства, бо народилася і виросла в гірському селі Мишин, багатому на майстрів, музикантів, танцюристів, співаків і просто щирих, закоханих у свій рідний край, людей. Ця обдарована, талановита жінка створює для своїх вихованців на уроках трудового навчання та образотворчого мистецтва умови для розвитку їх творчих здібностей, плекає паростки талантів, що проростають з родинного коріння цього унікального гірського краю Коломийщини. Багаторічна праця Марії Боечко — це яскрава книга педагогічного досвіду, куди вписано чимало прекрасних справ, якими щиро ділиться вона зі своїми колегами. «Всім серцем і душою, — каже пані Марія, — любила я українське народне мистецтво, народну творчість, багату культурну спадщину наших горян, починаючи із діда — прадіда, якої тепер навчаю своїх учнів». В зміст її уроків часто влітаються дитячі пісні — ігри «Вербовая дощечка», «Горщики», «Хустина», «Подольночка», «Гая по садочку ходила». Неодноразово учні побували в художній майстерні місцевого маляра Миколи Котлярчука, милувалися чудовими вишивками сільських вишивальниць Євдокії Вовк, Ганни Атаманюк, Марії Ясінської, Марії Боечко, Галини Волошенюк. Не менш захоплюючою для ковалівських школярів була зустріч із заслуженим майстром України, гончарем Надією Кахнікевич,

де вони мали можливість спостерігати за роботою майстрині та випробувати свої уміння працювати на гончарному крузі. Багатьох різних технік народного мистецтва намагається навчити своїх учнів Марія Боечко, та однією з найулюбленіших для них виявився гуцульський розпис керамічних виробів. Враховуючи вікові особливості своїх вихованців, вчителька запропонувала їм для розпису власноруч виготовлені тарелі із пап'є — маше. Це тривалий і клопіткий процес, тому діти працювали і на уроках, і в позаурочний час, що стало приводом до створення гуртка «Калинка». Тарелі, виготовлені і розписані гуртківцями, прикрасили стіни школи та стали родинними реліквіями, що будуть нести пам'ять про шкільні роки. Не дивно, що багато учнів Марії Боечко стали вчителями трудового навчання, образотворчого мистецтва, працівниками культури і просто добрими людьми, «бо кожен, хто хоч трішечки доторкнувся душою до прекрасного світу народної творчості, не може бути байдужою людиною», — висловлює думку вчителька.

Другим цікавим гостем нашого консультативного пункту стала вчителька початкових класів Княздвірської загальноосвітньої школи I — III ступенів Коломийського району Жолобан Наталія Андріївна, яка щиро ділилася своїм досвідом впровадження в початковій школі системи уроків за авторською програмою з лозоплетіння.

Вибір учительки був обумовлений її захопленням цим видом мистецтва і народного промислу, адже село Княздвір розташоване на правому березі ріки Прут, який густо вкритий верболозом, що і використали жителі навколишніх сіл у своїй господарській діяльності. З дитинства бачила вона, як майстерно односельці виготовляли з лози господарські та великодні кошики різної величини, форми та кольору, як прикрашали їх, характерними для цієї місцевості різнобарвними орнаментами з рослинних та геометричних елементів.

Починають учні своє навчання із зустрічей з майстрами лозоплетіння Марією Соколишин, Марією Мосюк, що працюють у рідному селі. Спостерігаючи за їхньою працею, учні переконуються, що вона нелегка, енергозатратна, вимагає неабиякого терпіння, наполегливості і спритності, але дуже цікава і корисна.

Після таких зустрічей та яскравих і переконливих бесід, перших спроб діти розуміють, що це їм під силу, і захоплено починають працювати. Спочатку денце, потім квітка, а потім і складніші вироби: панно, маленькі кошички, вази, різні прикраси і врешті — великодній кошик як свідок досягнення певного рівня майстерності. Роботи учнів Наталії Жолобан високо оцінювалися на щорічних шкільних, сільських та районних виставках народної тво-

рчості. Напевно, не всі вони стануть народними майстрами, але набутий досвід безперечно використають у майбутньому, як добрі господарі. Адже багатівковою традицією української родини є економічне виховання своїх нащадків, щоб «не купували те, що можна зробити своїми руками», а також розуміли, що «із золотими руками без хліба не залишишся».

Чудові народні мистецькі традиції горян впроваджують у своїй роботі вчителі шкіл лівобережної Коломийщини. Так, нещодавно на засіданні консультпункту вчителька трудового навчання Годи — Добровідської ЗОШ Уляна Степанівна Ткачук поділилася результатами впровадження

набутого досвіду за час спілкування з колегами на попередніх зустрічах. Цікавою і доступною, на її погляд, художньою технікою, що сягає своїм корінням у сиву давнину, є витинанка і формотворення з паперу. Попередниками паперових ажурних прикрас були шкіряні та сукняні витинанки. Вони прикрашали одяг та побутові речі українців, а найбільше були поширені серед етнічних гуцулів та лемків. На плечах та передніх полох гуцульських кептарів та кожухів із сап'янових витинанок укладали різноманітні візерунки. Паперові витинанки прикрашали помешкання — стіни, печі, мисники, вікна, сволоки, рами родинних фотографій та багато іншого. Формотворенню з паперу у вигляді рослинних елементів передували квіти з деревної стружки, яку одержували при струганні дощок. Мовою діалекту цей матеріал називався гиблівками або гимблівками, бо інструмент для виконання цієї операції по дереву називали гиблем або гимблем (рубанок, фуганок). З таких квітів виготовляли різного призначення вінки та віночки. Нині цей матеріал замінили папером різної товщини та кольору.

«Витинанка — диво і гра, — на думку Уляни Степанівни, — бо зі звичайного аркуша паперу можна створити цілий світ. Це світ радості, що формує безмежну творчість, яка породжує красу, веде до істини, гармонії, здійснення мрії». На своїх уроках вчителька відкриває простір для дитячої творчої думки, фантазії, просторової уяви та втілення їх в образах, створених маленькими умілими рученятами. Свідченням цього є творчі роботи її вихованців, які з великою цікавістю і захопленням розглядали учасники зустрічі.

Десятирічний ювілей святкував консультативний пункт, а нині центр, в якому проводяться зустрічі вчителів початкових класів. На базі цього центру в рамках тижня предметної комісії трудового навчання та образотворчого мистецтва був проведений семінар учителів початкових класів шкіл міста та району на тему «Трудове виховання засобами образотворчого мистецтва», в роботі якого активну участь взяли викладачі коледжу Масевич Л., Ємчура Т.М., Кенюк Я.В. та вчителі початкових класів Довганюк Г.Д. (с.Гвіздець), Мадерук О.С.(с. Раківчик) та Сметанюк Л.Є. (с.Печеніжин).

Багато цікавих педагогічних ідей запозичили учасники семінару із досвіду роботи цих творчих учителів, що доповнюють і збагачують один одного багатівковим багажем народної творчості через передачу досліджених, відроджених та примножених трудових традицій коломийських горян. Думку про плідну співпрацю викладачів Коломийського педагогічного коледжу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника з інформаційно — методичними центрами міського та районного управління освіти, давно започатковану Масевич Л.Д., висловила методист райво Шумко О.М., яка доклала багато зусиль, щоб обмін досвідом в цій своєрідній педагогічній школі став корисним багажем, який понесуть присутні у свої шкільні колективи.

Ольга Максимович,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Olha Maksymovych,

Candidate of Pedagogics, senior lecturer Precarpathian
National University named after Vasyl Stefanyk

Оксана Максимович,

кандидат економічних наук,
Тернопільський національний економічний університет

Oksana Maksymovych,

Candidate of Economics,
Ternopil National Economic University

УДК 504.37.013

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ГІРСЬКИХ ШІЛ В УМОВАХ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PUPILS OF MOUNTAIN SCHOOLS IN THE CONDITIONS OF RATIONAL WILDLIFE MANAGEMENT

The article finds out the content and the main points of ecological training and education of pupils on the conditions of living in the mountain region through the preservation of the national management of nature.

Key words: ecological education, ecological training, rational management of nature.

Актуальність проблеми. На рубежі нового тисячоліття людство почало розуміти всю складність взаємозв'язку та взаємозалежності елементів довкілля і дійшло висновку про необхідність формування нового світогляду, який базується на збереженні та охороні навколишнього середовища, а значить раціональному природокористуванню. У найважливіших міжнародних документах останнього десятиріччя, присвячених проблемам навколишнього середовища і гармонійного розвитку людства, велика увага приділяється формуванню екологічної культури і свідомості, інформованості людей про екологічну ситуацію в світі, регіоні, на місці проживання, їх обізнаності з можливими шляхами вирішення різних екологічних проблем, з концептуальними підходами до збереження біосфери і цивілізації [1, с.3-4].

Серед пріоритетних напрямів державної політики в Україні у XXI ст. [2] визначено екологічний, мета якого — формування в молоді екологічної культури через ефективну екологічну освіту, яка як цілісне культурологічне явище передбачає не тільки набуття широкого кола знань, а й розвиток достатнього рівня почуття особистої й суспільної відповідальності за стан природного середовища та вироблення потреби адекватних дій щодо його раціонального використання, збереження та відновлення природних ресурсів.

На наш погляд, це має бути екологобезпечне природокористування, яке базується на механізмах розвитку й відтворення довкілля і ґрунтується на принципах поєднання економічної вигоди упорядкованого законом нормативного використання природних ресурсів (враховуючи природні умови), покращення процесів комплексності переробки природних ресурсів (при переробці максимальний вихід корисної продукції та мінімум відходів), зменшення відходів виробництва, розширеного відтворення природно-ресурсного потенціалу в поєднанні з вимогами

екологічної безпеки, включаючи високу екологічність технологій природоперетворюючої діяльності, обмеженого використання, пріоритетності, державного регулювання, екологізації, попередження екологічних наслідків, компенсації збитків, та спрямоване на задоволення потреб населення [3].

Основний зміст статті. Нераціональне природокористування порушує екологічну рівновагу та біологічну гармонію, які сформувалися в процесі еволюції природи. Це відбувається, очевидно, тому, що зона оптимальної життєдіяльності людини обмежена. Для нормальної й здорової життєдіяльності людини в «зоні екологічного комфорту» необхідний набір відносно стійких констант стану середовища. Порушення цих характеристик або їх співвідношення погіршує життєве середовище.

З огляду на те, що в світі не існує ефективної системи екологічної освіти, яку можна б було без суттєвих змін взяти за основу, формування її в Україні відбувається на основі власного досвіду розробників із урахуванням національних особливостей. Є окремі доробки з питань екологічної освіти і виховання, екологічної етики і психології тощо, однак хоча в останні роки і накопичено багатий теоретичний матеріал і практичний досвід у царині екологічного виховання, бажаної ефективності не досягнуто. Проблема виховання екологічної культури в школі, позашкільних виховних закладах, особливо це стосується гірських районів Карпат (зокрема, тільки на Івано-Франківщині нараховується 225 шкіл з гірським статусом), на сьогодні є мало дослідженою, а тому актуальною.

На даному етапі розвитку шкільної освіти спостерігається низький рівень екологічної культури молоді, що пояснюється рядом причин (багаторічне панування споживацького ставлення до природокористування, відсутність чіткої системи законодавчих природоохоронних актів та порушення існуючих, недооцінка екологічних знань у системі освіти, низький рівень впровадження досягнень педагогічної науки в практику, недостатня професійна компетентність педагогічних кадрів у галузі екологічної освіти, слабе матеріально-технічне і методичне забезпечення навчально-виховного процесу, недостатній зв'язок теоретичних знань з практикою, реальним життям, недооцінка емоційного фактору при формуванні ставлення до природи тощо). Названі недоліки підсилюються недостатньою розробленістю методології з цих питань, змісту та завдань освіти в галузі охорони навколишнього середовища, сучасних методів екологічного навчання та виховання.

У зміст шкільної освіти повинні бути включені наступні елементи: система знань про взаємодію суспільства і природи, ціннісна екологічна орієнтація, система норм і правил відношення з природою, вміння і навички з вивчення та охорони природи. Отож, основною метою освіти в галузі охорони навколишнього середовища є виховання екологічної культури особистості як форми регуляції взаємодії людини з природою.

Екологічну культуру можна розглядати у різних аспектах. По-перше, вона є результатом діяльності людини з перетворення природного середовища відповідно до фізіологічних і соціальних потреб людини, тобто екологізоване природне середовище буття людини — фундаментальна цінність. По-друге, екологічна культура характеризує рівень розвитку екологічної свідомості соціальних суб'єктів, починаючи з індивіда і закінчуючи людством загалом, який відображає ставлення до природного середовища як життєво необхідної цінності. По-третє, екологічна культура — це творча діяльність людей у ході освоєння природного середовища, у процесі якої виробляються екологічні цінності.

Узагальнюючи перелічені риси екологічної культури, нами сформульовано визначення: **екологічна культура — це виховання розуміння, усвідомлення важливості, актуальності сучасних екологічних проблем держави і світу, відродження кращих традицій українського народу у взаємовідносинах з довкіллям, виховання любові до природи, подолання споживацького ставлення до неї, розвиток особистої відповідальності за стан довкілля на різних рівнях (місцевому, регіональному, державному і глобальному), творча, свідома діяльність людей у процесі освоєння та збереження життєво необхідних вартостей природного середовища, оволодіння нормами екологічно грамотної поведінки, виховання глибокої поваги до власного здоров'я та вироблення навичок його збереження.**

Екологічна культура характеризується: різнобічними глибокими знаннями про навколишнє середовище (природне і соціальне); наявністю світоглядних ціннісних орієнтацій по відношенню до природи; екологічним стилем мислення і відповідальним ставленням до природи; набуттям умінь і досвіду вирішення екологічних проблем (насамперед на місцевому і локальному рівнях); безпосередньою участю у природоохоронній діяльності; передбаченням можливих негативних віддалених наслідків природо-перетворюючої діяльності людини. Отже, екологічна культура проявляється у свідомості, мисленні, поведінці та діяльності особистості.

Класики педагогіки вважали природу важливим фактором виховання дітей. На думку видатного чеського педагога Я.А. Коменського, людина — це частина природи, і вона повинна розвиватися за законами природи. Видатний швейцарський педагог Й.Г. Песталоцці вважав, що єдиним справжнім фундаментом людського пізнання є сприймання природи. Любов до природи — велике почуття, яке допомагає людині стати добрішою, відповідальнішою. Необхідно прищеплювати любов до природи з раннього дитинства. Переконаливими є слова В.О. Сухомлинського про те, що хто був глухим до природи з дитинства, хто в дитячі роки не підбрав пташеня, що випало з гнізда, не відкрив для себе красу першої весняної трави, до того потім важко достукається почуття прекрасного, почуття поезії, а, може, і звичайна людяність.

Ще 30 років тому з терміном екологічна освіта «були обізнані лише вузькі фахівці». Сьогодні він визнаний Європейським співтовариством як «складова та необхідна частина освіти кожного європейського громадянина»,

більш того як головний інструмент реалізації політики в державах — членах ЄС. На міжнародному та державному рівнях екологічне виховання повинно розглядатися як неперервний процес, що охоплює всі вікові, соціальні та професійні групи населення. Таким чином, екологічна освіта спрямована на подолання споживацького ставлення до природи та її ресурсів, поєднання раціонального й емоційного у взаємовідносинах людини з природою, що базується на принципах добра і краси, розуму, свідомості й патріотизму. Тобто зміст екологічної освіти орієнтований на загальнолюдські цінності, ідеї гуманізму, демократії, вдосконалення самої людини. Екологічна освіта та виховання спрямовані на розкриття сутності світу природи як середовища перебування людини, яка повинна бути зацікавлена у збереженні її цілісності, чистоти, гармонії. Це передбачає вміння осмислювати екологічні явища, робити висновки про стан довкілля, розумно взаємодіяти з природними екосистемами. Естетична краса природи сприяє формуванню моральних почуттів обов'язку і відповідальності за її збереження, спонукає до природоохоронної діяльності.

Зміст екологічної освіти має відображати соціальний досвід взаємодії людства з навколишнім середовищем. Отже, у змісті екологічної освіти повинні бути наявні такі складові: наукові знання про зв'язки у системі «людина — суспільство — природа»: система уявлень, понять, закономірностей, що відображають філософські, технічні, правові й моральні аспекти екології у їх розвитку; наукові знання про доцільні способи діяльності у навколишньому середовищі, які забезпечують раціональне природокористування, підтримання здатності природи до самовідновлення; досвід емоційно-ціннісного ставлення людства до навколишнього середовища: почуття, мотиви, відношення, ціннісні орієнтації, переконання, на основі яких формується усвідомлення людиною свого місця у світі та готовності до відповідної практичної діяльності; досвід практичної, у тому числі й творчої діяльності людини у природі: володіння вміннями, навичками, звичками екологічно доцільної поведінки та діяльності в природі згідно з правовими, моральними, етичними, санітарно-гігієнічними вимогами, здоровим способом життя. Зрозуміло, що недооцінка будь-якої з цих складових негативно позначається на результативності екологічної освіти.

Світовий досвід засвідчує, що існують два підходи до розгортання змісту екологічної освіти: 1) мультидисциплінарний (екологізація існуючих навчальних предметів відповідно до специфіки їх змісту); 2) внутрішньодисциплінарний (введення у навчальний план спеціального предмета екологічного змісту). Сучасні тенденції освітнього процесу в Україні свідчать, що обидва підходи, поєднуючись, можуть існувати одночасно, перш за все у загальноосвітній школі. Перший напрям передбачає виділення екологічного компонента в усіх навчальних дисциплінах на міжпредметній основі, другий напрям — введення спеціального предмета екологічного змісту в старшій школі, що забезпечить можливість інтегрувати різні аспекти екологічних знань і реалізувати комплексне розкриття проблем екології. У школах з поглибленим вивченням окремих предметів історико-гуманітарного, математичного чи інших неприродничих циклів може мати місце мультидисциплінарний підхід до змісту екологічної освіти. Національний характер змісту екологічної освіти та виховання відображає один із напрямів міжнародної стратегії дій у галузі освіти з проблем охорони довкілля і виражається у широкому й активному залученні здобутків етнопедагогіки, використанні трудових народних традицій, елементів календарної обрядовості, фольклору з метою виховання в учнів шанобливого ставлення до природи.

Витоки екологічної культури беруть свій початок у дошкільному віці, коли діти вперше ознайомлюються з природою. Враховуючи надзвичайну емоційну чутливість малят, перевага надається емоційно-естетичному сприйманню природи, розвитку естетичних (красиво), інтелектуальних (цікаво), гуманістично спрямованих почуттів (рослини і тварини теж живі організми і мають право на існування) у ставленні до природи. Підвалини екологічної культури складають елементарні знання про природу: орієнтування у найближчому природному оточенні; усвідомлення життєво необхідних потреб живих істот в умовах існування; ознайомлення з елементарними відомостями про взаємозв'язки живої і неживої природи, значення її в житті людини. Пізнання дітьми природи відбувається під час активної діяльності, коли вони оволодівають уміннями бережливого ставлення до об'єктів, збереження та створення умов для їх нормального співіснування. Під керівництвом батьків і педагогів розвиваються притаманні дітям любов, потяг до природи, виховуються почуття співпереживання, що є необхідною основою формування особистості у наступні періоди.

Шкільний етап — дуже важлива ланка неперервної екологічної освіти. Він ґрунтується на позитивному емоційному досвіді спілкування з природою, розвиваючи початкові уявлення про світ, закладені у дошкільний період. В той же час шкільна екологічна освіта є базою для її подальшого розвитку і поглиблення у ПТУ, технікумах, вузах на основі наступності. Випускники основної школи здобувають базовий рівень екологічної освіти, оволодівають елементами екологічної культури: знаннями про взаємозв'язки між компонентами природи та людською діяльністю, про причини та шляхи вирішення головних екологічних проблем різного рівня прояву; навичками здорового способу життя та бережливого ставлення до суб'єктів природи. Екологічна освіта у середній школі включає також виховання почуття стурбованості за стан довкілля, свідомого ставлення до природи на основі розуміння її різнобічної цінності.

Зміст шкільної екологічної освіти структурується за блочно-модульним принципом і відображає напрями сучасної екології. Обов'язковими є 2 блоки: 1) екологія як наука про закономірності співіснування організмів і взаємодію з навколишнім середовищем; 2) практичні екологічні аспекти сучасної цивілізації.

Екологічне виховання здійснюється на всіх етапах навчання в школі, причому на кожному з них ставиться певна мета, завдання, добирається відповідна методика роботи з огляду на вікові особливості школярів. Перший

етап (молодші школярі) — формуються перші уявлення про навколишній світ, про живу і неживу природу, про ставлення до природи, що виявляється у конкретній поведінці на емоційному рівні. Другий (5-7 класи) і третій (8-9 класи) етапи передбачають накопичення знань про природні об'єкти, закономірності розвитку та функціонування біологічних систем, аналіз і прогнозування нескладних екологічних ситуацій, закріплення нормативних правил поведінки у навколишньому середовищі, поглиблюються і розширюються знання про явища і закони природи, розкриваються причини екологічної кризи та обґрунтовуються шляхи збереження природних комплексів. Четвертий етап (10-11 класи) — завершується узагальненням здобутих екологічних знань, здійснюється моделювання простих кризових ситуацій. У навчальні програми можуть запроваджуватися інтегровані курси різних природничо-екологічних дисциплін.

Таким чином, екологічне навчання та виховання школярів — складний педагогічний процес. У кінцевому результаті він повинен забезпечити розуміння важливості правильної поведінки в природному середовищі, вміння передбачати і оцінювати наслідки своєї діяльності, усвідомлювати те, що природа — національне суспільне багатство, берегти і примножувати котре — обов'язок кожного громадянина країни, адже екологічні знання виступають в ролі теоретичної основи раціональної поведінки людини (суспільства загалом) в природі.

Мета екологічного навчання та виховання досягається поетапним шляхом вирішення освітніх, виховних і розвивальних завдань: формування цілісного уявлення про біосферу, світоглядних знань про взаємозв'язки у системі «людина-суспільство-природа»; виховання розуміння сучасних проблем навколишнього середовища й усвідомлення їх актуальності для всього людства, своєї країни і рідного краю; виховання почуття особистої відповідальності за стан навколишнього середовища на національному й глобальному рівнях, усвідомлення людини як частки природи; зосередження уваги при цьому на аналізі власної поведінки, почуття обов'язку перед близькими людьми, співвітчизниками, світовим співтовариством у галузі охорони природи; засвоєння ціннісних орієнтацій як найкращих досягнень загальнолюдської і національної культур, розуміння багатогранної цінності природи (не лише утилітарної, а й естетичної, санітарно-гігієнічної, науково-пізнавальної, рекреаційної, морально-етичної); оволодіння науковими знаннями про взаємозв'язок у системі «людина-суспільство-природа», формування знань і умінь дослідницького характеру, спрямованих на розвиток творчої і ділової активності при розв'язуванні екологічних проблем і життєвих ситуацій; сприяння переходу набутих знань в особисті переконання; розвиток потреби в спілкуванні з природою; розвиток системи інтелектуальних та практичних умінь, емоційних переживань, пов'язаних з вивченням, оцінюванням та збереженням природи свого краю, оволодіння нормами екологічно грамотної поведінки; засвоєння кращих досягнень світової практики і народних традицій у взаємовідносинах людини з природою; виховання глибокої поваги до власного здоров'я та вироблення навичок його збереження; залучення підростаючого покоління до активної природоохоронної діяльності на основі набутих знань і ціннісних орієнтацій.

Висновки. Отже, під екологічним навчанням та вихованням слід розуміти психолого-педагогічний процес, спрямований на формування в учнів знань про наукові основи природокористування, переконань в необхідності діяти у відповідності з ними, практичних навичок і активної життєвої позиції в галузі охорони природи, раціонального використання і відтворення природних ресурсів. Екологічне навчання та виховання спрямоване на бачення особистістю матеріальної цілісності світу, гармонізацію взаємодії людини з природою, вироблення певних ціннісних орієнтацій, формування екологічного стилю мислення, юридичних, політичних, моральних і естетичних поглядів на навколишнє середовище і місце в ньому людини.

1. Концепція екологічної освіти України // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. — 2002. — №7. — С. 3-23.
2. Національна доктрина розвитку освіти в Україні в XXI ст. // Освіта України. — 2002. — № 33. — 23 квітня.
3. Максимович О.М. Концептуальні засади раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища Івано-Франківської області. — К.: Науковий світ, 2006. — 73 с.

Ганна Ізвєкова,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Ganna Izvekova,

Candidate of Pedagogical sciences,
Senior lecturer,
the Precarpathian university named
after Vasyl Stefanyk

Лариса Сливка,

асистент,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Larisa Sliyka,

assistant,
the Precarpathian university named
after Vasyl Stefanyk

УДК 37.035.3: 613

ТРУДОВІ ТРАДИЦІЇ У ВИХОВАННІ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ УЧНІВ В УМОВАХ МІКРОРАЙОНУ ГІРСЬКОЇ ШКОЛИ

LABOUR TRADITIONS IN THE EDUCATING THE PUPILS' HEALTHY WAY OF LIFE IN THE CONDITIONS OF HIGHLAND SCHOOLS

The article reveals some scientific and pedagogical basis of educating the pupils' healthy way of life and points out the conditions of usage of labour traditions of Ukrainians in this process.

Key words: healthy way of life, labour traditions, schools of the highland region.

Актуальність проблеми. Соціальний і економічний розвиток країни, коли незмірно зростає роль людського фактору, вимагає найширшої участі в цьому процесі молодого покоління. Ось чому завдання виховання учнів набуває особливої значущості, стає однією із актуальних проблем педагогічної теорії і практики. Особистісно зорієнтоване виховання молоді людини передбачає її високий інтелектуальний рівень, громадянську позицію і активність.

Аналіз матеріалів практики роботи масової школи та передового педагогічного досвіду на предмет виховання учнів в нових економічних умовах дозволяє стверджувати, що одним із важливих напрямів цього процесу є виховання їх здорового способу життя, зокрема в особливих умовах, якими ми визначаємо специфічні умови гірської школи.

Постановка проблеми. Виховання у юного покоління здорового способу життя, на якому повинні концентруватися всі дії педагогів, батьків, окремої дитини як суб'єкта виховання, передбачає необхідність більш глибокого вивчення питань, пов'язаних з використанням у цьому процесі трудових традицій нашого народу, що формувалися віками і містять сьогодні значний виховний потенціал.

Мета статті — проаналізувати і систематизувати творчий потенціал трудових традицій нашого народу на предмет використання їх в процесі виховання здорового способу життя учнів в умовах сільської школи гірського мікрорайону.

Виклад основних положень статті. Суспільство, педагогічна наука, школа в усі часи ставили перед собою завдання виховати фізично здорову, працюючу людину. Фундаментом цього процесу завжди залишалася педагогічна мудрість, створена народом і збережена ним.

Піклування українського народу про здоров'я, надання йому одного з найпершочергових значень у життєдіяльності людини розпочинається в епоху раннього слов'янства.

Традиційні засоби і форми виховання основ здорового способу життя отримали свій подальший розвиток за часів Київської Русі, коли стали поширюватися збірники повчань, в яких були статті і вислови педагогічного характеру про виховання високоморальних людських рис кожної людини, складовими яких повинні бути ціннісні орієнтації на ведення нею здорового способу життя. Так, у визначному літературно-педагогічному пам'ятнику високого рівня культури і розвитку педагогічної думки на Русі в час Київської держави «Поученні Володимира Мономаха дітям» мудрий державний діяч турбується про те, щоб діти росли здоровими, закликає їх не лінуватися, а трудитися для цього [1].

У другій половині XIX — першій половині XX ст. були визначені теоретичні основи виховання здорового способу життя підростаючого покоління (Г.Вашченко, К.Ушинський, П.Юркевич), в тому числі зв'язку оздоровчої роботи з різними напрямками виховання — фізичним, трудовим (М.Демков, ін.).

Педагоги того часу в своїх працях, виходячи з потреб суспільства і розвитку особистості, вказували на необхідність посилити увагу до виховання дітей і молоді в різних соціальних умовах, зокрема до розвитку виховних засад формування здорового способу життя учнів. Актуальними і сьогодні є слова професора С.Русової, яка, розкриваючи взаємозалежність природи і здоров'я людини, підкреслюючи роль сільськогосподарської, побутової праці у загартуванні хлопчиків і дівчаток, зазначила, що на загальний фізичний розвиток дитини впливає природне середовище, де знаходиться школа і що все це вимагає виховання людини, пристосованої до потреб життя [2, с. 1].

Проведені нами дослідження в сільських мікрорайонах гірського типу дали можливість з максимальною достовірністю визначити їх специфіку, виявити той прихований педагогічний потенціал, який використаний ще недостатньо щодо вирішення питань використання трудових традицій у вихованні здорового способу життя учнів.

Нагромадження педагогічних фактів ми проводили методом педагогічних спостережень, вивчення методичної документації шкіл, анкетуванням, інтерв'ю. Шляхом аналізу педагогічних фактів було вивчено і проаналізовано розподіл даних, які характеризують основні ознаки використання трудових традицій у вихованні здорового способу життя учнів, визначені, «ступені» їх відповідності до теоретичних основ досліджуваної проблеми, отримані кількісні і якісні характеристики стану виховання здорового способу життя учнів в умовах гірської школи, що дало нам можливість у певній мірі визначити (і пояснити) відхилення реального стану виховної роботи в цьому напрямі від теоретичного, визначити шляхи підвищення ефективності факторів впливу на організацію виховного процесу на предмет нашого наукового пошуку.

В досліджуваному мікрорайоні ми виявили проблематичну закономірність: чим віддаленіший від порівняно великих територіально-промислових центрів сам мікрорайон, школа, місце проживання учнів, тим менше можливостей виховання у них основ здорового способу життя.

Аналіз практики показав, що в передовому педагогічному досвіді виховання здорового способу життя учнів в порівнянні з масовою практикою характеризується більш чітким спрямуванням виховного процесу. Тут вивчається, узагальнюється і поширюється передовий досвід кращих учителів, вихователів, педагогів-організаторів, батьків, громадських активістів і надається відповідна методична допомога в організації і проведенні оздоровчих акцій та заходів з дітьми шкільного віку як складової частини всієї виховної системи.

Перебудовується робота позашкільних закладів, загальноосвітньої школи з метою прищеплення цікавості і готовності до ведення здорового способу життя засобами праці, опори на трудові традиції, поваги до людей праці, виховання у собі певних особистісних якостей.

Як показує практика, важливим фактором підвищення ефективності і якості виховного процесу стало те, що, спираючись на допомогу батьків, представників виробничих і громадських формувань, актив учнів, учителів і вихователів вивчають запити дітей, їх схильності та здібності, виховні можливості середовища в умовах гірського мікрорайону, на території якого проживають діти. До роботи з учнями молодшого шкільного віку прилучаються старшокласники, батьки, педагоги-організатори.

До позитивних результатів у практиці роботи школи з питань використання трудових традицій в процесі виховання здорового способу життя учнів можна віднести, в першу чергу, те, що органи місцевого самоврядування, господарські відділи на місцях стали предметніше займатися конкретними питаннями як трудового, так і валеологічного виховання, в результаті чого більше помітними стали певні зміни у змісті і методах організації цього процесу. Ця педагогічна діяльність дає підставу для розробки певних рекомендацій у сучасній соціально-педагогічній ситуації.

Поряд з досягнутим у практиці роботи багатьох виховних колективів спостерігаються лише незначні якісні зміни. Не зважаючи на те, що сфера виховного впливу значно розширилась (учнів залучають до посильної

праці в місцевих народних промислах, шкільних лісництвах, художніх кооперативах тощо), в ряді мікрорайонів виховна робота залишається незмістовною і має епізодичний характер, недостатньо використовуються виховні можливості сім'ї, родини, новітніх, сучасних виробничих і громадських формувань, сили їхні часто роз'єднані.

Перехід на якісно новий етап загальної середньої освіти і виховання та створення в перспективі єдиної системи безперервної освіти торкнулися практично всіх сторін діяльності різних виховних закладів. У ході вирішення проблеми створення і вдосконалення виховної системи, яка включає найрізноманітніші сили нашого суспільства, важливо інтегрувати потік впливів на сучасну дитину, дівчинку чи хлопчика зі сторони сім'ї, школи, позашкільних закладів, вулиці, засобів масової інформації. Для цього необхідно дослідити різноманітні варіанти виховання, які б врахували національні, регіональні та інші особливості середовища.

Ми узагальнили дані практики, передового педагогічного досвіду і зробили висновки, що виховання здорового способу життя учнів в умовах мікрорайону гірської школи не є досконалим не тільки за своїм змістом і структурою, а й через відсутність такої форми впливу, як трудові традиції, які в комплексі з іншими можуть стати потужним виховним засобом у цьому сенсі.

Нині значна увага науковців звернена на питання мотивації до необхідності ведення здорового способу життя як важливого чинника розвитку особистості, організації систематичної роботи з виховання здорового способу життя з використанням при цьому багатого національного досвіду й усталених трудових традицій українського народу та готовності педагогів до означеного виду діяльності.

Система виховання здорового способу життя охоплює різні сфери використання трудових традицій. Народний досвід застерігає: якщо хочеш мати в сім'ї виродка, дай синові чи доньці все, вони хочуть, і позбав їх потреби працювати. Учні дізнаються, що неробство веде до нещастя («Від неробства до злочину — один крок», «З ледарем поведешся — горя наберешся», «Ледачий не буде щасливий»).

Народний досвід здорового способу життя відображений у казках, де змальовані працюючі персонажі, розумні, чесні, правдиві, скромні, а ледарі — тупі, хвалькуваті, брехливі, з черствим і холодним серцем, здатним на жорстокість і злочин. За чесну, сумлінну працю герої казок отримують нагороди, а за бездіяльність зазнають кари; гультям і неробам народ виносить тяжкий вирок. На уроках «Основи здоров'я» варто використовувати народні казки на трудову тематику.

Про необхідність праці йдеться в колискових піснях, прислів'ях та приповідках, оповіданнях: «Щоб струнким ти зріс та сильним, навчись обруча крутити», «Якщо хочеш здоров'я мати, мусиш рано вставати, звечора лягати» та ін.

Чільне місце у процесі виховання здорового способу життя посідає сім'я дитини, в якій культивуються традиції виховання працею, а не неробством. Діти вчаться, господарювати в своїх дитячих забавах. Їх залучають до посильної роботи по господарству з раннього дитинства: на пасіці, плетіння кошиків, вишивання, виготовлення різьблених виробів, ткання килимів та ліжників.

В багатьох сім'ях гірських сіл в холодну пору року молодь збиралась і збирається на вечорниці, які поєднують у собі здоровий відпочинок з трудовими традиціями виконання певних господарських робіт, які супроводжуються піснями, музикою. На вечорниці запрошують дотепних оповідачів із числа старших, поважних в селі людей, придумують цікаві розваги, ігри тощо.

Значне поширення в гірських селах Прикарпаття і Карпат мала і має така форма благодійництва, як толока: «луплення» кукурудзи, «валькування» хати та ін. Обов'язковими учасниками таких благодійних акцій є діти молодшого шкільного віку: вони успадковують від старших досвід безкорисливої допомоги, приналежності до сільської громади, до спільноти того невеликого мікросередовища, в якому вони живуть і виховуються.

В деяких селах Косівського району з давніх-давен для допомоги господарям, які потерпіли від стихійного лиха чи з якихось причин втратили урожай, домашню живність, проводився і проводиться такий благодійний захід, як «бай». Як і на вечорниці, на «бай» збираються сусіди різного віку із своєю роботою (прясти, в'язати, вишивати). Вони веселяться, жартують, і в той же час приносять господарям клубок пряжі, мірку зерна тощо.

Такі традиції розвивають педагогічні колективи багатьох гірських шкіл (свято першого чи останнього снопа, вихід на полонину, Івана Купала, Зелені свята тощо).

Багата символіка народних обрядів і трудової практики стає важливою опорою активізації образного осмислення школярами сутності здорового способу життя, поступового освоєння ціннісних взаємозв'язків його із працею.

Актуалізуючи ці взаємозв'язки як змістовий епіцентр створення в експериментальній роботі педагогічних ситуацій виховного характеру, ми намагалися відобразити у її змісті світоглядні установки на те, що праця, з одного боку, впливає на самопочуття людини, стан її здоров'я («Без діла слабіє сила», «Без діла сидіти, то можна й одубіти»), з іншого — праця — це основа життя («Як робиш, то й матимеш», «Як дбаєш, так і маєш», «Хто робить, той голий не ходить» [3, с.84], «Треба працювати, аби шматок хліба мати» [4, с.10]).

Удосконалення змісту виховного процесу ми пов'язували з подальшим розвитком переходу від епізодичної роботи до різносторонніх її форм, взаємодії виховних зусиль, посилення просвітницького характеру роботи. Постійне ускладнення і розвиток змісту виховної роботи, відновлення і удосконалення її організаційної структури ми здійснювали з опорою на те, що якісні зміни у веденні здорового способу життя школярів неможливі без глибоких перетворень у змісті праці. В першу чергу ми звертали увагу на те, що завдання виховання містять

вияв внутрішніх процесів механізму ефективності цього процесу (потреби, інтереси, захоплення, традиції), умови переходу їх у зовнішні прояви-дії, практичні справи, коли кожен компонент містить специфічний спосіб зв'язку елементів, які його складають, тобто володіють тільки йому властивою структурою.

В процесі вирішення виховних завдань ми намагалися сформувати в учнів суспільно ціннісне ставлення до трудових традицій, закласти основи їх соціально значущої необхідності у веденні здорового способу життя.

Виховання на народних традиціях передбачало вплив на цей процес основних засобів народної педагогіки при опорі на трудові ідеали і ритуали. Особлива роль тут належала народним іграм трудового характеру, а самі трудові традиції виховання здорового способу життя сприяли усвідомленню учнями значення цього процесу, що, в свою чергу, переходило в переконання і практичні дії.

Висновок. Усе вищезазначене уможливорює висновок про те, що використання трудових традицій дає змогу учителям урізноманітнити форми і зміст роботи з виховання здорового способу життя школярів. Таким чином, особливості виховної роботи в гірській школі підтверджують наше припущення про те, що трудові традиції нашого народу органічно влітаються в канву виховного процесу і залишаються одним з основних засобів виховання фізично і морально здорової дитини.

1. Антология педагогической мысли Украинской ССР. — М., 1999. — С.81-83.
2. Русова С. Сучасні течії в новій педагогіці // Шлях виховання і навчання. — 1932. — IV річник. — С.1.
3. Усі крилаті вислови, прислів'я, приказки, загадки / Укладач Н.В.Курганова. — Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. — 320 с.
4. Українські прислів'я, приказки та загадки / Упоряд. та передм. Н.В.Сойко. — К.: Школа, 2005. — 176 с. — (Хрестоматія школяра).

Володимир Костів,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Vladimir Kostiv

Candidate of Pedagogics, senior lecturer,
Precarpathian National University
named after Vasyl Stefanyk

УДК 371.4

АВТЕНТИЧНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДНИХ БАГАТСТВ КАРПАТ ЯК МОРАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНА ЦІННІСТЬ

AUTHENTIC ATTITUDE TOWARD NATURAL RICHES OF CARPATHIANS AS MORALLY ECOLOGICAL VALUE

The problems of forming of ecological culture of personality and, in particular, habitants of region of Carpathians are examined in the article.

Постановка проблеми. Результати останніх екологічних потрясінь у Карпатському регіоні відбивають дедалі глибше усвідомлювану залежність самого існування горян від збереження відповідного рівня стану природи та актуалізують проблеми екологізації особистості. Із диференціацією фінансово-економічного становища населення регіону, його масовим зубожінням, збагаченням окремих осіб за рахунок природних багатств краю зростає почуття відповідальності горян за природне середовище — його збереження і поліпшення.

Як зазначають О. Кіліченко, Л. Степанова, збереження природних лісів Карпатського регіону великою мірою залежить від емоційно-ціннісного ставлення місцевого населення до навколишнього природного оточення. Вивчення й урахування закономірностей його життєтворчості, соціально-економічних запитів сприятиме реалізації поставлених міжнародною та національною спільнотою природоохоронних завдань. Звичайно, ефективність вирішення цих завдань безпосередньо пов'язана з рівнем сформованості екологічної культури особистості горянина. Розвиток місцевого жителя в культурного, цивілізованого господаря, усвідомлення ним себе активним суб'єктом природокористування, життєво зацікавленим у збереженні лісового багатства — необхідна умова досягнення стабільності соціально-економічного розвитку даного регіону.

Пріоритетного значення у цій справі набувають розробка і впровадження освітніх проектів, фінансування соціальних програм, в основу яких має бути покладена теоретично обґрунтована система екологічного виховання усіх вікових категорій місцевого населення. Здійснення таких програм потребує співпраці державних, громадських організацій, освітянських установ різних типів.

Формуванню екологічної культури людини та особливостям екологічного виховання дітей і молоді присвячені дослідження З. Донець (осучаснення змісту культурознавчих дисциплін у контексті міжнародних культуроохоронних конвенцій), Н. Єфименко (формування екологічної культури студентів вищих технічних закладів), Г. Марченко (розвиток екологічної освіти в середніх школах Великої Британії), С. Совгіри (підготовка майбутніх учителів до екологічного виховання старшокласників), О. Тімець (підготовка майбутніх географів і біологів до краєзнавчо-туристської роботи), Е. Флешар (підготовка майбутніх біологів до реалізації екологічної освіти), І. Ярити (формування естетичного сприйняття природи в дітей молодшого шкільного віку) та ін. Аналіз досліджень показує, що проблема формування екологічної культури особистості в цілісному взаємозв'язку її складових частин не висвітлювалась у психолого-педагогічній літературі.

Метою статті є виокремлення екологічних проблем Карпатського регіону і окреслення необхідності формування морально-екологічної культури особистості жителів і гостей краю.

Процес формування екологізації особистості в умовах Карпатського регіону розглядається як єдність розв'язання комплексу проблем: широкого роз'яснення згубних наслідків забруднення природного середовища

перебування; налагодження та відновлення безпосереднього зв'язку людини з довкіллям (природним, штучним, соціальним), яке характеризується високим рівнем якості; використання надбань екологічного підходу в організації економіки й інших сфер життєдіяльності суспільства; сформованість гуманістичних і екологічних цінностей, пріоритетних цінностей здоров'я, емпатійне ставлення до всього живого, надання дієвої допомоги у збереженні природних багатств; формування екологічної свідомості та інших сукупних якостей екологічної культури горян, активне збагачення досвіду їх екологічної поведінки.

Вироблення й засвоєння морально-етичних принципів і норм ставлення жителів Карпат та їх численних відвідувачів і користувачів до природних об'єктів, до природи в цілому постає однією з найважливіших загально-людських цінностей, домінуючих у Карпатському регіоні соціально-економічних відносин, ціннісно-світоглядних установок.

Як засвідчує практика, ставлення горян та їх гостей до природи недостатньо включається в сферу діяльності моральної свідомості. Довільне чи мимовільне нанесення повсюдного збитку природі Карпат не викликає у них почуття провини. Вони ставляться до флори й фауни Карпат як до засобів, чогось такого нижчого, порівняно з людиною, як до природних явищ, що конфронтують із суспільними, культурними. Деякою мірою таку думку формувала доцьогочасна система цінностей, що розглядала людину як споживача і протиставляла їй нескінченність, вічну незмінність живої природи, її синергетичну саморганізацію та самовпорядкованість. Бездумне ставлення людини до багатств Карпат у побуті (на відпочинку, при споживанні «дарунків природи») є не менш руйнівним і згубним, ніж цілеспрямований виробничий вплив. Людина, якій із дитячих років не прищеплене моральне ставлення до природи, ставши суб'єктом виробництва, виявляється глухою до спізнілих зусиль сформувати у неї якості морально-екологічної культури.

Морально-екологічна культура виступає архінеобхідною суспільною цінністю. Це усвідомлення має проникнути до всіх людей, в усі галузі освіти, науки, техніки й виробництва, змінити їх так, щоб вони сприяли розквіту лісових багатств Карпатського регіону, а не їх загибелі. Згідно з нашою концепцією, екологічна культура людини — це притаманна їй сукупна системна властивість, що характеризується мірою сформованості суспільно значущих екологічних якостей, набутих у результаті дії механізму внутрішньої ціннісно-нормативної регуляції екологічної поведінки та зовнішніх екологічних відносин особи в процесі її життєдіяльності.

Екологічна культура горян повинна включати сформованість відповідних норм, цінностей, ідеалів поведінки, екологічну відповідальність, почуття «господаря Карпат» та інші якості, що мають стати внутрішньою спонукою екологічних вчинків, можуть зіграти значну роль у розв'язанні соціально-економічних проблем Карпатського регіону. Найістотніше у формуванні морально-екологічної культури — поступова складна перебудова свідомості. Важливими чинниками цього процесу є морально-екологічне виховання й освіта в родині, дитячих і навчальних установах, у цілісній системі суспільних відносин.

Найважливішим напрямом підвищення рівня сформованості екологічної культури людей Карпатського регіону та їх гостей є включення у систему екологічних відносин. Екологізація особистості передбачає прилучення її до природи, до природовідповідної сутності суспільних процесів і явищ, їх закономірностей, до тих першопочатків, із яких людство колись відбулося, з чого складалася наша духовність, наш психологічний і фізіологічний досвід пристосовності людини до природи і самої себе.

Норми морально-екологічного ставлення до природи, що стали внутрішньою спонукою до екологічних вчинків, можуть зіграти значну роль у розв'язанні екологічних проблем.

У процес формування екологічної культури включаються цільовий, мотиваційно-стимулюючий, змістовий, операційно-дійовий та контрольно-оцінний компоненти.

Рівень відповідної екологічної культури особистості сприятиме природній організації та розвитку автентичного процесу відтворення природних багатств Карпат.

Висновки. Таким чином, процес формування і розвитку екологічної культури жителів і гостей Карпатського регіону постає метою і стимулом для духовної практичної діяльності, яка, в свою чергу, спрямована на подолання кризи, а в перспективі на гармонізацію відносин між суспільством і природою Карпат.

1. Національна доктрина розвитку освіти в Україні в XXI ст. // Освіта України. — 2002. — №33. — 23 квітня.

Олександр Яців,
завідуючий методичним кабінетом
Прикарпатський лісогосподарський коледж

Oleksandr Yatsiv,
head of the methodical study, Pre-Carpathian
Forest and Economic College

ВИХОВНІ МОЖЛИВОСТІ ТРАДИЦІЙНИХ ВИДІВ ПРАЦІ ГОРЯН

THE ANALYSIS OF EDUCATED POSSIBILITIES OF TRADITIONAL TRADES IN MOUNTAINIOUS CONDITIONS

Social factors which influence on young people who live in mountainous regions. Vital reference of the students from mountainous regions.

Сучасне молоде покоління живе в іншій соціальній дійсності. В нього інші потреби, стилі спілкування, інші погляди на життя. Але найважливіший етап самовизначення молоді — це отримання професійної освіти і початкове працевлаштування, яке знаходить своє відображення в життєвих планах. Питання «Ким бути?» турбує сьогодні багатьох молодих людей і їхніх батьків, адже хочеться обрати ту професію, в якій себе знайдеш, щоб вона і матеріально тебе забезпечувала, і приносила радість. На формування соціальних і професійних намірів молоді впливають загальні і специфічні соціальні умови. Вплив їх відбувається через внутрішню структуру особистості. Проблема для молоді людини полягає в тому, що її суб'єктивні наміри зіштовхуються з об'єктивно існуючими суспільними структурами. Особливістю сучасної ситуації є невизначеність майбутнього. Ще більше соціальних факторів впливає на формування особистості молодих людей, які проживають у гірських населених пунктах. Це в першу чергу важкі природні умови проживання. Але, як показує час, такі діти більш пристосовані до життя, хоча спочатку бувають труднощі з адаптацією.

Івано-Франківська область за територією порівняно невелика, але за характером рельєфу належить до числа найбільш мальовничих в Україні. Третину території займають Карпатські гори, а дві третини — передгірська і рівнинна зони. Специфічні умови гір обмежують вибір видів господарської діяльності для місцевого населення, що негативно відбивається на його соціально-економічному становищі. Традиційними видами праці в гірській місцевості завжди були рільництво, вирощування худоби і птиці, гончарство, кушнірство, ткацтво. Звичайно, значна частина населення була зайнята в лісопереробній галузі.

Прикарпатський лісогосподарський коледж дає шанс визначитися: що із того, що пропонує життя, цікаве молодій людині, чому вона готова присвятити більшу частину свого свідомого буття — здоров'я, енергії, любові... Адже отримання дітьми професійної освіти — це запорука їхньої успішної самореалізації, тому що правильний вибір професії повинен бути заснований на відповідності майбутньої діяльності людини її здібностям.

Третина студентів коледжу — це діти, які проживають в умовах високогір'я. Звичайно, умови в таких дітей для отримання середньої освіти відрізняються від тих, які мають міські учні. Досі не досягнуто реального забезпечення дітей, що мешкають у гірській місцевості, якісною та доступною загальною середньою освітою порівняно з міськими дітьми. Про нерівні умови навчання в гірській місцевості в порівнянні з міською свідчить і той факт, що в багатьох селах діти не можуть навчатися за місцем проживання. Але в останні роки проглядається значне підвищення рівня підготовки учнів з гірських сіл, які приходять навчатися в коледж. Нижчий рівень знань в основному проявляється при навчанні на першому курсі, коли студенти опановують предмети загально-освітньої підготовки. З початком вивчення профільюючих дисциплін у студентів з гірських сіл стрімко зростає інтерес до навчання, і вони демонструють досить високий рівень знань, особливо при проходженні навчальних практик. Значну увагу в навчально-виховному процесі коледжу відводиться спостереженням, екскурсіям, експериментам, ручній та розумовій праці як провідним формам та методам навчання. За таких умов у студентів формується інтерес до вивчення навколишньої дійсності, до сприйняття всіх процесів, які відбуваються навколо них, що від-

повідно впливає на збагачення їх життєвого досвіду. Ці зміни набувають особливої динаміки в студентів з гірської місцевості, оскільки такі діти знаходяться у безпосередньому зв'язку з природою, з виробничими процесами у сільському та лісовому господарстві. Тому дослідницька робота студентів є надзвичайно цінною, саме у ході такої роботи у них розвиваються дослідницькі здібності. За таких умов студент з сільської місцевості не є пасивним учасником навчально-виховного процесу, а перетворюється на активного його учасника — студента-відкривача.

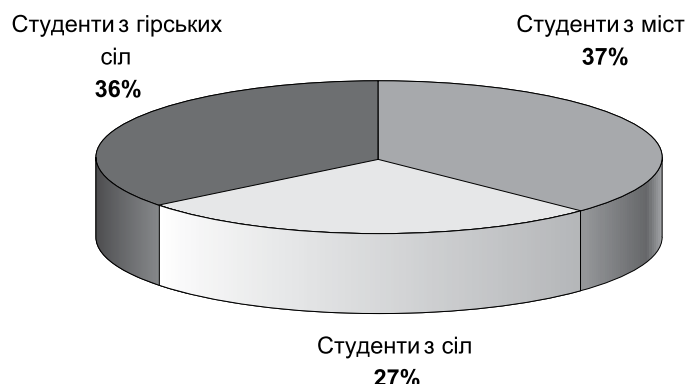
У коледжі навчаються діти з гірських сіл Долинського, Рожнятівського, Калуського, Верховинського районів, Болехівської та Яремчанської міських рад. Більшість з них обирають спеціальність «Лісове господарство».

Адже після закінчення коледжу випускник з кваліфікацією «технік лісового господарства» може працювати на лісгосподарських підприємствах різного типу і різної форми власності, а таких підприємств (лісництва, лісопосадкові станції, мисливські господарства) в гірській місцевості є немало. У лісовому господарстві працюють люди різних професій. Це лісники й лісокультурники, лісоруби, техніки й інженери. Стати добрим лісовим господарем зможе перш за все той, хто любить природу. Щоб вести лісове господарство, бути його охоронцем, необхідно знати життя лісу, особливості лісової роботи. Для опанування цими знаннями важливо не тільки отримати спеціальну освіту, а й працювати постійно в одному лісовому господарстві. Неабияке значення має фізична підготовка, витривалість і винахідливість, мужність і стійкість, уміння добре володіти зброєю встановленого зразка. Окрім того, ця робота відповідальна і важка, вона вимагає самовіддачі, терпіння і чималого багажу знань. Тому так гостро стоїть питання підготовки фахівців лісової галузі. Навчання дає можливість ознайомитися із практикою ведення лісового господарства, своїми руками садити ліс, переконатися у правильності вибору професії лісника, але основне — виховує у підростаючого покоління шанобливе ставлення до природи.

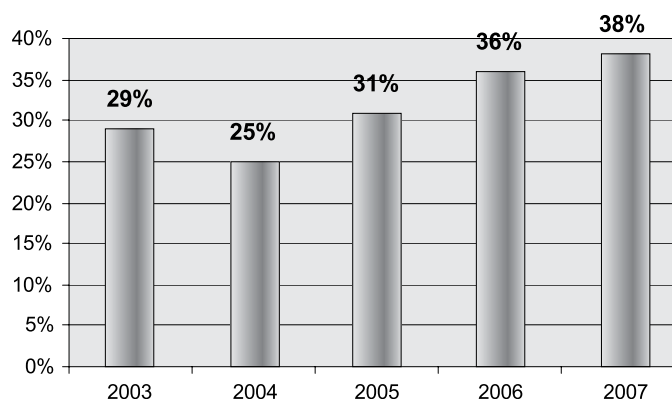
Зацікавилися студенти спеціальністю «Організація обслуговування в готелях і туристичних комплексах». Це стало наслідком стрімкого розвитку туристичної діяльності в області, адже край Прикарпатський наче створений для туристів, любителів найпрекраснішого. В області є дев'ять курортних місцевостей, діє біля 40 санаторно-курортних закладів. На території Прикарпаття налічується більше 20-ти туристичних маршрутів: гірських, водних, пішохідних, велосипедних, автобусних. Розвивається зелений туризм. Сьогодні в області формується розуміння сільського зеленого туризму як специфічної форми відпочинку на селі з широкою можливістю використання природного, матеріального і культурного потенціалу регіону. Для обслуговування туристичної діяльності і потрібні фахівці, які здобувають відповідну освіту в коледжі. З розвитком у гірській місцевості сільського зеленого туризму проглядаються хороші перспективи працевлаштування випускників спеціальності за місцем проживання. Навчаються вихідці з гірської місцевості також і на спеціальності «Бухгалтерський облік», їх небагато і в переважній більшості це дівчата, що пояснюється невеликою перспективою знайти роботу за фахом у сільській місцевості.

У більшості випадків дані професії вибирають люди, які з дитинства знають цю роботу і йдуть по стопах своїх батьків. Але на порозі вищої школи більшість поспішає стати економістами, юристами, інженерними працівниками, забуваючи, що основою всього людського існування є природа-годувальниця, яка потребує дбайливого і відповідального ставлення. Тішить те, що на спеціальності «Лісове господарство» навчається багато студентів,

Співвідношення студентів стосовно місць проживання

Прийом до коледжу студентів з гірської місцевості

батьки яких працюють у системі лісової галузі. В даному випадку приклад батьків стає визначальним. Більшість студентів після закінчення коледжу повертається в село і працює поряд з батьками.

Щоб визначити життєві орієнтири студентів з гірської місцевості, в коледжі серед них було проведено опитування. У більшості опитаних переважає професійний мотив — отримати професію. Також високий і статусний мотив — прагнення за рахунок освіти розвинути свою особистість, знайти хорошу роботу. Поміжне посилення ролі освіти в досягненні життєвого успіху (дохід, престиж, кар'єра). Вища освіта стає для дітей з високогір'я особистісним ресурсом, хоча багато студентів пов'язують цінність освіти головним чином з її статусною функцією і в меншій мірі з цінністю знань. Дуже важливим фактором є те, що на запитання «Чи плануєте ви після отримання освіти повернутися в село?» 71% студентів з сіл дали позитивну відповідь. А на запитання «Чи плануєте ви здобути повну вищу освіту?» позитивну відповідь дали 38% опитаних.

Таблиця 1.

Розподіл відповідей на питання “В чому для Вас полягає головний освітній зміст?” (%)

Відповідь на питання	%
1. Отримати професію	71
2. Отримати документ, диплом	27
3. Глибоко пізнати предмети	24
4. Розвиток своєї особистості	48
5. Отримати становище в суспільстві	37
6. Краще розуміти життя	15
7. Жити і працювати серед освічених людей	39
8. Давати користь людям	31
9. Потім легше знайти хорошу роботу	41

Таблиця 2.

Розподіл відповідей на питання “Що для Вас виявилось головним при виборі професії?” (%)

Відповідь на питання	%
1. Працювати творчо	9
2. Самостійність рішення	23
3. Створювати своїми руками	11
4. Удосконалювати свої знання	18
5. Престиж професії	37
6. Перспективи службового росту	27
7. Високі заробітки	39
8. Робота легка і чиста	22
9. Спілкування з людьми	31
10. Давати користь людям	40

Молодь з гірської місцевості, яка стоїть на порозі дорослого життя, — це в основному люди цілеспрямовані, орієнтовані на власні сили, особистий успіх, визнають пріоритет за такими стратегіями досягнення життєвого успіху, як отримання вищої середньої спеціальної освіти. Є частина студентів, що демонструє прихильність до інтересів колективу, принципу помірності в матеріальному вжитку, обережності в нових справах, бажають реалізувати себе в основному в сім'ї, а не в роботі і не прагнуть до лідерства. Як видно з опитування, молодь з гірських сіл поступово і досить активно пристосовується до економічної ситуації, що складається, до погіршення умов для отримання професійної освіти, працевлаштування.

Але в переважній більшості студентів у способах досягнення мети трудові стратегії переважають над нетрудовими. В свідомості більшості молодих людей, які проживають в умовах високогір'я, зберігається ядро моральних принципів, які дозволяють їм будувати власну стратегію досягнення життєвого успіху всупереч поширеним у суспільстві кримінальним способам досягнення високого матеріального достатку. Втілення цих життєвих установок буде залежати від багатьох обставин, а не тільки від самої молоді.

Світлана Рак,

вчитель біології Вигодської ЗОШ I-III ст.
Долинського району Івано-Франківської області,
вчитель-методист

Svitlana Rack

Teacher of biology Vygodska secondary school
Dolyna district Ivano-Frankivsk region,
Specialist in educational methods

УДК 37.013

УЧНІВСЬКІ ПРИРОДООХОРОННІ ПРОЕКТИ

PUPILS' NATURE PROTECTING PROJECTS

The school, situated in a picturesque place, greatly favours the forming of the ecological culture among the young people. The ecological education of the schoolchildren can be realized by their participating in the nature protecting projects. Exploring the reserved territories of their native land the pupils have the possibility to get more profound knowledge of typical and rare plants in the national parks, to learn much about their reproduction as well as human influence on them.

Key words: conservation projects, ecological education, environment protection

Актуальність проблеми. Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)» у розділі «Національне виховання» серед пріоритетних напрямів реформування називає «формування екологічної культури людини, гармонії її відносин з природою» [1, 44]. Щодо напрямів реалізації програми варто звернути увагу на гуманізацію освіти, яка покликана формувати цілісну картину світу, духовність, гармонію стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи. Екологічний розвиток дитини поряд з іншими названий серед стратегічних завдань реформування загальної середньої освіти [1, 46]. Виходячи з цього, вважаємо, що школа, а особливо та, що розташована в мальовничій гірській місцевості Українських Карпат, повинна одним із своїх пріоритетних завдань поставити виховання високої екологічної культури учнів, збереження неповторної природи Карпат. Одним із шляхів формування екологічної культури особистості є екологічне виховання. Можна стверджувати, що «екологічна культура є і метою, і результатом екологічного виховання і освіти» [2, 84]. Вчителі біології активно напрацьовують різні форми і методи екологічного виховання. Проте часто ми, проводячи екологічні заходи — реквієми, клуби веселих та кмітливих, турніри чи інші акції, присвячені екологічним катастрофам планетарного масштабу, забуваємо про проблеми свого села, малої річки, лісу біля селища. Невелика, але конкретна екологічна справа не тільки стане для дитини успіхом, можливістю впевнитись у своїх силах, а й дозволить здобути практичні уміння і навички захисту навколишнього середовища, а вчителю дасть можливість підготувати біологічно та екологічно грамотну людину, громадянина України, що вмітиме в майбутньому прийняти правильне рішення в складній екологічній ситуації.

Реальну можливість для залучення учнів до екологічної діяльності, розвитку їх творчих, дослідницьких здібностей дають проектні технології. Метод проектів особливо ефективний в природоохоронній діяльності. Саме слово «проект» у перекладі з латинської мови означає «кинутий уперед, задум, план тощо». Цей метод не є принципово новим у світовій педагогіці. Ще у 20-і роки минулого сторіччя американський філософ і педагог Дж. Дьюї та його учень В. Кілпатрік пропонували будувати навчання на активній основі через діяльність учня.

У Великобританії, США, Бельгії, Фінляндії, Німеччині та інших країнах ідеї Дж. Дьюї знайшли широкий відгук і втілення. Проектна діяльність сприяє розвитку критичного мислення, вмінню аналізувати і робити висновки. Завдяки створенню проектів учні не отримують готові знання, а здобувають їх власною працею, що дозволяє планувати свою діяльність, оцінювати її результати. Відповідно до вимог навчального проектування можна запропонувати такий алгоритм роботи над проектом:

- I – організація проекту (визначення теми і мети проекту, формулювання проблеми, пошук шляхів її розв'язання);
- II – планування діяльності (визначення джерел інформації, опис очікуваних результатів, розподіл завдань);
- III – дослідження теми (збір необхідної інформації, аналіз зібраної інформації, висновки, пропозиції);
- IV – результати (оформлення результату, презентація проекту, оцінка).

Тематика досліджень у природоохоронних проектах може бути різноманітною, наприклад:

- еколого-біологічні особливості рослин, що ростуть на околиці вашого населеного пункту;
- ботанічна характеристика природо-заповідної території вашого району;
- антропогенне забруднення водойм вашого населеного пункту.

Ми з учнями Вигодської ЗОШ працювали над проектами «Біорізноманіття судинних рослин болота «Лисак» та «Дослідження рослинних угруповань букового лісу заповідного урочища «Грегіт». Важливим для нас було,

щоб робота відповідала інтересам учнів, їх віковим, індивідуальним та інтелектуальним можливостям [3, 25]. Для спостережень та досліджень ми відбирали об'єкти, які найбільш типово і яскраво відображають особливості місцевих природних умов, органічного світу і можуть бути використані для формування і розвитку в учнів екологічних понять, розуміння взаємозв'язків між компонентами навколишнього природного середовища та впливу на них людини. Робота над проектом розпочинається з засідання робочої групи, на якому обговорюємо хід виконання та етапи реалізації проекту. Після формулювання теми, з'ясування мети і завдань майбутнього проекту розпочинаємо наступний етап-планування діяльності з визначення джерел інформації. Сформований нами експедиційний загін проводить збір попередніх відомостей про об'єкт дослідження, використовуючи не тільки доступну біологічну літературу, а й послуговуючись Червоною та Зеленою книгами України.

Учні тісно співпрацюють з місцевим лісгосподарським підприємством — Вигодським лісовим господарством, яке надає дослідникам потрібну інформацію. Дослідження теми на цьому не завершується, адже важливо вести спостереження за об'єктом дослідження і точно фіксувати результати. Наприклад, працюючи на болоті «Лисак», ми спостерігали за рослинними угрупованнями, що не зазнають антропогенного впливу (витоптування) та такими, що змінилися внаслідок впливу людини. У заповідному урочищі «Грегіт» заклали дослідні ділянки, на яких визначали кількість підросту бука в різних природних умовах, дослідили стан його популяції. Дуже важливим на цьому етапі є не тільки збір необхідних відомостей, але й аналіз окремих фактів чи явищ. Зазвичай при цьому учні потребують допомоги вчителя. Якщо є потреба, узагальнені результати заносять до таблиці (як зробили ми в таблиці «Структура і динаміка підросту бука»).

Під час виконання природоохоронного проекту важливо також використовувати карти (фізичні, ґрунтові, кліматичні), схеми, плани місцевості та резерватів, природоохоронні зобов'язання та паспорти територій (об'єктів) природно-заповідного фонду України. Працюючи над проектами, учні ідентифікували, описали, сфотографували 25 видів рослин, а також 8, що занесені до Червоної книги України: шейхцерія болотна (*Scheuchzeria palustris*), пальчатокорінник Траунштейнера (*Dactylorhiza traunsteinii*), пальчатокорінник плямистий (*Dactylorhiza maculata*), осока малоквіткова (*Carex pauciflora*), журавлина дрібноплідна (*Oxycoccus microcarpus* Turcz ex Rupr.), астранція велика (*Astrantia major*), лунарія оживаюча (*Lunaria rediviva*), скополія карніолійська (*Scopolia carniolica* Jacq.), та рослинні угруповання осоково-сфагнові, пухівково-сфагнові, брусницево-журавлинно-сфагнові, занесені до Зеленої книги України.

Крім наукової праці, робоча група здійснила ряд заходів, спрямованих на підвищення загальної екологічної культури школярів, як от: анкетування старшокласників «Як зберегти природу в сучасних ринкових умовах?», конкурс рефератів «Природоохоронні об'єкти нашого району та Червонокнижні рослини в них», конкурс малюнків «Прекрасний світ, в якому ти живеш», літературні читання «Екологія душі та екологія природи». Наприкінці дослідження проектаннти формулюють висновки та висловлюють свої пропозиції. Основні висновки наводяться в такому порядку: від загальних до більш конкретних, від більш значущих до менш значущих [3, 27].

Пропозиції учнів містили, крім іншого, звернення до природоохоронних організацій з проханням розширити межі резервату «Лисак» (гідрологічної пам'ятки природи загальнодержавного значення) та змінити статус урочища «Грегіт» з місцевого до загальнодержавного значення з метою зменшення антропогенного впливу на них та підтримання екологічної рівноваги. Оформлення результатів роботи — завершальна стадія проекту, під час якої логічно-структуровано викладається суть діяльності. Презентація проекту може відбуватись не тільки для учнів школи, але й для громадськості села чи селища, працівників місцевих лісгосподарських організацій. Наша презентація відбувалась у вигляді екологічної дискусії учнів 10-11 класів з переглядом мультимедійних знімків усіх етапів роботи та висвітленням результатів у шкільній газеті «Сучасник».

Позитивною оцінкою результативності проекту можна вважати значне зацікавлення природоохоронними об'єктами своєї місцевості, що виникло у старшокласників під час роботи над проектом та його презентацією, усвідомлення впливу антропогенних чинників на порушення природної рівноваги біля меж природоохоронних резерватів та бажання долучитися до справи охорони навколишнього середовища у своєму населеному пункті. Ще однією оцінкою важливості науково-дослідної роботи для нас була подяка Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді за теоретичну і практичну підготовку науково-дослідної роботи з ботаніки в рамках Всеукраїнської молодіжної акції «Флора України: компас у зеленому світі», спрямованої на виконання завдань наукової теми Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України «Біорізноманіття судинних рослин України, створення загального флористико-таксономічного зведення «Флора України» (2006 р.), а також запрошення на обласний учнівський екологічний конгрес «Живи, Земле» з природоохоронним проектом «Дослідження рослинних угруповань букового лісу» (2008 р.).

Висновки. Загалом, аналізуючи значення природоохоронної проектно-діяльності для формування екологічної культури особистості дитини, можна стверджувати, що залучені до проектно-діяльності учні, а також ті, кому презентувались результати роботи, зможуть не тільки подолати екологічне невігластво, глибоко засвоївши суть екологічних понять, проявити свою індивідуальність через розкриття життєвих сил природи, а й сформувати психологічну готовність оберігати природні цінності всюди і завжди [4, 115].

Працюючи над природоохоронним проектом, дитина вчиться вести наукові дослідження й відстоювати свої екологічні права (на екологічну інформацію, участь у прийнятті рішень і на судовий захист прав) та права своєї громади. Отже, відбувається «глибока екологізація» [4, 41] свідомості сучасної людини як механізму виживання в умовах екологічної кризи.

1. Державна національна програма «Освіта» // («Україна XXI») століття. — К.: — 1993. — С. 44-46.
2. Кравченко С., Костицький М. Екологічна етика і психологія людини. — Львів. — 1992. — 84 с.
3. Бугай О., Кириченко В. Залучення школярів до науково-дослідної діяльності з біології. — Харків: Основа. — 2006. — С. 25-27.
4. Формування екологічної культури молоді. — Косів: Писаний камінь, 2006. — 227 с.

Розділ VII

Пізнавально-розвивальні можливості гірського середовища і їх використання в процесі навчання і виховання учнів

Обсерваторія на горі Піп Іван

*Виїзна вежа
Манявського скиту*

*Дерев'яна церква
Різдва Христового*

*Домініканський костел
у смт. Богородчани*

Осінь у Ворохті

Чорний Черемош

Хмари над Чивчинами

Йосип Гілецький,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Yosyp Hiletskyi,

candidate of pedagogical sciences,
Prekarpatian national university named
after Vasyl Stefanyk

ОСОБЛИВОСТІ ОПИСУ КЛІМАТУ, ПОВЕРХНЕВИХ ТА ПІДЗЕМНИХ ВОД АДМІНІСТРАТИВНОГО РАЙОНУ НА ПРИКЛАДІ ВЕРХОВИНСЬКОГО РАЙОНУ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

FEATURES OF THE INVENTORY OF A CLIMATE, SUPERFICIAL AND UNDERGROUND WATERS OF ADMINISTRATIVE AREA ON AN EXAMPLE VERCHOVYNIAN OF AREA

*In article the short characteristic of a climate, the superficial and underground waters of region behind typical algorithm is given.
Key words: average temperatures, solar radiation, annual quantity of deposits, mode of the rivers, origin of lakes.*

Постановка проблеми. У попередньому номері часопису ми охарактеризували оптимальний науково-обґрунтований алгоритм опису географічного положення та геолого-геоморфологічної будови адміністративного району. Наступними питаннями, які загальноприйнято розглядати при комплексному фізико-географічному вивченні певної території, є особливості клімату та поверхневих і підземних вод. Це дуже важливі складові характеристики природного довкілля, які суттєво впливають на особливості життєдіяльності населення, а тому потребують достатньо широкого розкриття. Пропонуємо алгоритм та опис особливостей клімату, поверхневих і підземних вод на прикладі географічно-краєзнавчої характеристики Верховинського адміністративного району.

Клімат з наукової точки зору — це «багаторічний режим погоди, властивий даній місцевості» [1, 166]. Для найповнішої характеристики клімату його розглядають як три взаємозв'язані процеси (теплообіг, вологообіг та циркуляція атмосфери), які характеризуються певними метеорологічними показниками. Характеризують також кліматичні явища та процеси, які впливають на ефективність господарської діяльності.

Найбільш спрощене уявлення про особливості процесу **теплообігу** дає характеристика середніх температур найхолоднішого та найтеплішого місяця по території району. Однак при більш повному розгляді цього процесу на основі аналізу картографічного матеріалу можна охарактеризувати такі показники:

- тривалість сонячного сяйва;
- величину сумарної сонячної радіації та радіаційний баланс;
- середні температури січня та липня і їх амплітуду в межах різних частин адміністративного району;
- абсолютні максимуми та мінімуми температури в межах адміністративного району.

Тривалість сонячного сяйва в межах району становить від 1700 до 1800 годин за рік, а величина сумарної сонячної радіації у північній частині району менше 3600 МДж/м², на півдні — до 3700 МДж/м² за рік. Дещо більших значень (понад 1500 МДж/м² за рік) набуває у південній частині Верховинського району і радіаційний баланс, який тут більший, ніж на Передкарпатті. У північній частині району цей показник знижується до 1400 МДж/м² за рік.

Середні температури січня найнижчі на вершинах та схилах головного хребта Чорногори. Вони становлять –10°, в Чивчинських горах та Гриняві підвищуються до –8°, а в Ясіне-Ворохто-Путильському низькогір'ї наближаються до — 6°. Середні температури липня у Чорногорі і Чивчинах становлять менше 12°, а в північній частині зростають до 16°. Амплітуди середніх температур в межах району мають однакові значення і становлять близько 22°.

Восени додатні середньодобові температури зберігаються практично до кінця жовтня. Нижчими, ніж +10° вони стають вже з перших чисел жовтня, а на півдні з 20-х чисел вересня. Осіннє повітря здебільшого чисте і прозоре. У листопаді температури різко знижуються. В горах вони стають від'ємними. Найвищі вершини гір часто вже з другої половини жовтня припорошені снігом. Найпізніше середньодобові температури піднімаються

вище $+10^{\circ}$ у південно-східній частині району (після 10 травня), де в долинах витоків Білого Черемошу найдовше застоюється холодне повітря.

Найближча метеорологічна станція, де погодні умови досить подібні до більшості території Верховинського району, знаходиться у Селятині Путильського району Чернівецької області. Абсолютні максимуми та мінімуми температури, зафіксовані цією станцією, становлять відповідно $+35^{\circ}$ та -40° .

Розгляд характеру **вологообігу** передбачає огляд такого кола питань, як:

- річна кількість опадів і їх характер;
- розподіл опадів за сезонами;
- коефіцієнт зволоження та зволоженість території.

Річна кількість опадів найбільших значень (понад 1400 мм за рік) досягає на схилах головного Чорногірського хребта. Цей показник знижується до менше 800 мм у південно-східній частині району. Під кінець листопада на гірських хребтах встановлюється стійкий сніговий покрив. Тривалість його тут становить 3-4 місяці. Найбільшої потужності шар снігу досягає у кінці лютого — на початку березня: 30-40 см. Інтенсивне танення снігу відбувається в квітні. На висотах 600-1000 м сніг повністю сходить до третьої декади квітня, у поясі гір висотою 1000-1500 м — у першій декаді травня, а ще вище — в середині травня. На вершинах Чорногори сніг може випадати навіть улітку.

Найбільше опадів випадає у літні місяці, особливо у липні. Випаровуваність у межах території району становить менше 500 мм за рік, а тому коефіцієнт зволоження становить від 1,6 у південно-східній частині до 3 на схилах Чорногори. Тобто зволоженість території надмірна.

Особливості **циркуляції атмосфери** можна охарактеризувати, оцінивши:

- розподіл атмосферного тиску за сезонами;
- вітровий режим.

В зимовий період на всій території району панує підвищений тиск, який у січні прирівнюється до 1020-1022 гПа на рівні моря. Середній атмосферний тиск липня становить 1014 — 1015 гПа на рівні моря. В зимовий і літній період переважають у Верховинському районі вітри північно-західного напрямку. Взимку зростає питома вага вітрів східних румбів.

Серед кліматичних явищ та процесів, на які доцільно звернути увагу при комплексному фізико-географічному огляді адміністративного району, оцінці впливу клімату на господарську діяльність, — заморозки, тумани, грози, град, хуртовини тощо. Тривалість безморозного періоду в межах Верховинського району одна з найнижчих в Українських Карпатах — 130-140 днів. Кількість днів з туманами становить в середньому за рік 60-80 днів, з грозами — 35-40 днів, з градом — 6-8 днів. З хуртовиною в межах району в середньому за рік буває 30-35 днів.

Питання опису **поверхневих і підземних вод** району оптимально розкрити у такій послідовності:

- розподіл річкової мережі за басейнами, лінія основного вододілу в межах району;
- загальний напрям та характер течії річок;
- характер живлення та режим річок;
- короткі відомості про найбільші річки району (довжина, висота і місце витоків, основні притоки);
- озера і їх походження;
- підземні води в межах району.

Вся територія Верховинського району належить до басейну Дунаю, а точніше до його лівої притоки — річки Прут. Серед приток другого порядку тут беруть початок короткі притоки Озірний, Адзаялужа, а також Пістинька та Рибниця. Загалом частини басейнів названих річок займають менше 2% площі району. Основна ж частина території Верховинського району є частиною басейну Черемошу. Лінія кордону з Румунією та межа Івано-Франківської і Закарпатської областей, що одночасно є межами Верховинського району, — це вододіл між Черемошем і Тисою. Північно-західна і північно-східна межа в основному відділяє басейн Черемошу від басейнів інших його приток. Однак основною вододільною лінією в межах району доцільно вважати основний хребет гір Гриняви, які розділяють басейн Чорного і Білого Черемоша. При цьому водозбір Чорного Черемошу практично всією своєю площею (856 км²) знаходиться у межах району.

Долини річок часто врізані на глибину до 700 м. На всьому їх протязі спостерігається чергування ущелиноподібних ділянок при перетині хребтів з розширеними улоговиноподібними відтинками долин у міжгірних зниженнях. Кам'яні скелі і виступи інколи нависають над течією річки, перегороджують її у вигляді порогів. В окремих місцях формуються величні водоспади. Річки, які течуть вздовж хребтів, мають вузькі днища долин, встелені уламковим матеріалом, — заплави. Тераси (залишки давніших заплав) зустрічаються тут тільки фрагментами.

У живленні річок Верховинського району беруть участь дощові, талі води із сезонних снігів, ґрунтові та підземні води. Роль цих джерел для різних річок неоднакова. При збільшенні висоти водозбору відбувається перерозподіл окремих джерел живлення — зростає частка снігового і підземного живлення і дещо скорочується роль дощового. У цілому верхні притоки Прута відносять до річок **змішаного живлення з переважанням дощового**.

Характерною рисою річок району є добре виражений паводковий режим з різкими коливаннями об'єму стоку, а, отже, й інтенсивності процесів розмивання русла. Невеличкі річки під час паводку за короткий час перетво-

рюються в бурхливі потоки, які руйнують береги, дороги, прилеглі будівлі. Ще одна характерна риса режиму цих рачок — нестійкий і нетривалий льодостав на ріках. Часто він переривається відлигами. В середньому за рік на річках басейну Черемошу спостерігається 25-35 піків підняття рівня води. Більшість їх припадає на весняно-літній час. Водопілля на річках настає навесні (у кінці-середині березня), коли тане сніг. Максимальні рівні води на річках Верховинського району здебільшого спостерігаються в кінці березня. Каламутними і бурхливими потоками вирують води у кам'янистих руслах, заливають низинні береги. Часто весняна повінь доповнюється дощовими паводками, тоді високі рівні в річках тривають до кінця квітня — початку травня. У цей час загальне підняття рівня води досягає 3-4 м і більше. Повінь, поєднана з паводком може набувати катастрофічної сили.

Ще більше підвищуються рівні води в річках під час літніх паводків, коли в окремі роки йдуть зяжні і сильні дощі. Так, уже у травні внаслідок зливових дощів спостерігаються паводки. Впродовж усього літа здебільшого буває 15-20 та більше піків дощових паводків. Найвищі літні підняття рівнів води сягають 4-5 м і більше. Спостерігаються вони найчастіше у червні та серпні. У середньому паводки тривають від 5-15 днів до місяця.

Черемош — найважливіша з приток Пруту. Таку назву річка отримує від села Устеріки, де зливаються Чорний і Білий Черемоші. Чорний Черемош до злиття з Білим має довжину 87 км і є основним витокм річки. Бере початок ця річка у верхній частині схилу вершини Команова у Чивчинах на висоті 1715 м. Основними витокми Білого Черемошу є річки Перкалаб та Сарата. Обидві вони мають довжину 15 км і беруть початок у румунській частині Чивчинських гір. Перкалаб, який задає напрям Білому Черемошу і є повноводнішим від Сарати, має висоту витокм 1590 м. Сарата бере початок на висоті 1320 м. Від злиття цих річок водотік має назву Білий Черемош. Він несе свої води у північному напрямі ще 50 км до злиття з Чорним.

Розміри найбільших річок району:

№ з/п.	Назва річки — притоки порядку:	Права чи ліва притока річки	Довжина річки в км	
			загальна	в межах району
	2- 3- 4- 5-го			
1	Пістинка	права Пруту	56	2
2	Рибниця	права Пруту	54	6
3	Черемош з Чорним Черемошем	права Пруту	167	97
4	Шибений	ліва Чорного Черемошу	11	11
5	Дземброня	ліва Чорного Черемошу	12	12
6	Бистрець	ліва Чорного Черемошу	13	13
7	Ільця	ліва Чорного Черемошу	12	12
8	Волова	ліва Ільці	11	11
9	Бережниця	ліва Чорного Черемошу	11	11
10	Річка з Чорною Річкою	права Чорного Черемошу	15	15
11	Біла Річка	ліва Річки	11	11
12	Білий Черемош з Перкалабом	права Черемошу	65	60
13	Пробійна з Лудовцем	ліва Білого Черемошу	18	18
14	Грамотний з Великим Грамотним	права Пробійни	15	15

Великих озер в Українських Карпатах немає. Найбільшим з природних озер Верховинського району є озеро льодовикового походження Марічейка. Воно утворилося в результаті підгачування моренними відкладами давнього льодовика джерельних вод, що беруть початок на північно-східному схилі вершини Шурина. Озеро знаходиться на висоті 1510 м, має площу 1 га і глибину до 0,8 м.

У результаті зсуву, що відбувся у XVIII столітті на потоці Шибений, сформувалося велике озеро греблевого типу. У кінці XX століття воно поступово прорвало гать і перетворилося у низинне болото. Верхові болота найчастіше зустрічаються на виположених поверхнях Чивчин.

На річках, передусім для сплаву лісу, у межах району було створено цілий ряд штучних водойм — кляуз. Деякі з них збереглися до сьогодні. Це, зокрема, кляуза Перкалаб.

У живленні карпатських річок, особливо у період межені, велику роль відіграють джерела. Особливе значення серед карпатських джерел мають мінеральні. Вздовж південно-західних схилів хребта Пнев'є в околицях села Буркут є джерела вуглекислих мінеральних вод.

1. Географічна енциклопедія України: В 3 т. — К.: Укр. енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1989-1993.
2. Гілецький Й.Р. Вивчення географії своєї області у восьмому та дев'ятому класах загальноосвітньої школи // Історія української географії. Спеціальний випуск: Краєзнавство. Всеукраїнський наук.-теоретичний часопис. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2001 — Випуск 2 (4). — С.54-56.
3. Гілецький Й.Р. Популярно про Українські Карпати та основні пішохідні маршрути. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007. — 176 с.
4. Івано-Франківська область: Географічний атлас: Моя мала Батьківщина. — К.: ТОВ «Видавництво «Мапа», 2005. — 20 с.
5. Карпати. Верховинський район / 1:75000. — К.:ДНВП «Картографія», 2007.
6. Украинские Карпаты: атлас туриста. — М.: ГУГК, 1987. — 152 с.
7. Швебс Г.І., Ігошин М.І. Каталог річок і водойм України. — Одеса: Астропринт, 2003. — 392 с.

Ганна Іванюк,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Інститут педагогіки
Академії педагогічних наук України

Hanna Ivaniuk,

candidate of pedagogical sciences,
Pedagogical Institute APS

МОДЕЛЮВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ ГІРСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

AN INVESTIGATION OF EDUCATIONAL ENVIRONMENT MODELING PROCESS IN THE PROFILE SCHOOL OF MOUNTAIN REGION IN UKRAINE

Key words: model, modeling, educational environment, profile school.

Постановка проблеми. Актуальність досліджень навчально-виховного середовища школи гірського регіону випливає з базових положень розбудови сучасних освітніх систем. Насамперед до цього спонукають стратегічні орієнтири розвитку системи освіти в Україні у контексті зміни освітніх парадигм. Зміна цілей навчання і розвитку учнів диктується орієнтацією освітнього процесу на розвиток здібностей, підготовку до професійної діяльності, прагнення до самоосвіти й професійного самовдосконалення, до майбутнього самостійного життя в глобалізованому вимірі. Переживає трансформацію суб'єктність учня в системі освіти — суб'єкта освіти (навчання, розвитку, соціалізації), суб'єкта розвитку загальноосвітнього навчального закладу, суб'єкта освітньої системи.

Концепція профільного навчання в старшій школі, затверджена рішенням колегії Міністерства освіти і науки України від 25.09.2003 р., визначила пріоритетні завдання профільного навчання щодо забезпечення можливості рівного доступу учнівської молоді до здобуття загальноосвітньої профільної та початкової допрофесійної підготовки, неперервної освіти упродовж усього життя, виховання особистості, здатної до самореалізації, професійного зростання й мобільності в умовах реформування сучасного суспільства. Необхідність переходу старшої школи на профільне навчання передбачена у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, яка визначила стратегію створення системи профільного навчання в старшій школі, орієнтованої на соціалізацію учнів та індивідуалізацію навчання з урахуванням реальних потреб ринку праці, кооперації школи із закладами початкової, середньої та вищої професійної освіти. Ця концепція визначає головну місію школи: навчати дитину відповідно до її можливостей та здібностей, підготувати до подальшого саморозвитку, до викликів цивілізаційних змін. Актуальність переходу до профілізації старшої школи зумовлена невідповідністю існуючих результатів освіти сучасним викликам розвитку суспільства.

Очевидно, що для системного вирішення проблеми розвитку профільної старшої школи недостатньо традиційних педагогічних підходів. У теоретичних дослідженнях і в практичній діяльності потрібен комплексний аналіз усіх освітніх чинників впливу на розвиток профільного навчання в школах гірського регіону. Відтак істотної уваги заслуговує моделювання навчально-виховного середовища. Таким чином, у контексті даного дослідження важливим є розуміння сутності поняття «навчально-виховне середовище». Ми виходимо з розуміння, що навчально-виховне середовище профільної школи — це спеціально змодельована загальноосвітнім навчальним закладом система життєдіяльності учнів з метою забезпечення педагогічних умов якості освітнього процесу.

Формулювання цілей статті. Моделювання навчально-виховного середовища профільної школи в умовах гірського регіону потребує розроблення педагогічних підходів та технологій, які можуть нівелювати вплив гальмівних чинників на розвиток особистості та стимулювати ті чинники впливу, які сприяють підвищенню ефективності розвитку особистості, підготовки її до активного самостійного життя. У даній статті ми прагнемо показати деякі специфічні підходи до моделювання освітнього середовища профільної школи в умовах гірського регіону. Дослідження моделювання навчально-виховного середовища профільної школи в гірському регіоні є одним з на-

прямів модернізації змісту й структури освіти. Кожна школа покликана визначити свої завдання розвитку відповідно до стратегічних завдань, які ставить перед освітою суспільство.

Основна частина. У розумінні цілісного аналізу специфічних особливостей конкретної школи навчально-виховне (освітнє) середовище не є новою категорією. Проблема формування навчально-виховного середовища, його впливу на розвиток особистості ґрунтовно досліджував Л. С. Виготський. «Середовище для людини в кінцевому результаті є соціальне середовище, тому що навіть там, де воно виступає як природне, все одно в його відношенні до людини завжди є очевидними визначальні соціальні моменти. По відношенню до нього людина завжди послуговується соціальним досвідом.... Елементи середовища перебувають між собою не в skutomu нерухомому стані, а в змінному, що легко змінює свої форми й межі. Комбінуючи відомим чином ці елементи, людина може формувати все нові й нові форми соціального середовища» [1, с. 57].

Ще в давні часи Платон стверджував, що соціальне середовище є складовою частиною педагогічного (навчально-виховного). Він розглядав соціальні умови «з точки зору реалізації властивої людям індивідуальної природи» [2, с. 26]. Платон вважав, що держава за своїм устроєм має відповідати будові людської душі, і лише тоді вона стане тим середовищем, у якому внутрішня справедливість душі й зовнішня справедливість суспільного життя збігатимуться.

Середовище як один визначальних чинників розвитку особистості дитини розглядав Я. Корчак. Педагог, вважав він, має забезпечити умови для діяльності дитини, її саморозвитку [3, с. 65–70], адже дитина у навчально-виховному процесі постає віддзеркаленням середовища цього процесу. «Мертва й невливова та школа, яка обмежує своє виховання лише теоретичними порадами, — писала у свою чергу Софія Русова, — а не упорядковує учням правдивий осередок соціального життя і соціальних взаємовідносин» [4, с. 147]. Значущість середовища у процесі розвитку та становлення особистості розкривав і Григорій Ващенко [5].

На діяльність гірської школи суттєво впливає також її місцезнаходження та віддаленість від великих населених пунктів. Чисельність дітей у населеному пункті визначає наповнюваність класів та шкіл, відповідно впливає на тип та структуру школи. Проте кожна школа має низку внутрішніх характеристик, не подібних до інших. Вони й визначають модель розвитку. До них належать: соціальний портрет батьків та учнів, культурне оточення (середовище), зміст та обсяг освітніх програм, модель випускника школи, традиції школи, кваліфікаційно-професійний рівень педагогічного колективу, зв'язки школи з органами місцевого самоврядування, соціально-культурними закладами села, громадськими організаціями та трудовими колективами. До зовнішніх характеристик школи варто віднести природно-кліматичні особливості, рівень розвитку галузей промисловості в гірському регіоні, наявність мінеральних та трудових ресурсів, історико-культурні, демографічні особливості регіону, рівень розвитку соціальної сфери та рівень доходів населення, екологічну ситуацію, освітні традиції.

Відхід від регламентації, варіативність розвитку як міських, так і сільських шкіл у процесі реформ останніх років спричинили розвиток нової освітньої ситуації. Розвиток профільного навчання у старшій школі різних регіонів України здійснюється за різними напрямками профілізації. Школи здебільшого докладають зусиль для розроблення власної моделі профільного навчання. У школах гірського регіону є приклади навчання за авторськими програмами і підручниками (Красноільська загальноосвітня школа I-III ступенів, Яворівський НВК Косівського району Івано-Франківської області, Підбузька спеціалізована школа-інтернат «Мала академія мистецтв» Львівської області, Косівська школа-інтернат-гімназія). Здійснюється організація профільного навчання в старшій школі, впроваджуються інноваційні технології. Яворівська школа — одна з перших за рівнем інформатизації освіти. Досвід школи щодо організації профільних (ліцейних) класів з основ інформатики, допрофесійної підготовки учнів 10-11 класів за спеціальністю «Оператор ПЕОМ» заслуговує на поширення та впровадження в загальноосвітніх навчальних закладах України [6, с. 165-184].

Дослідники навчально-виховного середовища школи здебільшого пишуть про «освітнє середовище» (В. Панов, В. Слободчиков). В. Слободчиков виокремлює культурно-суспільний контекст освітнього середовища школи. Середовище, вважає він, є механізмом розвитку особистості, сутністю її цілей та функціональності. З іншого боку — живильним корінням середовища є предметна культура суспільства [7, с. 181]. В. Панов виокремлює технологічну складову освітнього середовища. Умови розроблення й оцінювання освітнього середовища він виділяє такі: вікова відповідність психічних новоутворень, визначальна роль провідної діяльності в навчанні, поєднання різних видів пізнавальної діяльності, взаємозв'язок між діяльністю та психічним розвитком, наявність інструментарію вимірювань психічних новоутворень [8].

Школи отримали значну самостійність щодо вибору організаційних форм навчання, диференціації учнів за інтересами та здібностями, вибору підручників та змісту профілізації. Варіативний характер розвитку профільної школи пов'язаний із ростом внутрішніх завдань кожної конкретної школи. Суспільне замовлення орієнтує школу на забезпечення умов для розвитку найвищої цінності — людини, особистості учня. Підготовка старшокласників до самостійного життя, професійного самовизначення та самореалізації — пріоритетні завдання школи.

Підготовка старшокласників до майбутнього самостійного життя вимагає насамперед сформованості глобального, толерантного мислення; комунікативної гнучкості й готовності до особистісного професійного самовизначення в швидко змінюваних умовах інформаційного суспільства та полікультурної взаємодії. Це зумовлює пріоритетність компетентнісного підходу в освіті, сутність якого полягає в зміні «знаннєвої» домінанти в освіті на процесуально-технологічну. Сутність зміни цілей освіти полягає у створенні навчально-виховного (освітньо-

го) середовища, необхідного для поліфункціонального розвитку пізнавальної й особистісної сфери учня і, перш за все, його здатності до самостійного проектування пізнавальної та соціальної діяльності.

Особливої гостроти набуває проблема реалізації цілей освіти в старшій школі гірського регіону, адже вона функціонує в дещо нерівних умовах порівняно з іншими, що виявляється в обмеженні доступу учнів до гімназій, ліцеїв.

Зміна соціально-економічних та політичних пріоритетів України зумовила розвиток нового бачення місця та функцій школи гірського регіону. В контексті нашого дослідження особливе місце посідає цивілізаційна функція школи. Оскільки різні цивілізації різняться якісними і кількісними характеристиками розвитку продуктивних сил, структурою робочої сили, готовністю до сприйняття і продукування інформації, для педагогічних цивілізацій характерні такі особливості: механізм спадкоємності поколінь, рівень інформаційної культури суспільства у співвідношенні з пізнавальною готовністю соціуму; зрілістю форм актуалізації індивідуального інформаційного потенціалу, а також рефлексії педагогічної реальності. Тому в контексті цивілізаційного розвитку важливі технологічні освітні стандарти, прийнятні для даного етапу розвитку людської цивілізації, суспільства і доцільні для певного соціуму. Сприйняття такого підходу важливе для розуміння культурного простору. Культура постає вмістилищем духовного начала, в ній зберігаються залишені для нащадків процеси й результати людської діяльності, спрямовані на переосмислення цінностей життя, формування творчого ставлення до досягнень цивілізації.

Розглядаючи навчально-виховне середовище профільної школи гірського регіону як об'єкт педагогічного моделювання, насамперед слід визнавати за учнем (особистістю) пріоритет його індивідуальності та значущості як суб'єкта пізнання. Освітнє (навчально-виховне) середовище профільної школи — це спеціально змодельована загальноосвітнім навчальним закладом система життєдіяльності учнів, яка забезпечує умови суспільних запитів та індивідуальних потреб особистості у профільній підготовці, самовизначенні і самореалізації. Теоретична модель навчально-виховного середовища профільної школи — це взаємозв'язок *цільового, інформаційно-змістового, технологічного, комунікативного, предметно-просторового (природного), культурного та організаційного модулів*.

Інформаційно-змістовий модуль забезпечує інформатизацію і освоєння комп'ютеризації освіти, сучасних засобів інформаційних і телекомунікаційних технологій, розвиток дистанційного (індивідуального) профільного навчання. Змістове забезпечення формування системи наукових знань, умінь застосовувати їх у різних видах діяльності (пошукової, практико-зорієнтованої). Ключовим завданням є забезпечення систематичного оновлення змісту профілів, а також підготовки учнів до сприйняття цих змін. Удосконалення освітнього процесу, перехід до особистісно-зорієнтованого навчання визначається рівнем особистісно-суб'єктивного досвіду учня, сформованістю його пізнавальних можливостей. Учень визнається суб'єктом пізнання. Зміст індивідуального проекту (освітнього середовища) може містити індивідуальний вибір освітніх програм та їх рівнів з базових курсів, курсів за вибором, профільних курсів. Врахування життєвих планів старшокласників та їх батьків; специфіки життєдіяльності мешканців гірських регіонів, традицій є визначальними чинниками моделювання освітнього процесу на основі індивідуальних планів і програм.

Технологічний модуль сприяє забезпеченню діяльнісних умов для проектування особистого життєвого шляху й професійного самовизначення старшокласників. Технологічний компонент являє собою сукупність різних видів навчально-пізнавальної діяльності. Діяльність є умовою реалізації принципу єдності навчання й розвитку особистості. Важливо те, що діяльність розглядається як умова створення індивідуального та колективного освітнього простору. Актуалізуються такі її види: ігрова та рольова, проектно-пошукова, профільна. На етапі старшої профільної школи важливим є освоєння проектування особистістю свого життєвого шляху, підготовка до професійної діяльності, самовизначення та саморозвитку. Освітні технології в навчально-виховному середовищі забезпечують умови особистісного зростання. Стосовно старшої школи В. І. Панов вважав, що на етапі цього вікового розвитку зміщується акцент довільної регуляції на формування особистісно-регуляторних структур, які забезпечують регуляцію особистісної та емоційної активності в соціально-комунікативних і допрофесійних видах діяльності. Важливість сформованості цих структур зростає на етапі переходу учнів до закладів професійної освіти різних рівнів акредитації, переходу із однієї школи в іншу (Н. Ф. Круглова, О. А. Коноплін, В. І. Панов, 2001).

Комунікативний модуль являє собою простір міжособистісної взаємодії в безпосередній або предметно-опосередкованій формі, взаємодії особистості з даним освітнім середовищем та іншими суб'єктами (В. І. Панов, 2007). В освітньому середовищі комунікативний компонент дещо замкнутий, тут функціонує небагато сільсько-господарських підприємств. Більше часу діти й підлітки займаються господарською діяльністю поруч з дорослими. На формування типу спілкування має значний вплив громадська думка. Налагодження школою зв'язків з підрозділами підприємств, закладами культури (бібліотеками, музичними школами), закладами професійної освіти сприяє формуванню багатовимірного комунікативного простору.

Предметно-просторовий модуль складають просторові умови й сукупність предметів, необхідних для забезпечення необхідної просторової діяльності суб'єктів навчально-виховного (освітнього) середовища. За В. А. Ясвіним (1997, 2000), ключовими поняттями предметно-просторового компоненту є «територіальність», «персоніфікованість». Л. В. Байбородова та А. П. Черняковська наголошували на тому, що, скажімо, сільське природне середовище включене до життя та побуту людей, тому «сільський школяр сприймає природу як природне се-

редовище перебування» [9, с. 4]. Отже, школа гірського регіону наближена до природного і реального предметного середовища. Вона здебільшого сама є його суб'єктом та об'єктом соціального, культурного впливу. Суб'єктом взаємовпливу є й учень. Змінюючись у процесі навчально-пізнавальної, комунікативної, пошукової та іншої соціально значущої діяльності, особистість здійснює перетворюючий вплив на середовище.

Культурний модуль. Культура визначає зміст соціальної реальності — соціальних форм (інституційних структур), нормативних уявлень, ціннісних пріоритетів і постає як середовище життєдіяльності, що визначає міру особистісного розвитку; за такого підходу особистість розглядають як соціалізований індивід, що має певний рівень культурного розвитку. Варто відзначити, що у гірському регіоні як міська, так і сільська школа близька до живої культури. Та частина предметно-просторового середовища, яка належить до знакової системи, складає живу культуру — «культурний шар школи». Потрапляючи в живу культуру, учень освоює її, стає суб'єктом, має змогу доповнювати і вдосконалювати її. На цьому культурному ґрунті вибудовуються традиції школи. Можна стверджувати, що школа гірського регіону має свої характерологічні особливості. Зокрема, соціально культурне середовище, звичаї, традиції, ціннісні орієнтації батьків та односельців мають великий вплив на виховання дітей, є чинником впливу на функціонування школи.

Висновки. У контексті функціонування та розвитку старшої профільної школи в умовах гірського регіону актуальності набуває моделювання навчально-виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу; зв'язків та взаємодії суб'єктів середовища, які б забезпечували ефективність освітнього процесу й сприяли б творчому розвитку особистості в системі «учень — навчально-виховне середовище». Однак школи гірського регіону, як міські, так і сільські, поставлені в особливі умови, адже їм притаманна малочисельність і часто — віддаленість від великих населених пунктів, чим суттєво ускладнюється завдання розробки адекватних методик моделювання навчально-виховного середовища. Актуальною надалі залишається реалізація рівного доступу особистості до якісної освіти, забезпечення сталого розвитку освіти. Тому моделювання навчально-виховного середовища є в глобальному розумінні моделюванням соціальної адаптивності особистості, ключових життєвих компетентностей, морально-етичного внутрішнього кодексу. У процесі моделювання навчально-виховного середовища профільної школи в умовах гірського регіону важливо враховувати спільні для всіх освітніх систем методологічні засади та характерологічні особливості, що знаходять своє відображення в цілях та структурних компонентах тієї чи іншої моделі профільної школи.

1. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Под ред. В.В.Давыдова. — М.: Педагогика-Пресс, 1996. — 536 с.
2. Платон. Аристотель. Пайдейя: Восхождение к доблести. — М.: Изд-во УРАО, 2003. — 480 с.
3. Корчак Я. Як любити дітей. — К.: Радянська школа, 1976. — 160 с.
4. Русова С. Вибрані педагогічні твори: у 2 кн. — Кн. 1 / За ред. Є. І. Коваленко. — К.: Либідь, 1997. — 272 с.
5. Ващенко Г. Г. Виховання волі і характеру. Підручник для педагогів. — К.: Школяр, 1999. — 385 с.
6. Лосюк П. В. Модель розвитку сучасної гуцульської школи // Педагогічна і психологічна науки в Україні. Збірник наукових праць до 15-річчя АПН України у 5 томах / Том 1. Теорія та історія педагогіки. — К., 2007. — С. 165–184.
7. Слободчиков В. И. Образовательная среда: реализация целей образования в пространстве культуры // Новые ценности образования: культурные модели школ. — Вып. 7. Инноватор. — М., 1997. — С. 181.
8. Панов В. И. Психологические аспекты развивающего образования // Педагогіка. — 1996. — №6.
9. Байбородова Л. В., Черняковская А. П. Воспитание в сельской школе. — М., 2002. — 164 с.

Іван Остащук,

кандидат філологічних наук, доцент,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Ivan Ostashchuk,

Candidate of Philology, senior lecturer,
the Precarpathian National University
Named after Vasyl Stefanyk

УДК 246.6:37(477.86)

САКРАЛЬНО-СИМВОЛІЧНА СЕМАНТИКА ГІР У ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ГІРСЬКІЙ ШКОЛІ

SACRAL-SYMBOLIC SIGNIFICATION OF MOUNTAINS ON THE PROCESS OF EDUCATION OF HIGHLAND SCHOOL

The article is devoted to the sacral-symbolic signification of mountains. The study is based on the biblical, religious texts and M. Eliade's works. The polisemantic symbolic and sacral significations in the context of education of highland school are regarded.

Key words: education, highland school, sacral space, sacral-symbolic signification.

Постановка проблеми. Сучасна наука, зокрема педагогіка, послуговується широким інтегральним методом, що містить цілий комплекс різноманітних підходів у розв'язанні поставлених завдань, адже «перед сучасними дослідниками відкривається можливість вивчати широку гамму різноманітних за спрямуванням і силою впливів на становлення людини» [7, 76]. Вмотивованим є залучення теоретичної бази семіотично-релігійнознавчого корпусу просторової символіки гір у процесі виховання в гірській школі, що органічно впливатиме на розвиток дітей у контексті непроминального значення сакральності зазначеного топосу, котрий часто прочитується лише імпліцитно.

Аналіз досліджень та публікацій. Найґрунтовніше символіку простору, зокрема гірського, дослідив видатний релігійнознавець М. Еліаде (1907-1986) [2; 3; 4], а також Х. Е. Керлот [6], праці котрих і виступають теоретичною основою нашого дослідження. Вагомим у контексті морально-християнського виховання учнів є вивчення текстів Святого Письма: розглянемо традиційне патристичне розуміння символіки простору в Біблії, що вельми важливо у процесі усвідомлення підростаючим поколінням глибинного наповнення священним змістом як природного середовища, так і візрів релігійного мистецтва, зокрема церковної архітектури.

Метою даної статті є інтерпретація сакральності-символічного діапазону семантики гірського простору та доведення важливості її використання у процесі виховання в гірській школі.

Вигляд гір завжди справляв на людей особливе враження, підносив їх дух до вищих світів та стимулював до релігійно-світоглядних роздумів. Потужний вигляд гори імponує людині тим, що виступає неначе природним образом та символом вищої сили. Гори, що підносяться у захмарні простори неба, вважалися у всіх давніх міфологіях помешканням богів.

М. Еліаде відзначає, що для віруючої людини простір — неоднорідний: в ньому багато розривів, розламів, одні його частинки якісно відрізняються від інших. Так, у Старому Заповіті читаємо: «І сказав Господь: не підходи сюди; зніми взуття своє з ніг твоїх; адже місце, на якому ти стоїш, є земля свята» (Вих. 3, 5). Таким чином, є простори священні, «сильні», значимі, а є неосвячені, аморфні, в яких ніби немає ні структури, ні змісту. У релігійному досвіді протиставляється священний простір («реальний») всьому іншому — безформній протяжності, яка оточує сакральний простір [2, 345].

Простір, за словами Х. Е. Керлота, є проміжною зоною між космосом та хаосом. Найважливіша символічна концепція простору стосується уявлення про нього як тричастинну структуру, що базується на трьох вимірах, кожний з яких має два можливих напрями руху або полюси чи значення. До згаданих шести точок додається сьома — центр. Таким чином, простір стає логічною структурою [6, 365-367].

Народи Близького Сходу зводили місця культу на вишинах, про що й свідчить Святе Письмо: «то проженете всіх мешканців того Краю перед собою, і понищите всі їхні зображення, і всіх литих ідолів їхніх понищите, і всі їхні висоти поруйнуєте» (4 М. 33, 52); «Конче винищите всі ті місця, що служили там люди, яких ви виганяєте, своїм богам на високих горах і на пагірках, та під кожним зеленим деревом» (5 М. 12, 2).

У багатьох міфологічних системах йде мова про «святую гору» та вважається її за центр світу, місце, на котрому зустрічається небо із землею. На ній зводили святині, замки та святі міста. У ній завше вбачалося «центр», «axis mundi», місце зустрічі видимого та невидимого світу. Назви храмів, святих веж та міст є свідченням отото-

ження їх із космічною горою. Наприклад, Вавилон означає «дім променистої гори», «дім, на котрому зустрічаються небо та земля», «заповіти між небом та землею». Висоту гори трактували стародавні як сакральність, а все, що було ближче неба, брало різного ступеня участь у трансценденції.

Цьому праісторично-міфологічному відчуттю Божественне одкровення монотеїстичних релігій дало також важні підстави. Господь у Старому Заповіті підтвердив, що природна символіка гір відповідає Його задумам, оскільки часто Він з'являвся на вершинах гір. Від Авраама Вседержитель зажадав: «Візьми свого сина, свого одинака, що його полюбив ти, Ісаака, та й піди собі до краю Морія, і принеси там його в цілопалення на одній з гір, що про неї скажу тобі» (1 М. 22, 2). На горі Хорив Господь, що промовляв із вогняного тернового куща, наказав Мойсеєві місію визволення з єгипетської неволі Ізраїля (2 М. 3, 2-15), а на горі Синай (ідентичній із Хорив) серед блискавиць та громів передав Ягве своєму народові заповіді (2 М. 19, 2-25). Коли ж дванадцять племен оселилися на Обіцяній Землі, Бог вибрав за часів Давида на місце Свого перебування гору Сіон, яка пізніше називалася, за часів вавилонського полону, горою Морія, на котрій цар Соломон збудував величний єрусалимський храм. До цього духовного центру євреї здійснювали паломництво на релігійні юдейські свята.

Проте гора Морія була лише земним прототипом вічної та незнищенної святині, про котру оповідає пророк Ісаїя: «І станеться на кінці днів, міцно поставлена буде гора дому Господнього на шпилі гір, і піднята буде вона понад згір'я, — і полинуть до неї всі люди. І підуть численні народи та й скажуть: «Ходіть та зберімося на гору Господню, до дому Бога Якового, і доріг своїх Він нас навчить, і ми підемо стежками Його!» (Іс. 2, 2-3).

У земному житті Ісуса Христа гори відігравали особливо важливу роль та вказували на духовні вершини, на які Він прагнув запровадити Своїх учнів; наче хотів підкреслити піднесеність власних учинків і слів символікою оточення, в якому їх здійснював та проголошував. Син Божий не лише часто відходив на молитву у віддалені місця, в гори, але також на горі проголошував основні заповіді своєї науки (Мт. 5, 1 і далі), на горі вибрав дванадцятьох апостолів (Мр. 3, 13 і далі), на вершині Табор преобразився (Мт. 17, 2 і далі), на Оливній горі розповчав, стривожений суто людським страхом перед смертю, свої страждання (Лк. 22, 39 і далі), на Голгофі виконав свою сотеріологічну місію. Також гора була свідком вознесіння Господа на небо (пор.: Дії 1, 12).

У Старому Заповіті, як вище було зазначено, гори, котрі вирізняв Ягве та наповнював власною присутністю, відомі, водночас значення гір, котрі освятив своєю присутністю Син Божий, залишилися прихованими; їхні назви, проте, знаходимо у розважаннях Отців Церкви.

Апокаліпсис пророкує: «І я глянув, — і ось Агнець стоїть на Сіонській горі, а з Ним сто сорок чотири тисячі, що мають Ім'я Його й Ім'я Отця Його, написане на своїх чолах. І почув я голос із неба, немов шум великої води, і немов гук міцного грому. І почув я голос гусярів, що грали на гусях своїх, і співали, як пісню нову перед престолом і перед чотирьома тваринами й старцями» (Об. 14, 1-3). Потім Іван Богослов оглядає «гору велику й високу», а на ній зведені «з чистого золота» мури святого «міста Єрусалим», що сходять із неба від Бога (Об. 21, 10).

Прагнучи знайти якийсь ключ до розуміння метафоричного значення гір та вишин, про які оповідається у Біблії, достатньо прочитати «Пояснення псалмів» св. Августина: «Пророк насправді говорить, що горою є сам Господь, як є написано, що камінь, відірваний без участі рук, виріс до розміру гори» [Цит. за: 9, 85]. Водночас у Церкві Христовій, що поширилася на цілий світ, належить вбачати гору, котра «виросла з малого камінця, згідно видіння Даниїла, нищачи царства світу. Виріс до такого розміру, що заповнив собою усю землю» [9, 85]. Далі великий мислитель та святий називає гори великими свідками, порівнюючи вранішнє сонце, що передусім освічує вершини, а також торкнулося своїм промінням Христових апостолів, що понесли благу вістку в «земні долини». Водночас св. Августин вказує на цілком протилежну семантику гір: «Здрігнулися гори, тобто володарі цього світу. Одними ж є гори Божі, а іншими гори цього світу. Главою гір цього світу є диявол. Главою гір Божих — Христос. Гори розтопилися перед обличчям Господа наче віск. Чим є гори? Пихатими. Будь-якою зарозумілістю, що підноситься проти Бога. Господь став для них вогнем, вони перед Його обличчям розтопилися наче віск» [9, 85].

Загалом, поняття космосу («порядку»), успадковане ще з античності, в ученні Діонісія Ареопагіта стало основою обґрунтування ієрархічної впорядкованості світу. Але мова йде передусім про ієрархію священних духовних рангів. Зримий космос у християнській моделі світобачення тьмяніє перед сяянням містичної Церкви [1, 71].

Ранньохристиянське надгробне мистецтво та ранньохристиянські мозаїки часто представляють Христа, який сидить або стоїть на скелястому узвишші, ніби на горі. Схожою є репрезентація апокаліптичного Агнца.

Середньовічні символисти порівнювали амвон у церковній назві із горою, з котрої Ісус Христос проголошує свою науку.

Шанобливо-захопливе сприйняття простору гір та сакрального змісту церковного зодчества, зазвичай неусвідомлюване, засновник аналітичної психології К. Г. Юнг (1875-1961) пояснює тим, що «схеми колективної думки виступають у відношенні до людського розуму вродженими й успадкованими» [8, 75].

Незавершена книга подорожей про пошуки Ахартхи (Шамбали) Р. Домалья так містично-піднесено описує враження від гір: «Дуже високо та дуже далеко, над колами все більше високих піків і в цю сторону від них, над снігами, що стають все білішими й білішими, в сліпучому блиску, який не може витерпіти око, невидима через надмірний блиск, підноситься вершина Гори Аналог... Там на вершині, що тонша найтоншої голки, — той, хто заповнює собою весь простір. Там, на горі, в найделікатнішому повітрі, де все перетворюється в лід, продовжує існувати тільки він один — кристал безкінечної стійкості. Там, зверху, в палаючому небі, де все згорає, продовжує існувати лише вічна розжареність. Там, у центрі всього, — той, хто бачить всі звершення, бачить і начало, і кінець їх. Гора Аналог — єдина вершина, котрої торкається міра вічності, а основа — багаточисленними відламами лежить у світі смертних» [5, 123-124].

Гора Аналог асоціюється з символічною світовою горою, на вершині котрої зберігається традиційне знання.

Сходження на гору в езотеричних переданнях аналогічне алхімічному процесові.

Гора — це символ духовної ієрархії та практичного сходження. Символіка гори впливає з різноманітних значень складових її параметрів: висоти, маси, форми.

Вертикальна вісь гори пов'язує її зі світовою віссю. У Китаї гора завдяки величезним розмірам стала символізувати великодушність імператора. Сакральна символіка гори поєднує поняття маси як вираження буття з ідеєю вертикалі. Місцезнаходження такої Гори — центр землі. Таке значення можемо зустріти майже у всіх культурно-релігійних традиціях: гора Меру в індусів, Хара-Березайті (залізна гора) у персів, Синай ізраїльтян, германська Хімінбьорг тощо. Чимало гірських храмів (месопотамські зіккурати, ступінчасті піраміди доколумбової Америки і ін.) були зведені саме за взірцем цього символу.

Якщо дивитися з верху гори вниз, то вона, поступово розширюючись, символізує множинність, розширення універсуму, розпад та матеріалізацію. Тому вершина світової гори є не лише найвищою точкою землі, але й також її пупом, точкою, де творіння має своє начало (М. Еліаде), тобто коріння.

Крім того, гора виступає точкою інверсії, точкою пересікання хреста, що виражає ідею зв'язку між різними світами. Ця полюсна гора, міфічні властивості котрої базуються на нерухомості Полярної зірки, також називається «білою горою» та приймає водночас символіку білого кольору (розум і чистота).

Гора сприймається як сфера духовних підйомів, спілкування з небесними духами, місце для високих думок та станів. Гора виступає антиподом рівнини. Це — місце відлюдництва, місце паломництва, відречення від світу, місце народження й смерті, сфера світла у протилежність долини темряви.

У сакральному просторі важливе місце посідає «символіка структури центру» (М. Еліаде), яка пов'язана із горами та може бути виражена наступним чином:

- священна гора — місце, де зустрічаються небо та земля, — розташована в центрі світу;
- кожен храм або палац — і, ширше, кожне священне місто чи царський палац — є «священною горою», і таким чином теж стають центром;
- будучи Axis Mundi (Світовою Віссю), місто чи священний храм розглядаються як місце входу на небо, під землю або в пекло.

Пекло, центр землі та вхід до неба розташовані на одній осі, якою здійснюється перехід із одного світу в інший. Узагальнюючи, через розміщення в центрі космосу, храм чи святилище завжди є місцем входу в три космічні царства: на небо, під землю і в пекло [4, 25-26].

Сакральна архітектура базується на символічному розумінні простору, звертається до символічного значення споруди, встановлює відповідність між різними планами буття та формами споруди. Пропорції багатьох споруд визначалися символічним значенням форм. При наслідуванні визначеної геометричної логіки, споруда виявляється «зарядженою» священною силою.

У давніх грецьких та римських святинях встановлювалося пряме співвіднесення між архітектурними пропорціями та космічними моделями й підкреслювалась ідея духовного сходження. В основі складної геометричної символіки храму лежить вертикальний вектор. Він також співвідноситься з вертикальним принципом дерева, гори. У ньому присутня космічна й теологічна символіка. Храм — символ духовних устремлінь та досягнень. Так, ідея поступового сходження найбільш послідовно виражена у композиції вавилонських зіккуратів.

Храм виступає як земна проекція космічних моделей: декілька небес, що спираються на підпори (пілони, колони), пов'язує землю з «первісними водами». Образ храму є формою рефлексії на тему Всесвіту як єдиного цілого. Так, архітектура — елемент духовного космосу. В основі храму часто лежить символіка мандали — квадратура круга, квадрат та круг, пов'язані восьмикутником, котрий несе на собі тягар храму. Важливу роль в архітектурі відіграє геометрична символіка космосу: всі круглі форми виражають ідею неба, квадрат — це земля, трикутник — символізує взаємодію між землею та небом.

Висновки. Сакральна-символічна значення гірського простору має вагомий дидактичний потенціал у навчально-виховному процесі гірської школи, оскільки допомагає формуватися особистості в контексті усвідомлення нерозривного зв'язку духовно-релігійної традиції та підсвідомих колективних моделей українського національного менталітету, пізнання котрих не лише свідчить про ерудованість, освіченість, але й виступає органічною складовою процесу самопізнання та осягнення культурного дискурсу. Теоретичні висновки даної статті можна використати як на уроках української та світової літератури при аналізі відповідних творів красного письменства (наприклад, «На високій полонині» С. Вінченца, «Замок у Карпатах» Ж. Верна, «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського тощо), так і при проведенні позакласних заходів чи туристичних походів.

1. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Искусство, 1984. — 350 с.
2. Элиаде М. Избранные сочинения. Очерки сравнительного религиоведения. Перев. с англ. — М.: Ладомир, 1999. — 488 с.
3. Элиаде М. Мефистофель и андрогин / Пер. с франц. — СПб.: Ал, 1998. — 374 с.
4. Элиаде М. Миф о вечном возвращении: Архетипы и повторяемость. — СПб.: Алетейя, 1998. — 250 с.
5. Энциклопедия. Символы, знаки, эмблемы / Авт.-сост. В. Андреева, В. Куклев, А. Ровнер. — М.: Астрель: АСТ, 2006. — 556, [4] с., [32] л. ил. — («AD MARGINEM»)
6. Кэрлот Х. Э. Словарь символов. — М.: «REFL-book», 1994. — 608 с.
7. Хрущ В. Гірський регіон як особливе макросередовище навчання, виховання і розвитку учнів // Гірська школа Українських Карпат. Науково-методичний журнал. — 2006. — № 1. — Івано-Франківськ, 2006. — С. 76-83.
8. Юнг К. Г. К вопросу о подсознании // Юнг К. Г., фон Франц М.-Л., Хендерсон Дж. Л., Якоби И., Яффе А. Человек и его символы / Пер. Сиренко И. Н.; Сиренко С. Н.; Сиренко Н. А. — М.: Медков С. Б., «Серебряные нити», 2006. — С. 14-105.
9. Dorothea Forster OSB. Świat symboliki chrześcijańskiej. Leksykon, przekład i opracowanie W. Zakrzewska, P. Pachciarek, R. Turzyński. — Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 2001. — 544 s.

Тарас Маланюк,

старший викладач кафедри туризму і краєзнавства,
Інститут туризму,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Taras Malanyuk,

senior lecturer of the chair of Tourism and Country
Studies, Institute of Tourism, Vasyl Stefanyk Pre-
Carpathian National University

УДК 796.01

ВИКОРИСТАННЯ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИХ ПАМ'ЯТОК ПРИКАРПАТТЯ ЯК РЕСУРСУ ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ГІРСЬКИХ ШКІЛ

USE OF CULTURAL AND HISTORICAL MONUMENTS OF THE PRE-CARPATHIANS AS RESOURCES OF INFORMATIVE TOURISM IN TEACHING AND EDUCATIONAL PROCESS OF MOUNTAIN SCHOOLS

The article reveals the general characteristic of touristic-regional resources of Ivano-Frankivsk region and the necessity of its usage in childish-youthful tourism. Bicycle touristic routes are described.

Key words: Touristic-recreational complex, historic-architectural monuments, touristic routes.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших завдань держави є формування у молоді любові до рідного краю, патріотизму, відродження духовності. Значна роль у вивченні, відновленні та поширенні історичних і культурних традицій наших предків відведена туризму і краєзнавству. Індивідуально-особистісні запити учнів у поєднанні з вимогами сучасного розвитку суспільства диктують нагальну необхідність оновлення змісту, форм і методів навчально-виховної роботи.

Реалізація цих завдань в повній мірі залежить від професійної підготовки педагогічних кадрів, їх вміння проникнути у світ дитини і передати їй весь досвід попередніх поколінь [1].

Ефективним інструментом успішного вирішення зазначених проблем є використання культурно-історичних пам'яток Прикарпаття як ресурсу пізнавального туризму в навчально-виховному процесі школи.

Під час відвідування культурно-історичних пам'яток учні знайомляться з історією, звичаями та традиціями рідного краю. Їхня участь в туристсько-пізнавальних походах та екскурсіях сприяє удосконаленню патріотичного, естетичного, правового, морального, екологічного й фізичного виховання.

Окремі аспекти використання туризму і краєзнавства у навчально-виховному процесі школи висвітлені в працях ряду фахівців [2;3;4]. Проте актуальними залишаються питання, що пов'язані з комплексним використанням наявних культурно-історичних пам'яток Івано-Франківської області у гармонійному розвитку особистості школярів.

Мета роботи — здійснити комплексну характеристику історико-культурних пам'яток гірської зони Івано-Франківської області і на цій основі розробити туристські маршрути для школярів.

Методи дослідження — аналіз спеціальної науково-методичної літератури, картографічний аналіз.

Формуванню культури освіченої особистості школяра сприяє використання пізнавального туризму в організації виховної діяльності. Особливого значення ми надаємо туристським маршрутам. У їх результативній організації важливе місце відіграє знання культурно-історичних пам'яток рідного краю.

Івано-Франківщина має багато пам'яток історії і культури, які потрібно знати, вивчати та оберігати. За їх кількістю область займає третє місце в Україні.

Гірська частина Івано-Франківської складається з двох етнографічних районів: Бойківщини і Гуцульщини. Цей самобутній край зберіг свою культуру: звичаї та традиції. Славиться він також відомими архітектурними пам'ятками.

Серед оборонних споруд середньовіччя, які стали історико-архітектурними пам'ятками, на Прикарпатті значне місце займає Пнівський замок, про який знаходимо повідомлення в багатьох джерелах [5;6;7;8]. Розта-

шований у самому передгір'ї Карпат, неподалік річки Бистриця, замок був споруджений власником Надвірної Миколою Куропаткою наприкінці XVI ст. Зведеним замок з великих тесаних брил гірського каменю, вапняку та червоної цегли. Зв'язний матеріал замішаний на білому вапняному розчині з домішкою товченої цегли та дрібної гальки.

П'ятикутна у плані оборонна споруда мала сім веж: зі сходу — дві круглі (кулеподібна цілком зруйнована), з півночі й півдня — дві гранчасті, з заходу посередині — квадратна з напівкруглим виступом, на протилежній східній стіні — трикутна, висунута трохи вперед.

Посередині південної стіни була в'їзна вежа, яка складалася з двох частин — брами і прибрамного корпусу. У плані неправильний чотирикутник (довжина — 60,60 м, ширина — 43,60 м, діаметр — 90,40 м), що гострим кутком виступає далеко за межі оборонних мурів. Споруда мала три яруси. Бійниці найнижчого з них виходять до оборонного рову, який нині уже частково засипаний. Над карнизом із тесаного каменю розміщені віконні прорізи. Арки в'їздів напівциркульні, виконані з тесаних кам'яних блоків. До замку в'їздили перекинутим через рів підйомним мостом. Два прорізи в'їзду на територію для зміцнення обороноздатності споруди розташовані по ламаній осі. Простір між ними був без накриття. На зрізах стін над брамою розміщувалися підйомні механізми. Ще дотепер над зовнішньою брамою збереглися отвори для ланцюгів.

Вежі мали кілька ярусів. На основі досліджень Івано-Франківський архітектор Роман Михайлишин дійшов висновку, що тривалий час західна вежа з корпусом трактувалась як двоповерхова. Але розгортка замку по західній стіні при цьому набувала асиметрії, що було не характерно для періоду середньовіччя [9]. За аналогією з гранчастою, безперечно триповерховою вежею був умовно надбудований третій поверх (3,35 м), що спостерігається у всіх вежах. В іншому варіанті проєктанти вийшли на бездоганно ідентичну відмітку, як і в гранчастій вежі, — близько 20 м, встановлено закономірність і кутів вежі, за винятком кулеподібної, триповерхової, а проміжні — посередині стін — двоповерхові. Перекриття між ярусами робили з дерева. На кожному поверсі були платформи для гармат, а в стінах — бійниці. Угорі вежі перекривали дерев'яними дахами, які мали форму «гостроверхих шапок».

Житлові приміщення розміщувалися на третьому і другому поверхах. У прямокутній вежі з напівкруглим виступом була капличка, де, як свідчать архівні дані, зберігалися коштовності з Тисменичанського костюлу, а у південній шестигранній — трапезна [10].

Посередині західної стіни — напівкругла вежа, до якої прилягає єдине внутрішнє приміщення, поруч із ним із північного боку — вхід до льохів. Мури, що збереглися (товщина 1,5 — 2 м) — це зовнішні стіни житлових будівель замку. З напільного боку вони вдвічі вищі, ніж від замкового двору. В середині зміцнювали дерев'яними балками. В одній із бійниць трикутної вежі ще й досі видно нішу від цих балок. Приблизно на відмітці двору з зовнішнього боку проходить кам'яний карниз, над яким розміщений ряд бійниць для ручної зброї, а над ними — віконні прорізи з рештками кам'яних обрамлень та підвіконників. У середині кожного відрізка стіни пролягають кам'яні жолоби водовідводів. Біля круглої вежі збереглася викладена з цегли машикула (навісна бійниця, згодом — елемент архітектурного декору) на кам'яних кронштейнах. Нижче від проміжного карнизу є кілька водовідводів для осушення льохів.

Твердиня мала також багато підземних ходів. Зовні й усередині вона була потинькована. Був тут і будинок, у якому жив Куропатка з родиною. Знаходився він посеред двору, про що свідчать залишок фундаментів [11].

До наших днів Пнівський замок, порівняно з іншими прикарпатськими замками, зберігся непогано і є надзвичайно цікавим та цінним пам'ятником військово-оборонної архітектури XIV — XVII ст., німим свідком бурхливої історії нашого краю [12].

У період середньовіччя укріплювалися і монастирі. Прикладом подібної практики на Прикарпатті є найбільш відомий в Україні православний чоловічий монастир Скит Манявський, що заснований 1611 р. в с. Манява Богородчанського району Іваном Нягиницьким.

Архітектурний монастирський комплекс будівель становить ансамбль кам'яних та дерев'яних споруд, обгороджених високою кам'яною стіною з вежами-бійницями — вдалий синтез гірського рельєфу і фортифікаційних забудов. Між схилами гір, порослих вічнозеленою смерекою, з трьох сторін омивається водами (потік Батерс) правої притоки річки Маняви. То було місце для молитви, очищення, сповіді і причастя, а рівночасно надійне сховище в часи нападів кримських татар і турецьких агресорів.

Майдан монастиря має підземні склепінчасті пивниці, справжні лабіринти з потаємними виходами в гори, сполученими переходами між будівлями [13]. На даний час монастирський комплекс відреставровано.

Під охороною держави знаходиться монастир святих отців Василіан XVIII ст. в с. Гошеві Долинського району. Цікавою пам'яткою архітектури є також Домініканський костел в Богородчанах, побудований у XVIII ст. в стилі пізнього бароко.

Великий інтерес складають дерев'яні храми, зокрема Гуцульщини та Бойківщини, які є справжніми шедеврами української архітектури та народного будівництва. На території Прикарпаття дослідники виділяють гуцульський і бойківські типи церковної архітектури. В яких поєднуються традиції українського монументального будівництва з місцевими рисами народного [14].

Для гуцульської народної школи характерні хрещаті в плані одноверхі, інколи три — та п'ятиверхі дерев'яні церкви [15]. Найбільш характерною для Бойківщини є тридільна у плані, триверха церква з пірамідально-ступе-

невим завершенням об'ємів бабинця, нави, вівтаря. Для неї підбирали найзручніше місце. Займалися її зведенням майстри, що використовували місцеві матеріали [16].

Цікавими в області є пам'ятки промислового та інженерного будівництва, в першу чергу — це унікальна доменна піч, збудована в 1810 році в урочищі Ангелів (поблизу с. Ясеня) Рожнятівського району. До наших днів дійшли лише руїни доменної печі в Ангелові. Подібних пам'яток виробництва заліза на Україні немає. В м. Долині та м. Болехові збереглися дотепер солеварні кін. XIX — поч. XX — єдиний на Україні приклад солеварних споруд. Збереглися в Богородчанському, Верховинському, Долинському та інших районах дерев'яні млини і кузні. З інженерних споруд слід назвати залізничний кам'яний арочний міст у Ворохті. Цікавою є пам'ятка архітектури — обсерваторія 1938 року на горі Піп Іван у Верховинському районі.

До нових форм і методів виховання учнівської молоді засобами туризму і краєзнавства можна віднести створення мережі пізнавальних туристських маршрутів на території краю. Нижче коротко їх охарактеризуємо.

Велосипедні маршрути

До Скиту Манявського. Довжина маршруту — 65 км. Тривалість — 2 дні.

Маршрут пролягає до історико-архітектурного комплексу Манявського скиту 1611 р., а також твердині Прикарпаття Пнівського замку XVI ст.

Початковий і кінцевий пункт маршруту смт. Богородчани.

Основні пункти на маршруті: смт. Богородчани — с. Підгір'я — с. Дзвиняч — смт. Солотвин — с. Манява — смт. Битків — с. Пнів — м. Надвірна — с. Гвізд — смт. Богородчани.

«Перлинами Гуцульщини». Довжина маршруту — 124 км. Тривалість 3-4 дні.

Маршрут пролягає містами і селами Гуцульщини, в яких збереглися шедеври української сакральної архітектури й народного будівництва.

Початковий і кінцевий пункт маршруту смт. Делятин.

Основні пункти на маршруті: смт. Делятин — с. Дора — м. Яремче — с. Микуличин — с. Татарів — смт. Ворохта — смт. Верховина — с. Криворівня — с. Яворів — м. Косів — с. Пістинь — смт. Яблунів — с. Нижній Березів — с. Білі Ослави — смт. Делятин.

До Ангелівської домни. Довжина маршруту — 22 км. Тривалість 1 день.

Нитка маршруту проходить долиною річки Лімниця, в населених пунктах якої є ряд відомих пам'яток історії і культури нашого краю.

Основні пункти на маршруті: смт. Перегінськ — с. Небилів — с. Ясень — урочище Ангелове.

Шляхами І. Франка. Довжина маршруту — 25 км. Тривалість 1 день.

Маршрут пролягає до с. Лолин, у якому часто бував І. Франко. Тут він зустрів перше кохання — Ольгу Рошкевич.

Основні пункти на маршруті: м. Болехів — с. Гошів — смт. Вигода — с. Лолин.

Стежками Олексі Довбуша. Довжина маршруту — 42 км. Тривалість 1 день.

Маршрут пролягає населеними пунктами, пов'язаними з ім'ям керівника опришківського руху Олексі Довбуша, а також знайомить нас з декоративно-прикладним мистецтвом Гуцульщини.

Основні пункти на маршруті: смт. Печеніжин — с. Рунгури — с. Слобода — с. Верхній Березів — с. Текуча — с. Космач — с. Шешори — с. Уторопи — смт. Яблунів — с. Великий Ключів — смт. Печеніжин.

1. Маланюк Т.З. Роль туристсько-краєзнавчої діяльності у формуванні особистості школяра // Актуальні проблеми розвитку руху «Спорт для всіх»: досвід, досягнення, тенденції: Матеріали II Міжнар. наук-практ. конф. — Тернопіль, 2007. — Т. 2. — С. 33-36.
2. Гілецький Й.Р. Популярно про Українські Карпати та основні пішісні маршрути. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007. — 176 с.
3. Трефяк Я. Методика краєзнавчої роботи в національній школі. — Івано-Франківськ, 2002. — 110 с.
4. Рут.Є. Шкільний туризм і рекреація: Навч.-метод. посіб. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2004. — 162 с.
5. Пастернак Я. Станіславщина у сивій давнині // Альманах Станіславської землі. — Нью-Йорк — Торонто — Мюнхен, 1975 — Т1 — С. 29.
6. Lozinski W. Prawem i lewem. — Krakow. 1960. — Т.І. — С. 178.
7. Czolowski A. Dawne ramki i twierdze na Rusi Halickkiej. — Lwow, 1892. — С. 33,34.
8. Zelisko W. Nadworna. Mlodikraznawca. — 1938. — №3. — С. 2.
9. Михайлишин Р. Пнівський замок // Вісник. — 1996. — №5. — С. 129.
10. ЦДІА у м. Львові. — Ф.5. Akta grodzkie i ziemskie. — Lwow. — Т.120. — С. 164-169; Т. 141. — С. 1819,1965.
11. Гандзюк Р. Надвірна. Історичний нарис від найдавніших часів до наших днів. — Івано-Франківськ, 1999. — С. 28-36.
12. Максим'юк М. Пнівська твердиня. — Надвірна, 1997. — С. 36.
13. Скит Манявський (путівник). — Івано-Франківськ, 2003. — С. 6.
14. Бурдуланюк В. Історія культури Прикарпаття. — Івано-Франківськ, 1997. — С.88.
15. Народна архітектура Українських Карпат XII-XX ст. — К., 1987. — С.207.
16. Гаврилів Б., Гаврилів М. Пам'ятки історії та культури Івано-Франківщини. — Івано-Франківськ, 2001. — С. 21-22.

Тамара Мінченко,

методист з українознавства,
Чернівецький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

Tamara Minchenko,

methodologist of Chernivtsi regional Institute
of Aftergraduation Pedagogical Education

ДУХОВНЕ ВІДРОДЖЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ГУЦУЛІВ ЧЕРЕЗ УКРАЇНО-ГУЦУЛЬЩИНОЗНАВСТВО У НАВЧАЛЬНО- ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ШКІЛ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

This article displays the experience of pedagogues of vyzhnytsia and novoselytsia department of education, chernivtsi in-service teacher-training institute of mental revival and conservation of cultural heritage of gutsuly and boiky, which forms with the help of school subject country studies (ukrainian and regional traditions) and nonschool foundations.

Country studies is the science about nation, human in the connection with nature, language, history, existence, customs and traditions.

Постановка проблеми. На виконання Програми духовного відродження та збереження культурної спадщини гуцулів і бойків на період до 2009 року, затвердженої Кабінетом Міністрів України від 30.10.2004 року № 25562/4/1-04, наказу Міністерства освіти і науки України від 20.12.2004 р. № 955 Управлінням освіти і науки облдержадміністрації розроблені та виконуються відповідні заходи.

З метою збереження регіональної самобутності Гуцульщини в сучасних умовах, максимального наближення освіти до життя регіону, виховання учнів на кращих традиціях народної педагогіки, культури, мистецтва в закладах освіти Вижницького та Путильського районів (в місцях компактного проживання гуцулів і бойків) вивчається гуцульщинознавство як складова частина предмету «Українознавство». Для викладання предмету використовуються елементи «Регіональної програми з гуцульщинознавства» за редакцією педагога-краєзнавця, Заслуженого працівника освіти І.А.Пелипейка.

При районних методкабінетах створено методоб'єднання вчителів українознавства, які сприяють впровадженню різних форм і методів роботи із школярами, в т.ч. інтегрованих уроків, уроків-конференцій, уроків-зустрічей, фольклорних свят. При методоб'єднаннях створено творчі колективи з підготовки та видання навчально-методичних посібників «Гуцульщинознавство на уроках української мови та літератури», «Гуцульщинознавство в позашкільлі».

Значну роботу проводить методична служба Обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Так, у жовтні 2007 року проведено обласний семінар методистів рай(міськ)кабінетів, які відповідають за вивчення українознавства в навчальних закладах, з проблеми «Завдання педагогічних колективів щодо відродження традиційного мистецтва та народних художніх промислів у навчально-виховній роботі» на базі Сокирянського району.

На допомогу вчителям українознавства видано навчально-методичний посібник «Засіймо Українонькою в душах» (проведення уроків українознавства в 5 класі). У посібнику висвітлені уроки життя і творчості Ю.Федьковича, С.Воробкевича, М.Г.Івасюка, Н.Яремчука та ін.

ОІППО видано науково-методичний вісник «Українознавство в системі освіти Буковини», в якому висвітлюється досвід роботи вчителів Путильського та Вижницького районів з проблем духовного відродження та збереження спадщини гуцулів.

Основний зміст статті. Вчителі області, які читають курс українознавства (гуцульщинознавства), підвищують свій фахово-професійний рівень на курсах перепідготовки вчителів українознавства, які проходять 2 рази в рік. У роботі курсів беруть участь працівники Науково-дослідного інституту українознавства Міністерства освіти і науки України, Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича, етнографи, поети, письменники області.

На території музею народної архітектури та побуту в м. Чернівцях відбувся щорічний обласний конкурс-фестиваль кращого знавця звичаїв, традицій та обрядів рідного краю. Володарем диплому «Гран-прі» став фольклорно-етнографічний колектив Вашковецької ЗОШ Вижницького району (керівник гуртка — О.І. Сірецький), ІІ місце посів колектив Самаківської ЗОШ Путильського району (керівник — М.Д. Паучек).

Художні вироби з бісеру відомі в побуті багатьох народів світу. Найвагомішою ділянкою творчості майстрів з цього виду мистецтва є виготовлення прикрас.

Особливо популярність бісеру відчутна в українській народній культурі XIX століття. Збережені в музейних колекціях, бісерні оздоби цієї доби засвідчують уже сформований високий ступінь розвитку технології, а орнамент та колорит цих творів відображає місцеві мистецькі особливості. На початок XX ст. прикраси з бісеру стають важливою складовою народного вбрання західних областей України, а також окремих сіл Східного Полісся та Середнього Подніпров'я. В ансамблі одягу вони виконують декоративну й оберегову функції і разом з тим виступають промовистою ознакою віку та суспільного становища особи.

Впродовж останніх років XX ст. — початку XXI ст. зростає популярність бісерних виробів та суспільний попит на них. Прагнучи задовольнити зростаючі потреби на художні вироби з бісеру, українські майстри за мистецькими ідеями найчастіше звертаються до взірців сучасного західноєвропейського костюма.

Метою обласного конкурсу української декоративної творчості, що проводився 20 лютого 2008р. на базі обласного Центру науково-технічної творчості учнівської молоді, було висвітлення національної специфіки прикрас із бісеру та традиційної орнаментальної системи виготовлення українського гердану засобами художньої виразності. Хоча прикраси з бісеру були органічною частиною традиційної культури українців, як галузь мистецтва вони вивчені недостатньо. Учасникам конкурсу пропонувалось провести всебічне дослідження технологічних та художніх особливостей прикрас із бісеру, глибше осягнути надбання національної культури та заповнити ще одну «білу пляму» в історії народного мистецтва України. Підготовка до конкурсу мала на меті сприяти тому, щоб українські пам'ятки посіли належне місце серед подібних творів інших європейських народів.

На огляд журі було представлено 14 домашніх робіт вихованцями гуртків міських та районних позашкільних закладів освіти. За результатами проведених наукових пошуків можна стверджувати, що в Україні бісер був відомий ще за часів Київської Русі. Бісером оздоблювали предмети релігійного культу та речі для княжого двору. З бісеру плели різноманітні сітки, низали торочки й рясна до головних уборів, виготовляли гудзики й сережки, ним вишивали. Прикраси з бісеру, як і корали, дукачі, згарди, дуже популярні у населення Карпат та прилеглих до них регіонів.

Сьогодні існують такі основні різновиди українських народних бісерних прикрас: гердани — нагрудні прикраси у вигляді петлі з суцільної або ажурної смужки, яка одягається через голову на шию, з'єднані спереду медальйоном кінці прикривають груди. їх носили і чоловіки, і жінки. А на Буковині кінці стрічки гердана з'єднували підвішеним до них дзеркальцем.

Силянки — рівні суцільні або ажурні смужки, які ззаду зав'язуються на шиї, належать до шийних прикрас.

У багатьох районах Українських Карпат виготовляли широкі круглі коміри — кризи. Найбільш поширені вони були серед бойків та лемків. Найширшими /до 20 см/ були лемківські кризи, які вкривали плечі та груди жінок. Інколи на свята одягали зразу декілька різнобарвних комірів різної довжини і ширини, що прикрашали перед сорочки, спускалися до пояса.

Орнамент, поєднання кольорів, різноманітні форми створювалися протягом століть разом з історією та культурою нашого народу, відображаючи самобутні національні риси, місцеві особливості, художні традиції.

Геометричні орнаменти, що виникли у давнину, — це своєрідні умовні знаки, за допомогою яких людина виражала своє світосприйняття. Так, горизонтальна лінія означала землю; хвиляста — воду; вогонь зображували у вигляді хреста; ромб, коло або квадрат символізували сонце. Деякі орнаментальні знаки відігравали роль оберега, їх наносили на одягу та предмети вжитку.

Досвід роботи педагогічних колективів, вчителів області з проблем україно(Гуцульщино)знавства постійно висвітлюється в обласних, всеукраїнських газетах, на радіо, телебаченні.

У 34 закладах освіти Вижицького району українознавство викладається як обов'язковий предмет, який введено в розклад уроків. Гуцульщинознавство вивчається як складова частина українознавства.

Відділ освіти Вижицького району включено до Гуцульської освітньої ради (ГОР) та науково-дослідної лабораторії «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство», які створені 23.05.1991 р. на першій зустрічі освітян Гуцульщини у Яворівській ЗОШ І-ІІ ст. Косівського району. Під час зустрічі було створено творчу групу, прийнято статут ГОР. З 1994 року започатковано вихід журналу «Гуцульська школа».

У районі впроваджена регіональна програма «Освіта Гуцульського краю». З 1998 року на Вижищині започатковано зльоти творчої молоді Гуцульщини. Щороку випускаються книжки дитячої творчості, проводяться Гуцульські педагогічні читання, науково-практичні конференції, теоретико-методологічні та методичні семінари.

У 2007 році при Вижицькій ЗОШ І-ІІІ ст. в рамках реалізації проекту «Поетичний міст Вижищини» відкрито літературну світлицю, матеріали якої сприяють пропаганді літератури рідного краю серед учнівської молоді. Вчителем українознавства цієї школи С.М. Яремою підготовлені учні-екскурсоводи, які щотижня проводять екскурсії для учнів шкіл району.

Щороку на базі Мілівської ЗОШ І-ІІ ст. проводиться вручення літературної премії Д.Загула кращим літераторам, письменникам, поетам буковинського краю.

У відповідності з рекомендаціями Перших педагогічних читань Гуцульщини (Вижиця, 1997 р.) десятий раз на Вижищині проводиться зліт творчої обдарованої молоді Гуцульщини, на який з'їжджаються талановиті діти з Рахівського району Закарпатської області; Верховинського, Косівського, Надвірнянського та м. Коломиї Івано-Франківської області; Путильського та Вижицького районів Чернівецької області. У 2002 році у роботі шостого зльоту творчої учнівської молоді Гуцульщини брала участь делегація з Румунії.

У травні 2007 року на базі Мигівської ЗОШ І-ІІ ст. прийшов Х-й ювілейний зліт творчої учнівської молоді, в якому взяли участь 126 учасників з 8 районів Гуцульського регіону. Під час роботи зльоту відбулись творчі зу-

стрічі з діячами культури і мистецтв Гуцульщини, проведено засідання 10 наукових секцій, організовано виставку творів образотворчого, декоративного, прикладного мистецтва та художніх ремесел Гуцульщини. Народними умільцями проведено 6 майстер-класів.

У рамках зльоту відбувся фінальний концерт переможців II районного конкурсу юних співаків «Зачарований легінь». Всього у конкурсі взяли участь 42 учасники віком від 9 до 17 років. Змагання проходили у трьох номінаціях: «Література» — «Гуцулія сміється» (гумор Гуцульщини); «Вокальний спів» — «Передзвін рідного краю» (пісні місцевих авторів); «Образотворче мистецтво» — «Візерунки гуцульського побуту».

Захист робіт проходив у таких секціях: юних літераторів і мовознавців; юних істориків і краєзнавців; юних математиків; юних інформатиків; юних фізиків; юних біологів і екологів; юних хіміків; юних умільців; юних поетів, прозаїків, драматургів; юних композиторів; юних художників.

Діти прагнуть творити прекрасне своїм серцем, розумом, руками. Це засвідчують їх твори, наукові роботи, яскраві вироби декоративно-прикладного мистецтва.

До 195-річчя від дня народження відважного гуцульського ватажка Лук'яна Кобилиці Путильською районною радою було проведено регіональний учнівський конкурс образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва «Лук'ян Кобилиця — легенда і гордість Карпат», у якому взяли участь учні з 8 загальноосвітніх навчальних закладів Вишницького району.

У листопаді 2007 року на центральній площі м. Вишниця урочисто відкрито пам'ятник Лук'яну Кобилиці, частину коштів на який зібрали учнівські та педагогічні колективи району.

03.07.2007 р. відділом освіти Вишницької райдержадміністрації проведено науково-практичну конференцію «Зразок борця за волю України», присвячену 100-річчю з дня народження Романа Шухевича та 65-річчю створення УПА.

Вже другий рік поспіль на базі Іспаської ЗОШ І-ІІ ст. в рамках реалізації соціального проекту проводиться районний фестиваль народної та дитячої творчості «Калинові обереги» (керівник проекту М.О. Корсун). Мета проекту — відродження народних традиційних мистецтв Гуцульщини, підтримка родинної творчості, організація пошукової та дослідницької роботи. Найбільш улюбленими номінаціями фестивалю є номінація «Родзинки гуцульської кухні» та «Смакота з гуцульської печі» (частування по-гуцульськи).

Творчі роботи учнів шкіл, літературні рецензії, огляди та відгуки з приводу нових творів письменників Гуцульщини друкуються у літературно-мистецькому та науково-освітньому виданні «Німчич», який засновано клубом творчої інтелігенції та Вишницькою райдержадміністрацією в 2006 році.

Оберіг буковинського мистецтва — Вишницький коледж прикладного мистецтва — сучасний мистецький навчальний заклад України. У коледжі навчається понад 400 студентів за 2 спеціальностями та 7 спеціалізаціями: художня обробка дерева, художня обробка металу, ковальська справа, художнє ткацтво, художня вишивка, моделювання та конструювання одягу, дизайн середовища, образотворче мистецтво та креслення. У зв'язку із створенням факультету в Чернівецькому національному університеті студенти мають можливість протягом 7 років здобути повну вищу освіту.

За столітній період свого розвитку Вишницький мистецький навчальний заклад став центром розвитку декоративно-прикладного мистецтва Буковини.

У 27-ми ЗНЗ Путильського району варіативною складовою робочих навчальних планів передбачено по 96 год. на рік на вивчення українознавства та працює 10 гуртків з вивчення традицій та культури гуцулів.

У шкільних бібліотеках систематично організовуються виставки творів про історію, традиції та обряди гуцулів, зокрема «Казки Буковини» М. Зінчука, вірші та гуморески І. Угриня. Створено краєзнавчі куточки «Я і мій рід», «Мій родовід». На базі Мариничівського НВК «Родина» проведено вечір «В океані рідного народу відкривай духовні острови» (бібліотекар С.М. Дячук), на базі Розтоківської ЗОШ для вчителів та учнів проведено етнографічну гру «Полонинський бай» (бібліотекар О.М. Різун).

У жовтні п.р. проведено традиційний VII фестиваль-ярмарок фольклору та гумору Гуцульщини «Захарецький Гарчик» на базі Підзахаричівського НВК «Перлина Гуцульщини».

В районі діють: музей Підзахаричівського НВК «Перлина Гуцульщини», музей етнографії та краєзнавства Гуцульщини, музей майстрині-художниці Ксенії Колотило, родинні музеї ткацтва, вишивки та художньої обробки дерева.

Враховуючи, що 2007 рік було оголошено Роком української книги, в закладах освіти розповсюджено літературні твори авторів Гуцульщини — Петра Сороки, Докії Гуменної, Яра Славутича, В. Мельничука, Марії Матіос та інші.

29 липня 2007 року в м. Яремче офіційна делегація Вишницького району в присутності Президента України Віктора Ющенка прийняла естафету на проведення 30-31 серпня 2008 року XVIII Міжнародного гуцульського фестивалю, до участі у якому будуть долучені і учні шкіл району.

Робота щодо реалізації Програми духовного відродження та збереження культурної спадщини гуцулів і бойків на період до 2009 року в області триває.

1. Флюяра. Хрестоматія з гуцульського фольклору / Упоряд., авт. статей І.А. Пелипейко. — Косів: Писаний Камінь, 1998. — 226 с.
2. Лосюк П. Гуцульська школа. — Косів: Писаний Камінь, 1997. — 122 с.
3. Лосюк П. Гуцульщинознавство в українській національній школі. — Косів: Писаний Камінь, 2001. — 656 с.
4. Школа здібностей / Упоряд. П.В. Лосюк. — Снятин: Прут Принт, 2004. — 198 с.
5. Матеріали науково-практичної конференції «Морально-патріотичне виховання дітей та молоді: етнографічні засади». — Косів-Вишниця, 2006.

Олена Будник,

науково-методичний центр
«Українська етнопедagogіка і народознавство»
АПН України і Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ

Olena Budnyk,

Scientific and Methodology Centre
«Ukrainian Ethnopedagogics and Country-study»
of the Academy of Pedagogical Sciences
and Precarpathian National University
named after Vasyl Stefanyk, Ivano-Frankivsk

УДК 373.61

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ЕТНОЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ ГІРСЬКОЇ ШКОЛИ

WAYS OF FORMATION OF THE ETHNOECONOMIC COMPETENCE OF PUPILS OF MOUNTAIN SCHOOL

The article defines the essence of ethno-economic competence and oriented contents of its formation within the growing personality on the basis of learning of ethno-cultural heritage of the Carpathian area. The author stresses the steps of ethnic socialization of a Ukrainian child and specific kinds of activity as the foundation of children's economic education at mountainous school.

Key words: ethno-economic competence, ethno-cultural heritage, ethnic socialization, economic education.

Актуальність проблеми. Соціально-економічна динаміка трансформації Української держави потребує випереджального розвитку національної системи освіти. Гостро постала проблема формування особистості з високим рівнем економічної підготовки як умови інтелектуалізації суспільства, утвердження національних і загальнолюдських цінностей. Важливими завданнями виховання в загальноосвітніх школах України є інтенсифікація роботи з підготовки учнівської молоді до активного професійного самовизначення, соціально-економічної адаптації в умовах конкурентного ринку, формування готовності творчо підходити до розв'язання економічних завдань, розвиток господарського мислення й підприємництва.

Національна освіта виступає запорукою збереження й розвитку етнічної спільноти. Особливість гірської школи полягає в передачі молодому поколінню етнокультурної спадщини в найширшому значенні цього слова, максимальне врахування ландшафтно-кліматичних, демографічних, етнографічних характеристик краю в навчанні й вихованні учнів.

Навчально-виховний досвід горян широко представлений у традиціях господарювання, шанобливого ставлення до світу, звичаях, обрядах, ритуалах, етикеті, віруваннях, народній творчості, іграх, іграшках, їжі, архітектурі, символіці, ремеслах тощо. Елементи етнокультури більшою чи меншою мірою є складовими змісту освіти сучасної гірської школи. Відповідно й систему економічних знань і вмінь, що підлягають засвоєнню учнями, адаптуємо до конкретних етнічних умов і традицій. Тому цілком правомірним вважаємо термін «етноекономічна компетенція».

Мета статті — визначити сутність етноекономічної компетенції та орієнтовний зміст її формування в зростаючої особистості на основі засвоєння етнокультурної спадщини Карпатського регіону.

Проблема поліаспектності впливу української культури на зміст шкільної освіти, розробки нових моделей формування особистості на засадах синтезу загальнолюдських і національних цінностей висвітлена в наукових працях І. Бега, І. Єрмакова, Т. Єрмакова, В. Кононенка, Л. Масол, Р. Скульського, М. Стельмаховича, О. Сухомилинської та інших учених. Принцип етнізації виховання учнів в умовах гірської школи відображений у дослідженнях П. Лосюка, В. Хруща, І. Пелипейка.

Зарубіжні вчені здебільшого схильні до думки, що компетентності та компетенції є багатокомпонентними, тобто включають не лише знання в певній сфері життя, але й здібності, мотиви, навички, цінності (К. Амброс, А. Зольні та ін.) [1, с. 4]. Виходячи з цього, зміст *етноекономічної компетенції* вміщує знання про народний досвід ведення господарства, уміння економічно мислити й використовувати цінні ідеї в практичній діяль-

ності, здатність до підприємництва на засадах раціонального природокористування, дбайливого ставлення до народних трудових звичаїв та обрядів, поваги й шани до людини як творця матеріальних і духовних вартісностей.

На основі характеристики виховання як цілісної педагогічної системи та класифікації М. Лукашевича [2, с.84] виокремлюємо педагогічні функції етноекonomічного впливу: *культурологічна* — формування етноекonomічної компетенції, яка актуалізується через власні взірці економічної поведінки й методи діяльності особистості; *соціалізована* — координація та управління спрямованістю вихованця в процесі економічної соціалізації в етносередовищі; *адаптаційна* — практичне опанування особистістю етновиховними механізмами поведінки за різних економічних умов; *ціннісно-утворювальна* — система особистісних цінностей людини, які детермінують її економічну поведінку та підприємницьку діяльність; *соціального контролю* — закріплення суспільно й особистісно значущих ціннісних орієнтацій, вироблення системи групових реакцій на поведінку індивіда у формі санкцій (покарання чи заохочення), що адекватні соціальним цінностям, визнаними в суспільстві.

У «Концепції української школи Прикарпаття» Р. Скульський чітко виокремлює низку специфічних особливостей, які властиві цьому цьому регіону. Різнобарвна природа краю (гори, ліси, полонини, ріки) сприяла накопиченню величезного досвіду природокористування, внаслідок чого сформувались багатовікові традиції дбайливого господарювання [3]. Вважаємо, що формування етноекonomічної компетенції учнів у сучасній гірській школі доцільно здійснювати з урахуванням господарських традицій місцевих жителів. Приміром, через вузькі долини гірських річок споруджували дерев'яно-кам'яні загати для укріплення берегів, особливо в місцях різких поворотів течії (кашиці). Повінь у Карпатському краї (липень 2008 р.) засвідчила об'єктивну потребу у відродженні та продовженні давніх традицій природокористування.

Інший господарський досвід, що може слугувати засобом формування етноекonomічної компетенції особистості, — це спорудження на спокійних повноводних потоках Гуцульщини водяних млинів із сукновальцями [4, с.182]. Вітряки млина як пам'ятку старовини Я. Паладій символічно порівнює із крилами «натомлених птиць», що вже сумлінно «відпрацювали», і в «модерні роки» їх замінила досконаліша техніка [5]. Однак проблема енергозбереження, впровадження раціональних джерел енергії сьогодні є особливо актуальною, тому етнографічні знання означеного змісту надзвичайно корисні для учнів гірської місцевості.

На відміну від інших регіонів України, на Гуцульщині достатньо збереглися традиційні народні ремесла і промисли, прогресивні релігійні обрядові традиції, що, безумовно, слугує дієвим чинником всебічного формування зростаючої особистості.

Художнє ткацтво, різьбярство, кераміка, художня обробка шкіри й металу, вишивка, писанкарство — основні складові народного мистецтва гірських жителів, котрі понад усе дбали про успадкування етноекonomічного досвіду своїми нащадками, оскільки «добрі діти — спокійна старість, лихі діти — старість стає пеклом», переконливо доводячи, що «життя, як стерниста нива: не пройдеши, ноги не вколовши», «життя прожити — не поле перейти». Водночас вони прагнули передати нажите майно в «надійні руки», тому надзвичайно відповідально ставились до питання підготовки молодшої людини до самостійного ведення господарства, збагачення економічними знаннями і вміннями. «Мати-кравчиня змалку прищеплювала дочці любов до своєї професії. А батько-хлібороб повчав свого сина, що хліборобство — є найголовнішою професією на землі, доводячи це не на словах, а ділом, коли брав хлопчика у поле, саджаючи на віз чи верхи на коня, показуючи, як сіяти гречку, овес» [6, с. 138]. За такою виховною схемою з покоління в покоління формувались професійно-виробничі династії. «...Майже кожне село в Україні славилось майстрами — садівниками чи пасічниками, стельмахами чи ткачами, бондарями чи різьбярями, ковалями чи теслярами...» [Там само, с.139].

Дієвим етапом етнічної соціалізації дитини в родинному соціумі гірського краю слугувало її привчання з 5–6 річного віку до праці. Батьки плекали в малечі усвідомлення того, що «землю прикрашає сонце, а людину — праця», а «щоб людиною стати, треба працювати». За народними звичаями, коли хлопчикові виповнювалося сім років, на нього одягали штани — ознаку погонича (з цього моменту він пас телят, овець, допомагав по господарству). Семирічній дівчинці пов'язували поверх сорочки запаску і починали вчити мистецтва прядіння, залучали до хатньої роботи, догляду за молодшими братиками і сестричками [7, с. 79]. Отож, одяг (пояс, штани, сорочка, запаска) слугував засобом статевої диференціації особистості, з чим значною мірою пов'язана її участь у господарсько-трудовій діяльності родини.

Українські етнографічні джерела засвідчують виокремлення символічних обрядів переходу від дитинства до дорослості: стародавній звичай першого підстригання хлопця — від чотирьох до шести років; урочисте гоління бороди, яке було обов'язковим для кожного юнака, відбувалося, коли він досягав 16-річного віку. При цьому голили тільки бороду, а вуса як ознаку зрілості залишали («У кого чорний вусок — тому рибки шматок, в кого сива борода — тому юшки шкода»). Обряд першого гоління бороди яскраво описано в повісті «Пан Халаявський» Г. Квітки-Основ'яненка. Якщо підстригання вважають символічним обрядом переходу від дитячого віку до юнацького, то перше гоління — це перехід від юнацького віку до дорослого чоловіка.

Етапом етнічної соціалізації слугує визнання юнака чи дівчини «парубком» або «дівкою», у зв'язку з чим змінюється їх сімейний і громадянський статус. У народі обов'язково зважали на думку парубка, його також звільняли від усіх хатніх робіт, які доводилося виконувати раніше [7, с. 79]. У селах Івано-Франківщини побутовув звичай: коли дівчина працює з серпом на городі, значить, вона вже може ходити «на танці».

В. Струманський виокремлює етапи виробничо-трудового становлення особистості: ігровий (2–6–7 років), професійно-орієнтаційний (з 7–8 років) та виробничо-кваліфікаційний (з 15 до 20 років). У народі вважали, що парубки та дівчата до цього часу вже визначились стосовно сфери професійної діяльності, тобто знають, «до чого серце лежить», і потребують лише утвердження як висококваліфіковані робітники, майстри [8, с. 68–70].

Як засвідчують етнографічні джерела, хлопців 16–17 років і дівчат 15–16 років приймали до молодіжної громади, оскільки вважалося, що в цьому віці вони вже оволоділи достатнім виробничо-господарським досвідом. У давні часи були «дівочі громади», а наприкінці XIX ст. вони злилися з парубочими [8, с. 406]. Молодь збиралася в хаті вдови чи самотніх літніх людей на вечорниці, де поєднували розваги з виконанням певних робіт (прядінням, вишиванням, плетінням). Хлопці спостерігали й оцінювали дівчину як господиню у комплексі з притаманними їй духовно-моральними цінностями. Отже, економічний досвід зростаючої особистості тісно пов'язаний з народними звичаями й традиціями краю.

Гірський регіон — це край багатой історичної спадщини й туризму, що також може бути успішно використано у вихованні школярів. Важливо залучати їх до записів спогадів, переказів, співанок історичного змісту, опису та охорони пам'яток історії (могил, пам'ятників, меморіальних таблиць, місць визначних подій), збирання друкованих матеріалів з історії свого краю та експонатів до шкільного музею [9, с. 123]. Неповторною є народна архітектура Гуцульщини, інтер'єр старого житла (піч, лави, піл, скриня, стіл, мисник), предмети декоративного оздоблення сільської хати (килими, рушники, скатерті), а також дерев'яні церкви XVI–XX століття, що збереглися тут у традиційних народних формах. Усе це слугує ефективним педагогічним засобом формування етно-економічної грамотності сучасних учнів гірської школи. П. Лосюк вказує на педагогічну цінність наступних видів пошуково-етнографічної діяльності: збирання і вивчення фольклору, старовинних предметів побуту, створення макетів гуцульської архітектури, опис пам'яток природи, створення топологічних карт і складання трудового літопису сім'ї та інші. [9, с. 14].

З початком демократичних процесів у нашій державі створились сприятливі умови для розвитку ініціативи, підприємливості й творчості, що слугують запорукою успіху людини в господарській діяльності. Тому дієвим завданням профорієнтації дітей та молоді в гірській школі є розвиток у них економічного мислення, набуття відповідних знань, умінь та навичок на етнографічній основі. Важливо домогтись усвідомлення ними того, що для здобуття будь-якої професії потрібно володіти високою культурою праці, виявляти належне ставлення до предметів матеріальної і духовної культури.

Етнопедагогічна компетентність батьків ґрунтується на народних принципах: природовідповідності («Гни дерево, поки молоде, вчи дитя, поки мале»), індивідуалізації виховання («У всякої пташки свої замашки», «Що голова, то розум»), гуманізації («Діти, як квіти: полий, то ростимуть»), націоналізації («Хоч і по кістки в воду, аби до свого роду»). Значна увага приділяється впливу спадковості на процеси формування особистісних цінностей дитини («Яке коріння, таке й насіння», «Яка гребля, такий млин, який батько, такий син», «Яблуко від яблуні далеко не відкотиться») та середовища («Краще з розумним загубити, ніж з дурним знайти», «З ким поведешся, того й наберешся»).

Отож, на основі виокремлених етапів етнічної соціалізації дитини в гірській місцевості доходимо висновку, що етноекономічна компетенція батьків включає різнобічні знання про особистість (погляди на дітність сім'ї, знання внутрішнього світу дитини, особливості вікового розвитку, методи та засоби етнічного виховання), що уможливають організацію та корекцію її поведінки й діяльності. Вони слугують дієвим засобом психолого-педагогічної діагностики та консультування школярів щодо їх профорієнтації, формування етнографічних знань і вмінь. Педагогічний досвід формування етноекономічної компетенції учня в умовах гірської школи відображений у громадсько-побутових звичаях, народній творчості, ремеслах і промислах, споконвічних уявленнях про духовні й матеріальні цінності; представлений здебільшого в художній формі з традиційною національною емоційністю, без прийнятої наукової термінології, утім, його пронизує народна любов та глибоке розуміння потреб, мотивів, інтересів і домагань зростаючої особи.

1. Одаренные дети: Пер. с англ. / Общ. ред. Г.В.Бурменской и В.С.Слуцкого. — М.: Прогресс, 1991. — 376 с.
2. Лукашевич М. П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: Навч.-метод. посібник. — К.: ІЗМН, 1998. — 112 с.
3. Скульський Р. П. Концепція української школи Прикарпаття // Радянська освіта. — 20 листопада 1990 р. — № 92 (4105). — С. 2–3.
4. Арсенич П., Базак М., Болтарович З. та ін. Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження: Монографія. — К.: Наукова думка, 1987. — 470 с.
5. Паладій Я. Абетка з історії України // Ред. проф. д-р Василь Лев. — К.: МП «Пам'ятки України», 1993. — 36 с.
6. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. — К.: ІЗМН, 1997. — 232 с.
7. Жмудь Н. Етнічні стереотипи статевго виховання молоді // Народна творчість та етнографія. — 2003. — № 3. — С. 78–82.
8. Струманський В. П. Виховна робота в національній школі: Навчальний посібник. — К.: ІЗМН, 1997. — 184 с.
9. Лосюк П. Гуцульщинознавство в українській національній школі. — Косів: Писаний Камінь, 2001. — 166 с.

Мирослава Кашецька,

методист Львівського вищого
професійного училища
ресторанного сервісу та туризму

Myroslava Kashetska,

specialist in educational methods of Lviv Vocational
School of Restaurant Service and Tourism

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ ЗАСОБАМИ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

SPECIFICS OF PROFESSIONAL TRAINING FOR SERVICE INDUSTRY BY MEANS OF CRITICAL THINKING FORMATION

The article throws the light upon the issues of development and formation of critical thinking in the process of professional training for service industry. The author offers the of critical thinking, general characteristics of methodical system «Critical thinking». The author also raises the questions on problems of formation of pupils' critical thinking in the process of studying, overcoming prejudice in their thinking.

Постановка проблеми. Розвиток інформаційних технологій, можливість виникнення негативних наслідків їх застосування ставлять перед навчальними закладами завдання формувати новий тип фахівців — толерантних, здатних критично оцінювати події навколишнього світу й адекватно на них реагувати. На часі — спеціалісти, думаючі аналітично, креативно. Саме тому виховання неординарної особистості потребує виконання наступних завдань:

1. Навчити учнів пізнавати себе(передбачає формування зрілого інтелектуального і духовного ставлення до життя: високий рівень інтересу до пізнання, оволодіння системою наукового знання, розуміння суті філософського бачення й осягнення життя; проблемне бачення й ставлення до світу; прагнення до змін; здатність до глибокого психологічного розуміння; інтерпретації життєвих явищ і подій; розкриття в них суперечностей та шляхів їх розв'язання; діяльнісно-продуктивне ставлення до життя).
2. Навчити жити (сприяти розквіту особистості і бути в змозі діяти, виявляючи незалежність; визначати життєву стратегію, свій життєвий проект; оволодівати методами діалогу із собою, світом; усвідомлювати свою життєву місію, причетність, мету; знаходити смисл життя; робити правильний життєвий вибір).
3. Навчити жити разом (виховувати толерантність, розуміння іншої людини та відчуття взаємозалежності; усвідомлювати потреби інших, знати і цінувати їх культуру; поважати життєві позиції партнерів зі спілкування навіть у тих ситуаціях, коли виникають принципові розходження).
4. Навчити працювати (набувати не лише професійної кваліфікації, а й компетентності, яка дає можливість зорієнтуватися у різних численних ситуаціях і працювати в групі; активно виявляти й розв'язувати суперечності; здатність передбачати наслідки своїх вчинків і дій).

Основний зміст статті. Головна потреба учня — бути зрозумілим, прийнятим, визнаним. Тому основна ідея, на якій базується цілісна система роботи педагога — орієнтація на життєво важливі проблеми особистості, а саме формування їх критичного мислення. Ключова роль критичного мислення в розвитку сучасної особистості спричинена невизначеністю перехідних кризових процесів, зростанням обсягів інформації, необхідністю враховувати ризики при прогнозуванні.

Нині молодій генерації, як ніколи, потрібні вміння вирішувати складні проблеми, критично аналізувати події, що відбуваються, порівнювати альтернативні точки зору, відстоювати власну позицію, приймати зважені рішення. Як відомо, окремі навички критичного мислення формуються стихійно, якщо людина має достатньо багатий життєвий досвід. Проте такий досвід відсутній у більшості учнів. Вони мають пройти через систематичний процес критичного аналізу, критичної рефлексії. Їм необхідно мати досвід обробки інформації, продукування оригінальних ідей.

Очевидно, що критичність мислення необхідно формувати та розвивати в навчально-виховному процесі. Для цього потрібно запровадити впорядковану методичну систему організації навчальної діяльності. Критичне мислення виховується внаслідок добре продуманого навчального плану, реалізація якого дозволить учням послідовно підійти до усвідомленого формування відповідних умінь критичного мислення та їх застосування на практиці.

Навчання критичного мислення приводить учнів до чіткого розуміння того, що отримані результати залежать від способу їх отримання.

В основу критичного мислення покладена оцінна розумова діяльність особистості щодо вдосконалення процесу мислення, пошуку й виправлення помилок у власній і партнерській діяльності, аналізу власних думок, дій, вчинків. Критичне мислення означає не негативність суджень і рішень. Це вміння ставити нові запитання, знаходити аргументи, приймати незалежні продумані рішення.

Основні елементи критичного стилю мислення :

- здатність впевнено орієнтуватися в навчальному матеріалі, оцінювати ступінь достовірності навчальної інформації, співвідношення її з тим, що вже відоме;
- відкритість до нестандартних способів розв'язування як відомих, так і нових задач, прагнення до пізнання нового;
- готовність до конструктивного діалогу з учителем і партнерами, уміння відновлювати власну точку зору, а за необхідності — реалізувати різноманітні варіанти її перегляду у випадку наведення опонентом аргументованих контрдоказів;
- самодіагностика рівня сформованості різноманітних умінь і навичок на основі порівняння власних результатів із заданими результатами тощо.

Виховувати критичність мислення можна в ході інтелектуально-психологічних тренінгів, як-от: «Встановлення цілісного сюжету за окремими словами», «Вираження думки іншими словами», «Підбір низки заголовків до тексту», «Пошук проміжних подій» та інше.

Такі ігри дають учням свободу уяви, виробляють здатність впевнено переходити до нових об'єктів і ситуацій. Існують суттєві відмінності методичної системи «критичне мислення» в порівнянні з традиційним навчанням за визначеними критеріями: зміст, цілі, навчання, навчальне середовище, форми і методи навчання, позиція і роль вчителя (Т. Олійник, А. Гончарова та ін.)

Така система надає можливості:

- чітко формувати цілі навчання;
- залучати учнів до плідного обговорення навчальних проблем ;
- спрямувати конструктивні зміни у процесі навчання;
- показати різні точки зору;
- заохочувати самовираження;
- забезпечити глибоку та всебічну навчальну інформацію;
- збудити критичне мислення учнів.

Впровадження технології формування критичного мислення учнів виявило низку проблем, що заслуговують на особливу увагу.

По-перше, учні зазвичай не відчують потреби в осмисленні та коригуванні своєї навчально-пізнавальної діяльності, механізмів її самоусвідомлення, тобто рефлексії, від якої залежить успіх засвоєння технології. Система охоплює як процес викладання, так і процес учіння.

По-друге, учні розгубляються, коли до розв'язання пропонуються завдання, які передбачають розробку власної аргументованої позиції, гіпотез. Йдеться про відкриті запитання, що спонукають до діяльності в пошуках нестандартних шляхів розв'язання, для якої характерні вищі шаблі мислення.

Саме тому, встановлено що процес для вирішення проблеми формування критичного мислення особистості здійснюється за певними етапами:

- 1) набуття знань про сутність критичного мислення, оволодіння уміннями критичного мислення;
- 2) формування умінь критичного мислення шляхом виконання спеціалізованих алгоритмічних правил;
- 3) розв'язання задач, виконання практичних дій щодо застосування умінь критичного мислення у типових ситуаціях;
- 4) застосування умінь критичного мислення при вивченні нового матеріалу в нестандартних ситуаціях; поглиблення засвоєних умінь шляхом використання їх у подальшій практичній діяльності.

А це, в свою чергу, передбачає:

- подолання упереджень у мисленні учнів;
- створення у навчанні проблемних ситуацій, розв'язання яких має на меті застосування вмінь критичного мислення;
- розробку уроків з елементами технології формування критичного мислення. (Н. Воскресенська, І. Фрумін).

Упровадження технології критичного мислення має забезпечити в учнів розвиток уміння мислити критично.

Найчастіше критичне мислення починається з постановки проблеми, продовжується пошуком і осмисленням одержаної інформації, закінчується прийняттям рішення щодо розв'язання поставленої проблеми. Тому педагог, розуміючи проблеми своїх учнів, особливості учнівського колективу, повинен уміти зорієнтувати їх на критичне осмислення будь-якої проблеми, своєї ролі в її розв'язанні.

Критичне мислення — це здатність людини чітко виділити проблему, яку необхідно розв'язати ; самостійно знайти, обробити і проаналізувати інформацію; логічно побудувати свої думки, навести переконливу аргументацію. Це здатність мислити мобільно, обирати єдино вірне розв'язання проблеми; бути відкритим до сприйняття думок інших і одночасно принциповим у відстоюванні своєї позиції (В. М. Макаренко).

Критичне мислення має такі характеристики:

1. Самостійність.
Ніхто не може мислити за людину, висловлювати її думки, переконання, ідеї тощо. Мислення стає критичним тільки тоді, коли носить індивідуальний характер.
2. Постановка проблеми.
Критичне мислення досить часто починається з постановки проблеми, бо її розв'язання стимулює людину мислити критично.
3. Прийняття рішення.
Закінчення процесу критичного мислення — це прийняття рішення, яке дозволить оптимально розв'язати поставлену проблему.
4. Чітка аргументованість.
Людина, яка мислить критично, повинна усвідомити, що часто одна і та ж проблема може мати декілька розв'язань, тому вона повинна підкріпити прийняте нею рішення вагомими, переконливими власними аргументами, які б доводили, що її рішення є найкращим, оптимальним.

5. Соціальність.

Людина живе в соціумі. Тому доводити свою позицію людина повинна у спілкуванні, в результаті чого вона поглиблює свою позицію або може щось змінити в ній.

Побудова стратегії та методики навчання критичного мислення суттєво відрізняється від класичного підходу.

Урок за такою моделлю будується за трьома фазами(стадіями): актуалізацією, побудовою знань та консолідацією. Кожна з цих фаз передбачає застосування тих чи інших стратегій(методів, прийомів, технологій навчання).

На стадії актуалізації учні встановлюють рівень власного знання; вчитель сприяє формуванню в учнів само-спрямованості на вивчення нової теми.

На цьому етапі можна використовувати кілька стратегій («Асоціативний куц», «Дошка запитань» тощо)

На стадії побудови знань учні досліджують і обговорюють проблеми, проводять експерименти. Кожний з цих форм роботи відповідають певні стратегії, наприклад «Допомога».

На етапі консолідації учні проводять самоаналіз — розмірковують, як вони отримували нове знання, як нові знання розширюють те, що вже відомо, яку цінність має набута інформація, як її можна використати в подальшому навчанні; яких знань треба ще набути. Учні обговорюють результати своєї роботи, висловлюють власними словами свою точку зору, використовують нові навички, оцінюють процес навчання й учіння, обмінюються думками.

Така стратегія спонукає учнів до активної діяльності.

Результатом такої рефлексії можуть стати різні проекти.

Серед ефективних стратегій рекомендуються «Дерево рішень», «Сенкан», «Есе», «Розв'язання проблем» та ін.

На уроках з розвитку критичного мислення учнів учитель виступає не автором, а співавтором уроку. При цьому успішне проведення уроку визначається наступними чинниками:

1)виконання мінімуму;

2)задоволення учнів від уроку.

Обидва чинники якісного уроку залежать від інтересу учнів. В свою чергу, інтерес виникає в тому разі, коли всі знання, здобуті учнем з даної теми, будуть використані, а учні відчують потребу доповнити ці знання і застосувати їх під час проведення експерименту, розв'язування задач чи вивчення інших тем.

Можна прийняти модель: виклик, зміст, роздуми, оскільки критичне мислення передбачає обговорення різних думок, заохочує пошук нестандартних рішень. А це, в свою чергу, неможливе без творчого підходу.

Навчаючи учнів критичного мислення, учитель має бути:

1) педагогом-винахідником, що приходить до нового в результаті власних пошуків;

2) педагогом-модернізатором, що вдосконалює і по-новому використовує елементи створених систем задля позитивного досвіду;

3)педагогом-майстром, що швидко сприймає і досконало застосовує як класичні, так і інноваційні технології, авторські методики, підходи, поєднує традиції та новаторство.

Щоб досягти ефективного навчання та очікуваних результатів, ця діяльність має спиратися на щоденні потреби, інтереси і допитливість учнів. Аби досягти максимального включення учнів у процес навчання, оточення має бути готовим до співпраці і відкритим до нового, непізнаного.

Висновки. Критичне мислення займає одне із перших місць серед важливих інтелектуальних якостей сучасної особистості поряд із організованістю мислення, яка сприяє виникненню оригінальних задумів і нових підходів у різних галузях. На часі — впровадження інновацій у змісті освіти, технологіях навчання, управління освітою та наукою.

1. Занюк С.С. Мотиваційний тренінг. — Луцьк, 1998.
2. Немова Н.В. Школа достижений: начало пути к успеху . — М: Сентябрь, 2002.
3. Ксензова Г.Ю. Оценочная деятельность учителя. — М: Педагогическое общество России, 2001.
4. Кульневич С.В., Лакоценина Т.П. Совсем необычный урок. — Воронеж, 2006.
5. Кроуфорд А., Саул В. та ін. Технології розвитку критичного мислення учнів. — Київ: Плеяди, 2006.
6. Макаренко В.М., Туманцова О.О. Як опанувати технологію критичного мислення. — Харків: Видавнича група «Основа», 2008. — С. 24
7. Туриніна О.Л. Психологія творчості. — К., 2007. — 136 с.

Тетяна Степанова,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Південноукраїнський державний
педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського

Tatiana Stepanova,

candidate of pedagogical science,
associate professor, Pivdennoukrainskiy
state pedagogical university
of the name of K.D.Ushinskiy

ДИФЕРЕНЦІЙОВАНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ У РІЗНОВІКОВИХ ГРУПАХ СІЛЬСЬКОГО ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

DIFFERENTIATED APPROACH TO TEACHING CHILDREN IN UNEVEN-AGE GROUPS OF THE RURAL PRESCHOOL INSTITUTION

In the article there are exposed peculiarities of working with preschool age children in the group including children of different ages in a preschool institution with the help of differential programmes (programmes of different levels). There is also given a characteristic of such notions as «differentiation of teaching», «differential approach», «individualization of teaching».

Постановка проблеми. Високі вимоги, що ставляться сьогодні перед школою, передбачають серйозну підготовку дітей до навчання у школі на етапі їх дошкільного дитинства. Особливої уваги з боку педагогів потребують діти, які виховуються й навчаються в різновікових групах сільських дошкільних навчальних закладів. Адже наявність у змішаних групах кількох вікових підгруп створює значні труднощі в навчально-виховній роботі з дітьми, в набутті ними необхідних знань, умінь і навичок для систематичного навчання у школі.

Розрізняють однокомплектні, двокомплектні ДНЗ, що мають дві й більше змішані групи. Сільські дошкільні навчальні заклади переважно мають одну різновікову групу, що створює певні труднощі під час організації педагогічного процесу й потребує особливої уваги від вихователя, адже в таких групах виховуються діти від 2–3 до 6 років [1; 10]. Саме тому важливо застосовувати в роботі з дітьми диференційований підхід до навчання.

Метою статті є висвітлення особливостей навчання дітей в різновікових групах ДНЗ за допомогою диференційованого підходу.

Батьківщиною поняття «диференціація» є англійська школа. Термін «диференціація» отримав розповсюдження в науці в другій половині XIX століття. Його ввів у обіг англійський філософ і соціолог Г. Спенсер. Уже в той час за кордоном існували різні точки зору на процес диференціації й інтеграції. Так, сам Г.Спенсер у диференціації та інтеграції вбачав основні моменти еволюції матерії від простого до складного на біологічному, психологічному та соціальному рівнях. Він висунув свою концепцію соціального розвитку, що виходила з найбільшої пристосованості «диференційованого» (тобто поділеного на класи) суспільства і вважав, що диференціація виявляється в суспільстві як результат розподілу праці [12].

Розрізняють диференціацію **функціональну**, під час якої вирішується коло функцій, що є виконуваними елементами системи, що розвивається, і **структурну**, під час якої в системі виокремлюються підсистеми, що реалізують ті чи інші функції. Психологічна структурно-функціональна школа (Т. Парсонс та ін.) розглядає диференціацію як стан соціальної структури і як процес, що приводить до виникнення різних видів діяльності, ролей та груп, «що спеціалізуються на здійсненні окремих функцій, необхідних для самозбереження соціальної системи» [13]. У низці праць інших дослідників подається аналіз диференціації в суспільстві у зв'язку з розвитком виробничих сил, розподілом праці й ускладненням суспільної структури. Найважливіші дії диференціації, на їх думку, лежали в розподілі землеробної і тваринницької праці; ремесла й землеробства; сфери виробництва і сім'ї, побудови держави. Вони об'єднували диференціацію з рухом суспільства до соціальної однорідності [12]. Як бачимо, спочатку термін «диференціація» використовувався лише в соціологічному аспекті.

Отже, у суспільному житті диференціація виступає в історично обумовленому виникненні й розвитку класів, в історії пізнання вона проявляється як процес диференціації науки, що безперервно розвивається.

У результаті злиття соціології як науки про суспільство з педагогікою — наукою про виховання і навчання — виникла нова галузь науки — педагогічна соціологія (кінець 20-х — початок 30-х років), що розкривала вплив суспільства на навчання і виховання, а також їх вплив, відповідно, на розвиток суспільства.

Вплив соціального мікросередовища, виховання і навчання на розвиток особистості дитини став об'єктом дослідження педагогічної психології. У цьому зв'язку із загальної соціології в педагогічну соціологію і психологію трансформується поняття «диференціація», «диференційований підхід», на основі якого, відповідно до специфіки оточуючого дитину мікросередовища, здійснювалися пошук шляхів підвищення ефективності цих впливів, ви-

вчення ролі й місця різних соціальних факторів на формування особистості. Через диференціацію стали вивчатися різні форми стосунків у сфері суспільного життя та їх вплив на формування особистості (психологія соціальних груп, культурологічні особливості класів, побуту, сім'ї та ін.). Диференціація в педагогічній психології здійснювалася в аспекті загальнонаукових методологічних підходів: генетичного, системного, структурного і т. 11].

Вітчизняні дослідники в середині 50-х років XX століття звернулися до пошуку шляхів диференціації в навчально-виховному процесі. Причиною актуалізації даної наукової проблеми стала соціально-педагогічна криза, що явно визріла на цей час, в основі якої — відрив навчання і школи в цілому від реалій життя, невідповідність існуючої системи освіти демократичним принципам суспільства й вимогам науково-технічного прогресу. Серед шляхів вирішення цієї проблеми пропонувалася зміна організаційних підходів до підготовки дітей до школи (перехід на навчання з 6 років), здійснення навчання з урахуванням індивідуальних особливостей, нахилів, здібностей до навчання. Ініціатори експерименту з диференційованого навчання (Л.Занков, Н. Менчинська, Н. Талізін) змогли довести, що воно може стати основною технологічною формою середньої освіти і цим забезпечить успішну підготовку молоді до практичної діяльності, дозволить створити оптимальні умови для розвитку індивідуальних особливостей дітей, надасть можливість відповідним способом змінити зміст і методику викладання різних предметів.

У річизні нашого дослідження інтерес становить класифікація форм диференціації. Психологи розрізняють внутрішню й зовнішню форми диференціації (В.Крутецький, Ю.Орлов, В.Фірсов та ін.).

Внутрішня диференціація — це різне навчання дітей, яких відбирають за певними ознаками. Воно будується на основі врахування індивідуальних і групових особливостей дітей. При цьому передбачається варіативність темпу вивчення навчального матеріалу, розподіл навчальних завдань за різним ступенем важкості, добір різних видів діяльності, визначення характеру й ступеня дозування допомоги з боку вихователя. Внутрішня диференціація передбачає розподіл дітей на мікрогрупи (в середині групи), виконання навчального завдання на різних рівнях і різними прийомами.

Особливості внутрішньої форми диференціації полягають в її спрямованості на дітей з різними здібностями [6].

Зовнішня диференціація здійснюється як з урахуванням індивідуальних особливостей, так і з урахуванням результатів навчання. Суть зовнішньої диференціації полягає у використанні форм і методів навчання, за допомогою яких здійснюється індивідуальний підхід для досягнення дітьми однаково високого рівня володіння навчальним матеріалом. Зовнішня диференціація створює такі умови, за яких діти, навчаючись за однією програмою, мають можливість засвоїти її на різних запланованих рівнях, але не нижче рівня обов'язкових вимог.

На підставі відповідних критеріїв самовизначення (інтересів, нахилів, здібностей, досягнутих результатів) в — середині групи створюються стабільні мікрогрупи, в межах яких вихователь диференціює зміст навчання й навчальні вимоги. За умов навчання в сучасній школі з урахуванням внутрішньої диференціації розрізняють профільне й поглиблене навчання [6; 4].

За диференційованого підходу суттєво змінюється ставлення дітей до навчання, що стає більш гнучким і емоційним. Мета запровадження диференційовано-групового (за віком, інтересами, здібностями) й індивідуального підходів до організації процесу навчання полягає в реалізації духовного, інтелектуального потенціалів, формуванні моральної вихованості, готовності до праці і т. ін.

Диференційований підхід дозволяє ефективно будувати роботу з різними групами^ задля реалізації можливості впливу на кожну дитину, розвитку в ній — за умов роботи з цілим колективом дітей — індивідуальних здібностей, особливостей. Тому диференційований підхід до навчання останнім часом продовжує вивчатися як один із засобів підвищення ефективності виконання навчальних знань і всебічного розвитку дітей (В. Баширова, В. Міхальова, Р. Солопова та ін.). За сучасних умов на основі диференційованого підходу більше уваги приділяється вивченню «важких», або «педагогічно занедбаних»^ дітей (М. Алемаксін, О. Кочетов, І. Невський, О.Нікітін).

Диференціація в дошкільній педагогіці передбачає розподіл дітей на мікрогрупи за індивідуально-типологічними ознаками і передусім за виявленими здібностями: розумовими (здібності до будь-якої дисципліни — математики, образотворчої діяльності, музики, розвитку мови); трудовими (прагнення до оволодіння тими чи іншими видами праці, уміння доводити розпочату справу до кінця та ін.) [7].

Отже, **диференційований підхід до навчання дітей є перехідною стадією від фронтально-колективних форм роботи до індивідуальних.**

Звернемося тепер до визначення сутності поняття «диференціація». Диференціація (лат. — differenta — різниця, відмінність) розглядається як розподіл, розчленування, розшарування цілого на різноманітні форми і ступені; як виникнення в організмі (чи окремих його ділянці) у процесі розвитку морфологічних і функціональних відмінностей [10, с.223].

Інтеграція — протилежний процес (від лат. — integratio) — відновлення, поповнення (integer — цілий) — об'єднання в ціле будь-яких частин [10, с.257]. Об'єктивною основою механізму розвитку шляхом диференціації та інтеграції виступає закон єдності й боротьби протилежностей. Оскільки кінцеві цілі навчання і виховання також передбачають розвиток і вдосконалення особистості, диференціація в педагогічному процесі може виступити одним з ефективних засобів реалізації кінцевої мети — розвитку особистості під час цілеспрямованого навчання. Відтак, спробуємо дати наше бачення трактуванню-- досліджуваного поняття з педагогічних позицій.

Під диференціацією як педагогічним явищем розуміємо цілісний процес розвитку особистості з урахуванням її здібностей, нахилів, можливостей та інтересів на основі створення необхідних умов для засвоєння знань, формування умінь і навичок відповідно до рівня її навченості (сприйняття педагогічних впливів).

Умовами для засвоєння знань, умінь і навичок дітьми різновікової групи сільського дошкільного закладу, на нашу думку, можуть бути: розподіл дітей за віком на підгрупи; урахування рівнів індивідуального розвитку; використання в роботі диференційованих (різномірних) програм; доцільне сполучення колективних індивідуальних форм навчання [11].

Від диференціації педагогічний процес іде до індивідуалізації. Індивідуалізація містить в собі як процеси формування й розвитку індивідуальності, так і процеси її самореалізації в оточуючій дійсності.

Проблема індивідуалізації в навчанні є однією з актуальних на сучасному етапі, її теоретичною розробкою передбачений комплексний підхід до навчання, що поєднує фронтальні, колективні, групові та індивідуальні форми, методи і засоби. Індивідуалізація в навчанні методологічно обумовлена філософськими категоріями загального, особливого й одиничного, трансформованими у сферу завчання особистості та формування її індивідуальності. Разом з тим, у педагогічній науці ще й досі відсутній єдиний підхід до визначення поняття «індивідуалізація навчання».

Найчастіше це явище трактують як організацію навчального процесу, за якої вибір способів, прийомів, темпу навчання здійснюється з урахуванням індивідуальних відмінностей учнів та рівня розвитку їх здібностей до навчання, або як «загальну цілеспрямовану систему вивчення, проектування особистості і здійснення проекту її формування в процесі навчально-виховної роботи в колективі». Необхідність індивідуалізації навчання обумовлюється тим, що рівень підготовки й розвитку здібностей до навчання в усіх дітей неоднаковий. Індивідуалізація навчання, що ґрунтується на глибокому знанні педагогом індивідуальних особливостей особистості, духовного світу кожної дитини, сприяє досягненню єдності виховання і навчання, розвитку здібностей дитини, враховує її нахили й інтереси, різне ставлення до учіння, до окремих навчальних предметів [5]. Узагальнюючи різні погляди науковців на тлумачення цих понять, вважаємо за необхідне визначитися щодо сутності їх відповідно до об'єкту нашого дослідження.

Під індивідуалізацією навчання розуміємо специфічну форму організації навчально-виховного процесу, що сприяє реалізації змісту, цілей навчання з урахуванням індивідуальних відмінностей дітей. У зв'язку з важливістю пошуку необхідних підстав для такої інтерпретації смислу й сутності явища, що нас цікавить, і в цілях даного дослідження ми вважаємо правомірним звернення до праць відомих дидактів школи й дошкільного навчання, у коло наукових інтересів яких у тій чи іншій мірі входили питання диференціації та індивідуалізації навчання, спрямовані на вивчення найбільш загальних закономірностей, механізмів, рушійних сил, форм організації навчального процесу (М. Байметов, О. Бударний, О. Леонтьєв, В. Мухіна, Т. Тарунтаєва).

В останні десятиліття більше уваги стали приділяти навчанню, побудованому з урахуванням індивідуального підходу до дітей (А. Богущ, Г. Дикопольська, Я.Ковальчук, Н.Литвина, К. Щербакова та ін.). Навчання в колективі позитивно впливає й на індивідуальне навчання кожної дитини. Працюючи в колективі, діти навчаються одночасно не тільки у вихователя, а й один у одного (слухають відповіді товаришів, аналізують їх роботу, вислуховують оцінку своїх робіт).

Науковцями доведено, що диференціація та індивідуалізація навчального процесу створюють умови для поглиблення знань, впливають на ставлення дітей до навчання. Під час групової роботи встановлюються тісні контакти між вихователем і дитиною, а також між самими дітьми, створюється більше можливостей для вираження емоційних потреб, пізнавального інтересу, для здійснення допомоги кожній дитині. Індивідуальні форми роботи дозволяють ефективніше враховувати всі індивідуальні якості дитини. Поєднання різних форм організації навчального процесу, їх взаємопереходи виступають як механізми просування кожної дитини на більш високий рівень у своїй навчальній діяльності [10; 7].

Починаючи з 1990 року, в Україні було розроблено декілька варіативних програм навчання і виховання дітей, у окремих з них було зроблено спроби до диференціації кінцевих результатів засвоєння дітьми знань, умінь і навичок [8]. Натомість, у жодній з існуючих програм не знайшли повного втілення принципи індивідуалізації й диференціації навчання, урахування яких є особливо важливим і необхідним у роботі з дітьми різновікових груп сільських дошкільних навчальних закладів.

На нашу думку, суттєвим недоліком базового компонента існуючих програм є те, що в них не враховуються рівні психічного розвитку дітей. Показники засвоєння, що подаються в кінці розділів J} програмах, також не орієнтують вихователів на різномірне навчання, за якого необхідно враховувати різний обсяг змісту, послідовність його вивчення.

Однією з суттєвих причин слабого засвоєння дітьми змісту освітніх програм, вважаємо, є захопленість практиками дошкільного виховання фронтальною формою навчання і нівелювання індивідуальних форм роботи з дітьми. На фронтальному занятті вихователь не в змозі забезпечити індивідуальний підхід до кожної дитини. До того ж, фронтальна форма роботи зобов'язує всіх дітей виконувати одні й ті ж завдання, при цьому діти високого рівня виконують її легко й швидко, а діти низького рівня — потребують допомоги дорослого. Як наслідок — гальмується розвиток і сильних (дуже легкі завдання), і слабких дітей (вихователь їм не може приділити потрібної уваги). Для дітей середнього рівня ці завдання посилені, з ними переважно і працює сьогоднішній вихователь.

Іншою, не менш суттєвою причиною низьких показників сформованості базових знань, вважаємо, є відсутність диференційованих програм і методик роботи з дітьми відповідно до рівня їх розвитку. Дошкільним працівникам досить складно самостійно розподілити програмовий матеріал, знайти відповідну методику згідно з індивідуальними особливостями дітей [3; 2].

Зважаючи на це, нами було розроблено диференційовані програми з методики формування елементарних математичних уявлень у дітей дошкільного віку для всіх вікових груп. Як засвідчила експериментальна робота,

результат засвоєння дітьми математичних уявлень залежить від змісту навчання й форми його організації (індивідуальна, індивідуально-групова, колективна) та їх поєднання в педагогічному процесі.

Пристаючи до створення диференційованих програм з математики, ми керувалися такими науковими принципами їх побудови, як урахування вікових і психологічних особливостей дітей, поступове ускладнення матеріалу, концентричність, орієнтація на «зону найближчого розвитку» (Л.С.Виготський). У змісті диференційованих програм було враховано рівні розвитку дітей кожної вікової групи. Другим етапом роботи було здійснення пошуку найбільш доцільної сполученості форм навчання, створення й апробація методики формування математичних уявлень у дітей.

Запропонована нами організація навчання передбачала два варіанти, у яких по-різному сполучалися колективне, індивідуально-групове й індивідуальне навчання. Так, варіанти № 1 і № 2 було побудовано за принципом випереджувального навчання, тобто спочатку йшла індивідуальна та індивідуально-групова робота з дітьми низького рівня розвитку, потім — колективне заняття (групове або фронтальне) з дітьми низького й середнього рівнів (у варіанті № 2 — з усіма рівнями). Наступного тижня заняття проводилося з дітьми всіх рівнів (у варіанті № 2 — з низьким і середнім), а в останній тиждень робота проводилася також з дітьми всіх рівнів розвитку. Схематично це можна представити таким чином:

1-ий тиждень	Варіант № 1 Н,С	Варіант № 2 Н
II-ий тиждень	Н,С	Н, С, Д, В
III-й тиждень	Н, С, Д, В Н, С, Д, В	Н,С
IV-ий тиждень		Н, С, Д, В

Така побудова навчання надала можливість здійснювати індивідуалізацію на основі диференційованих програм.

Добираючи матеріал до реалізації змісту індивідуалізованих програм, ми прагнули побудувати навчання таким чином, щоб дати можливість вихователю приділяти більше уваги розвитку в дітей достатнього й високого рівнів знань, розвитку творчих здібностей, інтелектуальної ініціативи, критичного мислення. Навчання не зводилося лише до збільшення обсягу навчального матеріалу, а за допомогою певних завдань творчого характеру сприяло розвитку в дітей когнітивних (пізнавальних) і афективних (емоційних) процесів, розвитку абстрактного мислення. Наприклад, у березні-квітні (3-й квартал навчального року) дітям пропонувалося продовжити рядок; скласти план-схему кімнати для ляльки; виміряти відстань за допомогою лінійки; скласти малюнок з кола, квадрата та ін.; допомогти Петрушці пройти лабіринтом, розв'язати задачі, приклади.

За допомогою щоденників спостережень кожен вихователь міг встановити «просування» дитини (засвоєння обсягу, якості знань і навичок) відповідно до її рівня розвитку, визначеного у програмі, своєчасно перевести дитину на більш високий рівень навчання.

Спираючись на існуючий досвід роботи в різновікових групах, пропонуємо вихователям сільських дошкільних закладів використовувати в роботі як обов'язковий індивідуалізований підхід у навчанні з використанням різнорівневого навчального матеріалу. Підготувати різнорівневий навчальний матеріал зможе вихователь-спеціаліст, який добре знає методики навчання дітей дошкільного віку, зміст програм для дітей кожного віку своєї різновікової групи й уміє вести спостереження за розумовим розвитком кожної дитини.

Проведене нами дослідження дозволило встановити деякі закономірні тенденції засвоєння дітьми математичних уявлень на етапі дошкільного дитинства. Зокрема, темпи засвоєння математичного матеріалу, якість знань і формування вмінь у багатьох випадках визначаються змістовим компонентом навчання, відповідністю програмового матеріалу рівню психічного й індивідуального розвитку дітей. Постійний облік знань, умінь і навичок дітей у процесі навчання сприяє своєчасній підготовці методики формування й просуванню дітей у різнорівневій системі навчання.

Висновки. Таким чином, розроблена нами методика диференційованого навчання сприяла більш ефективній організації навчальної діяльності дітей у різновікових групах сільських дошкільних закладів і, як наслідок, — підвищенню рівня розумового розвитку дітей у процесі підготовки їх до навчання у школі.

1. Аванесова В.Н. Воспитание и обучение детей в разновозрастной группе. — М.: Просвещение, 1979. — 176 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти. — К.: Дошкільне виховання, 1999. — 70 с.
3. Дитина. Програма виховання і навчання дітей від 3 до 7 років. — К.: Богд., 2003. — 327 с.
4. Индивидуализация в процессе обучения детей дошкольного возраста / Под ред. Е.И.Щербаковой. — Запорожье, 1992. — 17 с.
5. Индивидуальный поход к умственному воспитанию детей младшего дошкольного возраста. — Методич. Рекомендации. — Душанбе, 1983. — 47 с.
6. Крутецкий В.А. Психология обучения и воспитания школьников. — М.: Просвещение, 1976. — 303 с.
7. Литвина Н.В. Индивидуально-дифференцированный подход к старшим дошкольникам в воспитании трудовой активности. — Автореф. дис. канд. пед. наук. — Минск, 1990. — 17 с.
8. Малятко. Програма виховання дітей дошкільного віку. — К.: Пед. Думка, 1999. — 288 с.
9. Сільський дитячий садок / Упор.: Л.Ф.Венжик, В.Г.Сазонова. — К.: Рад. Школа, 1978. — 119 с.
10. Словарь иностранных слов / Под ред. И.В.Лехина и др. — М.: Сов. энцикл., 1964. — 784 с.
11. Степанова Т.М. Индивидуализация и дифференциация навчання математики дітей старшого дошкільного віку. Монографія. — К.: Видавничий Дім «Слово», 2006. — 208 с.
12. Ярошевский М. Г., Анциферова Л. И. Развитие и современное состояние зарубежной психологии. — М.: Педагогика, 1974. — 303 с.

Світлана Яців,

асистент кафедри англійської філології,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Svitlana Yatsiv,

instructor of the department
of English philology
the Precarpathian National University
after Vasyl Stefanyk

УДК 371.15:37.01 (292.451/.454)

ФАХОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГА ЯК ОДИН З НАПРЯМІВ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОСТОРУ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ

THE PROFESSIONAL SKILL OF TEACHER AS ONE OF THE DIRECTIONS OF EDUCATIONAL RANGE IN CARPATHIANS

This article extends the idea about restructuring and extra quality of Higher Education in Ukraine. According to the Bologna declaration the attention is devoted to the development of the teacher's professional skill. The article shows the aim, forms, methods and terms of this process.

Key words: future teacher, professional skill, knowledge, aim, methods, Higher Education.

Постановка проблеми. Реформування вищої освіти України виступає передумовою інтеграційних процесів в європейський освітньо-науковий простір. При цьому Болонська декларація орієнтує навчальні заклади на запровадження освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра й магістра та кредитно-модульної системи навчання. З метою підвищення якості підготовки майбутніх фахівців потрібно забезпечити вдосконалення навчально-виховного процесу на основі реалізації гуманістичного, особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів.

Тому, розвиток і формування фахової компетентності майбутнього педагога заслуговує на увагу і стає однією з основних завдань вищих навчальних закладів освіти. Аналіз науково-педагогічної літератури показує, що значна увага приділяється визначенню понять «компетенція» та «компетентність», тому й існує велика кількість трактувань. Розглянемо деякі з них. Компетенцію розглядають як «здатність (уміння) діяти на основі здобутих знань, а компетентність передбачає досвід самостійної діяльності на основі універсальних знань», «складні узагальнені способи діяльності, що опановують учні під час навчання» [2, 20, 21].

Автори посібника «Вища освіта України і Болонський процес» виділяють загальні та спеціальні компетенції. Перші становлять певний їх набір для всіх студентів і розділені на три категорії, які класифіковані з точки зору значення навичок для професії й рівня опанування після закінчення навчальної програми: інструментальні (когнітивні здібності, технологічні вміння, комп'ютерні навички, лінгвістичні вміння), міжособистісні (уміння виражати почуття, формувати стосунки, здатність до самокритики, вміння працювати в групах, брати соціальні та етичні зобов'язання), системні (оцінювання місця кожного з компонентів к системі, здатність планувати зміни з метою удосконалення системи та конструювати нові системи). Спеціальні компетенції розглядаються окремо та поділяються на два цикли: перший ступінь характеризується наявністю загальних для різних предметних областей, а другий полягає у прояві творчого мислення студентів [1, 155-157].

Основний зміст статті. Компетентність — це «здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання», «інтегральна характеристика ділових та особистісних якостей спеціаліста», «підвалини педагогічної майстерності, яку повинен формувати ВНЗ», «критерій підготовленості фахівця» [2, с.10; 3, с.383; 4, с.37; 5, с.21].

У науковій літературі розглядаються різні види компетентності: спеціальна та професійна, методична, соціально-психологічна, диференціально-психологічна, аутопсихологічна [6, с.90], спеціальна, соціальна, особистісна, індивідуальна [7, с.34, 35], надпредметні, загальнопредметні, спеціально-предметні [2, с.22], вміння вчитись, загально-культурна, громадянська, підприємницька, соціальна, здоров'язберігаюча [2, с.91].

Кожен із зазначених видів компетентності педагога вимагає певної уваги і може складати напрями подальших наукових пошуків педагогічної науки.

Для нашого дослідження є важливою фахова компетентність, на аналізі якої зупинимось більш детально. В розглянутій літературі не виокремлено такий вид компетентності, як дидактико-методична, яка є фундаментальною для фахової. Тому в статті спробуємо визначити її структуру.

Із вищезазначеного формулюється така мета роботи — розкрити процес формування фахової компетентності майбутнього педагога за умови компетентнісного підходу.

Завданнями при цьому є: розкрити етапи процесу формування фахової компетентності і зупинитися безпосередньо на деталізації процесу формування дидактико-методичної компетентності майбутнього педагога як складової фахової. Розкрити загальну структуру фахової компетентності, зміст і структуру дидактико-методичної.

Методологічна основа статті: гуманістична парадигма (С. І. Богомолова, В. О. Євстратова, А. О. Мамалужа), кредитно-модульна система як засіб реалізації методології гуманізму (В. Г. Кремень, М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, І. І. Бабин), засади особистісно-орієнтованої парадигми (Д. Г. Левітес, О. Я. Савченко, І. С. Якіманська), теорія самоорганізації (синергетика) (В. В. Василькова), системно-діяльнісний підхід (П. Я. Гальперін, Н. Ф. Талізін, Д. Брунер, С. Пайперт, Г. О. Атанов).

Фахова компетентність характеризує ступінь готовності майбутнього фахівця до виконання виробничих функцій і є збірним поняттям. Однією із складових загальної компетентності виступає спеціальна компетентність викладача, що характеризує його як спеціаліста даного профілю. Якщо вона безпосередньо пов'язана із виконанням професійних функцій (розв'язанням тих ситуацій, що зустрічаються під час виробничої практики), то базові, фундаментальні компетенції проявляються у знаннях, уміннях, навичках, ставленнях, відношеннях як структурних складових фахової компетентності.

Для педагогів фахова компетентність може виступати як володіння методикою викладання спеціальних дисциплін у ВНЗ. Сюди ж відноситься дидактико-методична компетентність, яка фундаментує фахову, але вона є психолого-педагогічною і методичною і тоді стосується не фундаменту безпосередньо змісту того, що буде вивчатися, а виробничих функцій, які притаманні діяльності фахівця.

Кожна компетентність має внутрішню структуру. Наприклад, за визначенням DeSeCo це: знання, пізнавальні навички, практичні навички, відношення, емоції, цінності та етика, мотивація [2, с. 11].

В дидактико-методичну компетентність необхідно обов'язково включити ще досвід, тому що під час опанування певною професією його елементи включаються в процес навчання. Дана складова відноситься більше до практичних і пізнавальних навичок, об'єднує їх і виступає надбанням особистості. Досвід є тими внутрішніми конструктами, які студент здобуває під час навчання у вузі. Так, використовуються ділові ігри, імітаційні моменти в процесі підготовки студентів до майбутньої професії, пишуться плани-конспекти, вивчаються методики, проходиться педагогічна практика. Це все складає досвід у конструюванні й моделюванні майбутніх виробничих ситуацій.

Під час навчання вони є на рівні навчальних ситуацій і поступово набувають для людини такої значущості, яка, вступаючи у взаємодію із здатностями, здібностями, бажаннями, цінностями, мотивами, стає досвідною складовою (компонентом) дидактико-методичної компетентності. Пояснюється це тим, що наша свідомість не розмежовує реальні й ілюзорні ситуації. Все те, що ми подумки програємо, записується у нашій підсвідомості як те, що вже відбулося. Рольові й імітаційні ігри цінні тим, що в різних варіантах надають нам можливість під час створення реальної ситуації не включати у процес розв'язання задач при виробничій діяльності емоційну складову. Наприклад, майбутній педагог готовий внутрішньо до якоїсь певної ситуації, виконання певної задачі, але спочатку виникає переживання, спрацьовує страх, негативне ставлення до цієї роботи, низька самооцінка. Тому чим частіше програвати певні ситуації, тим швидше набувається досвід їх розв'язання без включення емоцій. Так, на другий-третій раз ситуація сприймається більш стандартизовано, в ній не проявляються емоції та почуття. А це означає, що під час формування досвіду в процесі навчання він проявляється у процесі виконання виробничих функцій більш розважливо, спокійно й оптимально.

Дидактико-методична складова є частиною професії майбутнього педагога, на відміну від компетентності як нової якості, що з'являється в кінці навчання у вузі. Тобто за ранжуванням різних видів компетентності спочатку йдуть не життєві, побутові, а спеціальні, які включають елемент інструментальності. А для того, щоб їх включити у професію, вони повинні бути на рівні інструмента, яким володіє випускник, щоб спланувати свою діяльність, організувати, здійснити, проконтролювати. Це та компетентність, яка входить у структуру фахової готовності до виконання виробничих функцій, тому що майбутній вчитель, приходячи на роботу, повинен виконувати певний вид діяльності і певні виробничі функції, в яких проявляються різні види компетентності. І одна з них — це дидактико-методична, яка зазначена в ОКХ, де вказані вміння організовувати діяльність, планувати та відбирати дидактичний зміст заняття з учнями, організовувати засоби контролю. Це компетентність в галузі організації, здійснення, контролю, управління, корекції навчально-виховним процесом.

Дидактико-методична компетентність є інструментальною, тобто виступає в якості інструмента в сфері організації виконання певних виробничих функцій для тієї чи іншої професії.

В структурі цієї компетентності окрім знань й умінь є група пізнавальних навичок — вміння студентів — майбутніх випускників володіти інструментом власного мислення. Це пізнавальні здібності, які є від природи, здатності до певного виду діяльності, що формуються, ступінь оволодіння студентами власними інтелектуальними операціями (абстрагування, індукція, дедукція, традукція, моделювання як процес або як складна інтелектуальна операція). Ця структурна галузь компетентності розрахована на вияв особистісних якостей самого майбутнього педагога.

В дидактико-методичній компетентності зазначені складові мають пізнавальний характер і будуть представлені у вигляді здатності до самоорганізації в цій сфері.

Потрібно-мотиваційна складова дидактико-методичної компетентності спонукає майбутнього фахівця до використання цієї компетентності у безпосередній діяльності. Чим вищим буде власний мотив (для чого це робити), чим більший особистісний смисл буде надаватися дидактичній і методичній діяльності, тим ефективнішим буде вияв самої компетентності. Тому мотиваційно-потрібнісна сфера є дуже важливою у структурі дидактико-методичної компетентності.

В DeSeCo зазначена ціннісна складова, яка фактично презентує ідею про гуманізацію, гуманітаризацію освіти і пов'язана із власними цінностями людини. Існує дві їх групи: інструментальні (доброзичливість та працелюбство як якості) та термінальні (любов, свобода, життя). Інструментальні цінності фактично обумовлюють прояв дидактико-методичної компетентності у майбутнього фахівця. Чим більшу цінність становить для інженера-педагога майбутня професія, чим більший особистий смисл несе його діяльність, пов'язана із організацією навчального процесу, презентацією вмінь доносити до учнів певну інформацію, вмінь володіти певними методиками, методами подання матеріалу, тим буде підвищуватися якість прояву компетентності.

Ця складова компонента компетентності досить важлива. Зазначені в DeSeCo відношення й емоції для зазначеної компетентності. Ставлення, відношення є досить значущими компонентами компетенції життєвого спрямування. Для професійного спрямування бажано, щоб ці компоненти мали характер врівноваженості, тому що при переважанні емоцій, почуттів над здоровим глуздом всі інші (наприклад, знання, вмінь, навички, досвід) будуть проявлятися на більш низькому рівні. А чим зваженішою є емоційно-почуттєва сфера, тим більш оптимальним буде розв'язання виробничих завдань діяльності. Це психологічна гнучкість педагога.

Ставлення й відношення як компоненти зумовлені двома складовими: ціннісно-орієнтаційною й мотиваційно-потрібнісною. При вияві компетентності завжди звертається увага на форми співпраці між суб'єктами процесу. Для вияву дидактико-методичної функції дуже важливо, щоб ставлення і відношення між суб'єктами навчання мало характер суб'єкт-суб'єктної взаємодії на відміну від авторитарної суб'єкт-об'єктної. В цьому плані така складова буде значущою для організації процесу і для забезпечення якості безпосередньо для кожного учасника процесу.

Зупиняючись на питанні формування фахової компетентності, необхідно зазначити, що сам цей процес має мету, засоби її досягнення й результат і підпорядковується всім законам, які стосуються навчання, тобто наявні всі його компоненти: цільовий, стимулююче-мотиваційний, змістовий, операційно-дійовий (форми, методи), контрольно-регулюючий, оцінювально-результативний й рефлексії як здатності людини контролювати власні дії. Зазначені складові забезпечують цей процес. Він є досить тривалим і охоплює весь термін навчання студента у вузі та гарантує якість кінцевого результату.

Тому виникає потреба охарактеризувати змістову частину, а саме ті дисципліни, які вивчаються на першому, другому, третьому, четвертому курсах, етапи, коли формуються часткові компетенції загальної фахової (у галузі організації, планування, здійснення процесу, змістового забезпечення майбутньої діяльності, проходження педагогічної практики). Трансформація і взаємопроникнення різних видів компетенцій призводить до формування фахової компетентності як інтегрованого поняття шляхом засвоєння студентами курсів, спецкурсів, спецпрактикумів. Наприклад, курс «Педагогічні теорії і системи» повинен об'єднати знання майбутніх викладачів про різні технології: традиційні, сучасні та інноваційні, про локальні й глобальні системи, що функціонують на різних рівнях. Оволодівши їх змістом, студент може проявити варіативність свого мислення як ознаку найвищого рівня фахової компетентності на момент випуску з вищих навчальних закладів освіти.

При плануванні етапності процесу формування фахової компетентності потрібно визначити цілі й проміжні результати, змістове наповнення, засоби забезпечення кожного етапу роботи. Так буде більш виваженим зміст кожного з них і будуть закладені процедури з точки зору якості й ефективності (моніторинг).

Фахова компетентність є більш інтегрованою за своєю ознакою, ніж локальні (предметні), які включають здатності, здібності, досвід, вмінь, навички. Вона являє собою комплексне утворення, яке іде від стандартів, тому що в них закладені комплексні кваліфікаційні вмінь як ті, що дійсно характеризують достатній рівень компетентності і гарантують стандартизовану якість ґрунтового середнього рівня випускника.

Поетапність можна розглядати по роках навчання студента у вузі та по циклах дисциплін (фундаментальний, психолого-педагогічний, методичний, інтеграційний). При цьому можна визначити часові межі, які будуть не так чітко визначені по роках, а стосуватися циклової підготовки, кожен з яких забезпечуватиме формування фахової компетентності (наприклад, перший-другий курси, перший-другий-третій, від першого до четвертого).

Висновки. Умови розвитку фахової компетентності:

1. Організаційно-педагогічні (навчальний план факультету, складання розкладу, вироблення критеріїв визначення рівня компетентності, матеріальне й технічне оснащення занять).
 2. Змістовні (відбір змісту занять, інтеграція різних курсів, виділення провідних ідей).
 3. Технологічні (контрольно-оцінні, організація активних форм навчання, визначення груп умінь, що входять у компетентність, використання інноваційних технологій).
 4. Акмеологічні (цілепокладання, здійснення діагностики розвитку студентів, система стимулювання, система мотивації й стимулювання, визначення критеріїв оцінки компетентності, рефлексивно-оцінний етап кожного заняття, включення студентів у спільне управління).
1. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За ред. В.Г.Кременя. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2004. — 384 с.
 2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В.Овчарук. — К.: «К.І.С.», 2004. — 112 с.
 3. Батышев С.Я. Энциклопедия профессионального образования: В 3 т. — М., 1998. — Т. 2. — 504 с.
 4. Педагогічна майстерність / За ред. І.А.Зязюна. — К.: Вища школа, 1997. — 350 с.
 5. Чошанов М.А. Дидактическое конструирование гибкой технологии обучения // Педагогика. — 1997. — №2. — С.21-29.
 6. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. — М., 1990.
 7. Маркова А.К. Психология профессионализма. — М., 1996.

Андрій Червінський,

студент IV курсу економічного факультету,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Andriy Chervinskiy

Student 4 course Economic faculty,
Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ РОЗВИТУ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ

THE ECONOMY-LEGAL BASES DEVELOPMENT OF «GREEN» TOURISM IN CARPATHIAN REGION

The Ukrainian Carpathian region has extremely rich natural both ethnocultural and resource base that creates conditions for its wide use with a kind of rest. The soft climate, picturesque landscapes, interesting historical and cultural heritage is the source of organization of versatile rest and tourism in the countryside.

Постановка проблеми. Відродження і подальший економічний та соціальний розвиток сільських громад у гірській місцевості Українських Карпат пов'язують з індустрією зеленого туризму. Наукові дослідження свідчать про те, що туризм здатний забезпечити економічну та демографічну стабільність у сільських місцевостях та вирішити їх основні соціально-економічні проблеми.

Актуальність теми полягає у вирішенні проблем у галузі туризму, оскільки пріоритетний напрям розвитку туризму є важливим чинником підвищення якості життя в Україні, створення додаткових робочих місць, поповнення валютних запасів держави та підвищення її авторитету на міжнародній арені.

Основною метою дослідження є виявлення проблем розвитку туризму в Україні як важливої економічної галузі та шляхів їх вирішення.

Виклад основних положень статті. Туризм — це єдина виробнича галузь, яку майже всі згадують із задоволенням. Адже це слово асоціюється в людей з місцем, де вдалося побувати в минулому і яке хочеться відвідати в майбутньому. А ще туризм — це одна з найбільших і найдинамічніших галузей світової економіки, на яку припадає майже 6% світового валового національного продукту, 7% світових інвестицій і 5% усіх податкових надходжень.

Сільський зелений туризм — вид туризму, що передбачає тимчасове перебування туристів у сільській місцевості (селі) для відпочинку та отримання ними туристичних послуг.

Послуги сільського зеленого туризму — діяльність членів домогосподарств у сільській місцевості з бронювання, розміщення, харчування, інформаційного обслуговування та інших видів послуг, що спрямовані на задоволення потреб туристів.

Зелений туризм — один із найперспективніших видів відпочинку в Карпатах. Для сільських мешканців Прикарпаття цей вид туризму є найкращим стимулом для започаткування й розвитку підприємницької діяльності, що дає додаткові прибутки та підвищує рівень зайнятості членів сільських родин. Крім цього, діяльність сільських громад з організації агрорекреаційного сервісу стимулює облаштування сільських осель, створює додаткові шляхи наповнення місцевих бюджетів, перетворюється на вагомий чинник перспективного розвитку сільських територій.

Пріоритетність розвитку сільського зеленого туризму в Карпатському регіоні України зумовлена такими обставинами:

- Карпатський регіон володіє значним, досі ще малоосвоєним, рекреаційним потенціалом, що потребує пошуку альтернативних ефективних стимулів для його раціонального використання у відпочинково-туристичних цілях.

- Збережена етнокультурна та історична самобутність краю (Буковина, Покуття, Галичина, Закарпаття) є серйозною конкурентною перевагою, що дозволить Україні бути серед основних осередків розвитку сільського туризму на Європейському континенті.
- Розвиток сільського зеленого туризму стимулює мале підприємництво, важливе для відродження традиційного господарського укладу й оздоровлення економіки аграрних районів нашої держави.
- Поширення в Карпатах практики організації агротурекреаційного сервісу вирішує низку напружених соціальних проблем регіону, зокрема масового безробіття, закордонного заробітчанства, складного соціального клімату тощо.
- Практика організації для туристів відпочинку на селі сприяє зміні екологічної свідомості сільського населення, тому здатна відігравати важливу роль у збереженні довкілля.

Хоча сільський туризм зародився в країнах Європи, лідерство за обсягами розвитку впродовж останніх десятиліть стабільно утримують США. Згідно з нещодавними маркетинговими дослідженнями, проведеними у 2007 р. Асоціацією індустрії подорожей Америки, майже 2/3 усіх повнолітніх громадян США, тобто 87 млн осіб, здійснили щонайменше одну мандрівку в сільську місцевість з метою відпочинку за останні три роки. Сучасна індустрія подорожей — це третій за величиною бізнес в Америці в структурі сфери послуг.

Станом на 2008 р. у цій галузі зайнято понад 7,8 млн працівників, і вона щорічно дає понад 564 млрд. доларів прибутку, поступаючись лише медичному обслуговуванню та діловим послугам.

З початку XXI ст. сільський зелений туризм, за визнанням експертів Всесвітньої туристичної організації (ВТО), є одним із секторів туристичної індустрії, що динамічно зростають. Ідеї охорони навколишнього середовища, що стали надзвичайно популярними серед західної цивілізації, охопили й індустрію туризму. Внаслідок цього серед масових туристів виник попит на види туризму, альтернативні масовому, — так звані зелені подорожі. Згідно з офіційними статистичними даними, «зелені» подорожі нині займають від 7 до 20 % у загальному обсязі турпоїздок. Темпи росту сільського зеленого туризму оцінюються від 10—20 % до 30% у рік, а його частка в доходах від міжнародного туризму сягає 10—15 %.

Тільки один європейський ринок сільського зеленого туризму, за оцінками Європейської Федерації Фермерського та Сільського Туризму (Euro Gites (European Federation for Farm and Village Tourism)), на сьогодні складає близько 2 млн. ліжко-місць. Український ринок потенційно здатний прийняти й розмістити на селі близько 150 тис. «зелених» туристів.

З іншого боку — економічна криза в нашій країні привела загострила соціальні проблеми населення гірських регіонів: безробіття, незначні площі для сільськогосподарських угідь, специфіку умов проживання в горах тощо. Тому розвиток саме туристсько-рекреаційної діяльності приведе до вирішення деяких з них. Створення робочих місць у даній галузі не потребує таких великих капіталовкладень, як, наприклад, у машинобудування, легкій промисловості чи інших галузях народного господарства.

Поштовх для розвитку цієї галузі економіки дали: значна підтримка органів місцевої влади та реалізація проєкту Європейського Союзу TESIS «Підтримка місцевого розвитку та туризму в Карпатському регіоні», в рамках якого була відкрита мікрокредитна лінія для господарів, які працюють у сфері сільського зеленого туризму.

З того часу сільський зелений туризм в області динамічно розвивається. Послуги з сільського зеленого туризму надають 318 садиб на 2 752 місця (в Україні налічується 600 офіційно зареєстрованих садиб). Сьогодні на Івано-Франківщині понад 300 сільських г'азд, які приймають туристів у власних садибах. Деякі з них уже мають значний досвід у цій справі та схвальні відгуки відпочиваючих.

В області успішно діє «Програма розвитку сільського зеленого туризму на 2007-2010 роки», в рамках якої у 2008 році створено обласний навчально-консультаційний центр, продовжується проведення категоризації індивідуальних засобів розміщення (туристичних садиб) області та екологічної категоризації. За кошти обласного бюджету розробляється веб-сайт «Сільський зелений туризм Івано-Франківської області», який містить каталог приватних садиб області. Проведення категоризації, яка отримала вже добру славу в Україні, стало можливим завдяки багаторічній співпраці громадських організацій та органів влади. Станом на 2008 р. процедуру добровільної категоризації якості послуг пройшли 169 садиб.

Найбільший позитивний досвід у цій сфері має Яремчанська міська рада, що може бути використано як модель розвитку цього виду туризму для громад сільських та курортних територій.

На жаль, на сьогоднішній день в Україні немає виробленого механізму пільгового кредитування сільського зеленого туризму, проте в області діє програма «Власний дім», спрямована на реалізацію державної політики у галузі індивідуального житлового будівництва на селі, поліпшення житлових та соціальних побутових умов. За весь період роботи Фонду було надано кредитів на суму 325,4 тис. грн., введено в експлуатацію 1 млн. 526 м. кв. загальної площі житла. Цього недостатньо, тому є потреба звернення до Кабінету Міністрів України щодо збільшення видатків на кредитування діяльності в сфері сільського туризму.

Основною проблемою є те, що не врегульоване правове поле щодо діяльності суб'єктів туристичної діяльності, які займаються сільським зеленим туризмом.

Україна — це країна, чиї рекреаційні можливості, історична та культурна спадщина є колосальними ресурсами розвитку. Особливо це стосується тих регіонів та місць, які найменше постраждали від техногенних навантажень індустріальної епохи. Для багатьох з цих регіонів туризм може стати головною стратегією їх подальшого економічного розвитку.

Нині в Україні налічується більше 5 тис. закладів для розміщення туристів і відпочиваючих більше як на 700 тис. місць. У модернізацію старих і будівництво нових закладів інвесторами вкладається більше як 500 млн. грн. щороку. З року в рік збільшується консолідований обсяг туристичних послуг. Вважається, що існуючий туристичний потенціал України використовується лише на третину. За висновками експертів, втрати від неповного використання туристичної галузі становлять близько 10 млрд. доларів США на рік.

Водночас подальший розвиток туризму гальмується:

- відсутністю цілісної системи державного управління туризмом у регіонах;
- недосконалістю нормативно-правової бази;
- нечітким визначенням у законодавстві належності готельного господарства до підприємств, які надають туристичні послуги;
- недостатністю методичної, інформаційної, організаційної та матеріальної підтримки суб'єктів підприємництва туристичної галузі з боку держави;
- повільним темпом зростання інвестицій у розвиток матеріальної бази туризму;
- невідповідністю переважної більшості туристичних закладів міжнародним стандартам;
- недосконалістю туристичної інфраструктури, неефективністю використання рекреаційних ресурсів;
- відсутністю інноваційних проектів та наукових досліджень з питань розвитку перспективних видів туризму;
- недостатньою забезпеченістю туристичної галузі висококваліфікованими спеціалістами;
- недостатнім рекламуванням національного туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному ринку туристичних послуг.

Цей список можна продовжувати. Існує ще багато різних проблем, які заважають нормальному існуванню туристичної галузі в Україні і які необхідно вирішувати.

Одним з найбільш важливих кроків у вирішенні всіх цих питань стала Державна програма розвитку туризму на період 2002-2010 р., яка була прийнята Кабінетом Міністрів України у квітні 2002 року.

Програмою передбачається здійснення комплексу заходів щодо вдосконалення цілісної системи управління туристичною галуззю, розроблення відповідних нормативно-правових актів, нагромадження на підприємствах туристичної галузі необхідних для здійснення структурних перетворень матеріальних і фінансових ресурсів зміцнення існуючої матеріальної бази, удосконалення системи статистики у цій галузі, створення умов реалізації інвестиційних проектів.

Крім того, необхідно проводити відповідну роботу із залучення коштів іноземних і вітчизняних інвесторів для розвитку туристичної структури, задоволення потреб галузі тощо. Велика роль у Програмі відводиться регіональному розвитку туризму. Для цього є необхідним:

- створення готельної, транспортної, сервісної інфраструктури регіонів;
- формування характерних туристичних продуктів;
- розвиток місцевих інститутів підтримки туризму;
- пошук та залучення зовнішніх та внутрішніх ресурсів;
- захист та лобюванню загальних інтересів регіонів.

Водночас досвід багатьох країн світу свідчить про наявність глобальної (загальносвітової) тенденції деагрізації національних економік, тобто стійкого зменшення частки сільського господарства у виробництві валового внутрішнього продукту, економічному зростанні, а також у структурі зайнятості населення. Відбувається це не за рахунок спаду виробництва у сільському господарстві, а внаслідок вищих темпів розвитку інших галузей і видів діяльності.

Таким чином створюються умови для зайнятості позааграрними видами діяльності осіб, які вивільняються з сільського господарства внаслідок розвитку в ньому техніко-технологічного прогресу. Щоб при цьому не обезлюднювались сільські території, органи влади і самоврядування усіх рівнів, за активної участі сільських громад і громадських організацій, вживають спеціальних заходів до того, щоб якомога більше видів несільськогосподарської діяльності розвивалось саме у сільській місцевості, навіть до того, щоб виробники сільськогосподарської продукції займались несільськогосподарськими видами діяльності та завдяки цьому отримували вищі доходи.

Іншими словами, йдеться про диверсифікацію сільської економіки та диверсифікацію зайнятості сільського населення, важливим результатом якої є зростання доходів сімей, а також наповнюваності місцевих бюджетів. А це — важлива запорука підвищення якості життя на селі, розвитку сільської інфраструктури, формування сприятливого життєвого середовища для розвитку того ж таки сільського господарства.

Даний процес зачіпає цілий ряд галузей національної економіки і сфер державного регулювання, оскільки організація діяльності, наприклад закладів освіти, чи охорони здоров'я, чи транспортного обслуговування і т.ін. у сільській місцевості має свою специфіку.

Особливого значення набуває цільова зовнішня допомога, залучення професійності та досвіду відомих міжнародних дослідницьких інституцій з питань формування бачення майбутнього розвитку регіонів; створення програм регіонального та місцевого розвитку на базі власних ресурсів; синхронізація стратегічних зусиль партнерів з розвитку (держава, місцеве самоврядування, бізнес).

Саме тому, зважаючи на сучасний стан економіки України, збільшення попиту на відпочинок в природному середовищі, необхідність створення сучасного ринку пропозицій, зокрема готуючись до Євро-2012, актуальним та своєчасним має бути підтримка з боку держави.

Можна констатувати, що за період, який минув з часу реєстрації всеукраїнської Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму (1996 р.), цей вид діяльності, по-перше, значно поширився на сільських територіях і, по-друге, набув вагомого інституціонального забезпечення.

Про останнє свідчить, зокрема, присутність екологічного (зеленого) та сільського туризму в переліку видів туризму, а також наявність цих видів у переліку пріоритетних напрямів державної політики у галузі туризму в Законі України «Про туризм»; спеціальне посилення на можливість використання ресурсів особистих селянських господарств для надання послуг у сфері сільського зеленого туризму в Законі України «Про особисте селянське господарство».

Свідченням вагомості місця сільського туризму в проекті «Стратегії сталого розвитку туризму і курортів в Україні» є наявність затвердженого Урядом плану заходів щодо державної підтримки розвитку сільського туризму на 2006-2010 роки; наявність проекту Закону України «Про сільський зелений туризм»; проекту Національного стандарту України «Послуги туристичні. Туризм сільський. Загальні вимоги», проектів інших нормативних документів.

Фінансове забезпечення діяльності у сфері сільського зеленого туризму може здійснюватися за рахунок надання пільгових кредитів на визначені цілі для власників селянських домогосподарств, грантів, коштів міжнародних програм та проектів, благодійних внесків фізичних та юридичних осіб, інших джерел фінансування, не заборонених чинним законодавством України.

Законодавча база, що буде створена для регулювання стосунків у цій відносно новій для України сфері діяльності сільських господарів, безперечно, повинна відповідати сьогоденним реаліям українського села та має бути спрямована на вирішення її актуальних проблем, враховуючи перспективний розвиток сільських населених пунктів, а також гармонічно вписуватись в існуюче законодавче поле України.

Водночас нормативно-правове забезпечення розвитку сільського туризму не можна вважати достатнім. Це забезпечення перебуває на стадії становлення: чинні акти згадують про цей вид діяльності досить побіжно, а ґрунтовніші розробки поки що мають форму проектів. Головне ж, що з приводу різних нормативних положень у тому числі щодо статусу надавачів послуг, їх оподаткування, сертифікації тощо існують неоднозначні думки. І цей факт негативно відображається на розвитку сільського зеленого туризму.

Виходячи з цього, можна зробити такі *висновки*: перетворення регіонів України в сучасні туристичні центри є складним комплексним завданням. Вирішити його можна тільки завдяки зусиллям усіх зацікавлених сторін. Для запуску цього процесу потрібна зовнішня професійна допомога. Саме таке співробітництво є ефективним шляхом до успіху у впровадженні економічних та соціальних змін, до яких уже готове наше суспільство.

1. Васильєв В. Новий етап — збереження культурної спадщини і розвиток сільського зеленого туризму // Туризм сільський зелений. — 2005. — № 4. — С. 30.
2. Горішевський І., Зінко Ю. Історія, сучасний стан та перспективи розвитку сільського туризму у Карпатському регіоні // Туризм сільський зелений. — 2005. — № 3. — С. 30-32.

Наталія Павлущенко,

аспірант кафедри педагогіки,
Сумський державний педагогічний
університет ім. А.С.Макаренка

УДК 372.3.035:316.663.5+159.922.1 — 053.5

ВПЛИВ СТАТЕВО-РОЛЬОВИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ПРОЦЕС ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

This article is devoted to the problem of the sexual-role stereotypes influence on the process of gender development of the pupils of elementary school. The author opens the main sexual-role stereotypes which help the schoolchildren's knowledge but hinder their adequately appreciating of life and activity in the school's and family's collectives.

Постановка проблеми. Гендерне виховання молодших школярів на сучасному етапі розбудови національної системи освіти та виховання виступає одним із пріоритетних напрямів педагогіки.

Особливості виховання, наявність «специфічних» рис хлопчиків і дівчаток завжди цікавили психолого-педагогічну теорію і практику. Норми поведінки, притаманні хлопчикам чи дівчаткам, їхні уявлення про сімейні і професійні ролі не тільки виявляють рівень демократичної культури нашого суспільства, а й підпадають під обтяжливий вплив статево-рольових стереотипів.

Статево-рольові стереотипи — це один із видів соціальних стереотипів, що являють собою відносно стійкі, нормативні уявлення про соматичні, психічні і поведінкові властивості представників чоловічої або жіночої статі, які склалися у результаті узагальнення, генералізації, схематизації людського досвіду і уявлень про статеві особливості чоловіків і жінок, поширених у суспільстві [5, 39].

Отже можна стверджувати, що статево-рольові стереотипи — це також спрощені, схематичні уявлення про чоловіків і жінок, хлопчиків і дівчаток. Вони розповсюджуються на все наше життя і існують як нав'язлива інформація в свідомості дітей у вигляді наступних хибних суджень: кожна стать має свої зразки поведінки, кожна стать має свої напрями професійної, сімейної діяльності, кожна стать має свої соціальні можливості.

Проблемою впливової сили стереотипів на виховання дітей молодшого шкільного віку цікавляться сучасні українські дослідники Т.Говорун, О.Кікінежді, В.Кравець, В.Левицький; аспекти гендерного виховання у підлітковому та юнацькому віці досліджують сьогодні С.Вихор, І.Іванова, В.Москаленко, Л.Яценко; гендерну проблематику в системі сучасної вищої педагогічної освіти висвітлено в роботах Л.Булатової, О.Луценко, І.Мунтяна, О.Цокур та ін. Зауважимо, що певні аспекти гендеру в Україні, зокрема ті, що стосуються обтяження гендерного виховання молодших школярів статево-рольовими стереотипами, потребують глибшого і повнішого аналізу, детальнішого висвітлення, адже не випадково в останні роки гендерна тематика в психолого-педагогічній науці набуває все більшої актуальності. Саме тому, на нашу думку, виникла потреба розглянути реальні проблеми гендерного виховання в початковій школі, пов'язані з негативним впливом статево-рольових стереотипів на формування гендерної вихованості дітей молодшого шкільного віку.

Основний зміст статті. Статево-рольові стереотипи є персоніфікованими моделями (зразками) чоловічих та жіночих образів. За допомогою таких моделей життя значно спрощується, фактично таку інформацію можна переносити із покоління в покоління, не змінюючи її. Найпростішою в такому випадку виступає модель: «кожна стать має виконувати в цьому житті свою роль», отже, ролі, прописані суспільством, є «законними», непохитними і зрозумілими: він — сильний, розсудливий, творчий, грубий, вона — слабка, пасивна, ніжна, емоційна. За часів канонічних культур така модель, напевне, мала б успіх, але сьогодні модель мужності і жіночності значно ширша: він може асоціюватися не тільки з силою і агресією, а також з ласкою, довірою; вона може бути не тільки слабкою і ніжною, а й енергійною і авторитетною.

Актуальність. Відомо, що для усвідомлення себе хлопчиком чи дівчинкою дитина ототожнює себе з представниками своєї статі, але не обов'язково поводитися типово, набувати психологічні особливості і риси характеру тільки такі, що притаманні своїй статі. Адже зазвичай такі «моделі поведінки» дещо обмежені, навіть спрощені і заважають повноцінному формуванню особистості (яку необхідно виховувати на засадах загальнолюдських цінностей, незалежно від статі), а отже, і процесу гендерного виховання дітей. Таким чином, можна стверджувати, що статево-рольові стереотипи зазвичай є хибними, занадто узагальненими і неточними, тому, на нашу думку, їхня роль у формуванні людини виглядає як деформація і консервація свідомості, хибне висвітлення міжстатевої взаємодії.

Для запобігання такому впливу статево-рольових стереотипів на гендерне виховання учнів необхідно вивчити інформацію, яка відкриє зміст і динаміку означених стереотипів саме у молодшому шкільному віці.

Мета. Метою нашої розвідки є вивчення впливу статево-рольових стереотипів на процес гендерного виховання молодших школярів, висвітлення характерних видів статево-рольових стереотипів у молодшому шкільному віці. У дослідженні брали участь 360 учнів початкових класів (2-4 класи). Ми припустили, що у свідомості молодших школярів домінують статево-рольові стереотипи, які, в свою чергу, обтяжують процес гендерного виховання. Для цього у роботі з дітьми було застосовано наступні методи: бесіди, анкетування, спостереження, аналіз творчих робіт (малюнків).

Отже, на питання: «Які, на твою думку, жінки/чоловіки?» діти (близько 75%) відповідали за традиційною схемою стереотипів: чоловіки визначалися як активні, відважні, владні, здібні, дотепні, витривалі, незалежні, сильні, серйозні, схильні до ризику; з жіночими рисами пов'язуються наступні: ніжна, чарівна, залежна, мрійлива, емоційна, співчутлива, приємна, чуйна, покірна, скромна. Крім того, це питання було сформульовано по-іншому: «Якими, на твою думку, є хлопчики/дівчатка?». Було виявлено, що як хлопчики, так і дівчатка висувують достатньо високі вимоги один до одного і стверджують не тільки про красу і чарівність дівчаток та активність і сміливість хлопчиків, а й про досить «специфічні» їхні риси. Так, з хлопчиками асоціюються поняття: агресивний, впертий, гамірливий, жорстокий, ініціативний, самовпевнений, суворий, нестримний, непокірний, схильний до ризику; риси, які асоціюються з дівчатками, наступні: забобонна, непостійна, плаксива, хитра, збудлива, дратівлива, вразлива, схильна до навіювання, несмілива, жалібна до себе. Такі відповіді ми спостерігали у 70% опитуваних. Аналіз відповідей дає змогу стверджувати, що у молодших школярів в обізнаності домінують зовнішні дані представників обох статей, крім того, образи чоловіків/жінок, хлопчиків/дівчаток мало відрізняються від традиційних статево-рольових стереотипів, що пояснюється важливістю статево-рольових установок батьків і вчителів, оскільки домінантними факторами соціалізації в цьому віці є родина і школа. Вирішальну впливову роль в молодшому шкільному віці, звичайно, відіграє вчитель, який своїм непохитним авторитетом в змозі змінити спрямованість стереотипів на гендерні напрями виховання.

Зміст наступного питання було спрямовано на виявлення знань дітей про цінності особистості, на які зорієнтовано засади гендерного виховання: «Які загальнолюдські характеристики є найважливішими для людей?» Воно поставлено з метою з'ясувати, чи змогла державна гендерна політика в країні змінити уявлення дітей про якості сучасних чоловіків і жінок, хлопчиків і дівчаток. На це запитання досить багато дітей назвали особливості, за допомогою яких можна характеризувати андрогінну особистість: моральність (моральна підтримка, здатність допомагати у важкі хвилини), турботливість (любов до дітей, бажання їх захищати, можливість забезпечувати їхню свободу і зберігати життя та діяльність), ерудованість (інтелектуальні здібності), риси характеру, що розкривають ставлення до людей взагалі тощо. Менша частина дітей (понад 32%, зауважимо, що це в основному учні 3-4-х класів) виокремлюють вміння забезпечити родину матеріальним добробутом, майстерність виявити енергійність і витримку, вміливість показати розум і виявити оптимізм як необхідні риси сучасних жінок і чоловіків. Якщо брати до уваги відповіді інших 68% учнів, то вони характеризували окремо жінок і чоловіків. Так, сучасну жінку описували як красиво вдягнену, з привабливою зовнішністю, добру, скромну, елегантну; із сучасним чоловіком асоціюються — сила, витримка, оптимізм, чесність, здоровий глузд. Таким чином, місце людини в суспільстві, за дитячими відповідями, визначається її статевими ознаками, зауважимо, що інформація в цьому віці на 90% йде від дорослих. У вихованців чітко простежується присутність в обізнаності статево-рольових стереотипів маскулінності-фемінінності. Як видно, діти на перші місця ставлять зовнішні дані, потім якості і риси характеру особистості, забуваючи про поняття «порядність, щедрість». Зазначимо, що на високий інтелект жінок і чоловіків вказало відповідно лише 28% та 44% опитуваних.

Ґрунтовними дослідженнями науковців доведено, що численних фундаментальних психологічних відмінностей між чоловіками і жінками, хлопчиками і дівчатками немає. Навіть якщо такі відмінності виявляються, вони становлять не більше як 10%, тобто на 90% розподіл якоїсь характеристики між представниками чоловічої і жіночої статі вибірками збігається, є однаковим [1, 85].

Щодо хлопчиків і дівчаток, їхні відмінності характеризуються тільки чотирма показниками: у дівчат кращі вербальні здібності; у хлопців розвиненіші візуально-просторові навички; хлопці вправніші за дівчат у математичних здібностях; хлопці агресивніші за дівчаток [4, 168].

Разючу стійкість статево-рольових стереотипів психологи пояснюють не лише тісним зв'язком між соціальними ролями чоловіків і жінок та відповідно приписуваними їм рисами, а й особливостями процесу опрацювання інформації, притаманного людській свідомості. Людина сприймає, запам'ятовує й інтерпретує інформацію відповідно до сформованих у неї уявлень про маскулітне і фемітне [1, 209]. Певною мірою статево-рольові стереотипи управляють процесами обробки інформації, яка подається в свідомість вихованців у «традиційному» вигляді. У свідомості дітей вибір того чи іншого типу поведінки та формування власних уявлень спирається і багато в чому відповідає їхній обізнаності у питаннях стереотипів.

Наступне запитання було спрямоване на з'ясування поінформованості учнів початкових класів щодо узагальнюючих характеристик особистості: мужність, жіночність як ознаки хоробрості, честі, доброти, терпимості. Питання звучало так: «Що, на твою думку, означають слова «мужність», «жіночність»? Понад 87% вихованців відповіли абсолютно традиційно: «Мужність — риси чоловіків: сила, витримка, відвага, хоробрість, сміливість, жіночність — риси жінок: краса, чуйність, м'якість характеру, чарівність, чемність». Автоматично слідом звучало питання: «Чи може людина мати одразу ознаки мужності і жіночності?». Відповіді мали категоричний характер: майже 90% вихованців вважають таке поєднання неможливим, забуваючи по те, що як чоловік, так і жінка можуть бути хоробрими, відважними, наполегливими, співчутливими, добрими, опікунами одночасно. Із аналізу перелічених відповідей виникає риторичне питання: «Невже члени подружжя не проявляють до дітей достатньо любові і турботи, щоб останні могли запам'ятати позитивні якості кожного з батьків?»

З цього приводу сучасні психологи стверджують, що дітям, які мають стереотипні уявлення про мужність і жіночність, важко визнати, що чоловіки та жінки можуть бути носіями різних типів поведінки, і допустити будь-який відступ від статево-рольових норм і приписів [2, 60].

Кардинальний підхід пропонують сучасні зарубіжні дослідники гендеру, які пропонують зовсім відмовитися від термінів «мужність», «жіночність», що, на їхню думку, тільки закріплюють гендерні розбіжності та стереотипи, пропонуючи натомість відому концепцію андрогінії [1, 74].

Також дослідники теорії «нової психології статі» довели експериментально, що виховання дівчинки в традиційному розумінні жіночності може зробити її в майбутньому поганою матір'ю, безпорадною, пасивною і залежною. Людина, яка має тільки традиційні секс-типові риси, приречена на неуспіх в реальному житті [6].

Для дітей молодшого шкільного віку (зауважимо, що такий факт є притаманним для більшості вікових категорій людей) приписування чоловікам і жінкам психологічних рис, суттєво розбіжних, пояснюється, на нашу думку, впливом традиційної культури, обтяженої стереотипами статево-рольового характеру, підпадаючи під який, не тільки дорослі «обмежують» своє буття, а й головне — діти.

Наявність цих обмежень бачимо неозброєним оком у достатньо великій кількості сімей сьогодення. Реалії життя у власних родинах і наявність статево-рольових стереотипів у взаєминах членів сім'ї звужують не тільки соціалізацію дітей, а й їхнє «істинне» ставлення до дійсності. Відомо, що в силу вікових особливостей молодші школярі мають недостатній рівень вербалізації своїх переживань. Тому для виявлення ставлення дитини до свого найближчого оточення найбільш адекватним засобом діагностування, на нашу думку, є малюнок. У малюнку діти можуть виразити те, що їм важко висловити вголос.

Отже, наступним нашим кроком для з'ясування впливу статево-рольових стереотипів на процес гендерного виховання дітей молодшого шкільного віку був психолого-педагогічний метод — творче завдання: «Малюнок моєї родини».

Його мета полягала у виявленні особливостей сприйняття і переживання дитиною внутрішньосімейних відносин і розподілу обов'язків між членами родини. Дітям була запропонована наступна інструкція: «Намалюйте, будь ласка, кожен свою родину так, щоб її члени були чимось зайняті».

Зробивши якісний аналіз малюнків учнів, ми в черговий раз переконалися у наявності стереотипного пізнання дітей щодо статей; знову діє закономірна схема: «кожній статі своя роль». Традиційна картина — мама зайнята домашньою працею — 75% малюнків, тато — роботою поза домівкою — 72% малюнків, дівчатка граються ляльками — 60% малюнків, хлопчики граються з м'ячем — майже 70%; дехто з дітей навіть написав на одязі хлопчиків, наприклад, такі слова: «футболіст», на одязі дівчаток — «красуня». Ми звернули увагу також на такий момент: дівчатка і хлопчики (якщо їх намальовано в одній родині) знаходяться на великій відстані один від одного (понад 62% малюнків такого характеру). Тільки на декількох малюнках було зображено наступне: чоловік і жінка подають один одному руку, поряд стоїть дитина, в руках якої або кулька, або квіти, або цукерки.

Результати аналізу дитячої художньої творчості показали, що домінування статево-рольових стереотипів закріплено в родинах на професійному та сімейно-побутовому рівнях:

- традиційне приписування суб'єктам чоловічої статі готовності до лідерства, матеріальної діяльності, установки на силу і успішність;
- суб'єкти жіночої статі характеризують як готових допомагати оточуючим, таких, що намагаються бути привабливими, відповідати стандартам «жіночої краси».

Після проведення означених видів експерименту ми задали дітям наступне питання: «Яку людину ви уявляєте собі, коли її характеризують наступним чином: сильна, упевнена, агресивна, владна?»; і інший напрям пи-

тання: «Людину характеризують так: ніжна, залежна, турботлива, красива, кого ви уявляєте?». Безумовно, свої переконання діти висловили з огляду на стандартні статево-рольові стереотипи і установки; адже традиційно вважалося, що з чоловіками не можуть асоціюватися риси, притаманні «жіночому началу».

Таким чином, сучасна родина залишається чи не найпотужнішим транслятором традиційних статево-рольових стереотипів, переглянути які, з точки зору гендерної педагогіки, є процесом складним і тривалим.

Проведене дослідження також показало, що більшість хлопчиків демонструють маскулінну поведінку, дівчатка — фемінну. Це пояснюється перш за все тим, що дітей змалечку готують до майбутнього, яке буде диференційоване за таким порядком: призначення в родині та призначення в суспільстві. Хлопчиків, як правило, спрямовують на фізичну силу, витривалість, професійний ріст, тобто це орієнтація на кар'єру; дівчаток — на створення власної сім'ї, готовність виховувати дітей, відводити їх до лікаря, готувати їм і чоловіку обіди, прасувати, прати, тобто роль обслуговуючого характеру.

Статево-рольові установки і заботи заважають суспільній думці зрозуміти, що хлопчики і дівчатка, чоловіки і жінки мають багато подібного як люди, в характерах, поведінці, бажаннях та стосунках і зовсім мало відмінного.

Адже, як стверджують психологи, вважати іншу стать протилежною за людськими властивостями було б помилкою, як і всіх хлопців та дівчат подібними між собою. Дітей потрібно вчити, що не існує видів занять чи професій, які б підходили тільки чоловікам або тільки жінкам. А тому не має бути поділу на «дівоче» і «хлоп'яче» в іграх, трудових уміннях і навичках, пізнавальних інтересах тощо. Треба вчитися всього, що цікавить, без огляду на статево належність [3, 50].

Аналіз одержаних даних показав, що статево-рольові стереотипи у дітей молодшого шкільного віку є стабільно сформованими й відрізняються надзвичайною категоричністю і традиційністю поглядів на статі, їхні професійні, соціальні і сімейні ролі. Різнопольовість спостерігається на кількох рівнях:

- уявлення про представників чоловічої та жіночої статі, які цілком відповідають статево-рольовій парадигмі суспільної свідомості;
- дихотомічне уявлення про бачення «чоловічого» і «жіночого»;
- гендерна ідентичність характеризується переборенням власної поведінки на користь усталених стереотипних проявів.

На індивідуальному рівні традиційні статево-рольові стереотипи обмежують розвиток особистості, можливості самореалізації, вибору моделей та манер поведінки, видів професійної діяльності, кар'єрного просування [4, 171].

Висновки. Таким чином, якщо ми прагнемо дати знання та сприяти розвитку дитини, яка б виросла самодостатньою особистістю, щасливою людиною, то потрібно здійснювати виховання хлопчиків і дівчаток з розумінням необхідності звільнення від статево-рольових стереотипів, оскільки свобода особистості може бути досягнута тільки шляхом саморозвитку, руйнацією статево-рольових стереотипів. Вихованців потрібно налаштовувати на належне виховання, зорієнтоване на взаємозамінність, паритетність та партнерство у виконанні сімейних, професійних та соціальних ролей.

1. Берн Ш. Гендерная психология. — СПб.: прайм — ЕВРОЗНАК, 2001. — 320 с.
2. Кікінежді О. Чи підвладна психологія молодшого школяра гендерним (статевим) стереотипам? // Початкова школа. — 2005. — №11. — С. 57-61.
3. Кікінежді О. Чи підвладна психологія молодшого школяра гендерним стереотипам? // Початкова школа. — 2005. — № 2. — С. 48-52.
4. Оксамитна С.М. Гендерні ролі та стереотипи // Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. — К.: «К.І.С.», 2004. — С. 157-181.
5. Романова В.Г. Статево-рольові стереотипи в процесі соціалізації підлітків // Практична психологія та соціальна робота. — 2000. — № 8. — С. 39-43.
6. Stockard J. Sex roles: sex inequality and sex roles development / J.Stockard, M.Johnson. — N. Y., 1985.

Оксана Чуприна,

аспірант кафедри педагогіки
імені Богдана Ступарика,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Oksana Chupryna,

post-graduate student of Bohdan Stuparyk Chair
of Pedagogics, Vasyl Stefanyk
Pre-Carpathian National University

УДК 371.4: 159.947.2
ББК Ч 74.200

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ОБОВ'ЯЗКУ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ГІРСЬКОЇ ШКОЛИ

METHODOLOGICAL FACTORS OF BREEDING SENSE OF DUTY AND RESPONSIBILITY OF SCHOOLCHILDREN IN THE CONDITIONS OF MOUNTAIN SCHOOL

In the article features of formation of sense of duty and responsibility as principal qualities of the personality with pupils on the material of pedagogical heritage of V.O. Sukhomlinsky are revealed. The urgency of the teacher's instructions concerning development of the person's moral responsibility in modern conditions of mountain school is proved.

Keywords: breeding, duty, responsibility, pedagogical heritage of V.O.Sukhomlinsky, mountain school, pupil's personality.

У статті розкриваються особливості формування в учнів обов'язку та відповідальності як стрижневих якостей особистості на матеріалі педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського. Доводиться актуальність настанов педагога щодо розвитку моральної відповідальності особистості в сучасних умовах гірської школи.

Ключові слова: виховання, обов'язок, відповідальність, педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського, гірська школа, особистість школяра.

Постановка проблеми. Сьогодні, коли освіта є однією з пріоритетних цінностей життя, акцент робиться на виховання вільної та відповідальної особистості дитини. Сучасна школа ХХІ століття покликана виховувати таку особистість, яка має високий рівень моральної та правової свідомості, розвинуте почуття власної гідності, самостійність думки і відповідальність при прийнятті рішень.

Актуальність даної проблеми обумовлена тим, що в умовах трансформації сучасного суспільства виникає ряд морально-правових проблем серед школярів: дитяча злочинність, пияцтво, наркоманія, насильство, моральне приниження людини іншою людиною, розпад сімей, що веде до зростання числа безпритульних дітей. У зв'язку з цим проблема виховання обов'язку та відповідальності актуальна в будь-якій суспільній формації.

Варто зауважити, що школи Українських Карпат мають свою специфіку. Вони різноманітні щодо наповнюваності учнів, соціального оточення, територіального розташування. Нестандартні умови функціонування таких закладів, відмінності структури, режимів роботи посилюють труднощі в педагогічній праці вчителів, вимагають гнучкої організації навчально-виховного процесу.

У «Концепції української школи Прикарпаття» Р.П.Скульський чітко виокремлює низку особливостей, що властиві цьому регіону, значну частину якого займають гірські хребти, схили яких вкриті лісами та полонинами, а між хребтами протікають швидкі гірські ріки з численними водоспадами. Різноманітна природа краю сприяє накопиченню величезного досвіду спілкування людини з природою, внаслідок чого сформувались багатовікові традиції дбайливого господарювання [3]. В гірській місцевості Українських Карпат добре збереглися традиційні народні ремесла і промисли, релігійні обряди, народна творчість, що безумовно слугують дієвим чинником всебічного формування зростаючої особистості. З ранніх років діти гірських районів прилучаються до посильної побутово-господарської праці в домашніх умовах, що сприяє формуванню в них навичок виконавчості та відповідальності до процесів трудової, навчальної діяльності.

Мета нашого дослідження — теоретико-експериментальне обґрунтування понять обов'язку та відповідальності у педагогічних поглядах В.О.Сухомлинського на виховання особистості учня в сучасних умовах школи.

Відповідальність вважається однією із складних якостей особистості, оскільки вона пов'язана з емоційною, інтелектуальною, екзистенційною сферами особистості та сферою саморегуляції. «Це той стрижень, на який нанизуються всі інші якості особистості», — зазначає В.Ф.Сафін. «Вищий рівень відповідальності безпосередньо пов'язаний із світоглядом особистості. Вона має зв'язки із такими моральними поняттями, як гуманізм, патріотизм, добросовісність, ініціативність, дисциплінованість, чесність, працелюбність, творча активність, здатність до дії» [2, 115].

Відповідальність — це передусім моральна якість особи, яка розкриває здатність людини дотримуватися загальноприйнятих норм у поведінці, виконувати певні обов'язки та готовність відповідати за свої вчинки перед суспільством та собою.

У сучасній філософській, психологічній, педагогічній та методичній літературі до цього часу ведуться дискусії щодо проблеми обов'язку, відповідальності та свободи особистості учня. Вивчення цієї проблеми посідає важливе місце у працях сучасних вчених: О.Д.Алферова, С.В.Баранової, Н.А.Басюк, І.Д.Беха, А.С.Бика, М.В.Богуславського, Т.Є.Василевської, Т.С.Гурлевої, Р.К.Демиденка, В.К.Кіндрата, Н.А.Минкіної, М.В.Левківського, В.І.Тернопільської, М.В.Савчина, В.Ф.Сафіна, О.В.Сухомлинської, Т.С.Фасолько та ін.

Особливого значення в сучасних умовах набуває ретельне вивчення, узагальнення та критичне переосмислення спадщини видатних педагогів, науковців, практиків з питань обов'язку та відповідальності у вихованні особистості школяра. Вагомий внесок у розробку даної проблеми зробив відомий педагог-гуманіст В.О.Сухомлинський. Він розкрив бінарний характер поняття «обов'язок», виявивши в ньому гармонію індивідуального обов'язку — відповідальності перед самим собою і обов'язком громадянським, тобто обов'язком перед іншими людьми. В обов'язку, на думку В.О.Сухомлинського, зливається громадянське і глибоко особисте усвідомлення і переживання інтересів інших людей, суспільства, Батьківщини у зв'язку з особистими інтересами. Отже, поняття «обов'язку» тлумачиться Василем Олександровичем як «моральна серцевина» етичних принципів і норм поведінки, а «людина високого обов'язку проголошується метою виховання» [7, 475].

В.О.Сухомлинський зазначав, що духовне обличчя людини характеризує єдність думки і вчинку, слова і діла в її поведінці [5, 154], а моральне обличчя — гармонія між хочу і повинен [7, 478], тобто бажаннями та обов'язком. Обов'язок народжується в людських взаємовідносинах і виражає себе в поведінці людини у найтонших проявах особистого життя. «Людина, її життя, боротьба, радощі й прикроці — це найскладніший предмет пізнання, наймогутніша сила, що впливає на той куточок серця, де має народитися почуття обов'язку. Шлях до вершини обов'язку у тому, щоб з перших років свого свідомого життя дитина, образно кажучи, торкалася серцем людських долі. Щоб чужі долі стали її глибоко особистою справою, щоб через людські долі пройшов шлях до пізнання найвищих інтересів, щоб, наближаючись до ідеалів, людина бачила саму себе, ставилася сама до себе. Багаторічний досвід переконував його в тому, що здатність ставитися певним чином до самого себе, ставити перед собою вимоги, панувати над своїм сумлінням — все це прямо залежить від того, якими є джерела радості і щастя маленької людини» [7, 481]. Видатний педагог усвідомлював, що від того, як вихователі вміють розкрити щастя перед дитиною, яка пізнає світ розумом і серцем, залежить, по суті, становлення людини, формування її багатогранних відносин з іншими людьми: «...тільки людина, яка знає справжню ціну людського щастя, здатна бачити себе, панувати над своїми думками, почуттями, духовними пориваннями, кінець-кінцем бути володарем свого сумління» [7, 482]. Він писав, що людське щастя передбачає любов до людей, задоволення від того, що допоміг комусь, потурбувався про когось або щось, творчо виконав роботу, сам впорався зі складним завданням, досяг успіху, приклавши максимум зусиль.

Аналізуючи виховні ситуації у діяльності свого шкільного колективу, педагог прагнув створювати для учнів відносини взаємної відповідальності й обов'язку, домагався, щоб діти виражали власні моральні якості, а у процесі вираження пізнавали себе і вправлялися у самовихованні. Виховна практика дала йому підстави стверджувати надзвичайну важливість розвитку емоційно-вольової сфери дитини. Тому В.Сухомлинський наголошував, що справжнє виховання починається там, де «є єдність виховання і самовиховання», а це стає можливим за умови, коли «...людина чимось дорожить: спочатку людиною, своїми стосунками з нею, колективом, потім — моральними принципами» [7, 480]. Щоб стати відповідальною людиною, індивід повинен насамперед поважати себе.

Виховання обов'язку та відповідальності, Василь Олександрович відзначав, як «центральною проблему не тільки теорії педагогіки і шкільного життя. Це найважливіша суспільно-політична проблема» [7, 488].

Трансформувати теоретичні виховні положення у практику, ствердити поняття про обов'язок і відповідальність у людській душі можна, на думку В.Сухомлинського, через працю. Її матеріальний результат несе людям добро, а виконавця вправляє у напруженні зусиль. Він вивів важливу закономірність виховання: «...лише тоді, коли людина на власному досвіді збагнула, що таке обов'язок і відповідальність, вона може виробити в собі переконання, погляди, свою тверду позицію. Трудове життя колективу — це тисячі ниток обов'язку і відповідальності, що йдуть від людини до людини. Праця робить ці нитки міцними й нерозривними» [6, 526]. Таким чином, характеризуючи обов'язок як «багатство душі» людської особи, як «серцевину громадянської добрести», педагог стверджував своє переконання, що без почуття обов'язку немає сумління і шляхетних людських принципів, а духовне життя неможливе без праці.

Суть виховання обов'язку і відповідальності у тому, що дитина відчуває потребу в діяльності, прагне до неї, більше того, вона відчуває гостре невдоволення, духовну порожнечу, якщо її сили не знаходять застосування. Колектив, у якому дитина нічого не знаходить для свого духовного життя і який не веде її до вищих духовних інтересів, для дитини втрачає будь-який авторитет.

У розробленій Василем Олександровичем теорії громадянського виховання особистості в колективі засадничими є дві умови: формування у вихованця почуття особистої честі, гідності, гордості, усвідомлення величчю людини-творця у гармонійному поєднанні з розвитком у нього почуття обов'язку, відповідальності за свою працю, поведінку, вчинки, відповідальності за долю суспільства, за благо людей, з якими особистість вступає в складні відносини в процесі праці, духовного життя [6]. Кінцевим результатом, на який спрямована відповідальність, є здійснена мета і виконаний обов'язок.

У книгах «Як виховувати справжню людину», «Сто порад учителю», «Розмова з молодим директором», «Серце віддаю дітям» та інших автор дає цінні поради з питань виховання відповідальності за свої вчинки, виховання справжніх громадян своєї Батьківщини.

Виховний зміст спадщини видатного педагога є зразком універсальної виховної концепції, яка не втрачає актуальності, бо спирається на гуманістичні загальнолюдські цінності.

Виховувати обов'язок та відповідальність особистості необхідно починати з дитинства, оскільки чим менша дитина, тим ефективніша робота з нею.

У відповідності до цієї проблеми ми поставили перед собою завдання дослідити, як сучасний навчально-виховний процес гірської школи створює умови для духовно-морального розвитку особистості учня, формування в нього обов'язку та відповідальності.

Наші дослідження показали, що малочисельність і нерівномірність наповнення класів є найвиразнішими ознаками функціонування шкіл гірської місцевості, які зумовлюють головну особливість організації навчальної та позаурочної діяльності. Це явище має позитивні (індивідуальний підхід) і негативні сторони (загроза появи гіперконтролю з боку вчителя). Практично кожна дія дитини здійснюється під контролем вчителя, який звертається до учнів у три-п'ять разів частіше, ніж у звичайній місцевій школі. Переважно вчитель посідає функціонально-рольову позицію в спілкуванні і прибудову «Батько». Усі ці умови ставлять особистість школяра у чітко окреслені рамки, позицію об'єкта, у результаті чого гальмується активність, критичне мислення, свідомість. Тотальний контроль може привести до того, що відповідальність за навчання, за дотримання певного порядку, за виконання численних і різноманітних обов'язків, зрештою, моральна відповідальність немов переноситься, перекладається на вчителів, вихователів. Рівень особистості відповідальності знижується, процес соціального дозрівання особистості гальмується. У результаті особистість звикає діяти лише за вимогою, наказом, частіше всього автоматично, підсвідомо. Неважко зрозуміти, що в таких умовах розвитку особистості майже не відбувається.

Лише в тих навчальних закладах, де педагоги посідають особистісно-включену позицію і використовують у діяльності прибудову «Дорослий» із школярами, створюються умови для розвитку на основі співробітництва і творчості.

Для порівняння результатів дослідженням було охоплено вихованців 3-4 класів в гірських Слобододолинській ЗОШ I-II ст. та Витвицькій ЗОШ I-III ст. Долинського району та міських ЗОШ №5, №7 м.Івано-Франківська. Умовно їх можна поділити на такі групи:

- школярі, які позитивно ставляться до своїх обов'язків, виявляють відповідальність за свою поведінку, відповідальність щодо близьких людей, у ставленні до всіх людей (32% респондентів);
- більшість з них (52 %) підпорядковують себе обставинам, компромісно ставляться до моральних норм залежно від ситуації. Відповідальність за свою поведінку виявляють вибірково;
- школярі, які частіше негативно ставляться до своїх обов'язків, ігнорують їх. Безвідповідальні за свою поведінку та вчинки (16% респондентів).

Отже, відповідальність першого типу — це той випадок, коли особистість вважає себе відповідальною за все, що відбувається з нею в житті: відповідальність до навчання, у виконанні доручених завдань, у ставленні до речей; відповідальність щодо себе, близьких людей, у ставленні до всіх людей.

Відповідальність другого і третього типу пов'язана із ситуацією, коли людина схильна вважати відповідальними за все, що відбувається, або інших людей, або зовнішні обставини, ситуацію (у більшості випадків відповідальність на когось або щось покладається). Фактично учень уникає відповідальності.

Якщо порівнювати дітей гірських шкіл з місцевими учнями початкових ланок, то можна спостерігати, що у молодших школярів гірської школи почуття обов'язку та відповідальності більш сформоване. В цьому слід враховувати той фактор, що гірські діти ближче розташовані до всього живого, що їх оточує, батьки залучають їх з ранніх літ доглядати домашніх тварин, виховуючи потребу проявляти до них увагу, турбуватися про них, що знаходить своє вираження в повсякденній трудовій діяльності. Сприятливою тут є щоденна праця дорослого населення, яка здійснюється на очах дітей, система ведення індивідуальних господарств на ділянках землі 3 — 4 га (а родючої землі в гірських районах мало, тому вона — найцінніше багатство, вимагає добросовісної

і наполегливої праці). Також важливу роль у традиційній трудовій практиці в гірських районах відіграє участь жителів у місцевих художніх промислах, до чого залучаються школярі різного віку.

При вивченні досліджуваної проблеми проаналізоване питання «Чим для тебе є школа?». У залежності від того, які умови для вихованців створюють навчальні заклади, вони сприймаються або як заклад, в якому навчаються (30% респондентів), або як можливість реалізації потреб у пізнанні (41%) і (29% респондентів) як школу — простір легкої, радісної, успішної життєдіяльності.

У 10% учнів з'являється відчуття, що навчання — це важка праця. Значна кількість дітей (13,5 %) швидко втомлюється і чекає кінця уроку. Позитивні емоції, задоволення від навчання отримують 76,5% учнів.

Отже, результати нашого дослідження показали, що сучасні навчальні заклади мають можливості для створення умов формування відповідальності особистості в навчальній діяльності, в особистості житті за власні думки, дії, поведінку. Але, на жаль, ці можливості в повній мірі не реалізуються.

На гірську школу покладаються великі завдання, вона повинна стати культурно-просвітницьким та духовним центром. У зв'язку з ліквідацією в багатьох селах клубів, бібліотек ця робота набуває особливого значення. Школа має найбільші можливості передавати та увіковічнювати культурну спадщину народу та одночасно готувати ґрунт для соціального оновлення, прищеплюючи здібності та формуючи вміння, які необхідні будуть у майбутньому.

Активним фактором розвитку особистості та формування якостей обов'язку і відповідальності може стати поза-класна художньо-естетична освіта. Дитячі творчі колективи є центрами духовного збагачення учнів у сфері художньої культури, сприяють формуванню особистості в її національному визначенні, надають кожному учневі можливість розкрити свої здібності, обдарування, своє громадське призначення.

Наповнення понять «обов'язок» і «відповідальність» новим змістом пов'язане з духовними потребами і цінностями підростаючого покоління. При цьому перед дітьми постають нові обов'язки: систематичне відвідування, використання специфічних творчих операцій, комунікабельність.

Участь учнів у творчих колективах створює нові моделі їх індивідуального розвитку: культури спілкування і соціокультурних відносин, культури творчого мислення, культури самоорганізації життя. Діти цікавляться сімейними традиціями, оберегами, історією України, з більшою повагою ставляться до батьків, вчать відповідально ставитися до виконання обов'язків і доводити справу до кінця. В них покращується успішність у школі, вони стають більш -організованими, співчутливими та життєрадісними.

Відповідальність пов'язана з ретельним виконанням поставлених завдань. Кінцевою метою є виступи, участь у конкурсах, фестивалях, концертах, виставках. Видатний педагог В.О.Сухомлинський вважав, що «кінцевий результат, на який спрямована відповідальність, є здійснена мета і виконаний обов'язок» [7, 481]. Виховання відповідальності за одержання кінцевого результату, доведення кожної справи до її завершення, визначення якості роботи, одержання емоційних переживань радості від виконаної справи є основою для збагачення духовного життя дитини.

В.О.Сухомлинський зауважував, що виховання обов'язку — центральна проблема не тільки теорії педагогіки і шкільного життя. Це найважливіша суспільно-політична проблема [7, 488].

Висновки. Отже, виховання обов'язку та відповідальності сприяє саморозвитку особистості кожного вихованця, що дозволяє реалізувати свої можливості та здібності в подальшому житті.

Але лише тоді, коли в навчальних закладах будуть створені умови для того, щоб вихованець усвідомив особистісну цінність освіти у власному самопізнанні, самоствердженні, самореалізації, саморозвитку, він свідомо та відповідально буде ставитися і до навчання, і до власного життя, і до навколишнього світу.

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. — Кн.1:Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Навчально-методичне видання. — К.: Либідь, 2003. — 278 с.
2. Сафин В.Ф. Психология самоопределения личности. — Свердловск, 1986.
3. Скульський Р.П. Концепція української школи Прикарпаття // Рад. освіта. — 1990. — 20 листопада (№ 92).
4. Сухомлинський В.О. Відповідальність перед колективом і перед самим собою // Вибрані твори. У 5-ти томах. — Т.3. — К.: Рад. школа, 1977. — С. 303-321.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. У 5-ти томах. — Т.4. — К.: Рад. школа, 1977. — 640 с.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. У 5-ти томах. — Т.5. — К.: Рад. школа, 1977. — 639 с.
7. Сухомлинський В.О. Виховання обов'язку // Вибрані твори. У 5-ти томах. — Т.5. — К.: Рад. школа, 1977. — С.472-489.

Ірина Скоморовська,

кандидат педагогічних наук,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Iryna Skomorovska,

Candidate of Pedagogics,
Chair of Pedagogics, Vasyl Stefanyk
Pre-Carpathian National University

УДК 371.622
ББК 78.300

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ШКІЛЬНИХ БІБЛІОТЕК КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ (1919-1939)

PECULARITIES OF ORGANIZATION AND DEVELOPMENT SCHOOL LIBRARIES IN THE CARPATHIAN REGION (1919-1939)

The article represents the analysis of school libraries' legislative basis in the Carpathian region (1919-1939), besides it includes information about number of school libraries and state of book funds.

Key words. The Carpathian region, school library, library for poor pupils, «Library's order».

Актуальність проблеми. Розвиток усіх сфер життя суспільства вимагає наявності відповідних інформативних центрів, які б задовольняли потреби кожної людини в отриманні необхідної інформації. Одним з таких центрів є бібліотека — «бібліотечно-бібліографічний, культурно-просвітницький і науково-допоміжний соціальний інститут, що забезпечує акумуляцію і загальнодоступність документально-інформативних ресурсів, які містять і зберігають знання, набуті в процесі розвитку людства, сприяють піднесенню інтелектуального та культурного потенціалу суспільства» [1, с. 1].

Особливу просвітницьку роль в житті молоді відіграють шкільні бібліотеки, які забезпечують її необхідними навчальними підручниками, додатковою літературою для позакласного читання, що є невичерпним джерелом пізнання та духовного зростання. Враховуючи потужний вплив бібліотек на гармонійний інтелектуальний розвиток учнів, вимогою сьогодення є забезпечення роботи шкільних книгозбірень на високому організаційному, освітньо-виховному та культурному рівнях. Саме тому українське законодавство у галузі бібліотечної справи представлене цілою низкою законів, які визначили основні засади ефективного функціонування бібліотек різних типів: Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», Про внесення змін до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Положення про бібліотеку загальноосвітнього навчального закладу», «Типові правила користування бібліотеками України», Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України» та інші.

Законодавча база свідчить, що бібліотеки України розвиваються у відповідності з найновішими досягненнями бібліотечної науки, при цьому актуальним залишається вивчення педагогічного досвіду попередніх поколінь, який містить цінні матеріали, вказівки і поради, розроблені педагогами минулого.

Мета. Здійснити аналіз нормативно-правових документів, що регламентували роботи шкільних книгозбірень Підкарпатської Русі досліджуваного періоду, розглянути особливості їх функціонування.

Бібліотечна справа у Підкарпатській Русі активно починає розвиватися зі входженням цього краю до складу Чехословацької республіки 1919 р. Так, 22 липня 1919 р. Національними Зборами було ухвалено «Законъ объ общинныхъ библиотекахъ» 430/1919, в якому зазначалося: «Съ цѣлю дополненія и углубленія образования всего населенія Подкарп. Руси будутъ соотвѣтствующими урядами учреждены общественныя библиотеки съ книгами научными и беллетристическими» [5, с. 122]. Даний закон передбачав створення широкої мережі публічних бібліотек в містах і селах Підкарпатської Русі, при цьому не залишено без уваги питання створення книгозбірень для національних меншин: в одному з параграфів закону визначалися шляхи, умови та вимоги до заснування таких книгозбірень.

Проте юридично невизначеним було питання функціонування шкільних бібліотек, які для педагогів та учнівської молоді були вагомим джерелом отримання необхідних для навчання творів, підручників, додаткових навчальних матеріалів. Лише 28 лютого 1926 року в Урядовому віснику шкільного відділу цивільної управи Підкарпатської Русі опубліковано розпорядження № 4691 від 24 лютого 1926 року, яким видавався організаційний статут для окружних вчительських бібліотек і постанови про шкільні та допоміжні бібліотеки [6].

У першій главі додатку до розпорядження вказувалося, що у кожному шкільному окрузі¹ Підкарпатської Русі засновувалася окружна учительська бібліотека, завданням якої було: «подавати учительству всіх народних

¹ Станом на 1919 рік Підкарпатська Русь включала 14 шкільних округів [8, с. 113].

и горожанських шкіл одного округу можливість студіювати наукові, педагогічно-дидактичні і загальнописьменні твори та різні наукові, педагогічно-дидактичні часописи» [6, с. 7]. Управління кожною окружною учительською бібліотекою здійснювала окрема бібліотечна комісія.

У II главі даного розпорядження зазначалося, що в кожній державній і недержавній школі, але з державним вчителем, повинна засновуватися шкільна бібліотека, яка включала учительський і учнівський відділи. Завдання шкільної бібліотеки полягало в тому, щоб педагоги мали можливість вдосконалювати свої професійні якості та отримували доступ до матеріалу, яким послуговувалися при складанні навчального плану, а учнівська молодь діставала можливість закріпити і поглибити відомості, отримані у навчанні, а також за допомогою доброї книги зростати інтелектуально і морально.

Видача книг зі шкільної бібліотеки відбувалася у позаурочний, визначений управителем школи, час, один раз в тиждень. Від учнів вимагалася бережливе ставлення до книг та вчасне їх повернення до книгозбірні. Якщо читач порушив вищезазначені вимоги, то зобов'язувався сплатити відшкодування, в іншому випадку він позбавлявся права користування бібліотекою.

Для учнів школи бібліотекар підготовлював перелік правил користування книгозбіркою — «Бібліотечний порядок», який вивішували у кожному класі. Управа школи могла установити загальноприйнятий бібліотечний порядок, поданий у даному розпорядженні, або доповнити його зі згоди шкільного інспекторату [6, с. 27]:

Правила

1. Кожду вызычену книжку обвий в чистый, доста сильный папъръ!
2. Листы книжки не свободно загинати!
3. Де ты перестав читати, зазначи то куском папъря!
4. У вызычену книжку не свободно писати або рисовати!
5. Перед читанем умый руки начисто, бо запаскудиш книжку!
6. Не обертай листы книги послинеными пальцами!
7. Если найдеш в книжъ роздертый лист, злѣпи красно лѣпилом!
8. Коли читаеш не перегибай книгу, но держи ѣ порядочно!
9. Хорони книги, як очи, бо она є багатством народа!

Таким чином, «Бібліотечний порядок» охоплював перелік правил поведінки зі шкільною літературою, додержання яких забезпечувало більш тривале використання учнями книжкових фондів шкільної книгозбірні. Цінність даних правил полягала в тому, що діти вже зі шкільних років навчалися берегти книгу, поводитися з нею охайно, вміти, при необхідності, її поремонтувати.

Особливе почуття вартості друкованих видань прищеплювала шкільна допоміжна бібліотека, завдання якої полягало в тому, щоб «заосмотрити художных учеников потрібными учебниками и учебными средствами» [6, с. 18]. Тобто, цей тип книгозбірень призначався для малозабезпечених школярів, чиї батьки не мали змоги купити підручники чи додаткові навчальні матеріали (наприклад, географічні карти). Відповідно до розпорядження, заснування допоміжної бібліотеки передбачалося у кожній школі Підкарпатської Русі, незалежно від її характеру та мови викладання.

Малозабезпечені діти отримували підручники на початку шкільного року і повертали їх наприкінці навчального року. Проте розпорядженням передбачалося, що управитель школи міг дозволити бібліотекареві допоміжної книгозбірні подарувати підручник старанному та добросовісному учню, за умови написання останнім відповідного прохання [6, с. 20].

Аналіз нормативно-правової бази у галузі бібліотечної справи Підкарпатської Русі міжвоєнної доби свідчить про прагнення влади Чехословацької республіки до організації широкої мережі бібліотек навчальних закладів, чисельність яких на початку 20-х рр. XX ст. не була значною (Див. Таблицю 1).

Таблиця 1

Чисельність учительських та учнівських бібліотек Підкарпатської Русі 1922 р.

	Учительські бібліотеки			Учнівські бібліотеки		
	заг. к-сть	держ. шкіл	церковні	заг. к-сть	держ. шкіл	церковні
Руські	301	232	69	352	274	78
Мадярські	33	29	4	40	35	5
Словацькі	не вказано	—	—	15	13	2

Джерело: [7, с. 171]

Дані Таблиці 1 свідчать, що у 1922 р. у краї працювало 334 учительських і 407 учнівських бібліотек, при цьому найбільш чисельними були книгозбірні шкіл з руською мовою викладання.

Актуальним залишається питання стану книжкових фондів та забезпечення школярів необхідною літературою. Численні звіти шкіл та гімназій Підкарпатської Русі досліджуваного періоду вказують, що питання поповнення фондів шкільних книгозбірень було одним з найважливіших, що, в свою чергу, підтверджує результативність здійснення урядом бібліотечної політики (Див. Таблицю 2).

Таблиця № 2

**Стан книжкового фонду бібліотеки Руської реальної державної гімназії в Ужгороді
1923/1924 н.р. та 1925/1926 н.р.**

Тип бібліотеки		1923/1924 навчальний рік		1925/1926 навчальний рік	
		К-сть томів	Приріст за рік	К-сть томів	Приріст за рік
Професорська бібліотека		6979	254	7825	161
Учнівська бібліотека	Руський відділ	313	138	580	181
	Великоруський відділ	343	82	638	58
	Чеський відділ	163	52	441	187
	Мадярський відділ	3190	16	3211	3
Помочна бібліотека		207	131	1514	838

Джерело [3, с. 31-32; 4, с. 51-53]

Так, у звіті Руської державної реальної гімназії в Ужгороді за 1923/1924 н. р. вказувалося, що учительська бібліотека налічувала 6 949 томів книг і 30 часописів, при цьому приріст книжкового фонду у навчальному році становив 210 творів у 254 томах, з яких 99 томів було закуплено гімназією, а 155 томів отримано у дар від Міністерства шкільництва (3 т.), Академії наук в Празі (114 т.), Шкільного відділу (26 т.), що вказує на зацікавленість чеської влади в забезпеченні навчальних закладів необхідною літературою, і від фізичних осіб (12 т.) [3, с. 31].

Фонд учнівської бібліотеки станом на 1924 р. налічував 4 009 томів. Найбільш чисельним відділом учнівської книгозбірні був мадярський, який, як зазначено у звіті, «от давних лѣт ведений и збогачований» [3, с. 31] і нараховував 3 190 томів. Книжкові фонди інших відділень (руського, великоруського і чеського) були не такими чисельними, оскільки засновані 1922 р. [3, с. 32].

За чотири роки роботи, наприкінці 1924/1926 н.р., стан гімназійної бібліотеки значно покращився. Книжковий фонд професорської бібліотеки зріс на 846 примірників; руського відділу — на 267; «великоруського» відділу — на 295; чеського відділу — на 278; мадярського відділу — на 21; помочної бібліотеки — на 1307 [4, с. 51-53].

Окрім наукової та художньої літератури бібліотеки поповнювалися журналами і часописами. Так, для учнів Руської державної реальної гімназії у м. Берегово передплачувалися часописи «Віночок», «Світ дитини», «Молоде життя», «Strivane», «Vŭdce»; а для педагогів — часописи «Учитель», «Урядовый вѣстник школьного оддѣла», «Урядова газета», «Зоря», «Věstník českých profesorů», «Pédagogické rozhledy», «Věstník ministerstva školství a národní osvěty» [2, с. 9-10]. Наявність у шкільних бібліотеках Підкарпатської Русі різномовних творів свідчить про демократичний підхід уряду Чехословаччини до реалізації права представників кожної національної меншини в отриманні освіти та поглибленні знань рідною мовою.

Висновки. Таким чином, аналіз «Закону объ общинныхъ библиотекахъ», Розпорядження про організаційний статут для окружних вчительських бібліотек і постанови про шкільні та помочні бібліотеки вказує, що влаштування та організація результативної діяльності шкільних бібліотек були однією з першочергових в освітній галузі Підкарпатської Русі 1919-1939 рр. Надання права національним меншостям засновувати власні публічні бібліотеки, а також забезпечення державними освітніми установами Чехословаччини книжкових фондів шкіл та гімназій з руською мовою навчання підкреслює прагнення уряду покращити освіченість населення краю. У зв'язку з цим українські діти мали можливість навчатися рідною мовою, використовуючи для навчання та додаткового читання україномовні твори та часописи.

1. Закон України про бібліотеки і бібліотечну справу // Бібліотечний вісник. — 1995. — № 2. — С. 1-5.
2. Звідомлення руської державної реальної гімназії в Берегас за шкільний рік 1921/1922 (Зладив Андрій Алиськевич). — 1922. — 18 с.
3. Звѣдомлення руської державної реальної гімназії и ей рѣвнорядныхъ оддѣлѣвъ чешкословенскихъ и мадярскихъ в Ужгородѣ за шк. рік 1923/1924. — 72 с.
4. Звідомлення руської державної реальної гімназії и ей рѣвнорядныхъ оддѣлѣвъ чешскихъ и мадярскихъ в Ужгородѣ за шкільний рік 1925/1926. — 1926. — 92 с.
5. Крезе Л. О книжномъ просвѣщеніи на Подк. Руси // Подкарпатская Русь за годы 1919-1936. — Ужгород, 1936. — С. 121-124.
6. Розпорядження з дня 24 фебруара 1926, чис. 4691, котрымъ выдаються оргѣнизационный статутъ для окружныхъ учительскихъ библиотекъ и предписы о школьныхъ та помочныхъ библиотекахъ // Урядовый вѣстникъ школьного оддѣла цивильноѣ Подкарпатскоѣ Руси. — Ужгород, 1926. — Ч. 1-2. — С. 2-31.
7. Учительскѣ и ученичѣ библиотеки при народныхъ школахъ Подк. Руси // Учитель. — 1923. — Число 5-6. — С. 171-172.
8. Чегиль С. Народопросвѣтительная работа на Подк. Руси // Подкарпатская Русь за годы 1919-1936. — Ужгород, 1936. — С. 113-121.

Ольга Горецька,

викладач кафедри філології
і методики початкової освіти,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-ГОРЯН У ЛІТЕРАТУРНІЙ ТВОРЧОСТІ ЖІНОК-УЧИТЕЛІВ (ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ)

In literari inheritance of female teachers, who worked in Galychyna and Bukovyna in the second half of the XIX-th and at the beginning of the XX-th century by means of a native word you can observe the schooling condition, problems of education and important moral and ethic features of children of the mountainous territory.

Key words: children of the mountainous territory, national education, Bukovina, Galychyna, love for the native land, native language, respect for elderly people, primary school teacher, schooling condition.

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку Української державності важливого значення набуває процес духовного оновлення нації. Вирішення цієї проблеми неможливе без підсилення національного компонента у системі виховання дітей.

У зв'язку з цим актуальним сьогодні є переосмислення, об'єктивне висвітлення й творче використання надбань історико-культурної спадщини України в регіональному аспекті. Зокрема, великий виховний потенціал закладений у літературній спадщині таких педагогів минулого, як Костянтина Малицька, Ольга Дучимінська, Євгенія Ярошинська, Катря Гриневичева, Марійка Підгірянкa, Володимира Жуковецька, Уляна Кравченко, які працювали в школах Галичини, Буковини і Закарпаття в кінці ХІХ — на початку ХХ століття.

Постановка проблеми. Зазначений період в історії України є не лише складним часом іноземного поневолення, мовного геноциду, політичних переслідувань українського народу, а й характеризується пробудженням національної свідомості. Важливу роль у цьому процесі, безумовно, відігравали шкільні вчителі, які засобами рідного слова вчили дітей любити природу, шанувати старших і однолітків, примножувати багатства рідного краю, відстоювати українську мову, національні традиції, культуру.

Українська література кінця ХІХ — початку ХХ століття надзвичайно багата на самобутні таланти, але далеко не всі з них відомі читачам. З різних причин літературна спадщина жінок-педагогів була вилучена з культурного життя народу.

На сучасному етапі інтерес до літературних творів К.Малицької, О.Дучимінської, В.Жуковецької, Уляни Кравченко, К.Гриневичевої, Марійки Підгірянки зростає, оскільки вони є джерелом інформації про історію українського народу, розвиток українського шкільництва, становлення системи національного виховання.

В останні десятиліття літературну творчість жінок-учителів досліджували: В.М.Пахомов (творча спадщина Ольги Дучимінської), Л.В.Козинський (творчість Євгенії Ярошинської в контексті української літератури кінця ХІХ — початку ХХ століття), О.Д.Харлан (творчість Катрі Гриневичевої в контексті західноукраїнської літератури першої половини ХХ століття), Л.Т.Табачин (мала проза письменниць Західної України 20-30 років ХХ століття: особливості жанрово-стильових форм), М.С.Якубовська (Костянтина Малицька у літературному житті кінця ХІХ — початку ХХ століття), З.І.Нагачевська (життєвий і творчий шлях Костянтини Малицької), О.М.Нахлік (творчість Марійки Підгірянки в західноукраїнському літературному процесі початку ХХ століття), Н.Р.Кирста (методика використання поетичної спадщини Марійки Підгірянки в лексичній роботі з дітьми старшого дошкільного віку).

Таким чином, досліджувався в основному літературознавчий аспект творчості даних авторів. Важливим завданням сьогодні є дослідження величезного виховного потенціалу літературних творів жінок-учителів — передових освітніх, політичних, культурних, громадських діячів свого часу.

Метою статті є висвітлення основних проблем національного виховання дітей-горян, поставлених у літературних творах жінок-учителів, і засобів вирішення їх в умовах складної політичної, економічної, культурної ситуації на західноукраїнських землях в кінці ХІХ — на початку ХХ століття.

Основний зміст статті. У навчально-виховному процесі сучасної школи центральне місце повинно відводитись дитині, її моральним якостям, творчим здібностям, розвиткові інтелектуального, духовного потенціалу.

Одним з основних чинників духовного розвитку особистості дитини завжди була художня література.

Усвідомлюючи важливість рідного слова у процесі виховання дітей, такі педагоги минулого, як К.Малицька, Уляна Кравченко, Є.Ярошинська, О.Дучимінська, К.Гриневичева, Марійка Підгірянкa, самі створювали прекрасні літературні твори, в яких через яскраві художні образи доносили до маленьких читачів ідеї любові до рідного краю, добра і милосердя у ставленні до людей старшого віку, батьків і однолітків, національної гідності, мужності і самопожертви у важких життєвих ситуаціях.

Надзвичайно вагомим засобом патріотичного виховання письменниці вважали споглядання дітьми природи, вирішення навчальних і виховних завдань на основі спостережень за природними явищами.

В автобіографічній повісті «Весняні дні» письменниця і педагог Ольга Дучимінська писала: «Я дуже любила природу, Оточення природи я цінила вище від усяких салонів, роблених людською рукою. Ніякі шовки, ні оксамити не могли мені заступити килимів моху або цвітучих лугів» (4, 179).

У своїх поезіях Ольга Дучимінська з великим захопленням змальовує чарівний куточок української землі — Гуцульщину, край, який дарував натхнення не одному митцеві:

Мій Пегас — це гуцульський коник,
чистий, біленький, мов сніг,
підкутий срібними підковами,
і ростуть крильця в його струнких ніг (5, 20).
Саме завдяки цьому коникові поетеса може стверджувати:
Симфонію Всесвіту душею сприймаю,
що звіздар говорить сусідці звізді,
з стрічними вітрами веду розговори —
і чую... молитву землі (5,20).

Її крилатий кінь летить над рідними Карпатами, в яких свої Парнаси — вершини Говерли, Сивулі, Рокити, Синяка...

Ця поезія — творче і життєве кредо письменниці — завершується словами:

Та у житті моїм спочинку не буде!
Боротись все буду проти цих оков,
що людській серця в лихих сні скували,
і буду будити Правду і Любов! (5, 21)

Гуцульщина зачарувала поетесу на все життя. Про цей край ідеться також у віршах «Як зацвітуть сині квіти», «Лебедина пісня», «З весною», «Журавлі», «Круторогі стежки», «Весняна туга», «На рідній землі», «Гімн сонцю», «Осінь», поемах «Поклін Великій Поетесі», «Черемош говорить».

О.Дучимінська писала в автобіографічній повісті «Весняні дні»: «Я любила квіти і діти. На діти дивилася, мов на квіти. Життя щойно з них зробить людей. А душа дитяча — це зільник один! Обставини, виховання роблять з них щойно таких чи інших...» (4, 180).

Вчителька розуміла значення спостереження за явищами природи в навчанні і вихованні дітей, тому віршики з читанки «Ластівка» вона читала разом з дітьми на ґанку, спостерігаючи, як пташки ліплять собі гніздо, для метелика також знаходився віршик, а бджілку школярі вітали пісенькою (слова поетеси придумувала сама). Ольга Дучимінська вчила дітей любити всіх звірят, спостерігати за мурашками, їх витривалістю, працелюбством, закладала з учнями грядку з квітами біля школи. Разом копали грядку, сіяли насіння, а потім спостерігали, як проростають рослини, пололи грядку, співаючи тихенько якусь пісеньку. Зазвичай це був гімн весні:

Прийди, весно, прийди, свята,
Природо красна, встань!
Ой, где тебе сумна земля,
Прийди, прийди, поглянь!.. (4, 182)

Приятелями дітей були всі сусідські коти, яким у школі смакували навіть шматки чорного хліба, на які вдома вони й не дивилися. «Попоївши, котики чесалися своїми довгими язичками і милися та «молилися»... Чи ж це не був живий приклад для дітей?» (4, 182)

Тонким відчуттям краси української природи, умінням відтворити пейзаж незайманої гірської місцевості пройнятий поетичний цикл Уляни Кравченко «Бескиди». Спостереження над природою дає поетесі матеріал для порівняння її явищ з явищами людського життя, для філософських узагальнень. Такі вірші, як «Щасливий орле...», «Схід сонця», «Вітай, любе сонце...», вражають своїм піднесенням настроєм, тонкою спостережливістю, емоційною забарвленістю пейзажних малюнків.

З великим натхненням оспівує вільну творчу працю, красу рідної природи поетеса Марійка Підгірянка:

Бескиде, Бескиде, бескидовий краю,
Хто тебе не бачив, той не бачив раю.
Бескиде, Бескиде, вершечки під небом,
Не можу, Бескиде, забути про тебе.
Один раз забуду, а згадаю десять,
Як твої вершечки десь у хмарах висять,
Як твої струмочки у безоднях грають,
Як бистрі соколи над ними літають (9, 51).

Герої творів Костянтини Малицької, Уляни Кравченко, Володимири Жуковецької, Катрі Гриневичевої, Марійки Підгірянки вражають такими рисами, як громадянська свідомість, патріотизм, відданість інтересам народу. Аналіз життя і діяльності письменниць приводить до думки, що такі риси властиві і самим авторкам. Усвідомлюючи вагомий роль рідного слова у вихованні дітей, вони писали твори українською народною мовою, хоча на західноукраїнських землях переважала німецька, польська, румунська мови. Розуміючи значення художньої літератури у процесі навчання і виховання дітей, Костянтина Малицька, а пізніше і Катря Гриневичева були редакторами дитячого журналу «Дзвінок» і мали змогу впливати на формування демократичного світогляду, національної самосвідомості підростаючого покоління. У казці «Молочій» Катрі Гриневичевої знаходимо ключ до розуміння того, яким чином можна прихилити читачів до всього доброго і прекрасного: «Тільки мова серця, тільки любов дає володіння дитя-

чими душами. Без любові немає творчості для дітей. Мертвою, без любові, творчістю заганяємо в могилу дитячі душі. Власне, велика, люб'яча душа, благодатна, ясна, далі ж — розум високий, глибоке знання й жива поетична уява-фантазія — ось що потрібне дитячому письменникові» (1, 43). До формування кожного номера «Дзвінка», та й до своєї творчості, К.Гриневичева підходила саме з цих позицій, турбуючись, щоб кожен художній твір промовляв до душі читача, утверджував добро, гуманізм, справедливість, пробуджував національну самосвідомість.

Катря Гриневичева, Марійка Підгірянка під час Першої світової війни працювали вчителями у таборах переселенців зі Східної Галичини й Буковини. Таких таборів на території Австрії було чимало: в Гмінді, Гредінгу, Талергофі, Офсбергу та інших містах. У Гмінді, де вчителювали і Марійка Підгірянка, і К.Гриневичева, перебувало близько десяти тисяч людей — переважно старих, малих дітей з матерями. У дерев'яних бараках, напівголодні і напівроздягнені, тулилися старі й малі. В умовах, де щоденно лунали плачі матерів за померлими дітьми, де панували, здавалося б, безнадія і відчай, К.Гриневичева знайшла в душах людей, крім болю і суму, багато душевної теплоти, віри у завтрашній день. Приречені на злигодні і страждання люди виявляли велику волю до життя, загартованість народного духу.

Очевидно, тому збірка новел і нарисів письменниці-гуманістки отримала лаконічну назву «Непоборні». Вона стала художнім меморіалом безіменним жертвам війни, які пройшли крізь муки і страждання, зберігши на чужій землі любов до рідного краю, пошану до українських народних традицій, незламність духу.

Зразки гуманного ставлення до сиріт, калік, немічних знаходимо у творах Ольги Дучимінської («Весняні дні»), Уляни Кравченко («Спогади учительки»), Костянтини Малицької («Урятувала»). Ольга Дучимінська у спогадах про час учителювання розповідає історію своїх взаємин з одинокою старенькою жінкою, яка доглядала дітей у родині, де проживала авторка. Бабуся щиро полюбила молоду вчительку, піклувалася про неї, давала поради, «рятувала» від школярів, коли вважала, що вони втомлюють вчительку. Ольга Дучимінська виявляла своє співчуття людині, яка на старість залишилася сиротою і доживала віку в чужих людей.

З не меншою любов'ю розповідає О.Дучимінська про Герасима, який був «не при собі», але одного разу висловив складну філософську думку, що в житті «на все є і мусить бути час, тільки на «життя» його немає» (4, 204). Це привело молоду вчительку до думки про надзвичайний розум цього чоловіка.

Уляна Кравченко описує картину знущань школярів і педагогів з бідного хлопчика-каліки: «Хто стрів хлопця, ганьбив: «Чого ти, найдо, лазиш до школи? Не соромишся, горбачу, як ти зодягнений? Чого тут заваджаєш?» Та він, усе зляканий, маломовний, нічого не відповідав» (7, 367). Вчителька вступилася за дитину, навчила школярів поводитися з бідним калікою ввічливо, допомагала здобувати освіту, чудово розуміючи, що педагог покликаний «піднести до світла» душу дитини, а не топтати її, бо інакше дитина, яка відчула кривду, сьогодні «не скаже вам того словами, але коли виросте, пригадає — злочин» (7, 368).

Дуже часто зі сторінок художніх книг жінок-учителів лунає заклик до маленьких школярів здобувати освіту заради служіння українському народові. Герой казки «Гуцулик» Володимири Жуковецької, не злякавшись ні лісу темного, ні дороги далекої, ні урвищ глибоких, ні ведмеда страшного, поспішає до школи. «Коби скорше ліс минути, то вже можна в школі бути, і молитву відповісти, та у лавці чемно сісти» (6, 15).

Гімназист Борис («Малий гуцулик» К.Малицької) з дитинства прагнув учитися. Закінчивши школу в селі, за допомогою вчительки і священика навчається в гімназії, заробляючи репетиторством. Автор знайомить нас із героєм, коли його знаходять у собачій буді, в якій він збирався переночувати, бо склалося так, що через замітку не прийшла посылка з села, а родина, у якій Борис навчав дітей, виїхала з міста. Незважаючи на труднощі, хлопець не покидає навчання, бо мріє стати вченим, щоб допомагати «кожному бідакові, що буде рватися до науки» (8, 59).

Діти — герої літературних творів жінок-педагогів — наділені такими моральними якостями, як почуття національної гідності («Малий гуцулик» К.Малицької), добра і справедливості («Мість» К.Малицької, «Спогади учительки» У.Кравченко), героїзму і самопожертви («Під час московського наїзду» М.Підгірянки, «Боягуз» К.Малицької), патріотизму («Задля рідного слова» К.Малицької, «Все для народу» М.Підгірянки).

Висновки. Таким чином, доводячи особистим досвідом непохитність життєвих принципів, розкриваючи найпотаємніші схованки дитячої душі, усвідомлюючи важливість ролі вчителя в духовному, розумовому, громадянському, культурному зростанні підростаючого покоління українців, К.Малицька, О.Дучимінська, У.Кравченко, Є.Ярошинська, В.Жуковецька, К.Гриневичева, Марійка Підгірянка засобами художнього слова утверджували ідеї патріотизму, гуманізму, людської і національної гідності, громадянської свідомості.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства літературні твори письменниць можуть стати джерелом розв'язання проблем національного виховання сучасних школярів і молоді.

1. Гриневичева К. Непоборні: Повісті, оповідання, новели / Упорядник, автор статті і приміток Ф.П.Погребенник. — Львів: Каменяр, 2004. — 397 с.
2. Домбровська М. Марійчин Великдень. — Івано-Франківськ: Нова зоря, 2005. — 96 с.
3. Домбровська М. Розповіді вам казку, байку: Віршовані казки: Для дошкільного і молодшого шкільного віку / Упорядник та автор передмови В.Левицький. — К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 2002. — 32 с.
4. Дучимінська О. Сумний Христос / Упорядник та автор післямови Р.Д.Горак. — Львів: Каменяр, 1992. — 238 с.
5. Дучимінська О. Чую... молитву землі: Поезії / Упорядник, автор вступної статті та приміток В.М.Пахомов. — Івано-Франківськ: Галичина, 1996. — 117 с.
6. Жуковецька В. Служи Україні: Оповідання та казки: Для молодшого шкільного віку / Упорядник та автор передмови С.Кухта. — К.: Веселка, 1994. — 46 с.
7. Кравченко У. Вибрані твори. — К.: Держлітвидав, 1958. — 479 с.
8. Малицька К. Малі герої: Оповідання для дітей середнього шкільного віку / Упорядник, автор передмови Г.В.Дем'ян. — Львів: Каменяр, 1991. — 60 с.
9. Полек В.Т. Літературне Прикарпаття: Довідник. — Львів, 1964. — 110 с.
10. Ярошинська Є. Твори / Упорядник, автор вступної статті та приміток Ф.П.Погребенник. — К.: Дніпро, 1961. — 467 с.

Марта Ватрала,

вчитель початкових класів
Верхньоводянської ЗОШ I-III ст.
Рахівського району Закарпатської області

Marta Vatrала,

primary school teacher,
Verkhovyna general secondary school of I-III. degree,
Rakhiv district, Trans-Carpathian region

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ НАВЧАННЯ В ГІРСЬКІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

DIFFERENTIATION OF STUDIES AT THE MOUNTAIN ELEMENTARY SCHOOL

*Може, маленька дитина повторює те,
що було вже зроблено, створено іншими
людьми, але якщо це діяння — плід її
власних розумових зусиль, вона творець
і її розумова діяльність — творчість.*

В.О. Сухомлинський

Сучасна школа центрується на учневі. У ній панівним є людиноцентризований стиль життя, особистісно орієнтований спосіб навчання, виховання.

На думку сучасних вчених, можна виокремити два дидактичні полюси, між якими — все розмаїття форм шкільного навчання. Перший полюс — традиційне авторитарне навчання, за якого не дозволяється помилятися, задавати запитання, заперечувати вчителю. Другий полюс — це гуманістичне, вільне навчання, за якого з перших днів перебування учня у школі дитяча допитливість визнається і заохочується, учитель — доброзичливий та турботливий, дає змогу вивчати те, що подобається, процес навчання приносить школяреві задоволення, а вчителі викликають повагу і пошану.

Для молодого покоління надзвичайно важливо те, як у школі допоможуть йому розвинути найцінніші натуральні ресурси: розум і серце. Щоб людина могла мати власну думку, вміла її висловити, цього треба навчити в школі, адже в майбутньому їй доведеться змінювати вибір, приймати рішення, які впливатимуть на власне життя, на суспільство в цілому.

Пізнавальна активність дитини зумовлюється однією з провідних закономірностей психічного розвитку людини — індивідуальністю. Відомо, що найважливішу роль у навчанні відіграє правильно організований пізнавальний процес. Якщо він відповідає особливостям психічної діяльності кожного учня, тоді створюються сприятливі умови для успішного сприймання і засвоєння матеріалу. Інакше виникає суперечність між навчанням і рівнем розвитку. Тож чим точніше орієнтується педагог в індивідуальних особливостях дітей, тим краще визначить у кожній конкретній ситуації відповідний підхід до учня.

Цілком очевидно, що навчання краще відбувається у тих класах, де існує гуманна атмосфера, дозволяється висловлювати думки, виказувати почуття, де в учнів є вибір широкого кола можливостей, де педагог виступає як фасилітатор навчання, людина, яка створює сприятливі умови для самостійного й осмисленого навчання, стимулює активність та пізнавальні мотиви учня, групову навчальну роботу, надає різноманітний навчальний матеріал.

Диференційований підхід має проходити через весь навчальний процес. Плануючи диференційовані завдання, учитель обов'язково зіставляє їх мету й зміст з рівнем знань і розвитку учнів, шукає спільне в змісті й характері завдань, без чого не можна правильно визначити для кожної групи ступінь складності, необхідний і посилюючий обсяг роботи. Лише за цих обставин створюються сприятливі умови для найповнішого розвитку здібностей, бажання і вміння вчитися.

Індивідуального підходу потребують усі діти. Не можна орієнтуватись на якогось середнього учня і через це обмежувати пізнавальну діяльність школяра, який має порівняно низький ступінь логічного мислення, колом завдань, що ґрунтуються тільки на наочному сприйманні матеріалу. Доцільно, не хешуючи певний час такими вправами, ставити все нові, ускладнені завдання, які стимулювали б розвиток його логічного мислення.

Те саме слід сказати і про роботу зі здібними школярами.

Повноцінне засвоєння знань, умінь і навичок можливе тільки на різних етапах уроку при доцільних диференційованих завданнях. Цікавим і ефективним за будь-яких умов навчання є, на наш погляд, спосіб диференціювання навчальної роботи, який запроваджує Заслужений учитель України С.П. Логачевська.

Актуалізація опорних знань учнів буде тоді вдалою, коли точно окреслено ті питання, які треба відновити в пам'яті дітей, проведено короткочасну перевірювальну роботу і за її результатами ліквідовано прогалини за допомогою диференційованих завдань. Такий спосіб доцільний, коли формуємо вміння і навички.

Тому прагнемо звернути увагу на функції Державного стандарту змісту початкової освіти, а головне — на його розвивальний аспект, за рахунок реалізації якого можна забезпечити належний рівень загальної середньої освіти в Україні, що адекватний сучасним суспільним вимогам і світовим освітнім тенденціям, а також надати всім учням рівні можливості у здобуванні освіти і водночас реалізації власної освітньої тенденції, творчого потенціалу, здібностей. На нашу думку, Державний стандарт змісту освіти дає педагогу шанс: перше — творити нестандартний процес учіння (це, насамперед, нестандартна педагогічна теорія і вільна педагогічна практика, нова рівнева диференційована система освіти, яка, на відміну від традиційної, розрахована на вирішення складних завдань неперервної розвивальної взаємодії вчителя і диференційованого класу; а також підвищення інтересу учня до пізнання, відкриття нового, розкутість дитини — зовнішня і внутрішня, загальні зміни на краще в дитячій психології взагалі).

Як відомо, у сучасній шкільній освіті намітилось немало позитивних тенденцій. Так, складається варіативність педагогічних підходів до початкової освіти; педагоги стають вільнішими у творчому пошуку, виникають авторські школи, використовується зарубіжний досвід, батьки мають змогу обирати педагогічну систему; дедалі більше усвідомлюється необхідність педагогічної підтримки індивідуальності дитини, побудова її власної траєкторії в освіті.

Проте, не можна не бачити негативних тенденцій у початковій школі. А саме: низькими залишаються показники фізичного, психічного і соціального здоров'я (широко розповсюджена шкільна дезадаптація); властиве дошкільникам довірливе ставлення до людей, відкритість навколишньому світу, позитивне самовідчуття не розвивається, а руйнується; неправильними методами роботи в процесі початкової освіти гаситься здорова дитяча допитливість і творчий потенціал, зникає дитяча ініціативність; нівелюється індивідуальність дітей, зберігається чиста формальність; поки що відсутня спрямованість на розвиток і саморозвиток дитини; спадає рівень навчання.

Перше, що сприяє подоланню цих негативних тенденцій і що привертає до себе увагу, — це успішна реалізація основних цілей освіти в початкових класах, зокрема таких, як: охорона і зміцнення фізичного і психічного здоров'я дітей, забезпечення їх емоційного благополуччя, розвиток кожної дитини як суб'єкта стосунків з людьми, світом із собою (спонукання і підтримка дитячих ініціатив у всіх дитячих видах діяльності, набуття навичок спілкування — співробітництва, підтримка оптимістичної самооцінки і впевненості у собі, розширення досвіду самостійних виборів, формування навчальної самостійності); збереження і підтримка індивідуальності кожної дитини в навчально-виховному процесі.

Дуже важливо для вчителя — підтримати учня, який хоче краще вчитися і бути зразком у поведінці. В.О. Сухомлинський писав, що кожна нормальна дитина йде до школи з гарячим бажанням вчитися з «вогником», і тому цей вогник треба підтримати.

Є такі учні, які мають інтерес до навчання, але працюють набагато нижче своїх можливостей. Тому ми визначаємо рівень вихованості і навчальних можливостей своїх вихованців і систематично допомагаємо їм, щоб кожен учень міг працювати з найвищою продуктивністю.

Шлях до такого рівня навчання складний і тривалий, потребує систематичності і наполегливості в роботі з учителем, починаючи з самого початку навчання дитини, вміння поєднувати опосередковані та прямі засоби впливу на розвиток особистості.

Опосередковані засоби впливу — це стимулююче навчальне спілкування, різні засоби заохочення допитливості, самостійності думки, нагромадження цілеспрямованих спостережень, підтримка розумових зусиль дитини, розвиток асоціативного мислення. Не менш важлива й збагачувана насиченість предметного середовища на уроці й перерві, яка дає імпульс до мимовільного виникнення запитань, різних пошукових дій, спонукає дитину перевірити свої сили в процесі спроб і помилок, вільного вибору завдання.

Прямі засоби впливу:

- використання в кожному класі системи навчальних завдань з метою засвоєння процесів сприймання, функціонування організаційних, загально-пізнавальних і контрольних умінь, навичок, уяви;
- виконання готових і створення учнями різних конструктивних, фантазійних завдань засобами слова, образу, моделі, практичної дії;
- насичення навчального процесу завданнями комплексного впливу, в яких провідна навчальна дія «підживлюється», збагачується іншими (скажімо, трудові дії — музичним і словесним супроводом, словесні творчі роботи — паралельним сприйманням живопису, фізичні вправи — музичним ритмом).

Винятково важливу роль для усвідомлення процесу учіння відіграє використання всіляких схем та опор, особливо тих, які самостійно створюють учні у співпраці з учителем. У цьому разі учень швидше переходить від конкретних дій до узагальнення способу дії.

Система диференційованого навчання передбачає таку організацію навчального процесу, за якої учень має оптимальні умови для розумового розвитку відповідно до його навчальних можливостей. Дидактична парадигма диференційованого навчання базується на розумінні учня як суб'єкта пізнання, а навчальний процес розглядається не як сума наукових знань, їхнє засвоєння і відтворення, а як розвиток пізнавальних здібностей. Утверджується ідеал, що розвиває не саме знання, а спеціальне його користування, моделювання, методи пізнання. Такий концептуальний підхід має дати дитині радість успіху в розумовій праці, стати основою подальшого набуття нових знань.

«Початкове навчання, — вказує Л.В. Заков, — повинно дати учням загальну картину світу на основі цінностей науки, літератури, мистецтва». Це положення можна розглядати як один з принципів відбору змісту освіти. Додамо до цього ще і таку основу створення загальної картини світу, як отримання дітьми безпосередніх знань про навколишній світ. Іншими словами, в зміст освіти включаються: теоретичні і емпіричні знання. Саме таку основу змісту навчання повинна скласти система наукових понять, яка визначає загальні способи дії в предметі, а не набір правил, які регламентують більшість способів дії при рішенні часткових задач.

Саме ця особливість диференційованого навчання мала б задати учневі систему понять — треба, щоб вона була ними засвоєна, стала реальним інструментом навчальної діяльності.

Глибина, гнучкість системності та інші якості учнівських знань значною мірою залежать як від психологічних та розумових відмінностей, так і від специфічних дидактичних умов, що забезпечують яскраве сприйняття і відображення зовнішнього світу.

Психологи зазначають, що деякі учні схильні до абстрактного мислення, інші — до наочно-образного. Тому одні успішніше оволодівають циклом математичних та природних наук, інші мають нахил до гуманітарних.

Щоб виявити типи вищої нервової системи, вчитель повинен розуміти специфіку навчальної праці учнів на уроках.

Домінуючою у роботі з дітьми різного рівня розумового розвитку має бути така організація занять, яка б забезпечувала міцність знань усіх учнів.

Диференціація учнів має відповідати умовам фронтальної, групової, парної та індивідуальної форм організації навчання, які б створювали можливості для активізації їх навчально-пізнавальної діяльності. Суттєвим тут є знання психологічних і розумових відмінностей школярів для утворення типологічних груп, котрі організовані на основі різного рівня знань дітей.

Важливо створити оптимальні режими для інтенсифікації пізнавальної діяльності школярів різного рівня знань на кожному етапі уроку, щоб вони ефективніше засвоювали знання.

Узагальнення педагогічних даних і передового досвіду дає можливість визначити сукупність вимог до організації диференційованого навчання, а саме:

- 1) вчитель враховує загальну готовність дітей до навчальної діяльності та готовність до засвоєння конкретного матеріалу;
- 2) уміє передбачити труднощі, які можуть виникнути в дітей під час його засвоєння;
- 3) в системі уроків використовує диференційовані завдання індивідуального і групового характеру;
- 4) робить перспективний аналіз: для чого плануються завдання, чому їх треба використовувати саме на даному етапі уроку, як продовжити цю роботу на наступних уроках.

Останніми роками підвищується роль розвивального навчання. Учителі прагнуть створити умови для творчої роботи вихованців, стимулюють їхню допитливість, пропонуючи розв'язувати завдання у нестандартних умовах тощо.

Диференціація навчання при класно-урочній системі передбачає одночасну роботу на уроках різних груп учнів. Це неможливо без підготовки завдань різного ступеня складності. Діяльність дітей оцінюється на кожному етапі уроку і встановлюються причини невстигання.

За таких умов легко виявити прогалини в знаннях вихованців, щоб позбутися їх. Диференційований підхід передбачає досягнення дітьми однакової мети, проте різними шляхами (враховуючи їх неоднакові навчально-пізнавальні можливості). Тут є змога допомогти кожному школяреві. Цього можна дійти, спрямувавши навчальний процес так, аби в ході його орієнтуватися не на середнього учня, а на наявність різних за успішністю груп дітей і планувати для них різні за складністю завдання, застосовуючи різноманітні методи, форми, засоби, прийоми засвоєння, нового матеріалу, його закріплення і перевірки знань.

Диференціація як принцип навчання в нашій школі передбачає таку організацію роботи на уроці, коли одному учневі або групі учитель пропонує в певній системі посильні завдання різної складності й цим самим створює сприятливі умови для розвитку і навчання кожного. Це, так би мовити, диференціація на методичному рівні. Прогресивна вітчизняна дидактика утверджувала цей принцип ще за часів К.Д. Ушинського, який писав, що розподіл класу на групи, з яких одна сильніша за іншу, не тільки не шкідливий, а й потрібний, якщо наставник вміє, працюючи з однією групою, дати іншим корисну самостійну вправу.

Спостереження показують, що більшість учнів на уроках недостатньо активні. Чому? Бо вчитель нерационально використовує робочий час, не застосовує щоденний індивідуальний підхід до дітей.

Практичний індивідуальний підхід починається з вивчення готовності дитини до шкільного навчання. Як відомо, малюки вступають з різним рівнем готовності вчитися. Відмінності між ними досить великі. Вже серед першокласників різко виділяються групи дітей зі значним діапазоном індивідуальних виявлень. Зокрема, у сло-

вниковому запасі, швидкості мислення, умінні керувати своєю увагою, працездатності. Не менш важливим для успішності навчання і виховання є тип нервової системи, стан здоров'я, вік. Приходять до першого класу діти, яким рівно 7 чи 6 років, а також ті, яким 6 років 10 місяців, 7,5 років. На це також треба зважати, адже чим молодша дитина, тим більше значення для її розвитку має кількість прожитих місяців.

І малюків, як кажуть, «на поверхні» їхні ставлення, уподобання, можливості до пізнання й спілкування. Але це не означає, що для доброго знання дитини достатньо тільки бачити її щодня в класі й знати умови життя в сім'ї. Звично, найбільш поширений і доступний метод пізнання — цілеспрямовані спостереження. Але вміти спостерігати — це не просто дивитися чи прискіпливо наглядати за дитиною. Треба уважно і цілеспрямовано придивлятися до її поведінки, помічати зміни настрою, прагнути зрозуміти, не робити поспішних висновків, а узагальнювати факти і результати тривалих спостережень.

Крім спостережень, багато матеріалу дають анкетування батьків і бесіди з ними; аналіз дитячих творів, розповідей про мрії, улюблені заняття; дитяча самооцінка; вибір друзів, книжок тощо. Людина, хоч і маленька, але виявляє себе різноплановою. І це треба не просто знати, а й практично враховувати: під час розсаджування дітей за партами, складання характеристик, оцінювання робіт, визначення змісту і кількості завдань для самостійних вправ тощо.

Багато уваги приділено методиці вивчення особистості учня в теорії оптимізації навчально-виховного процесу. Методику вимірів розкрито у методичному листі «Основні показники готовності дітей шестирічного віку дошкольного навчання».

У навчальному процесі метою вивчення психічної індивідуальності учнів є:

- 1) враховувати ці дані під час комплектування класів за рівнем розвитку;
- 2) більш обґрунтовано і перспективно використовувати диференційовані завдання у межах певної методичної системи;
- 3) вчасно і більш-менш точно коригувати роботу з різними групами дітей;
- 4) надійніше контролювати психологічний розвиток особистості.

Узагальнюючи зібраний матеріал, дослідники визначають різні рівні готовності дітей до навчання і, відповідно до них, пропонують відкривати три типи класів: прискореного навчання (для дітей з високим рівнем розвитку здібностей); підвищеної індивідуалізації (для недостатньо підготовлених до школи, з низьким рівнем розвитку), а також класи вікової норми. Такий вибір можливий за умов відносно великого контингенту дітей, бо треба втримати належну однорідність усіх класів.

Цей підхід має як прихильників, так і критиків. На наш погляд, це не універсальна міра, вона можлива і корисна, якщо робиться професійно, щоб не зашкодити жодній дитині.

Особливо уважно слід ставитися до молодших учнів, яким навчання дається важко. Це дуже різномірна група дітей. Психіатр С.М. Зінченко виділяє кілька типів утруднень в інтелектуальній сфері діяльності молодших школярів. Ці утруднення зумовлені мінімальною дисфункцією окремих систем мозку.

Одна з причин труднощів навчання — невміння планувати і контролювати власні дії. Ця навичка необхідна під час оволодіння всіма навчальними предметами, надто — математикою, письмом, читанням.

Діти, які не вміють планувати свої дії — мають проблеми з лічбою, читанням, переказом, не здатні помічати і виправляти власні помилки. До того ж такі учні часто бувають неухважні, мають низьку мотивацію до навчання і не засвоюють шкільну програму. Отже, не спрацюють психологічні механізми навчальної діяльності, під час якої поетапно формуються розумові дії. На першому етапі відбувається постановка мети дії, на другому — складається схема дії.

На третьому — виконуються дії з предметами, на четвертому — без предметів — за допомогою власних словесних інструкцій. На п'ятому етапі дії вже виконуються подумки. І, нарешті, на шостому етапі відбувається перехід предметних дій у внутрішній план (інтеріоризація), програмування і контроль.

Таким чином, невміння планувати і контролювати свої дії у дитини пов'язане з тим, що на попередніх етапах розумової діяльності відбулося гальмування. Тому під час побудови програми необхідно визначити слабкі ланки і з них починати роботу. Педагог ставить перед учнем навчальне завдання, мотивує до його виконання, бере участь у його реалізації, перебирає на себе функції слабкої ланки розумової діяльності.

Значною мірою це стосується як сильних, так і середніх учнів. Для них іноді навчальний матеріал, що розглядається на уроці, не становить труднощів, отож значну частину уроку вони використовують нерационально. Сильні школярі, котрим властиве активне сприймання і добра пам'ять, не отримуючи достатньої нової інформації, поступово стають інертними, пасивними. Буває й так, що на уроці сильні та слабкі учні працюють над однаковим завданням. Або учень, який написав роботу на «високий бал», працює над її аналізом.

Відтак мислення стає лінивим, пізнавальні інтереси зникають. Отже, одна з причин зниження успішності окремих школярів — відсутність диференційованої роботи в класі.

Дати на уроці індивідуальні завдання кожному учневі фізично дуже складно. А тому доцільніше пропонувати завдання відповідно до рівня знань у групі.

Дітей у кожному класі умовно ділять на три групи.

Сильні учні характеризуються високим рівнем активності мислення. Вони здатні встановлювати зв'язки між явищами, подіями, факторами та ін., а тому інтелектуальні операції процесу засвоєння навчального матеріалу

у них здійснюються на високому рівні абстрагування й узагальнення. У дітей виробляється особливий стиль розумової діяльності, який за належних умов забезпечує розумову самостійність.

У середніх учнів процес пізнання проходить повільно. Причини цього — відсутність цілеспрямованості, недостатня мотивація, невміння зосереджуватися на головному, нестійка увага, а також брак системи вивчення навчального матеріалу. Імпульсом для стимулювання пізнавальної діяльності у таких дітей є застосування допоміжних дидактичних посібників, які необхідно використовувати, організовуючи самостійну роботу.

Для слабких у навчанні учнів перехід від перцептивних дій до мислительних процесів забезпечується єдністю слова, наочності та вправ. Аби посилити сприймання змісту навчального матеріалу, їм необхідні опорні слова і речення, консультаційні картинки, навідні запитання й інші допоміжні засоби, які забезпечують перехід до творчості. Тільки за системи дидактичних прийомів учні цієї групи можуть використовувати свої знання у нестандартних ситуаціях.

У процесі виконання завдань сильні школярі мають змогу самостійно працювати, встановлюючи логічні зв'язки в будь-яких нових навчальних ситуаціях. Середні учні, робота яких спрямована на використання зразків та інших допоміжних матеріалів, підвищують рівень знань і досягають високих результатів. Вони можуть починати працювати за даним варіантом. Слабкі діти виконують ті ж завдання, але використовуючи спеціально виготовлений для них дидактичний матеріал, щоб у їхній свідомості виникли яскраві уявлення і вони змогли б пройти шлях від чуттєвого пізнання до абстрактного мислення значно динамічніше.

Виконання посильної розумової праці дає можливість слабшим працювати з повним навантаженням, успішно оволодівати прийомами діяльності, а окремі з них потім працюють за другим варіантом.

При диференційованому підході педагогові важливо вміти дібрати різні завдання, які відповідали б рівневі пізнавальної діяльності вихованців, адже навчальний матеріал має відповідати їх загальному розвитку, забезпечити практичну діяльність, котра потребує не стандартних, не стабільних рішень, а творчих, продуктивних. Тому диференційовані завдання мають відображати методичні, логічні, психологічні і дидактичні вимоги до учнів різного рівня підготовленості.

У кожному розділі навчання мають бути вирішеними цілі розвитку того виду навчальної діяльності, що задана особливостями і характером певного предмета. Предметна навчальна діяльність являє собою цілісну систему дій, умінь, навичок. Кожен рік навчання у початковій школі — це особливий ступінь розвитку дитини від 6 до 10 років. Тому мають бути виділені для кожного етапу пріоритетні напрями, що відповідають віку учнів і логіці розвитку системи специфічних умінь і навичок.

Диференціація навчання передбачає застосування методів, організаційних форм, спрямованих як на підтягування відстаючих у навчанні, так і на поглиблення знань учнів, що вчаться з випередженням.

Таким чином, основні її види — рівнева і профільна. Зміст — у подоланні одноманітності навчання, обов'язкового врахування відмінностей інтелектуальної, емоційно-вольової та інших сфер особистості.

Суть рівневої диференціації полягає в реалізації певного змісту освіти на різних рівнях вимог. Кожен учень має засвоїти з навчальних предметів мінімум, необхідний для забезпечення загальноосвітньої підготовки. Крім того, дітям, які мають нахил та особливий інтерес до тієї чи іншої галузі знань, надається можливість засвоїти цей предмет на підвищеному рівні — прикладному або ще вищому — творчому.

За однаковий час не можна всіх школярів навчити якісно на запропонованому рівні. Здійснюючи диференційований підхід до дітей у навчанні й вихованні, треба знати особливості кожного, враховуючи їх у роботі.

Поширеною є думка, що у молодших школярів індивідуальні відмінності незначні, їх легко виявити і врахувати в рамках диференційованого навчання. Але практика свідчить: класи за своїм складом дуже неоднорідні, відмінності у розвитку дітей досить помітні. Лише педагогам — майстрам, які спираються на знання з вікової психології, вдається значними додатковими зусиллями забезпечити засвоєння програмового матеріалу всіма учнями. На жаль, багато класоводів не спроможні досягти такого рівня навченості і у їхніх класах систематично не встигає помітна частина школярів. Перешкоджають і негативні зміни у ставленні дітей до роботи, втрата ефективних мотивів навчальної діяльності. Виявити ці зміни і вчасно запобігти — обов'язок науковців і вчителів.

Педагогіка виходить з того, що всі психічно й фізично здорові учні мають достатні можливості для здобуття середньої освіти. Тому причини неуспішності школярів (крім дітей з затримкою психічного розвитку) потребують спеціального вивчення і врахування в теоретичній та практичній діяльності. Зокрема, необхідно цілеспрямовано виявити й дослідити спільні особливості для всіх груп невстигаючих. Ідеться не стільки про подолання неуспішності, як про запобігання їй.

1. Баршай Л.С. Індивідуалізація пізнавальної самостійності школярів// Початкова школа. — 1991. — №12. — С. 18-21.
2. Богданович М.В. Диференційоване навчання учнів розв'язувати задачі // Початкова школа. — 1979. — № 1. — С. 4-5.
3. Бугайов О.І. Диференціація навчання у сучасній середній школі: — К., 1991. — № 8.
4. Васянович М. Школа без невдач // Початкова освіта. — 2000. — № 16. — С. 10-11.
5. Занков Л.В. О начальном обучении. — М., 1999.
6. Зінченко С.М. Почему детям бывает трудно учиться. — К., 1990.
7. Логачевська С.П. Дійти до кожного учня / За редакцією О.Я. Савченко. — К.: Рад. школа, 1990. — С. 158.
8. Ушинський В.Д. Рідне слово// Книжка для тих, хто навчає. — К., 1983.

Розділ VIII

Вплив ландшафтно-географічного, етнокультурного середовища та цінностей горян на морально-духовне виховання молоді

Юрій Москаленко,

кандидат філософських наук, професор,
проректор з навчальної роботи,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Jury Moskalenko,

Candidate of Philosophy, professor,
Prorector on studies of Vasyl Stefanyk
Pre-Carpathian National University

Світлана Довбенко,

старший викладач кафедри теорії
та методики початкової освіти,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Svitlana Dovbenko,

senior lecturer of the Chair
of Vasyl Stefanyk Pre-Carpathian National University

УДК 37.032: 371.4

**КОНЦЕПЦІЯ «ЛЮДСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ» В. ФРАНКЛА
В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЙ СЬОГОДЕННЯ**

**THE CONCEPT «HUMAN RESPONSIBILITY» OF V. FRANKL
IN THE CONTEXT OF THE PRESENT TIME REALITIES**

The author analyzes the «human responsibility» concept of the well-known philosopher V. Frankl in the context of modern realities. Nevertheless, deep shock and the emotional experience caused by consequences of the elements eddying in the Carpathians in the summer of 2008 will for certain cause revaluation of attitude to protection of their lives, homes, families and relatives, formation of peculiar feeling of responsibility for own destiny, in many people.

Keywords: the «human responsibility» concept, feeling, mental virtues, altruism, sense, reciprocal help, sympathy, sense of life, doctrine of free will.

Постановка проблеми. Кінець липня 2008 року в гірських районах Українських Карпат став своєрідним рубежем, який у свідомості багатьох місцевих жителів розділив час на два соціальні виміри — життя **до** руйнівної повені та **після** неї. Сьогодні ще зарано ставити філософський діагноз щодо зміни поглядів цих людей на сенс життя, рівня міжособистісного спілкування та взаємодії, довіри до дій влади та ін. Очевидно, що глибокі потрясіння й переживання, викликані наслідками природної стихії, що вирувала у Карпатах влітку 2008 року, неодмінно викличуть у багатьох людей переоцінку їх ставлення до захисту свого життя, домівки, рідних та близьких, формування особливого відчуття відповідальності за власну долю.

Звичайно, мова не йде про утворення егоїстичних настроїв і витіснення таких властивих нашому народу ментальних властивостей, як альтруїзм, взаємодопомога, співчуття. Навпаки, на відміну від картинних телешоу наших можновладців при відвідуванні постраждалих регіонів, люди, як могли, допомагали один одному, підтримували і рятували у біді.

Автору цієї статті довелося бути учасником і свідком того, як зовсім незнайомі мешканці міст і сіл стурбовано передавали інформацію про шляхи і напрями руху транспорту, про можливу небезпеку і пропонували своє сприяння і допомогу. Був свідком також і справжніх рятувальних операцій, коли гурт односельчан вручну копав відвідний канал (а де ж славетна техніка МНС?), переносив майно постраждалих у безпечне місце, протиставивши стихії згуртованість і відповідальність.

Серед багатьох серйозних викликів, які поставило нове XXI століття перед кожним з нас у сфері економічній, політичній, духовній, не менш важливою залишається проблема формування відповідальної особистості, яка

в умовах соціального напруження змогла не тільки вистояти, а й вийти з найскладнішої ситуації гідно, як і належить людині.

Серед різноманітних наслідків соціального напруження найбільш поширеними станом є депресія та стрес. Депресія (від лат. *depressio* — пригнічення) характеризується втратою мотиваційних орієнтирів людини, зниженням опірності емоційно — вольової сфери, пасивною поведінкою. Людина у стані депресії відчуває розрив з реальним соціальним світом, в неї загострюється відчуття самотності, страху і відчаю. В. Франкл, досліджуючи філософську проблему «людської відповідальності», вказує, що внутрішня спустошеність є однією з найголовніших причин депресивного стану особистості [1, с.47]. При цьому вчений наголошує, що зовнішні обставини: несприйнятливий середовище, природні катаклізми, соціальні обставини (наприклад деперсоналізація людини) — неодмінно формують почуття невпевненості й самотності.

Стрес (від англійського *stress* — напруження) з'являється у людини під впливом екстремальних подій, явищ, процесів. Найчастіше стрес формується тоді, коли виникає реальна загроза чи небезпека. У стані стресу людина часто втрачає контроль за своїми вчинками, аж до повної дезорієнтації поведінки. Відомі приклади жорстокості і невтримної агресії, злочинних дій у стані стресу. В. Франкл стверджує, що втрата сенсу життя в окремих людей часто породжує тваринну ненависть до «успішних» громадян, і тоді засліплені ненавистю «невдахи» прагнуть розправитися зі своїми, як вони вважають, винуватцями [2, с.159]. Такі дії посилюють соціальну напруженість, сприяють дестабілізації суспільних відносин на рівні «влада-громадянин», поглиблюють кризу.

Як уникнути цих негативних процесів, що слід зробити для зміцнення віри людини в свої сили?

Насамперед для людини властиво покладатися на саму себе в найскладніших ситуаціях, бути вільною у виборі засобів і методів «виживання» (Ж. і П. Сартр). Тому актуальною і надалі залишається наукова концепція В. Франкла — вчення про свободу волі, яка вказує, що людина вільна знайти й реалізувати смисл життя, навіть якщо її свобода помітно обмежена об'єктивними обставинами. «Необхідність і свобода локалізовані не на одному рівні; свобода завжди вище над будь-якою необхідністю» [3, с. 106].

Важливим питанням вчення про свободу волі є питання, для чого людина володіє свободою.

У своїх філософських працях Франкл пропонує різні трактування, однак їх загальний зміст — це свобода взяти на себе відповідальність за свою долю, свобода слухати свою совість і приймати власні рішення. Франкл визнає людину як істоту, яка постійно вирішує, чим вона стане в наступний момент. Свобода — це не те, що людина має, а те ким вона є. «Людина вирішує за себе, а рішення за себе — завжди формування себе» [4, с.114].

Прийняття серйозного рішення — акт не тільки свободи, але й відповідальності. Свобода, позбавлена відповідальності, перетворюється в свавілля.

В. Франкл намагається акцентувати увагу на таких важливих аспектах буття сучасної людини, як її взаємодія із своїми співпрацівниками, сусідами, знайомими. Чи завжди ми здатні співпереживати негаразди інших? — запитує він. І сам відповідає — не завжди, навпаки, часто залишаємося байдужими до чужих проблем і можемо лише спостерігати, як людям вдається впоратися з ними. Вчені університету в м. Кьольн (Німеччина) провели дослідження в молодіжному середовищі, метою якого було визначити рівень співпереживання (альтруїзму) серед молодих людей. Згідно з отриманими даними, понад 32% опитаних не вважають себе зобов'язаними допомагати кому-небудь, а ще майже 17% взагалі не звертають увагу на людей, які потребують допомоги.

При цьому тільки 8% опитаних відзначили, що одразу прийдуть на допомогу тим людям, що її потребують, (причому незважаючи на вік, стать, національну чи расову приналежність) [5, с.37]. Подібні висновки можна отримати і з вітчизняної соціології, зважаючи на те, що людей, які потребують допомоги, в Україні сьогодні немало.

Для вирішення наболілих проблем суспільного розвитку зараз недостатньо проголошувати красиві гасла про переваги демократії і свободи. Як виявляється, в нашій державі сьогодні вільні вибори ще не означають торжество демократії, а свобода (для прикладу) слова ще не є справжнім індикатором громадської думки. Тому залишаються принципово важливими тези Джорджа Вашингтона про взаємну відповідальність громадян і влади за стан справ у державі. Франкл з цього приводу зазначив, що «статуя Свободи на східному узбережжі США має бути доповнена статуєю Відповідальності на західному узбережжі» [6, с.68.].

Висновки. Проголошуючи гасла свободи і демократії, інститутам влади не вдається скрізь реалізувати вільне волевиявлення громадян. Трапляється, що авторитарні методи управління переважають, причому це пояснюється політичною доцільністю чи економічною необхідністю. Мають бути створені такі передумови, коли людина із загостреним почуттям особистої відповідальності відчуває свою причетність до всього, що відбувається навколо.

1. Франкл В. Человек в поисках смысла. — М.: Прогресс, 1990.
2. Франкл В. Человек в поисках смысла. — М.: Прогресс, 1990.
3. Франкл В. Философия человеческой ответственности. — М.: Мир, 2003.
4. Вернер Ф. Время выбора. — С-Пб., 1998. — 234 с.
5. Франкл В. Философия человеческой ответственности. — М.: Мир, 2003.

ПОВІНЬ НА ПРИКАРПАТТІ 2008 РОКУ

«Безвихідь!»

Тетяна Завгородня,

доктор педагогічних наук, професор,
Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника

Tetiana Zavhorodnya,

Doctor of Pedagogical Sciences, professor,
Vasyl Stefanyk Pre-Carpathian National University

УДК 37. 017.4

ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ ЗАГАЛЬНОЛЮСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ

PEDAGOGICAL ASPECTS OF FORMING VALUES COMMON TO MANKIND IN THE COURSE OF EDUCATIONAL WORK WITH CHILDREN

The author analyzes pedagogical aspects of forming values common to mankind in the course of educational work with children. However, the problem of cultivating responsibility with schoolchildren and young people is

Постановка проблеми. Зростаюча свобода вибору, можливість вільно обирати «адресата своєї онтологічної причетності» дозволяє людині конституювати себе «як суб'єкта моральної відповідальності, обов'язку і любові» [1, 571].

В сучасних умовах демократизації та гуманізації українського суспільства виховання відповідальності особистості постійно зростає. На формування цієї риси людини поряд з совістю, скромністю і обов'язковістю спрямована вся система виховання В. Сухомлинського. Однак сьогодні нерідко серед людей, в першу чергу серед молоді, яка розуміє свободу вибору як «роблю, що хочу», спостерігаються прояви безвідповідальності в сфері своєї діяльності, що призводять до таких негативних явищ, як нещасні випадки, вбивства, насильство, наркоманія, алкоголізм, моральне приниження людини іншою людиною, соціальна безпритульність тощо.

Однією з причин такого становища є й незнання, нерозуміння значною частиною молоді і педагогів такої морально-етичної риси, як «відповідальність» та її співвідношення з розширенням у сучасних умовах свободи вибору. Підтвердженням цієї думки є результати проведеного дослідження серед учнів шкіл м. Івано-Франківська (280 осіб). Кожний другий з них не розуміє, що таке відповідальність, або не зміг відповісти на прохання продовжити речення: «Відповідальність — це...». Типовими були такі відповіді: «риса характеру, яка повинна бути в кожній людині», «це відповідальність за все, що робиш», «риса характеру, яка допоможе людині мати відповідальність» та ін.

Невтішними були пояснення цієї категорією молоді і поняття «свобода вибору». Тільки 34 % респондентів певним чином відповіли на поставлене запитання, 30 % не розуміють цієї філософської категорії, а 36 % відповіді не дали. Одночасно проведене опитування засвідчило відсутність у значної частини учнів знань про свої права (38 % їх взагалі не назвали, а 7 % назвали неправильно). В основному згадувалося право на освіту (50 %), на медичне обслуговування (36 %), на відпочинок (14 %) тощо. При цьому кожний третій респондент зазначив, що його права порушувалися батьками («вони не завжди відпускають гуляти ввечері», «карають, не дозволяють робити те, що хочу», «вирішують мою долю, заставляють вчитися там, де вони хочуть» і т. ін.) або вчителями («не завжди йду на олімпіади за власним бажанням», «вимагають робити те, що не дуже хочу в цей час» тощо).

Наведені емпіричні дані засвідчують, що основна маса старшокласників не має чіткого уявлення про такі категорії, як «свобода вибору» і «відповідальність» та їх співвідношення, не знає всіх прав і документів, які їх регламентують. І, як результат, вони не вважають себе ініціативними людьми (53 %), беруть участь в основному лише в справах, «які відповідають тільки їх інтересам» (42 %) або тому, що «від цього змінюється думка про мене у оточуючих», «цього вимагають оточуючі» (37 %), «за їх некоректність можуть покарати» (5 %). Крім того,

деякі учні (16 %) не виконують дану іншій людині обіцянку або виконують «в залежності від настрою», «від людини», половина опитаних не завжди приходять на допомогу людям, які особисто не зверталися до них.

Такий стан поведінки школярів, мотиви, якими вони керуються у своїх діях, залежать від багатьох факторів, але в першу чергу, на наш погляд, від недостатньої підготовки вихователів до виховання в учнів такої комплексної моральної риси, як відповідальність в умовах розширення свободи вибору. Так, бесіди з вихователями (було охоплено 160 респондентів з різним стажем педагогічної роботи в освітніх закладах (85 % зі стажем більше 2 років) засвідчили, що половина з них практично не могла дати відповідь на питання: що таке «свобода вибору» і «відповідальність», яка залежність між цими поняттями. І тільки 12, 5 % опитаних достатньо повно розкрили ці категорії і зауважили, що свобода вибору завжди передбачає відповідальність. Особливо насторожує той факт, що 85 % опитаних не бачать можливостей для інтенсифікації виховання відповідальності у вихованців в умовах зростання свободи вибору в дитячому тимчасовому колективі.

Все це вимагає посилення уваги педагогічних колективів до виховання відповідальності дітей в умовах розширення свободи вибору.

Проблема виховання в учнів та молоді відповідальності актуальна в будь-якій суспільній формації і має свою специфіку. Пояснюється це тим, що в кожному суспільстві створюються різні рівні свободи (можливості) вибору для особистості, яка є умовою самої моралі, а значить і обумовлює її специфіку в кожному з них. Це, безперечно, впливає на моральну поведінку особистості, а значить і на виховання в неї такої моральної риси, як відповідальність.

Свобода вибору виявляється в різних формах. Це може бути відмова від вибору або відхилення від нього. Така свобода, яка виявляється як «відчужений вибір», виявляється у тому, що людина або бездіяльна, або йде по шляху найменшого опору. Якщо ж людина здійснює свій вибір, то тут існують два варіанти. Один — це вибір за типом «свавилля», коли головним мотивом є бажання проявити свою автономію, незалежність. У даному випадку суб'єкт не пов'язує себе з об'єктивною необхідністю, не намагається визначити свій вибір на основі цієї необхідності, а отже, і не виявляє відповідальності.

Другий — виникнення в особистості намагання здійснювати не просто свій вибір, а правильний вибір на основі певних моральних критеріїв.

Отже, не мораль виникає тому, що існує свобода вибору, а, навпаки, свобода стає можливою завдяки моралі. Проте тільки тоді, коли особистість відповідає на заклик моралі не просто задля зовнішнього дотримання існуючих норм, але й унаслідок внутрішнього усвідомлення їх необхідності, правильності.

З цієї точки зору мораль стає таким детермінатором людської поведінки, який вимагає від людини вільного вибору моральних норм, формує в неї здібність до самоуправління. Саме тому мораль може висунути людині свої вимоги не тільки тоді, коли є наявні суб'єктивні можливості виконувати цю вимогу, але й тоді, коли таких можливостей немає, а пред'явлені вимоги і мають за мету спонукати людину діяти в напрямі розширення своїх моральних можливостей. З цього випливає, що тільки таким шляхом можна виховати у особистості моральні риси, а значить, і відповідальність.

У психолого-педагогічних дослідженнях зазначається, що відповідальність дітей, починаючи зі старшого дошкільного віку, не випадковість, епізодичне явище, а відносно стійке утворення, якість, яка формується. Відповідальність виявляється у взаємостосунках з оточуючими людьми (батьки, вихователі, дитяча група тощо) при наданні з їх сторони «значущої для дитини довіри й пред'явлення до неї відповідних вимог» [2, 114]. З цього випливає, що у повсякденному житті дитина повинна робити й те, що на даний момент вона робити не бажає. Іноді їй потрібно відмовлятися від чогось цікавого й приємного, долати труднощі. І тут, безперечно, від дитини вимагається мобілізація вольових зусиль, певне самообмеження.

Отже у відповідальності людини реалізується здатність регулювати свою поведінку. Рівень цієї здатності обумовлений ставленням людини до вимог, завдань іншої людини або друзів та сформованістю в неї відповідних механізмів управління собою. Одним з рівнів розвитку відповідальності особистості є ретельність, тобто прийняття доручення, прохань, вимог оточуючих як обов'язкових й старання їх виконання з дотриманням заданого способу. Відповідальність характеризується доведенням початої справи до кінця, незважаючи на те, чи вона кимсь доручена, чи ініціатором виступає сама особистість. У відповідальності є і такі риси: настирливість, терпіння, цілеспрямованість, що проявляються при зустрічі з труднощами.

Рівень відповідальності — рівень ініціативних дій, спрямованих на користь оточуючим, коли, виконуючи справу, особистість намагається збільшити об'єм роботи, вдосконалити спосіб запропонованих їй дій. Відповідальна людина не тільки впливає на оточуючих власним прикладом, але й тим, що висуває до них відповідні вимоги, нагадує правила взаємовідносин, оцінює роботу.

Відповідальність як особистісна якість є регулятором діяльності і поведінки людини. Ступінь її розвитку визначається ставленням людини до прийнятих у суспільстві норм, своїм зобов'язанням, вибором життєвої позиції і правильної лінії поведінки. Особистість з високим рівнем відповідальності характеризує прийняття соціально значущих норм, принципів як необхідних, здійснення діяльності у відповідності до визначених завдань і поставлених вимог, потреба відповідати за свої дії та вчинки в першу чергу перед собою.

Отже, співставлення понять «свобода вибору» та «відповідальність» дозволило нам виділити показники рівня сформованості відповідальності в умовах свободи вибору, але у відповідності з наявними у суспільстві вимогами, порядком, законами, спрямованістю на інтереси соціального прогресу. Серед них:

- совість і почуття сорому — за твердженням В. О. Сухомлинського, «саме вони спонукають людину до самоконтролю, самооцінки своїх вчинків»; обов'язковість (своєчасне свідоме виконання будь-якої справи без нагадування);
- прагнення постійного самокритичного оцінювання своєї поведінки;
- вміння оцінювати свою поведінку (користь або шкода собі та оточуючим; вплив на самовдосконалення);
- регуляція поведінки (бажання зробити так, як людина вважає за потрібне);
- активність на різних етапах діяльності (самостійне прийняття рішення про участь у конкретній справі; вільний вибір мети, методів, способів і стилів її досягнення; міра вияву творчості при виконанні);
- ініціативність (вміння виступати в ролі організатора справи; вносити оригінальні пропозиції і знаходити оптимальні шляхи їх реалізації);
- громадська активність (свідома участь у різних видах суспільно значущої спільної діяльності, вміння вступати в систему міжособистісних стосунків).

Виокремлення показників рівня вихованості такої комплексної моральної риси, як відповідальність, дозволить вихователям педагогічно доцільно розв'язувати питання оптимізації виховання відповідальності в дітей в умовах розширення свободи вибору.

1. Філософський енциклопедичний словник. — К. : Абрис, 2002. — 742 с.
2. Воспитание гуманных чувств у детей / Под ред. Л.Н. Прокопиенко, В.К.Котирло. — К.: Рад. шк., 1987. — 174 с.

Ліна Федоренко,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
Чернівецький обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти

Lina Fedorenko,

Candidate of Physics and Mathematics,
assistant professor,
Chernivtsi Regional Institute of Further
Pedagogical Education Chernivtsi

УДК 372.857.4

ПРОБЛЕМИ, ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗАСОБАМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

PROBLEMS, EXPERIENCE AND PERSPECTIVES OF NATIONAL-PATRIOTIC UP-BRINGING WITH THE MEANS OF ECOLOGICAL EDUCATION

The modern life has put a social inquiry — ecological education of an active and creative personality. Village schools of Carpathian region are mostly successful in solving this task.

Постановка проблеми. Відчуження людини від природи — це фатальна помилка людства, яка стає базисом для нерациональної поведінки в природі, створення та реалізації тих техногенних програм, які не враховують з можливості природних систем. До певного часу вплив людини згладжувався процесами, які проходили в біосфері, але сьогодні людина є свідком екологічної кризи.

На початку ХХІ століття наша школа не має усталеної програми наближення дітей до живої природи, до її пізнання у видовому плані. Необхідно кардинально змінювати підходи до оволодіння учнями знаннями про природу рідного краю.

На відміну від розмаїття шкіл міської зони з якісним наданням освітніх послуг, ранньою спеціалізацією тощо, сільська школа більш унітарна, стереотипна. Проте єдиною матеріальною перевагою сільських шкіл над міськими є їх природні комплекси, які за відповідної підготовки можуть стати неперевершеними «лабораторіями під відкритим небом». Найважливіша особливість сільської школи полягає в тому, що духовне становлення сільського школяра відбувається в етнокультурі. Матеріальна база для формування знань і здійснення екологічного виховання учнів гірських шкіл Карпатського регіону є значно потужнішою, ніж у школах, розташованих в урбанізованих конгломератах.

Учні сільських шкіл мають більше потреб у взаємодії з природою, порівняно з міськими. Наприклад, за даними лабораторії екологічного виховання Інституту проблем виховання АПНУ [1], естетичне задоволення від природи отримують: 35% — сільських учнів, 15% — міських; у навчальному предметі природничого циклу зацікавлені 15% — сільських учнів, 5% — міських. Такі відмінності потреб сільських школярів зумовлені впливом природного середовища.

Сільські та міські вчителі теж по-різному оцінюють ефективність форм екологічного виховання. Так, міські вчителі віддають перевагу теоретично-дослідницьким формам роботи з учнями. Педагоги сільських шкіл вважають результативними для підвищення рівня екологічної культури поряд з теоретичними ще й практичні методи — участь в екологічних акціях, проектах. Вони підтримують тезу: «Думай глобально, а давай користь природі конкретно».

Зміст екологічної освіти складний, засвоєння його школярами вимагає не тільки класної, але й великої позакласної роботи. Позакласна, або неформальна, робота визначається педагогами як та діяльність, що виконується в позаурочний час і на основі інтересів і самодіяльності учнів.

У Концепції екологічної освіти України сказано: «Зміст безперервної екологічної освіти та виховання повинен включати дві ланки — формальну і неформальну... Друга ланка формує екологічну свідомість і культуру населення (засоби масової інформації, церкви, громадські екологічні та просвітницькі об'єднання, партії та інші)».

При визначенні змісту позакласної роботи необхідно виходити з таких принципів, як зв'язок з життям, із проблемами, які розв'язує країна, регіон; відповідність змісту віковим учнів, можливостям їхнього розумового розвитку й інтересів.

У сільських школах Чернівецької області здійснюються пошуки варіативних моделей позашкільного екологічного виховання.

На базі Банилів-Підгірнівської гімназії Сторожинецького району протягом 7 років працював експериментальний педагогічний майданчик з проблеми «Екологічне виховання в дитячо-юнацьких організаціях та об'єднаннях за інтересами», який успішно завершив програму досліджень у 2004 році. На основі його діяльності створена творча педагогічна лабораторія освітян області [2].

Експериментальний майданчик об'єднав і спрямував в єдине русло роботу Буковинського еколого-духовного центру «Водограй» (керівник-педагог Приходько В.І.) та дитячих екологічних об'єднань «Первоцвіт», «Паросток», «Веселка» (керівники-педагоги: Стрілецька Л.В., Мандрик М.С., Селескерова І.М.). Педагогічний колектив створив методику формування екологічного світогляду та духовного становлення учнівської молоді, поглиблення і розширення шкільного базового рівня екологічної освіти, підготовки учнів до активної професійної діяльності з охорони природного навколишнього середовища. Водограївці підтримують тісні зв'язки з Українською асоціацією «Ісареднання», яка фінансується Фондом Чарльза Мотта, і беруть участь в екологічній програмі «Екологічний шлях у майбутнє». При матеріальній підтримці асоціації в школі створено природну лабораторію «Підгірнянка», оформлено фотомузей природи та 5 нових маршрутів екологічних стежин. Діє екошкола по спорудженню перепадів на малих річках Солонець та Серет з метою створення умов для розмноження форелі струмкової, збагачення води киснем та самоочищення води.

Підтримуються тісні зв'язки з громадськими екоорганізаціями м. Сучава (Румунія) та продовжується робота фольклорно-етнографічної експедиції «Лаура», яка була започаткована в 1998 р. на теренах багатонаціональної Буковини для транскордонного туристично-етнографічного маршруту при підтримці Фонду розвитку Карпатського регіону. Клуб «Водограй» є одним із членів асоціації «Українська річкова мережа».

На Всеукраїнському конкурсі «До чистих джерел», який проводило Міністерство екології та природних ресурсів, Буковинський еколого-духовний центр «Водограй» вийшов переможцем у номінації «Громадські організації та об'єднання».

Активно працює екоклуб «Шафран» на базі ЗНЗ у с. Усть-Путила та діє науково обгрунтована екологічна стежина у с. Шепіт Путильського району. Учні Вижницької гімназії досліджують екосистеми гірських річок Черемош, Сірет, Віженка. У цих своєрідних дослідницьких лабораторіях створюються умови для екологічної освіти і виховання учнів. Їх діяльність базується на завданнях та рекомендаціях науковців Чернівецького національного університету, Інституту зоології НАН України та Всеукраїнської екологічної ліги.

З метою обміну досвідом та пропаганди екологічних знань ЧОІППО проводить щорічно обласні семінари «Екологічна освіта та культура спілкування з природою». У роботі семінарів беруть участь науковці Чернівецького національного університету, Обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, вчителі біології, екології, представники громадських екологічних організацій. Спільно з ЧНУ проведена Міжнародна науково-практична конференція «Екологічна освіта та просвіта в сільській школі».

1. Пруцакова О.Л. Форми екологічного виховання школярів сільської школи // Екологічна освіта і просвіта в сільській школі: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. — Чернівці, 2004.
2. Федоренко Л.М., Федоренко А.П. Інноваційний простір сільської школи // Екологічна освіта і просвіта в сільській школі: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. — Чернівці, 2004.

Інна Червінська,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Inna Chervinska,

Candidate of Pedagogics, senior lecturer,
the Precarpathian National University
named after Vasyl Stefanyk

УДК 371.134

ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

INFLUENCE OF SOCIAL AND CULTURAL ENVIRONMENT ON FORMING OF SPIRITUAL CULTURE OF PERSONALITY

The article deals with determination of social and cultural environment on forming of spiritual culture of personality.

Key words: social moral-ethic values, folk pedagogy, spiritual culture mountains-located school, educational process personality.

Постановка проблеми. Нові соціокультурні реалії України XXI століття гостро поставили завдання наповнення змісту освіти і виховання підростаючого покоління новим духовним та інтелектуальним змістом. Педагогічна наука і практика довели, що становлення особистості завжди відбувається у взаємодії окремої людини з мікро- та макросоціумом, тобто матеріальним і культурним середовищем, а також у взаємодії з різними соціальними інститутами, зокрема, з сім'єю, громадою, релігійними спільнотами, формальними чи неформальними об'єднаннями.

Всебічний розвиток особистості неможливий без відродження духовної культури та вітчизняних етнічних виховних традицій, надбань народної педагогіки. Зростання національної свідомості народу, прагнення досконало пізнати історичні джерела духовно-культурної спадщини, почерпнути багатства національної ментальності стають за цих умов внутрішньою потребою особистості. Тому одним із пріоритетних завдань сучасної національної системи освіти і виховання молоді має бути всебічний розвиток духовності, а також надбання нею національних і загальнолюдських цінностей. Це зумовлює повернення до проблеми впливу соціокультурного середовища на формування духовної культури особистості.

Загальний аналіз останніх досліджень. В останні роки помітно посилився інтерес дослідників до феномена «середовище» як до соціально-виховного чинника у зв'язку з проблемами соціалізації та адаптації молоді (Б. Вітаєв, А. Капська, М. Лукашевич, А. Мудрик, В. Шадриков та ін.). На особливу увагу заслуговують праці В. Бочарової, Л. Буєвої, О. Валуйського, І. Катерного, В. Семенова, О. Сусської, О. Сухомлинської, С. Шевченко та ін., в яких розкриваються питання соціокультурного виховання та впливу соціального середовища на людину. Проблема впливу соціокультурного середовища аналізується у працях філософів і соціологів В. Афанасьєва, І. Бестужева-Лади, І. Кона, О. Семашка, А. Шатохіна.

У психолого-педагогічній літературі дослідження духовних цінностей, духовної культури висвітлюється у працях науковців І. Беха, М. Боришевського, О. Вишневецького та ін.). Так, І. Бех під духовними цінностями особистості розуміє вміння «життєтворити і діяти за законами Істини, Добра і Краси», а під сутність духовних цінностей з позиції християнського світогляду — «ставлення людини до вищого світу, до Бога, а через нього й ставлення до інших людей. У цьому зв'язку головними цінностями виступають віра, надія і любов.» [1, с.201,203].

Мета статті. Розкрити особливості впливу соціокультурного середовища на формування духовної культури особистості на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Основний виклад матеріалу. Навколишнім середовищем прийнято називати ту частину земної природи, з якою людське суспільство безпосередньо взаємодіє у своєму житті і виробничій діяльності.

Отже географічне (навколишнє) середовище містить природне та техногенні середовища, які в наш час тісно взаємодіють між собою. В цьому контексті виникає потреба розглянути ще одне поняття — «соціокультурне середовище».

Соціокультурне середовище — це створений людством духовний світ, що охоплює національні, соціальні, економічні, політичні та інші суспільні відносини і вироблені людством впродовж всієї історії його існування, духовно-культурні цінності, які впливають на людей, формують їхній світогляд, зокрема, обумовлюють поведінку у сфері взаємовідносин з навколишнім середовищем. (І.Бачинський) [6].

Протиріччю між людським суспільством та середовищем його існування сьогодні приділяється багато уваги. Тому виникає необхідність проаналізувати тлумачення терміну «людське суспільство», яке розглядається як спільнота людей, пов'язаних між собою матеріальними (зокрема виробничими) і духовними відносинами антропогенних та соціокультурних факторів, що прямо чи опосередковано впливають на життя і господарську діяльність суспільства. Воно складається з географічного (життєвого) та соціокультурного середовища. Перше — це матеріальне довкілля, складене з природних та антропогенних об'єктів, в якому суспільство існує, задовольняє своє потреби та перетворює його.

Друге — це створений людством духовний світ, що охоплює національні, соціальні, економічні, політичні та інші суспільні відносини і вироблені людством духовно-культурні цінності, які впливають на людей, формують їх світогляд, зокрема обумовлюють характер поведінки у їх стосунках з природою. Особливо актуальною ця проблема є для жителів гірських регіонів. Адже у процесі спілкування з природою, горяни намагаються встановити з нею дружні партнерські стосунки, які налагоджуються впродовж віків у процесі пізнання ними довкілля, шляхом проб і помилок, що стає підґрунтям для формування стереотипу поведінки людини в гірському природному середовищі та регулювання відносин «людина-середовище» у процесі господарювання. «Людина гір» вже тривалий час намагається пояснити найзначніші явища природи, синхронізацію свого життя-буття з сезонною ритмікою природи і фенологічними явищами тощо.

Пануюча секуляризована культура, за твердженням відомої дослідниці Карпатського регіону М.Лаврук, звільняючи людське суспільство від релігійних традицій, водночас призвела до глибокої духовної кризи. Загострилася й екологічна криза через масштабну виробничу діяльність. У великих містах людина опинилась поза життєвою спільнотою, властивою аграрній епосі, втративши сприятливий психологічний комфорт для свого існування. Відчуження від природи і від собі подібних, яке принесла урбанізована епоха, породило чимало соціально-культурних проблем. «Активно прагнучи інтеграції з розвиненими країнами світу і ще не цілком втративши зв'язок з традиційною культурою, українці мають шанс зробити свій внесок у збалансування раціональності і духовності, прагматизму і романтизму, підприємливості і природолюбності людини ХХІ століття». [4, с.3]

Формування зростаючої особистості неможливе без сприятливого впливу навчально-виховного середовища навчального закладу, без соціального довкілля, без врахування багатьох інших чинників. Йдеться не лише про вплив географічного середовища, а й про соціокультурні засади, на яких функціонує школа, живе учень і вчитель, діє громада гірського населеного пункту.

Дослідник І.Андрєєва трактує поняття «соціокультурне середовище» — як конкретно-історичний суспільний організм, що характеризується певним типом культури, яка відрізняється від інших сформованою системою цінностей.

Відомо, що в основі поведінки людини лежить система цінностей і менталітет. Поведінка змінюється в процесі соціалізації — прилучення людей до соціокультурного середовища через засвоєння соціальних та економічних ролей і, відповідно, набуття певних особистісних якостей.

Особливості гірського соціокультурного середовища Українських Карпат виявляються в системі цінностей, де гроші (багатство) разом з індивідуальністю, активністю та наполегливістю вважаються непершорядними. Змагальність і конкуренція також зараховуються до незначних [11, с. 45-47].

Ментальність (прояв переважного способу діяльності, поведінки і способів вирішення проблем у певній культурі) виявляється на всіх рівнях життя і стосується поведінки як окремого індивідуума, так і всього народу. Характерними рисами ментальності горян є: витривалість, працелюбство, ощадливість, запальний характер, свободололюбність, бережливе ставлення до природи, грічність поведінки, гордість, збереження автентичних традицій, хоробрість, незалежність від чужих поглядів та стереотипів.

Життя людей в умовах високогір'я впливає на формування їх характеру, спілкування та діяльності. Особливості поведінки мешканців цього регіону зумовлені специфікою гірського соціокультурного середовища. Адже для того, щоб молодій людині досягти визначених завдань, добитися певного успіху необхідно перш за все, жити за законами природи. Тому що, як стверджував відомий філософ Леонардо да Вінче: «у природі все продумано і влаштовано, кожен повинен займатися своєю справою, і в цій мудрості — вища справедливість». Мешканці гірських районів з раннього дитинства майстерно володіють різноманітними промислами та ремеслами, ведуть натуральний спосіб життя, користуються специфічними для гірської місцевості прийомами життєзабезпечення, добре знають лікарські рослини та цілющі властивості їх застосування у народній медицині. Тобто намагаються жити за неписаними законами природи та у невід'ємній близькості з нею.

Найвагоміший вплив на формування духовно культури особистості спричиняє соціокультурне середовище з його регіональними чинниками, які сприяють творчому розвитку особистості та стимулюють її саморозвиток.

Досить часто середовище особистісного культурного розвитку школяра розглядається як «поле життєдіяльності та життєтворчості дитини, що обумовлює його розвиток на основі засвоєння гуманістичних цінностей, особистісного пізнання навколишнього світу» [5, с.4].

Вивчаючи дитячу психологію та індивідуальні особливості дітей, психолог Вільям Штерн прийшов до висновку, що розвиток дитини визначається взаємодією двох чинників — спадковості й середовища. Середовище, стверджував він, створює умови, у яких реалізуються визначені спадковістю особливості людини.

Прихильники цього напрямку сходяться в тому, що психічні процеси мають біологічну природу, а інтереси, спрямованість, здібності особистості формуються як явище соціальне. Згідно з твердженням англійського психолога Д.Шаттлворта, на розумовий розвиток людини біологічні та соціальні чинники впливають у таких співвідношеннях: 64% — спадковість, 16% — відмінності в рівнях домашнього середовища, 3% — відмінності в особливостях виховного впливу в рамках тієї ж самої сім'ї, 17% — вплив як особливого чинника взаємодії спадковості та середовища. [7].

Залежно від прихильності до тих чи інших поглядів відводиться й різна роль процесів виховання в розвитку особистості. З одного боку, за несприятливих умов середовища визначається його безсилля (Ж. Піаже), а з іншого — вважається за доцільне активне втручання в поведінку людини — «жорстка поведінкова інженерія» (Б. Скіннера).

Серед важливих чинників, які впливають на формування фізично й духовно здорової людини чільними є: фізична культура, спорт, спортивна рекреація, активний спосіб життя горян, багатий природний потенціал (чисте повітря, мінеральні джерела, екологічно чисті продукти, розмірений ритм життя, відсутність стресових ситуацій, які створює урбанізований соціум). В цьому контексті ми погоджуємося з думкою П.Лесгафта, що «головним засобом запобігання хворобам є гармонійний розвиток духовних і фізичних сил людини», який має всі умови для успішної реалізації у Карпатському регіоні.

Прикарпаття — це унікальний край: екзотичні ландшафти, цілющі джерела, давня і цікава історія, унікальні пам'ятки культури, самобутні етноси (гуцули, бойки, лемки), розвинута мережа туристичних послуг — все у цьому регіоні має великий вплив на виховання особистості.

Ще з давніх-давен високо моральним вважалося бережливе ставлення до «всього сущого на землі», до живої і неживої природи, тваринного і рослинного світу. Для декого можуть видатись дивними своєрідні правила-застереження щодо того як поводитись у навколишньому середовищі. Однак вони передавалися із покоління в покоління, з вуст у вуста, і на сьогодні не втратили свого виховного значення. На їх засадах розвинулась у горян надзвичайна любов і прив'язаність до всього свого, рідного, починаючи від гірської скелі чи каменя-валуна на узбіччі, — які навіть отримали в місцевих жителів власні назви і цікаві легенди про їх походження (кам'яна багачка, кам'яна жаба, протяті каміння, скелі Довбуша, писаний камінь...), — до бурхливого у повільного маленького потічка, і до найвищих вершин та прекрасних полонин. Наведені факти свідчать, що показниками моральної вихованості у горян завжди були конкретні вчинки і поведінка людей, які слугували добрим прикладом для наслідування молодим поколінням.

Формування особистісної культури здійснюється соціумом під впливом середовища через соціальні осередки та інститути (сім'я, соціальні групи, виховні заклади, формальні та неформальні об'єднання). Аспект культури особистості прийнято називати культурністю людини, яку здавна пов'язували з освіченістю.

Однак ще Г.Сковорода, С.Гроф та ін. вказували на суттєві відмінності між психічними ознаками людини високодуховної та людини високо освіченої. Високо освічена особистість може бути егоїстичною і застосовувати набуті знання та вміння на шкоду іншим, а високодуховна людина характеризується спрямованістю на загальне благо, прагненням до гармонії. Вона усвідомлює свою причетність до всього, що відбувається у світі, мудра, чесна, здатна завжди прийти на допомогу.

В «Українському педагогічному словнику» духовність тлумачиться як індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби жити, діяти «для інших». Перша — це потреба пізнання світу, себе, смислу і призначення свого життя. Друга — характеризується добрим ставленням особи до людей, які її оточують, увагою, готовністю прийти на допомогу, розділити радість і горе [2, с.106].

Таким чином, можна зробити висновок, що духовність віддзеркалюється в моральній, когнітивній, естетичній і творчій спрямованості особистості.

За П.Щербанем, духовна культура особистості — «це система інтелектуального, морального, художньо-естетичного та емоційно-чуттєвого розвитку особистості». А тому складовими духовної культури особистості є: культура інтелектуальна (знання, мислення, НОП); моральна культура (честь, гідність, культура почуттів, статева культура); культура спілкування (комунікативні здібності, духовні запити, культура мови); національна культура і національна самосвідомість; художньо-естетична культура; християнська морально-етична культура; релігійні заповіді і традиції; родинно-побутова культура; політична, правова культура; екологічна культура особистості [13, с. 27].

Це дозволяє стверджувати, що, духовна культура особистості становить частину загальної культури, і її формування є одним із найважливіших завдань сім'ї та навчально-виховних закладів. Норми та правила поведінки людей, які проживають у гірській місцевості — це не абстрактний продукт чиеїсь діяльності, волі чи бажання, а

об'єктивне явище. Вони зумовлені певними життєвими умовами і досить складними побутовими реаліями (високогір'я, віддаленість населених пунктів від центрів, погане транспортне забезпечення, обмежене коло спілкування, температурний режим, недостатній доступ до інформації, погодні умови, клімат та ін.). Проте оцінюючи сутність свого буття з позицій добра і справедливості, особистої гідності горяни створили свою автентичну «дуже совісну і гуманну мораль», у структурі якої найбільшими цінностями стали духовна культура, людяність і милосердя.

Структурною основою духовної культури особистості є моральні й світоглядні ідеали, духовні потреби та переживання, моральні та світоглядні переконання. Завдяки ідеалам формуються ціннісні орієнтири особистості й інші елементи духовності. Ці ідеали здавна прийнято вважати абсолютними, тобто вічними і незмінними: Істина, Добро, Краса. До них можна віднести ідеали свободи, справедливості. На основі ідеалів формуються духовні цінності, серед них важливе місце займають абсолютні цінності: життя, здоров'я, праця, спілкування, любов до знань, самореалізація. Вони фіксують загальний напрям руху людства — від минулого до майбутнього. Не менш важливо враховувати, наскільки глибоко осмислені загальнолюдські цінності й ідеали совісті, честі, порядності у повсякденній поведінці, у вмінні дотримуватися моральних норм і виконувати соціальні обов'язки. У духовній культурі кожної особистості ці цінності набувають індивідуального забарвлення [8].

Важливою характеристикою духовності слід вважати перетворення знань про ідеали в переконання й духовні почуття. Ідеали та цінності в духовній культурі особистості тісно пов'язані з її духовними потребами та інтересами.

Як відомо, палітра людської духовності досить різноманітна. Та найвищим проявом духовної культури особистості є її свідомість, оскільки всі інші різновиди духовності становлять її зміст. Філософи стверджують, що рівень духовного розвитку суспільства та його розвиток у цілому визначається рівнем суспільної свідомості всіх його членів. А суспільна свідомість людей складається з громадянської, політичної, ідеологічної, правової, громадянської та національної самосвідомості. Свідомість виявляє себе у знаннях, переконаннях, а головне — у вчинках та діяльності людей. Зміни в її структурі зумовлюються практикою пізнання, трудовою діяльністю, зовнішніми виховними впливами [9].

Національна свідомість особистості відноситься до загальнолюдських цінностей. Вона передбачає національно-культурну ідентифікацію себе з певною нацією, сприяє розвитку її цінностей та усвідомлення ментальності свого народу. Формується національна свідомість всіма засобами рідної мови, історії, культури, мистецтва, середовища, народними звичаями і традиціями.

Відсутність національної свідомості нерідко призводить до відчуття меншовартості, другорядності рідної мови і культури, врешті-решт, — і самого себе. Внаслідок цього в молодих людей поступово зникає почуття власної гідності та гордості. І якщо на цей процес не впливати, то згодом вони стають егоїстичними байдужими пристосуванцями.

Сучасна молодь перебуває в постійному пошуку нового, досі невідомого. Їй притаманний дух романтизму та творчості. Ці прагнення вона реалізує в молодіжних об'єднаннях та організаціях. «Пласт», «СУМ», скаути й «Січ» — це лише деякі з них. Діяльність молодих людей в таких організаціях сприяє розвитку організаторських здібностей, ініціативи, творчості та дисциплінованості, виховує дух товариствості, солідарності. Активна участь підростаючого покоління у нових молодіжних структурах ще раз підтверджує їх необхідність. Адже вони доповнюють шкільне виховання і певним чином розширюють його межі. Проте відсутність належного фінансування, брак добре підготовлених фахівців, погана поінформованість зумовлюють певні труднощі в їх роботі.

Відродження українських виховних традицій аж ніяк не означає повернення назад, у минулі історичні часи. Ми намагаємось відродити національну систему виховання не лише для того, щоб відновити кращі здобутки минулого, а й для того, щоб наповнити її сучасним науковим змістом. Адже правильно організоване виховання формує повноцінну цілісну особистість, яка високо цінує свою громадянську, національну і особистісну гідність, совість, честь. Необхідно виховувати у зростаючого покоління почуття патріотизму, готовності захищати свій рідний край, а крім того, — повагу до традицій, обізнаність з національною культурою та історією.

Систематична орієнтація на особистість, його національні і загальнолюдські якості — найважливіше завдання педагога-виховника. Тому формування духовної культури особистості, зокрема її загальнолюдського змісту, неможливе без врахування позитивного впливу соціокультурного середовища в якому зростає конкретна особистість. А здійснювати цей важливий процес повинні національно свідомі педагогічні кадри, які мають значний духовно-культурний потенціал і можуть зробити реальний внесок у цю справу.

Як стверджують дослідники (О.Сухомлинська, Ю. Руденко, В.Кузь та ін.), відродження національної системи виховання треба починати з національного відродження вчителів, тобто тих, хто повинні безпосередньо здійснювати цей складний і багатогранний процес. А починати треба, перш за все, із пробудження національної свідомості та власної гідності, із поглиблення знань з історії рідного краю, з відновлення літературно-мистецьких традицій. Духовна діяльність учителя — це активність його зусиль щодо залучення вихованців до національної культури і творчості, розвитку їх моральної краси.

Окрім цього, сам учитель повинен виступати взірцем народної мудрості та духовності, бути постійним проповідником моральних надбань народу, збагачених досягненнями світової цивілізації. Адже через духовність особистість порівнює і співвідносить себе з іншими людьми та своїми попередниками. Якщо ж молодь не знає

своїх історичних надбань та національних цінностей, вона значно втрачає у своєму як національному, так і загальнолюдському розвитку.

Сучасній молоді притаманний морально-правовий, культурно-історичний та національний нігілізм. І як наслідок — втрата впевненості в завтрашньому дні, поступовий розвиток почуття меншовартості перед західними соціокультурними цінностями та здобутками. Проте, на наш погляд, найбільш суттєвою причиною є: відсутність належних знань про свої історико-культурні традиції, необізнаність з моральними нормами і духовними цінностями рідного народу та своїх земляків. А духовні цінності українського народу — це витвори людського духу, зафіксовані в здобутках науки, мистецтва, моралі, культури. Компоненти духовності українців становлять національні цінності, які є серцевиною освіти і виховання.

Національні духовні цінності — це свідомий вибір, що спонукається певними бажаннями і пов'язаними з цим переживаннями. Це духовні вектори життя, система громадянсько-національної орієнтації, яку формують в особистості батьки, викладачі, громадськість.

Цінність переконань — у духовності людини. Саме духовність є основою перетворення внутрішніх національних переконань у духовно-моральну поведінку. І до тих пір, поки кожен учитель, кожен виховник не визначиться в особистих ціннісних орієнтаціях, не пройметься духовними цінностями українського народу, не поєднає життя особистості з соціокультурним середовищем його рідного краю, формування їх в учнівської молоді відбуватиметься надто повільно.

Однією з педагогічних проблем формування національних духовних цінностей особистості є недостатньо чіткі уявлення вчених-педагогів, виховників-практиків про те, як розвивати в молоді духовність в умовах, коли посилено пропагуються утилітарно-прагматичні цінності, особиста користь, егоїстичні інтереси, культ сили та інше. Під впливом пропаганди ринкових відносин, ілюзорних можливостей швидкого збагачення понад 80 відсотків молодих людей надають перевагу цінностям матеріальним перед духовними.

Філософські питання про сенс життя, заради чого здійснюється діяльність людини, про добро і зло для більшості з них — малозрозумілі абстракції. У зв'язку з цим виникає складна педагогічна проблема — розвиток у молоді смаку до духовної сторони життя, бажання засвоїти духовні цінності свого народу.

Відомому педагогу В.Сухомлинському вдалося ще в радянський період пов'язати моральні загальнолюдські цінності з національними, одухотворити педагогіку, зблизити національні цінності — рідну мову, літературу, народні традиції і звичаї, — духовність у широкому розумінні — із шкільництвом, практикою виховання та оточуючим середовищем.

Аналіз стану речей щодо рівня вихованості зростаючого покоління, переконливо доводить, що на формування особистості впливає не лише навчально-виховна діяльність на уроках та позаурочних заняттях. «Людина була й завжди залишається дитям природи, і те, що її ріднить з природою, має використовуватися для її прилучення до багатств духовної культури», неодноразово зазначав В.Сухомлинський [10, с.17]. Відомий педагог-гуманіст у своїх працях обґрунтував вихідні положення про взаємовплив і тісний взаємозв'язок таких соціальних інститутів як школа і сім'я, розкрив багатогранні можливості впливу на процес виховання зовнішнього середовища.

Географічне розташування, навколишнє середовище, природні умови визнаються основними у формуванні ментальності жителів гір. Згідно твердження А.Толстоухова: «Саме природні умови визначаються основним чинником, який впливає на формування психофізичних особливостей не тільки людини, а й на розвиток відношень як всередині суспільства, так і за його межами» [6, с.147]. Тому що «світогляд дитини формується на основі спостереження та аналізу життєвих ситуацій спілкування дорослих між собою, оцінювального ставлення до навколишнього світу, здобуття освіти, професії та самовизначення під впливом оцінок батьків та вчителів.» [3, с.13]. Відчуженість особистості від природного середовища породжує чимало проблем.

До основної проблеми кризи духовності, що потребує нагального розв'язання в Україні, спеціалісти відносять такі: екзистенційний вакуум, загальне моральне зuboжіння, поширення зневіри, занепад традицій і звичаїв українського народу, знищення загального рівня культури значної частини населення, зайнятої «виживанням», безвідповідальність за свої слова, думки та вчинки; нехтування принципами гуманності, небажання прийти на допомогу ближньому через принцип «моя хата скраю», пропаганда культу споживання, наживи, збагачення, неухильне зростання злочинності, наркоманії, проституції, зниження рівня духовності, моральності у засобах масової інформації, де пропагують антигуманність жорстокість, культ сили, сексу і вседозволеності — так звана «інформаційна шизофренія».

Український філософ Г.Сковорода мудро підкреслював: «Правильно використав час той, хто пізнав, чого треба уникати і чого домагатися». Рефлекс пристосуванства, про який часто згадують українські науковці став морально-духовною хворобою багатьох людей, які довгі роки жили в духовному вакуумі безбожницького суспільства. Це не могло не позначитись на духовному здоров'ї не лише суспільства, а й окремої особистості. Розчарування, соціальна апатія, пиятика, зростання злочинності, розпад сімейних стосунків тощо стали факторами ризику для молоді Української держави, яка лише інтегрується у світову та європейську співдружність.

Тому активізується роль соціальних наук, зокрема педагогіки, психології, «які спрямовані на подолання життєвих криз особистості й суспільства, які можуть передувати соціальним та індивідуальним кризам і катастрофам». Адже коли духовні цінності рідного народу забуваються або ж не знаходять належної підтримки, то

загальна система виховання занепадає. При цьому в молоді послаблюються родинні зв'язки, зникає повага до народних традицій та звичаїв.

Висновки. Формуванню духовної культури молоді сприяють чимало важливих чинників, серед яких провідними є: середовище, історичне минуле нашого народу, рідна мова, народознавство, художня література, гуманістичне виховання. Тому ми повинні на основі кращих традицій культурної спадщини минулого в поєднанні із загальнокультурними традиціями сьогодення здійснювати посилюючий вплив на формування духовної культури зростаючого покоління. Подальші наукові розвідки пов'язуємо з дослідженням навчально-виховного середовища гірської школи.

1. Бех І. Виховання особистості: У 2-кн. — Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. — К.: Либідь, 2003. — 344 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. — К.: Либідь, 1997. — 376 с.
3. Іванюк Г. Вплив культурологічних чинників на діяльність сільської школи // Початкова школа. — 2008. — №9. — С.12-14.
4. Лаврук М. Гуцули українських Карпат (етнографічне дослідження). — Львів, 2005. — С. 3-19.
5. Мистецтво життєтворчості особистості: Науково-методичний посібник. — К.: Інститут змісту і методів навчання. — 1997. — Т.2. — 936с.
6. Філософія природи: Монографія / А.Толстоухов та ін. — К., 2006. — 208 с.
7. Палчевський С. Педагогіка: Навч. посіб. — Київ, 2008. — С.366-384.
8. Постовий В. Ціннісні орієнтації української сім'ї (історико-педагогічний аспект) // Педагогіка і психологія. — 1997. — №1. — С.185-191.
9. Психологічний словник / За ред. В.І.Войтка. — К.: Вища школа, 1982. — 215 с.
10. Сухомлинський В. «Батьківська педагогіка». — К.: Рад. школа, 1978. — 234 с.
11. Основи екології та соціоекології. Навч. посіб. під редакцією Енколо В.М. — Львів: «Афіша», 1998. — 168 с.
12. Ушинський К. Вибрані педагогічні твори.: В 2-х т. — К.: Рад. школа, 1983. — Т.1. — 488 с.
13. Щербань П. Формування духовної культури особистості // Рідна школа. — 2000. — №1. — С.23-28.

Юрій Копчак,

кандидат економічних наук, в.о. доцента,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Yuriy Kopchak,

Candidate of Economics, acting assistant professor,
Vasyl Stefanyk Pre-Carpathian National University

Лілія Копчак,

старший викладач кафедри іноземних
мов Інституту туризму і менеджменту,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Liliya Kopchak,

senior lecturer, chair of Foreign Languages
and Country Studies, Institute
of Tourism and Management,
Vasyl Stefanyk Pre-Carpathian National University

Олена Хрущ,

кандидат психологічних наук, доцент,
Лауреат премії Кабінету Міністрів України
за внесок молоді у розбудову держави,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Olena Khrushch,

Candidate of Psychology, assistant professor,
the Prizewinner of the Cabinet of Ukraine
for the Contribution of Youth to the State building,
Vasyl Stefanyk Pre-Carpathian National University

**ПРИРОДНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ, ЩО ОБУМОВЛЮЮТЬ
СПЕЦИФІКУ ГОСПОДАРЮВАННЯ І КУЛЬТУРИ ЖИТЕЛІВ ГІР**

**NATURAL, SOCIAL AND ECONOMIC FACTORS CAUSING SPECIFIC
CHARACTER OF FARMING AND CULTURE OF THE MOUNTAIN INHABITANTS**

In the article questions of comparative studying of specificity of farming and culture development in mountain regions of some individual countries of the world are considered. Authors prove that many common features in their development are caused by natural and climatic conditions of mountains. Also, problems of preserving indigenous population, in particular, Huzul ethnos in the Ukrainian Carpathians, are being studied

Постановка проблеми. Одним із шляхів успішного економічного розвитку і збереження традиційного укладу господарювання та культури автохтонного населення гір в умовах потужної глобалізації є посилена увага до проблем гірських регіонів та їх розвитку.

Доповіді дослідників Українських Карпат, Словацьких Татр, Румунських Карпат, Американських Аппалач на Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток освітньо-виховного простору в Карпатах в умовах глобалізації: стан, проблеми, перспективи» (Івано-Франківськ, 2008) зводились в основному до наступного:

- для збереження багатовікової культури горян та її ефективного використання у вихованні дітей необхідно вивчати, оберігати і розвивати кращі трудові, моральні, господарські традиції автохтонного населення;
- природно-кліматичні умови гір визначають спосіб ведення господарства, напрями розвитку місцевих виробництв, особливості життя і виховання дітей;
- світовий глобалізаційний процес з його потужною промисловістю, інформаційно-комунікативним технологіями, масовою культурою не враховує регіональні особливості, специфіку життя і господарювання в гірських регіонах з їх розміреним та уповільненим розвитком;
- збереження культурно-трудова традицій від надмірно швидких і не завжди виправданих «прискорювачів прогресу» в горах: розширення гірничовидобувної промисловості, розміщення хімічних, текстильних виробництв, винищення лісів призводить до негативних наслідків, що завдають шкоди розвитку традиційних видів діяльності горян: лісівництва, тваринництва, сінозаготівель, художніх промислів тощо;
- примноження притаманних для краю видів діяльності за рахунок розвитку гірського туризму, створення рекреаційних зон, оздоровчих закладів, лісопаркового господарювання. Особливо на часі повернення на новій економічній основі до розведення і вирощування коней і, головним чином, овець; виробництва екологічно чистої продукції тваринництва: молока, м'яса, вовни тощо.

Це дасть роботу і заробіток десяткам тисяч горян.

Мета статті. У зв'язку з тим, що мова не йде про життя, освіту і розвиток лише в Українських Карпатах, але й про гірські регіони в інших країнах світу (автори даного матеріалу перебували в США та інших країнах світу, де вивчали особливості життя горян), ми ставимо за мету визначити природні, соціально-економічні чинники, враховуючи і використовуючи які, можна домогтись розвитку цих регіонів.

Дослідження традиційних народних ремесел в Українських Карпатах та ознайомлення з народними виробами в музеї Аппалач (штат Теннесі) майстернями Береа коледжу (штат Кентуккі), за матеріалами журналу «Eritage Appalachian», («Спадщина Аппалач») дозволяють зробити висновок про їх подібність, що обумовлено ландшафтно-кліматичними умовами та способом життя і господарювання жителів гір.

Розвиток народних промислів у свій час був обумовлений:

- потребами в ремеслах ужиткового характеру (глиняний і дерев'яний посуд, домотканий одяг, вироби з вовни та шкіри тощо) для підтримки життєдіяльності в далеких гірських поселеннях;
- недостатність (обмеженість) придатної для обробітку землі спонукає до занять народними ремеслами як об'єкту діяльності і засобу для виживання;
- в горах, де короткий весняно-літній період, холодна, дощова осінь і затижна зима, жителі перебувають тривалий час в оселі, приміщеннях, що сприяє заняттям різними видами народних ремесел;
- близькість до природи, її розуміння та використання підручних природних матеріалів і засобів (дерева, вовни, шкіри, каменю, глини тощо) жителями Карпат і Аппалач дуже подібні;
- рідкорозселеність, відсутність відволікаючих факторів типу безпредметних балачок із сусідами, різних зібрань, надміру засобів комунікацій, спокій, а часто і самотність дозволяють зосередитись на одному чи декількох видах народного ремесла;
- вироби народних умільців, як правило, добре декоровані, художньо оздоблені різьбою, інкрустацією, кольорами, орнаментами близькими до природних ландшафтів. Творчість вимагає тиші, спокою, усамітнення, чого в умовах гір є достатньо.

Адже творчий потенціал людини — це система психофізіологічних і, насамперед, психологічних якостей. Важливими його складовими є мотиваційна, світоглядна, інтелектуальна. Психологія творчості включає як мінімум три складові: творче мислення як ядро творчості, творчу діяльність як реалізацію задуму на практиці і формування творчої особистості як результат активності дії двох попередніх складових.

Краса Карпат і Аппалач, різноманітні зміни гірських ландшафтів, гра світла і тіні, глибокі провалля і кам'яні та лісисті підйоми — все це викликає неспокій душі: розвивається уява, політ фантазії тощо. Природа витворює диво і викликає творчо перетворюючу діяльність людини. Основою народної творчості жителів гір є бажання зробити красивим одяг, житло, речі побуту тощо.

В горах, на відміну від рівнини, яка навіює спокій та одноманітність, часто виникає потреба розв'язувати нові, несподівані, життєво важливі потреби. Тому психіка горян спрямована на перетворення світу, що її оточує, на створення нового. Чим складніші ситуації, різкіша зміна умов, тим більше розвивається народна творчість, створення систем художніх образів, нової художньої реальності.

Таким чином, щоб зберегти і розвинути те, що дане природою і Господом Богом, уряд, місцеве самоврядування мають вжити всіх заходів, щоб пізнати і підтримати те, що ще живе і майже збережене в Українських Карпатах.

В багатьох розвинутих країнах цивілізаційні процеси зайшли надто далеко, що породило резервації, перетворення автохтонного населення в прислужників, розважалників, напівжебраків.

Допустити цього в Українських Карпатах не можна. Треба вчитись на чужих помилках.

Пропозиції. Щоб місцеві горяни: гуцули, бойки, лемки, частково покутяни — не втратили «гонір», були і в період глобалізації самодостатніми, мужніми, гостинними, вільними, гордими, талановитими господарями, необхідно на державному рівні не на словах, а на ділі сприяти розвитку індивідуальних господарств горян.

Ми підтримуємо ініціативу Президента України В.Ющенка про збереження і популяризацію гуцульської культури, створення сприятливих умов для розвитку народних художніх промислів. Указ про це опубліковано нещодавно.

Ми повністю підтримуємо ідеї і пропозиції щодо розвитку Гуцульщини, висловлені талановитою людиною, педагогом Ігорем Пелипейком у статті «Як нам порятувати гуцулів?», що опублікована в «Гуцульському календарі» (2006 р.) і передрукована в журналі «Гірська школа Українських Карпат», 2-3 випуск, 2007 р.

На превеликий жаль, Ігор Аполлонович не дожив до цих днів, коли низка його пропозицій почала втілюватись у життя. Це і повернення горянам пограбованих комуністичним режимом земель, і надання додаткових пільг жителям територій зі статусом гірських, це і підтримка головою Івано-Франківської обласної державної адміністрації Миколою Палійчуком тих господарств, які відновлюють розвиток вівчарства і конярства.

Багато з пропозицій І.Пилипейка на часі сьогодні. Серед них:

- у кожному карпатському районі створити школу гірського господарства. Така спроба в Івано-Франківській області є.

Відділ освіти Верховинської РДА (завідувач Дідушко В.І.) спільно з кафедрою агрохімії і ґрунтознавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (зав. кафедри, доктор сільськогосподарських наук, професор М.Волощук) організовують школу гірського землеробства в одному із сіл Верховинського району. Таку ж школу планується організувати і в Косовському районі.

Поки-що не здійснились пропозиції І. Пилипейка щодо:

- «забезпечення медичної допомоги горянам не на нижчому рівні, як міського населення»;
- з'єднання присілків з центрами гірських сіл дорогами з твердим покриттям;
- матеріального заохочення молодим сім'ям будувати свої оселі на присілках, щоб запобігти знелюдненню гір тощо.

Поволі, навіть в умовах фінансової кризи, життя в горах нормалізується. Для цього є розуміння багатьма людьми неповторності і краси Карпат та почуття відповідальності за їх збереження і розквіт.

1. Указ Президента «Про збереження і популяризацію гуцульської культури». — № 703/2009. — 2 вересня 2009 р.
2. Пилипейко Ігор. Як нам порятувати гуцулів // Гуцульський календар. — 2006.
3. Хрущ Василь. Гірський регіон як особливе макросередовище навчання, виховання і розвитку учнів // Гірська школа Українських Карпат. — 2006. — №1. — С.76-82.
4. Рекомендації науковців Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника «Про врахування впливу гірського природного і соціального середовища на розвиток, навчання і виховання учнів // Гірська школа Українських Карпат. — 2007. — № 2-3. — С.16-18.
5. Хрущ Олена. Гори і психологія горян. Досліджуємо особливості впливу гірського середовища на формування психології горян // Гірська школа Українських Карпат. — 2007. — №2-3. — С. 174-176.

Ярослава Васишин,

старший викладач кафедри
української літератури Інституту філології,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Yaroslava Vasylyshyn,

senior lecturer of the Chair
of Ukrainian Literature,
Institute of Philology, Vasyl Stefanyk
Pre-Carpathian National University

**«ЛЮДИНА ГІР — ЖАХЛИВО ПРЕКРАСНИЙ ТИП УКРАЇНЦЯ...»
(ТРИКНИЖЖЯ «ВЕРХОВИНА»)
(ДОМІНАНТА НАЦІОНАЛЬНОГО В «ПОЕЗІЇ ЕСТЕТИКИ СТРАЖДАННЯ»
ВІД «КОБЗАРЯ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ДО «НЕВОЛЬНИЧИХ ПЛАЧІВ»
ЗИНОВІЯ КРАСІВСЬКОГО)**

**DOMINANT OF THE NATIONAL IN «POETRY OF THE SUFFERING AESTHETICS»
(FROM «KOBZAR» BY TARAS SHEVCHENKO TO «THE SLAVES' CRYING»
BY ZINOVIIY KRASIVSKY)**

Страждання, допоки буде жити людина, буде з нею завжди.

Олександр Довженко

Постановка проблеми. Дискурс на дану тему можливий тільки за однієї умови: необхідно з'ясувати ті важливі історико-політичні засади, що передували зародженню «поезії естетики страждання».

Характерною особливістю українського літературного процесу 60-х — 90-х рр. двадцятого століття є те, що твори художньої літератури можна умовно розділити на дві групи: література ангажована (І.Кошелівець), компромісу (конформізму) й література спротиву (опору), яка згодом отримала назву дисидентської літератури. До першої групи ангажованої, (компромісу-конформізму) літератури відносяться твори такого літературного покоління і того періоду, про які з боєм сказав Анатолій Дімаров: «Я належу до покаліченого отого покоління, яке не могло себе по-справжньому реалізувати, бо в нього були надрізані крила. І ми самі собі їх надрізуали. Це велика трагедія» (В'ячеслав Медвідь. *Шістдесятництво: міф і реальність* // *Кур'єр Кривбасу*. — 1997. — Ч.1-2. — С.139).

Автори, які усвідомлювали агресивність політики тогочасного режиму до творчої особистості, працювали в письменницькому цеху самовіддано, щиро, але намагались оминати проблеми національного, традиції — теми, на які було накладено партійними цензорами суворе табу. Цьому літературному процесу дав досить виразну характеристику відомий український діаспорний учений-літературознавець Іван Кошелівець: «...чиста поезія має пригожий ґрунт для життя тільки у вільному суспільстві, у тоталістському ж вона неминуче ангажується, розгалужується по двох лініях: одні поети не витримують натиску і йдуть по течії віропідданства, і доза фальшу в їх творчості прямо пропорційна утискові. Другі стають проти течії — в обороні людської свободи. Тут Шевченко, Шевченкове: «Караюсь, мучуся, але не каюсь...» (І.Кошелівець. *У хороший Шевченків слід ступаючи... Передмова до збірки. В.Симоненко. Берег чекань. С.58. Сучасність. Мюнхен. 1973).*

Проблема автентичного буття (В.Стус С.254. с.366) в тогочасному суспільстві полягала в тім, що гострий конфлікт, який вибухнув між інтелігенцією і офіційною владою на ґрунті прав і свобод (слова в політиці й творчості) не давав можливості бути вільними у виборі творчого шляху для відображення реальної суті буття нації.

Чи міг талант справжнього митця слова дозволити йому втечу від себе самого, щоб уникнути участі у цьому конфлікті — питання, звісно, риторичне, бо «... не можна втекти від життя в усій його складності від нерозв'язно-подвійної емпірико-трансцендентної природи самої людини — ні в життєву метушню, ні в абсолютну споглядальну духовність, — не порушивши при цьому найважливіших зв'язків між людиною і світом» (Елеонора Соловей. *Українська філософська лірика. К., Юніверс, 1999).*

Цю думку переконано довели митці слова другої групи літературного процесу 60-х — 90-х років XX століття — творці дисидентської літератури, (спротиву-опору), які були об'єднані спільною ідеєю опозиції, протистояння, незгоди щодо офіційної влади.

Протестанти у своїх практичних діях, а також у творчому процесі над науковими, публіцистичними працями сподівались на свій захист і силу впливу на держави всесвітньо прийнятої «Загальної декларації демократичних прав і свобод людини», яка була проголошена 10 грудня 1948 року. Тому ще часто активних учасників спротиву-опору називали правозахисниками, незгодними, а вже каральні органи долучили синонім — дисиденти. Це були автори творів актуальної публіцистики (від латинського *publicus* — суспільний); гострих полемічних виступів, прозової художньої публіцистики (також вражаючої політичної поезії, що має ще назву публіцистичної лірики. Такі твори писались, тиражувались і розповсюджувались таємно, у вигляді самвидавних текстів. Серед найактивніших розповсюджувачів «самвидаву» була відома родина Світличних: письменник Іван Світличний, його дружина Леоніда Світлична, його сестра Надія Світлична. Правозахисники Іван та Надія Світличні за таку діяльність із «самвидавними» текстами відбували великі терміни ув'язнення у таборах суворого режиму. Арештованих і покараних на різні терміни ув'язнення тільки за участь у самвидавному процесі (тиражування, розповсюдження, зберігання текстів «самвидаву») було близько сотні.

Тексти самвидаву розповсюджувались серед прогресивної інтелігенції ручним переписуванням, тиражуванням, машинописними збірками, які часто таємно вивозились на зарубіжжя. За кордоном «самвидав» українськими діаспорними літераторами редагувався, формувався в літературні видання. Над виданнями української книги активно працювали діаспорні літературознавці: Ігор Качуровський, Дмитро Штогрин, Іван Кошелівець, Леонід Рудницький, Богдан Рубчак та багато інших вчених — українців, що опинились у вигнанні в різні часи. Творчістю Михайла Осадчого, Олесь Бердника — редагуванням, літературно-критичним аналізом, підготовкою до видань їхніх творів — у різні часи опікувався літературознавець Ігор Качуровський (*Олесь Бердник. Прометей. Вибрані твори. Передмова. Ігор Качуровський. Мюнхен. 1981. с 255.*).

Передані на зарубіжжя самвидавні тексти із творчості Гелія Снегерьова редагувала, опікувалася виданням правозахисник Надія Світлична (Гелій Снегерьев. Набої для розстрілу. Нью-Йорк -1983-Торонто.). І тільки згодом, коли ці матеріали потрапляли до видавництва у Торонто (Канада), Париж, Балтимор (Франція), Мюнхен (Німеччина), Нью-Йорк (США), то народжувались книги вражаючого змісту, які стали правдивою фотографією України тогочасної доби. Видання здійснювалось повноцінними книгами (часто малими накладками), і тільки за таких обставин уже самвидавні тексти ставали літературою, яку на теренах України політична цензура називала дисидентською.

Відомий правозахисник, один із активних творців дисидентської літератури, Микола Холодний пропонував для неї різні назви: «Література самвидаву», «Захальна література», «Література опору», «Літературне підпілля», «Літературна опозиція» (Микола Холодний. Черга у вожді: хто крайній? // Сучасність. — 1997. Ч.8). Називали таку літературу в офіційній пресі та на зарубіжжі літературою дисидентів, «самвидавною літературою», або «самвидавом» («самвидав — позацензурне нелегальне видання поетичних збірок, альманахів, журналів, окремих творів... Самвидав — найвагоміший внесок шістдесятників у рух опору.» (*Літературознавчий словник-довідник. Академія. 1997. С.622*).

Тут слід зазначити, що існує суттєва різниця між текстами самвидаву, тобто «самвидавом», і літературою дисидентською. Тексти, що писались у підпіллі, були носіями особливої інформації і мали певну мету, яка полягала в тому, щоб донести правду про істинну, ворожу до нації, суть тієї політики, яка культивувалась партійним режимом на теренах України. Саме тому, справедливо буде зазначити, що деякі з них не завжди можуть заслуговувати на звання «літератури».

Великий спектр жанрів самвидаву відображав ті гострі, полемічні проблеми, що виникали на фоні боротьби словом за права і свободи у тоталітарному суспільстві. Дані візрі носили в собі певну публіцистичну політичну інформаційність, а також (це стосується художніх текстів) особливу художньо-естетичну образність. Всі ці тексти були носіями «правди факту», що плавно переплавлялась, переходила у «правду художню».

Яскравим прикладом цих подій може слугувати перша збірка Василя Симоненка «Берег чекань», що вийшла за кордоном двома накладками (1965 — 1966 рр.). Перш, як потрапити на зарубіжжя, вона у машинописному варіанті ходила із рук в руки, багато творів із неї читачі вивчали напам'ять і передавали їх із уст в уста. Після трагічної смерті поета, коли в офіційній пресі його твори знали зазвичай цензуровані, справжній Василь Симоненко із нової збірки, виданої на зарубіжжі, заговорив такою силою своїх творів і метафоричною мовою в них, які кинули в жах тодішніх можновладців:

Уже народ — одна суцільна рана,
Уже від крові хижіє земля,
І кожного катюгу і тирана
Уже чекає зсукана петля.

(В.Симоненко. *Берег чекань. Сучасність. Мюнхен.1973. С.175*)

Твори дисидентської літератури мають багату жанрову й тематичну палітру із домінантою в них проблем національного: «...під національною літературою розуміємо тут ту літературу, яка формує націю духово, тривало позначаючись на її ментальності» — (*Володимир Державин. Література і літературознавство. Національ-*

на література як мистецтво. Івано-Франківськ. 2005. Упорядник Степан Хороб. С.56.). Автори цієї літератури свідомо, а інколи на рівні підсвідомості, силою слова чинили опір русифікації, денаціоналізації українського етносу: «...дисидентський рух 60-х, 80-х років ...був модифікацією національно-визвольної боротьби українського народу» (Мирослав Маринович. *Блиск і вбогість українського правозахисного руху // Сучасність. — 1992. С.24, — 12 число.*)

Ті паростки боротьби словом, спротиву-опору, що сміливо з'являлися після холодної відлиги, проростали, традиційно для України, через літературну творчість. Виразними були у ній теми високої громадянської позиції у захисті права на вільне й чесне слово в обороні української мови; теми про право на вільне висловлювання своєї думки про злободенні проблеми в житті української нації; а також теми про право на розповсюдження ідеї про самостійний розвиток України, як держави. Спостерігаємо за тим, як у творах цієї другої групи літератури, її проблематиці: «... національна література стає є явищем естетичним, але разом з тим й ідеологічним...» (Володимир Державин. *Література і літературознавство. Національна література як мистецтво. Івано-Франківськ. 2005. Упорядник Степан Хороб. С.56.*).

«Сила людини Опору — лише у ній самій. Тому конфлікти внутрішні постають як загрозливі й нищівні: тут небезпека опертя катастрофічна» (Елеонора Соловей. *Українська філософська лірика. К. — Юніверс, 1999 // Проблема автентичного буття (В.Стус) С.266*), — саме катастрофою всього життя обернувся спротив для сотень свідомих митців слова — арешти, принизливе слідство, цинічні у своїй суті суди, а після них — кара на довготривалі терміни (до десяти і більше літ суворого режиму). Провина на всіх одна — сміливий спротив-опіру тоталітарному режиму тільки словом у художній, художньо-публіцистичній творчості:

Хто дав вам право розбійницьким примусом
Люд з України вивозить мільйонами?
В рабство людей гнати цілими сім'ями,
Це за якими людськими законами?
Запам'ятайте сваволі апостоли:
Владу дикунським насильством породжену
Не порятують ні вбивства, ні розстріли...
Згинуть тирани з сатрапами лютими..
Вашої смерти-загибелі молимо..

(Святослав Караванський. *Моє ремесло. Лондон. 1981. С.63*).

Ця смілива інвектива багатолітнього в'язня совісті Святослава Караванського ставала причиною нових тортур для нього самого (за — суджено автора на 25 літ позбавлення волі у таборах суворого режиму). Тому стає очевидним те, про що писав Євген Маланюк: «Мистецька творчість нещадна й мстива. Вона викриває в творі національність творця, вона зраджує в нім найглибше — расу» (Євген Маланюк. 2 т., Торонто, — 1962. С.29.)

Режимні цензори пильно стежили за текстами, щоб подібні гострі строфи не дійшли до душі і серця поневоленого народу, бо: «Суцільна безлика маса, а не народ потрібна була режимові, щоб нівелювати все, що звалось українським, а особливо — українські яскраві особистості митців. Хвиля репресій лавинно котилася Україною: філософи, історики, літературознавці, мовознавці, письменники, журналісти, художники та інші представники інтелектуальної національної еліти стали жертвами цинічних, у своїй суті, й безглуздох за фактами судилищ. Офіційна преса, виконуючи замовлення «прокурорів без мантий», трубила про зраду Батьківщині та ідей химерних яв і пророцтв. Тільки її величність Правда була схована у серцях та душах тих, що їх безневинно розіп'яли язиками олжі на кострищах новітніх інквізиторів 60-х.» (Ярослава Василишин. *Цей вічний нескорений дух. // Літературна Україна. 26 вересня. 1996.*)

Із серпня-вересня 1965 року почались на Україні масові арешти активних учасників українського національного руху-опору, що об'єднав навколо себе представників передової української інтелігенції, інтелектуальної еліти суспільства, палких прихильників української ідеї: «Внаслідок цього у в'язничних таборах, спеціальних **психіатричних** лікарнях опинилися найбільш активні діячі, всі ті, хто за своїми переконаннями, не могли і не хотіли коритися жорстокій і всевладній системі...» (Ю.Данилюк, О.Бажан. *Опозиція в Україні. К. — Рідний край. — 2000. с.388. С.656.*). Тут варто особливо з акцентувати нашу увагу на тому факті, що стосується питання «спеціальних психіатричних лікарень», через які пройшли поет-правозахисник Микола Руденко, публіцист Гелій Снегєрьов, письменник-фантаст Олесь Бердник і багато інших учасників цього руху-опору: «У тоталітарному суспільстві зловживання психіатрією — не артефакт, це цілком іманентне явище. Не має сенсу очікувати моральної поведінки людей в аморальній ситуації...» (Семен Глузман. *Згода в психіатрії. // Сучасність. — 1992. С.46, — 12 число*).

За період спротиву-опору було арештовано, перебувало під слідством, і несли кару за незгодність із політикою тодішнього режиму близько 800 осіб (Там само.) . Серед цієї великої кількості потерпілих за свою правозахисну діяльність, значну частину складали митці, письменники, яких ще називали незгодними.

Каральна система визначалася особливою жорстокістю у ставленні до письменників, які своєю творчістю стали на шлях правозахисного руху. Саме за таку правозахисну діяльність словом представники цеху пера, їхні родини зазнавали нищівних репресій, знущань. Але маючи у своїх душах силу непереможного «фольксгайсту», більшість з них не можна було залякати, вони не корились репресіям. Феноменальним було і те, що письменники-в'язні продовжували творити в екстремальних умовах — за ґратами. Їх душі були вільними у своїй краси-

вій любові до України і навіть те, що самі вони були кинуті за ґрати за любов до неї, не могло применшити ці чуття, а вони ще дужче розквітали, що передавалось рядками поезії. Цитата Олекси Різниченка — Я винен тим, що українець

Ось у чому криється таїна сили, яка є у своїй художньо-образній домінанті парадигм національного «в'язничої поезії» і та причина, чому ця поезія стала «альтернативною до офіційної літератури соціалістичного реалізму» (Михайло Осадчий. *Морально-етичні та філософські засади українського літературного дисидентства. // Другий Міжнародний Конгрес Україністів. Львів, 1993. — С.197*).

Ігор Качуровський, аналізуючи творчість Михайла Осадчого цього періоду, акцентує увагу на тому, що хоч і в світовій літературній практиці таке явище мало місце, але українська «Тюремна лірика — себто словесна художня творчість позбавлених волі митців — існує не від сьогодні. Це творчість ув'язнених, засуджених, приречених на страту. Це галузь світової літератури, що має чимало високих досягнень: Скальд Отар Чорний, і Франсуа Війон і наші невольницькі думи, і Андре Шеньє, і Достоевський, і Оскар Уайльд... Але дуже боюся, що у XX сторіччі саме в цій галузі українська література матиме першість» (Ігор Качуровський. *Лірика Михайла Осадчого. // Українські вісті. Мюнхен. 27 лютого. 1972*).

Самі учасники цього літературного процесу називали її літературою спротиву, опору (іноді — супротиву):

...ніде дітсья — і —
І я суспільний опір тчу
Громаддю. Треба сили с п р о т и в ,
Щоб уціліла міць рамен.
...Брехливій гідрі влучить в голову
І щоб не зник Вітчизни ген.

(Михайло Осадчий. *Скитський олтар. Торонто. 1987.С.66*)

Чи марний с п р о т и в , адже ми
Не лікувались... Кровоточить
Край волі в серці під грудьми.

(Михайло Осадчий. *Ірій. Меморіал. Львів, — 1993. С.72*).

Стане в с п р о т и в до олжі
Розірве і дамби, й греблі
Та стихія надмічна. (Там же. С.99)
Дух с п р о т и в у жене мене в борню.
Мене веде дух волі й правий гнів.
Розбудять день Вкраїни солов'їв (там же. С.110).

Поезія, яка з'явилася за ґратами, була переповнена болем за долю народу, за долю всієї України і за це отримала назву «поезія естетики страждання» (Василь Стус). «Були ще поети, домінанту творчості яких становила любов до Батьківщини, але навряд чи в когось та любов поставала таким нерозв'язаним вузлом суперечностей, так запікалася кривавим болінням, так єднала пристрасть і тверезість. Найвищу пристрасть і найхолоднішу тверезість» (Елеонора Соловей. *Українська філософська лірика. С.270.*), — що ні моральні, ні фізичні тортури не могли зламати той «гін творчості», який приніс в українську літературу оновлення художніх форм, патетики романтичного гуманізму, поживавлення народницьких тенденцій та усвідомлення тягlosti національних цінностей — свободи, волі:

Рву я ґрати і в двері б'ю.
...ВОЛЯ, в морі крові потоплена,
Із тюрмою стає на прю.

(Михайло Осадчий. *Цит. збірка. С.130*)

Особливо виразного значення набувала в літературі опору-спротиву мемуаристика, публіцистика, публіцистична лірика. Всі вони носили ознаки гострої, полемічної публіцистики, — твори, що були написані на підставі документальних фактів, свідчень самих учасників описуваних подій, а також авторських роздумів, полемічних суджень з окресленого питання спротиву. Літературний процес цього періоду відкривав нові імена у публіцистичній поезії. «Публіцистична лірика — тенденційні ліричні твори, в яких виражаються актуальні світоглядні, політичні та ін. погляди. У публіцистичних віршах поети прагнуть показати об'єкт утвердження або заперечення для того, щоб через його зображення підвести читача до справедливості своєї декларації, лірико-публіцистичного висновку.» (Літературознавчий словник-довідник. Академія. Київ. 1997. — С.580.)

Перша книжка поетичної публіцистики, якій передував «самвидав», була збірка поезій «Крик з могили», що побачила світ 1967 року в США і вважалась колективною працею поетів-протестантів. З часом стало відоме ім'я справжнього автора цієї гостро публіцистичної поетичної праці — ним був правозахисник, поет Микола Холодний. Його публіцистична лірика цього періоду була надзвичайно смілива у відображенні «правди факту», а також є доволі високо художньою фотографією доби:

Стоять хрести на демократах,
що впали в жовтні на зорі.
В тюрмі Лук'янівській на чатах

стоять сини-богатири.
В тюрмі сиділа Україна,
минуле кличучи своє...

(Микола Холодний. *Крик з могили. Торонто. — 1969., с.21*)

Завдяки такій літературі дізнавався світ про сміливих борців-патріотів України, які були учасниками руху опору, що став причиною тих трагічних подій — репресій інакодумців, які тривали цілих два десятиліття (60-х — 80-х рр.) .

Ще будучи на волі, відомий правозахисник В'ячеслав Чорновіл у 1966 році розпочав хроніку цих подій документальною публіцистичною книгою «Правосуддя чи рецидиви терору». Гостре, переконливе слово публіциста В'ячеслава Чорновола розкривало справжню суть терору, який хвилею котився Україною. Реальні події, реальні люди, все про що описував автор у цій книзі, викликало бурю протесту у всьому світі. Його книга «Лихо з розуму (портрети двадцяти «злочинців»), що вийшла у Франції 1967 року, (В'ячеслав Чорновіл. «Лихо з розуму» (портрети двадцяти злочинців). Париж. — 1967. — С. 335.): у якій «...йдеться про русифікацію державних установ, шкіл, вузів, культурних закладів, про економічну недорозвиненість більшості областей України і вимушену еміграцію українців до Сибіру, про штучно створювану зміну етнічного складу населення УРСР...» — дала підставу каральним органам долучити до тих двадцяти «злочинців» й самого автора.

Праця Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація» з 1968 року чіткіше окреслила коло проблем правозахисного руху: «... збереження української нації; відновлення відібраних політичних, соціальних і культурних прав українського народу; відрусифікування міст і містечок України; і зрештою — дослідження можливостей незалежного розвитку української нації» (Іван Дзюба. Інтернаціоналізм чи русифікація. Сучасність. 1968. — С.15). Гостро-політичний твір став досить часто першопрчиною нових арештів й переслідувань. Молоді вчені Євген Сверстюк, Іван Світличний, Валентин Мороз, Богдан Горинь, Михайло Горинь продовжили розпочату Чорноволом, боротьбу із репресивною машиною силою переконливого, науково аргументованого публіцистичного слова. Нові арешти цих сміливих публіцистів тільки підкреслили безсилість каральної системи проти розумного й чесного слова, що ставало на захист права бути вільною людиною.

Їхні сміливі публіцистичні твори часто з'являлись у діаспорних виданнях й проливали яскраве світло правди на події, що відбувались довкола українського правозахисного руху.

З 1971 року своїм фактологічним твором «Більмо» відомий письменник, правозахисник Михайло Осадчий започаткував у літературі такий вид публіцистики, як художня прозова публіцистика. У «Більмі» на документальних фактах, силою й багатством художнього слова було розкрито правду про арешти, слідство, суди й покарання учасників спротиву: «Птах подеколи так звекає доклітки, що згодом не може прожити без неї...» продовжити цитату «Осадчий з метою наклепу на радянську дійсність написав повість під назвою «Більмо», в якій шляхом перекручення фактів та зображення осіб, які відбували з ним покарання за ворожу Радянській владі діяльність, звів злісний наклеп на органи державної влади, на радянський та суспільний лад.» (Михайло Осадчий. Більмо. Каменяр. Львів. — 1993. С.15). — таку оцінку цензори в мантиях дали фактологічному твору «Більмо», що за нього автр був кинутий за ґрати на багато років із клеймом «особливого небезпечного рецидивіста».

У всіх видах і жанрах дисидентської літератури домінантою проходило національне, що і покликала наших реальних поетів-героїв на шлях боротьби з існуючим режимом не тільки силою слова, а й інтелектуальною логікою переконань. Можемо стверджувати, що у цих творах національне чітко вкладається в систему парадигм, основними з яких є : парадигми національної ідеї, парадигми національної думки, парадигми національної потреби (Іван Фізер).

У цих творах через архетипність використаних символів відновлювалась етногенетична пам'ять; образністю слова і його художньою досконалістю обстоювались високі естетичні критерії; тематикою закладалися принципи гуманістичного змісту. Маємо взірці літератури, де у всьому домінувало н а ц і о н а л ь н е, як традиція, що народилася ще в циклі поезій «В казематі» Тараса Шевченка. Цю традицію в українській літературі, саме в поезії, започаткував Тарас Шевченко поетичною збіркою «Три літа» (1843 — 1945 рр.), і також продовжив казематним циклом поезій («Казематним циклом починається новий період творчості Шевченка — від арешту 1847 до звільнення з заслання 1857.» Шевченківський словник Т.І., с.98.Київ. — 1976 р.).

Відомий вчений, літературознавець, правозахисник, політ'язень Євген Сверстюк, аналізуючи особливості української традиції писав: «У характеристиці української літературної традиції слід визначити один її наскрізний вияв — від козацьких літописів, «Історії Русів», Шевченка — Хвильового і Довженка» (Євген Сверстюк. Українська літературна і християнська традиція. // Сучасність. 1992. — С.139, — 12 число.).

Літературне покоління учасників спротиву, маючи за приклад до наслідування життєвий й творчий шлях українського генія — Тараса Шевченка, особливо бережно ставились до його творчості, яка трактувалась горевченими на догоду імперським амбіціям існуючого режиму (антирелігійність творчості, засудження націоналістичних поглядів і т.ін.). Істинно справжнє світло від його слова сприймалось простим народом однозначно — заклик до боротьби за щасливе життя у вільній, незалежній українській державі. Саме Тарас Шевченко став першим українським політичним поетом, якого покарано за сміливе, вільнодумне слово у творчості (поема «Сон» та інші твори). Його перу належать перші в історії української літератури неперевренені взірці політичної публіцистичної поезії, які були написані під час ув'язнення та заслання.

Доля поета Шевченка, що був жорстоко покараний за вільнолюбне слово царатом, і доля письменників-дисидентів, що за своє поетичне слово карались у тюрмах особливого режиму, з різницею у століття, схожі між собою у першопричині покарання — страждання за любов до України. Ця проблема найкраще простежується у невольничій творчості, яку Василь Стус назвав «поезією естетики страждання»: «Творчість — то тільки гримаса індивідуального болю. А наша естетика — то естетика страждання, трохи потамованої муки. В культурі страждання — вся філософія мистецтва і вся його велич з таємничими феноменами катарсису...» (Василь Стус. *Зникоме розцвітання*// *Твори в шести томах. 4 т. С.347., — 1994.*).

Творчість патріотів-мучеників і розвиток їх талантів в тюремних умовах є схожим з тим, як Василь Стус писав про Тараса Шевченка і його творчість: «Чим більше визрівав Шевченко, чим органічніше в'язалась його вогненна муза з пекельною долею рідного народу. Чим глибше занурювався він у бездонний океан народних прагнень і помислів, тим більше визрівав він як поет...» (там само.С.216. Під час перенесення тяжких тортур за ґратами ув'язнені письменники все таки писали свої «захаяльні» гостро-полемічні публіцистичні твори, які переправлялись таємно дивом на волю й ставали хронікою жорстокої доби й свавілля.

Шевченкове «Караюсь, мучуся, але не каюсь!» найкраще оцінює ті події, що відбувались: безмежна мужність і нескореність була у душах письменників-дисидентів, коли творилась «заґратована» поезія, проза, публіцистика. І присутність у цих творах «естетики страждання», у якій народжувалось нескорене гостре слово, є тому незаперечним фактом. Ця творчість не є криком від власного болю, а нестерпний біль за страждання долю України, і, цей біль, писав рукою Валентина Мороза:

Україна — сонячна червіль, важка чорнота —
твої барви...
сплетені берла трирогих богів —
твої знаки...
сонячний присок на синьому небі —
знамено.

(Валентин Мороз. *Есеї, листи й документи. Сучасність. 1975. С.154.*)

У Тараса Шевченка образ України викликає страждання животворяще, що кличе до непокори:

Люблю, як щиру, вірну дружину,
Як безталанну свою Вкраїну!»

(N.N. *О думи мої! О славо злая! 1847р. Орська фортеця. Далі цит. Тарас Шевченко. Кобзар. К. — «Дніпро», -1994.*)

Саме образ матері — України є спільним у поета-в'язня першої половини 18 століття й ув'язнених митців другої половини двадцятого століття. Історичний аналіз українського літературного процесу засвідчує, що традиція у художньому слові має домінуюче значення. Особливо вона виразно простежується у поетичних жанрах. При з'яві художньої рецепції, в процесі літературного спілкування, ставали активними два компоненти: той, що передавав естетичний досвід, і той, що його приймав. Так історико-літературний процес фіксував народження вузлових моментів літературної спадкоємності — традиціоналізм. Тривалий розвиток художньої літератури створив передумови для того, щоб традиційними ставали деякі теми, мотиви, ідеї, образи, способи творення художнього світу; зображально-виражальні засоби; жанрові структури.

Компаративістика, маючи за предмет генетично-контактні зв'язки, типологічні збіги (аналогії), створює нам передумови для вивчення і узагальнення питання традиції від казематної творчості Тараса Шевченка до ув'язненої поезії покоління дисидентів. Шевченко (за Євгеном Маланюком) має саме ту його абсолютну понад часову, понад історичну вартість, коли його щире сповідання національного передалось поколінню, яке творило нову літературу ту, що несла у собі ідею сміливого спротиву тільки словом існуючому тоталітарному режиму.

Вони є «творці, як Шевченко, надихані безначальною силою того Духа... знали, що інспіровані Вищою Силою над нами — що писане слово є «труба»..., яка здвигає люд на супротив...» (Дмитро Донцов. *Дві літератури нашої доби. Торонто-Канада. — 1958. С.296. — С. 295.*), — так пророче писав про майбутніх письменників-дисидентів літературознавець, великий патріот України Дмитро Донців.

Історія української літератури демонструє нам те, як народжувався, розвивався, й утверджувався у художньо-поетичному слові традиціоналізм.

Традиція має досить розмаїту сферу впливу: у відтворенні дійсності засобами художньо-естетичної мови; у створенні образно-символічної системи через національне характеротворення; у сповіданні ідеалів національного, які народжені в уяві митців, завдяки архетипному мисленню, а особливо — у змалюванні поетичним словом «естетики страждання», що проявилася, як однією із національних рис нашого менталітету.

«Шевченко над колискою — це не забувається. А співане тужно: «Іди ти, сину, на Україну, нас кленучи», — хвилює й досі. Щось схоже до тужного надгробного голосіння із «Заповіту»:

Поховайте та вставайте, кайдани порвіте,
І вражою, злою кров'ю волю окропіте...

Перші ознаки нашої духовної аномалії — журба — як перше почуття немовляти у білому світі» (Василь Стус. *Твори у 4 томах. Львів, -1994. 3 том. // Поезія третьої весни. С. 160*), — ці слова героїчного поета-в'язня, могли б мати за мотто до своєї творчості, народженої за ґратами, поети-політв'язні 60-х — 80-х років. Бо вони

стали (за Дмитром Донцовим) поколінням «трагічних оптимістів» — «...це яскрава заграва блискучого дня нашої літератури. Бурхлива й тривожна — гарніша за самий день» (Дмитро Донцов. Дві літератури нашої доби. - 1958. - с.285.) Письменники-в'язні зрозуміли, що «трагічне — це приймати світ у його потворності. Це — не уникати конфліктів. Це — шукати їх, це — нездержний оптимізм сильніших, це — «через край вино», це — тремтіння сили, яка формує наші почуття. А через них — людину і світ.» (Там само.) Саме Тарас Шевченко є одним з перших трагічних оптимістів, що поклав на вівтар боротьби за національне в Україні своє молоде життя. Його ув'язнена поезія і домінанта в ній «естетики страждання» є тому незаперечне свідчення, оскільки саме вона ідейно продовжилась у творчості заґратованих поетів — дисидентів 60-х — 90-х років двадцятого століття. Традиція спротиву поезією, художнім словом передалась через покоління до покоління від «Кобзаря» Тараса Шевченка до «Невольничих плачів» Зіновія Красівського:

Народе мій, прийми мої плачі,
Мій крик душі, журбу тяжку, гризоту,
І кров мою, й останню краплю поту.
Й оті мої невольницькі плачі!
Молю тебе. Прийми мої плачі...

(Красівський З. *Невольницькі плачі*. Коломия, Видавничо-поліграфічне товариство «ВІК». 1995. — С. 102).

Сила традиції в тому, що вона несе в собі пам'ять поколінь, яка животворна, напоєна ідеєю любові до України і боротьби за її незалежність поетичним, архетипним словом-символом. Словом-образом — потужним носієм глибинно-національного.

Народе мій, стою перед тобою,
А серце, як розбитий дзвін,
Гуде скорботою твоєю і журбою...
І я не підведусь з колін...

До неба твого підіймаю руки,
Стискаю з болю Твого кулаки
О, Господи!

Приємлю смерть! Приємлю муки!
Лишень верни розбиті черепки.
Твоїх святих осквернених скрижалів
Моїм синам!

Хай знову бризне кров!
Хай в серці захлинеся обломок сталі!
Впаде на сонну пам'ять хоругв...

Питання національного в літературі було завжди актуальним для відомих українських вчених-літературознавців. Ця проблема набуває сьогодні особливого значення тому, «...що людина нового часу — національна. (Юрій Шерех. Етюди про національне в літературах сучасності. До теорії національно-органічних стилів.// Сучасність. - 1993.С.69), а значить вільна, незалежна держава Україна має всі підстави гордитися своїми надбаннями в літературі, які ідентифікують своїх авторів і їхніх героїв-персонажів як представників української нації.

Національне виразно простежується у такій послідовності: традиція — парадигми національного — символи-образи — архетипи. Традиція в літературі несе в собі велике навантаження, оскільки може заявляти про себе у найрізноманітніших ситуаціях творчого процесу: від тематики сюжету до образно-системного мислення, під час написання самого твору. У праці Дмитра Донцова «Дві літератури нашої доби» (Торонто, Онт. — Канада. — 1958. С.297) чітко простежується роль і завдання національного в літературі для розвитку самої нації: «...накреслити високі завдання літератури та її велетенську роль в відродженню Духа нації» (Там само, — С.5). А це високе завдання змогла виконати література тільки завдяки сповідуванню нею національного, як життєдайної сили для творчого процесу, де б він не відбувався — чи в умовах жорсткої цензури, чи в камері суворого режиму. Для високохудожнього слова, що несе для свого реципієнта «правду факту», було справжньою естетичною насолодою через нього почуватися сильним, для того, щоб чинити (хай й невидимий) спротив моральній експлуатації. Слово правди, якщо воно йде з вуст мученика-митця, несе в собі скриту енергетику архетипів, які промовляють голосом сильних й мужніх предків-патріотів.

Творчість Тараса Шевченка періоду ув'язнення власне й є носієм тієї вічної, незгасної традиції в слові, яке передає прийдешнім поколінням літераторів, приклад «поезії естетики страждання» У Шевченкових поезіях із ув'язненої лірики до нас звертається ліричний герой, що несе в душі глибоке страждання, яке досить часто породжене тугою за рідним краєм — Україною, а також й за тим, що він не може змінити її долю на краще. У поезії «Ну що б здавалося, слова...» (написана у другій половині 1848 року на о. Косарал) винесено значення поетичного слова до високого й вічного символу «серця», що «б'ється, ожива, як їх почує...».

Взірцем гострої ліричної публіцистики є поезія цього ж періоду заслання поета «Не гріє сонце на чужині», у якому домінує, як центральний і головний образ його «естетики страждання» Україна — мати, що не може врятувати свій народ від гноблення, і в цьому вбачає ліричний герой її велику трагедію. А поезія «Не додому

вночі йдучи» переповнена тугою, стражданням за рідним краєм, що поєднується з любов'ю до нього. Але той важкий життєвий тягар, який випав йому на долю, не пригнобив його самого, не перемагають песимістичні настрої, а навпаки — кличе на боротьбу із злом. Слова вірша: «На те й лихо, // Щоб з тим лихом битись», стали крилатим виразом, бо несли у собі життєствердний характер і часто ставали девізом життя поетів, що розділили його долю, тільки з різницею у століття. У публіцистичній ліриці поета, у політичних поемах національне проявлялося у народнопоетичних мотивах, й ті образи переважно виконували асоціативні функції: окремий настрій, психологічний нюанс, цілу систему образів. Домінуючими в них ставали образ України, її долі, що нерозривні із трагічною долею українського народу.

Образ України у Шевченка-в'язня 19 століття і поетів-камерників 20 століття у своєму змалюванні має домінантою спільну рису — образ матері-страдниці. Цей образ вимальовується словесними фарбами виразними, чіткими, що палітра художньо-образного сприймання його є емоційно насиченою, а багатство троп є вишуканим у своїй метафоричності. Саме метафора має великий спектр символічного наповнення, а також досить часто несе в собі тягар «езопівської мови». Образність публіцистичної поезії в змалюванні України, як найлюбимішої, найжаданішої у щасті матері, набуває апогею, коли через архетипне мислення, словами поета промовляє історія. Тоді страдницький шлях її синів, що за неї, за її народ несуть тягар ув'язнення, змальовується авторами, не як покара за злочин, а як велике щастя бути нею обраним, щоб своєю долею світити шлях для майбутніх поколінь. Тут маємо справу із феноменом «поезії естетики страждання», коли саме страждання фізичне народжує інший буттєвісний стан — силу духу й щастя в тім, що дарована їм нескореність: «Кожен із них несе у собі вічний ген українського народу — прагнення до волі в усьому: у думці, й слові, діях і вчинках — цей вічний нескорений дух — фолькгайт, що світлим німбом витає над Україною століттями.» (Ярослава Васишин. *Цей вічний нескорений дух. // Літературна Україна. 26 вересня. 1996.*) В'язень-Шевченко, піднімаючись до висоти народного пророка, вбачає в образі своєї музи — матір-вітчизну, що асоціюється з образом святої Матері, до якої у безмірній своїй любові складає свої молитви її вірний син-пророк, в'язень:

Моя порадонько святая,
Моя ти доле золотая!
Не покидай мене в ночі,
І в день, і в вечері і рано —
Витай зо мною — і учи —
Учи не ложними устами —
Хвалити правду! Поможи
Молитву діяти до краю.

(Тарас Шевченко. *Муза. Кобзар. Київ. Дніпро. — 1994. — С. 540.*)

Маємо приклад ліричної медитації (лат. *meditatio* — роздум) — роздуму, жанрового різновиду поезії, одну з форм філософської лірики, що становить основу публіцистичної літератури. Саме медитація і є домінуючою в «поезії естетики страждання», і проявляється вона у звертанні-назві, що є обов'язковою умовою у медитаційних творах. У Шевченка звертання-назва (назовництво, ономастика) у звертанні до України є надзвичайно різноманітне і завжди несе в собі глибоке переживання, роздуми над її долею: «Плач Україно! Бездітна вдовице!», «Україно, Україно! Серце моє, ненько!», «Ой Дніпре мій Дніпре, широкий та дужий!». «Через усю поетичну творчість Шевченка, тематично зв'язану з Україною, проходять три провідні назви, а це Україна, Дніпро, Київ» (Іраїда Герус-Тарнавецька. *Назовництво в поетичному творі. Мюнхен-Вінніпег. 1966. — С. 131.с. 145.*)

Це стосується і літератури спротиву. У поезіях поетів-в'язнів продовжується Шевченкова традиція, розвивається у спектрі метафоричної символіки. А від цього художньо-естетична виразність тільки підсилюється й така поезія досягає своєї ідейної мети — заклик до спротиву, до непокори, на захист національних цінностей.

Найгучніше і водночас найболючіше це відчутно в поезіях Зіновія Красівського:

Стремтіти до скону!
Згоріти до тла!
Й відродитися знову у кожній дитині.
Летіти кличем від села до села,
Нескореним духом по всій Україні.

(Зіновій Красівський. *Невольничі плачі. Коломия. ВІК. 1995. — С. 100, 102.*)

Публіцистична поезія із літератури спротиву має ту особливість, яка робить її неповторною, особливою у сприйнятті її, як мистецької одиниці. Мелодика вірша несе у собі високу напругу чуттів, що адресуються реципієнтам, коли сам автор не має певності, що ці рядки колись дійдуть до чиегось серця. Загратована поезія творилась болем душі, тому найчастіше цей біль й сам промовляє до читача, а той сам стає учасником тих подій, які народили ці гарячі рядки. І тоді медитаційний роздум поета в поетичному творі, його естетичне наповнення переходять границі часу, а приймають властивість актуальності, сучасності у різні епохи. Такі твори теж здатні впливати на естетичне сприйняття, але тільки в тому разі, коли читач розділяє страждання поета, поділяє його думки переповненні тривогою й болем за долю нації. Власне тоді з'являється незримий, але завжди відчутний зв'язок поколінь у любові до матері — України. Тому страждання, яке зримо відчутне у кожному поетичному

рядку, не просто п л а ч і бездіяльні, а стан душі, що передається на відстані часу, простору і переростає у нескореність духу наступних поколінь.

Кожен із митців катакомбної еліти творив свій неповторний світ поезії з естетикою страждання, свій мікрокосмос бачення цієї проблеми — проблеми ролі митця й мистецтва у формуванні рис майбутньої доби. Кожен із них найвідчайдушніше вірив у її наближення, а може й існування десь зовсім поруч — у них самих, у їх творах, у їх мріях, які мають здатність матеріалізуватись, бо вони несуть у собі ген минулих поколінь. Власне архетипність поетичного мислення це теж одна із характерних рис літератури спротиву. Особливо це відчутно в поетичних образах, якими автори змальовують силу і велич України, а часто антитезою досягають влучного змалювання тяжкого становища нації, її страждання від поневолення ідеологічними догмами. Відверта сповідальна щирість кожного поетичного рядка має в собі магічну силу переконання. Воно не нав'язливо, поетичною мелодикою, метафоричним словом доводить правоту своїх творців у виборі життєвої дороги спротиву словом. Словом вагомим і щирим, якому традиція дарувала силу національного — вічного й неперепутного на все майбуття.

Особливість художнього слова яке творилось за ґратами є в тому, що воно несе у собі інформативність, яка засвідчує «правду факту» доби, її творців, її учасників. Правдивість мовленого словом з-за ґрат випробовував час, події, люди. І та фотографія доби, вимальована словом, вистраждана почуттями, є у своїй суті виразною, правдивою, а саме поетичне слово стає її свідком. Така творчість вивільняла своїх творців, і вони із ув'язнених злочинців (досить часто особливо строгого режиму) ставали вільними митцями, що самі себе звільняли законами творчості. І цензори не могли дістатися до їх творів, оскільки вони знаходилися по той бік ґрат, і в цьому було найбільше спасіння для майстрів слова, що разом із неволею фізичною отримали свободу творчості, яку вони самі для себе творили в умовах жорстокої тюремної неволі. І ніякий каральний режим не зміг уневолити розум, інтелект в'язнів совісті, коли часто доводилось їм творити у пам'яті великі за об'ємом твори, запам'ятовуючи їх. І тільки тоді, якщо траплялася щаслива нагода переправити твори на волю, вони їх переписували й таємно, часто ризикуючи життям, сміливці віддавали їх видавцям. Так дізнавався світ про народження нової літератури спротиву-опору, «с а м в и д а в у», дисидентської літератури. Її творці досить часто й не знали про те, що їх твори уже видані книгами, ними зачитується світ. І тільки тоді, коли їм знову додавали терміни ув'язнення, мали нагоду дізнаватись, що їхні твори дійшли до читачів, несуть їм силу духу через святі поняття, що втаємничують у собі парадигми національного, домінуючою у серед яких є парадигма національної ідеї.

1. Медвідь В'ячеслав. Шістдесятництво: міф і реальність // Кур'єр Кривбасу. — 1997. — Ч.12. — С. 139
2. Соловей Елеонора. Українська філософська лірика. — К.: Юніверс, 1999 // Проблема автентичного життя (Василь Стус). — С. 254.
3. Маланюк Євген. Твори в 2 т. — Торонто. — 1962. — С.29.
4. Васишин Ярослава. Цей вічний нескорений дух // Літературна Україна. — 26.09.1996.
5. Глузман Семен. Згода в психіатрії // Сучасність. — 1992. — Ч.12.
6. Холодний Микола. Черга у вогні: хто крайній? // Сучасність. — 1997. — Ч.8.
7. Літературознавчий словник-довідник. НВ. Академія. — 1997. — С. 622.
8. Маринович Мирослав. Близькість і вбогість українського правозахисного руху // Сучасність. — 1992 — Ч.12. — С.24.
9. Данилюк Юрій, Бажан Олег. Опозиція в Україні. — Київ: Рідний край, 2000. — С.388, 656.
10. Осадчий Михайло. Морально-етичні та філософські засади українського літературного дисидентства // Другий Міжнародний Конгрес Українців. — Львів, 1993. — С.197.
11. Осадчий Михайло. Скитський олтар. — Торонто-Канада, 1987. — С.66.
12. Осадчий Михайло. Більмо. — Львів: Каменярь. — 1993. — С.15.
13. Осадчий Михайло. Ірій. Меморіал. — Львів. — 1993. — С.72.
14. Качуровський. Ігор. Лірика Михайла Осадчого // Українські вісті. — Мюнхен. — 27 лютого. 1972.
15. Чорновіл В'ячеслав. Правосуддя чи рецидиви терору. — 1966.
16. Чорновіл В'ячеслав. Лихо з розуму (Портрети двадцяти злочинців). — Париж-Балтимор. —1967. — С. 335.
17. Микола Холодний. Крик з могили. — Торонто — Канада, 1969. — С. 21.
18. Іван Дзюба. Інтернаціоналізм чи русифікація? // Сучасність. — 1968. — С. 15.
19. Євген Сверстюк. Українська літературна християнська традиція // Сучасність. — 1962. — Ч.12. — С.139.
20. Стус Василь. Зникоме розцвітання // Твори в шести томах. — Т. 4. — 1994. — С.347.
21. Тарас Шевченко. Кобзар. — Київ: Дніпро, 1994.
22. Красівський. Зіновій. Невольницькі плачі. — Коломия: Вік, 1995. — С.102.
23. Донцов Дмитро. Дві літератури нашої доби. — Торонто-Канада, 1958. — С. 296-295.
24. Шерех Юрій. Етюди про національне в літературах сучасності. До теорії національно-органічних стилів // Сучасність. — 1993. — С. 69.
25. Герус-Тарнавецька Іраїда. Назовництво в поетичному творі. — Мюнхен-Вінніпег. — 1966. — С.131.

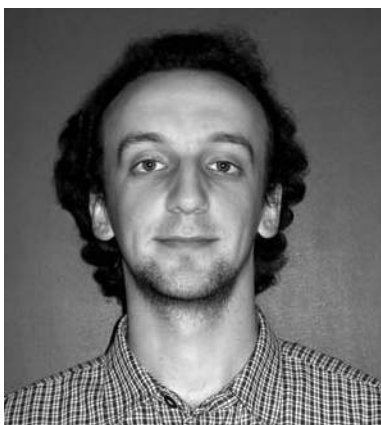

Оксана Кіліченко,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Oksana Kilichenko,

Candidate of Pedagogical Sciences,
assistant professor, Vasyl Stefanyk Pre-Carpathian
National University

Артур Гулько,

магістр педагогіки,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Artur Gulko,

Master of Pedagogics,
Vasyl Stefanyk Pre-Carpathian National University

ВИКОРИСТАННЯ ХОРЕОГРАФІЧНИХ І РИТМІЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ НА УРОКАХ ХОРЕОГРАФІЇ В ПОЧАТКОВИХ ШКОЛАХ

USE OF CHOREOGRAPHIC AND RHYTHMIC ELEMENTS IN THE ORGANISATION OF TEACHING AND EDUCATIONAL PROCESS AT THE ELEMENTARY SCHOOL OF MOUNTAIN REGION

Постановка проблеми. Характерними особливостями молодшого шкільного віку є те, що даний віковий період є одним із найсприятливіших, оскільки саме в цей час дитина найбільше «відкрита» і «поглинає» інформацію швидше, ніж в інший вік. Сім років (6 років) також називають «кризою семирічного (шестирічного) віку». Дитина змінює основний вид своєї діяльності з ігрової на навчальну. Також в цей період швидко розвивається, змінюється і вдосконалюється психофізіологічний стан початківця, що є фундаментом для повноцінного розвитку особистості дитини та для гармонійного її входження в соціум.

За даними фізіології, людина стомлюється значно швидше під час розумової праці, ніж працюючи фізично. Розумова діяльність школяра на уроках до певної міри пов'язана з творчим процесом, який викликає значне напруження центральної нервової системи. Тривале напруження спричинює стомлення організму учнів, особливо у молодшому шкільному віці, внаслідок чого в дітей зникає бажання вчитися, вони не уважно слухають, крутяться, розмовляють і т.ін. Учням стає трохи нудно й не дуже цікаво. Тому, на нашу думку, школярам слід давати більше можливості для «рухової творчості», тобто не тільки розумово й фізично навантажувати, але й давати змогу творити і рухатись. В. Верховинець зазначав: «Дайте дитині проявити себе, наштовхніть її на творчість — і ви відкриєте її внутрішній світ, збагатите її духовно, подаруєте віру в свої можливості...»[2, 21].

Великої шкоди завдає недооцінка, а іноді й порушення гігієнічних основ розумової діяльності учня. Безсистемний, невпорядкований режим навчання і праці протягом навчального дня, тижня, року, відсутність певного ритму і темпу в діяльності школяра часто призводять не тільки до перевтоми, а й до складних розладів в його організмі.

Нерухома поза і слабка м'язова діяльність учня протягом багатьох годин перебування в школі не забезпечують необхідного рівня обміну речовин та окислювальних процесів, а це призводить до слабкості м'язів, іноді навіть і до м'язової атрофії.

Статичне положення під час тривалого сидіння за партою спричиняє слабку циркуляцію крові, порушення постави, застійні явища в органах черевної порожнини і таза, що в свою чергу призводить до захворювання органів травлення. Також порушується вентиляція легень, що викликає відчуття важкості в усьому тілі, з'являється головний біль. Ці негативні фактори сприяють передчасному виснаженню нервової системи дітей, знижують опірність організму до застудних та інфекційних захворювань.

К. Ушинський відзначав, що «Не важко, здається, примусити дітей у такт вставати і сідати, повертатися вправо і вліво, підняти руки й опустити їх, вийти, як слід, з-за лав і знову сісти на них рівно, спритно і без гомону та штовхання: але коли б хоч ці прості прийоми прищеплювалися у наших школах, то допомогли б зруйнувати ту важку, сонну атмосферу, яка здебільшого панує у них, і досить сприяли б не лише покращенню здоров'я дітей, але й свіжості та жвавості навчання. Дайте дитині трохи порухатися, і вона знову подарує вам десять хвилин уваги, а десять хвилин активної уваги, якщо ви зуміли їх використати, дадуть вам у результаті більше, ніж цілий тиждень напівсонних занять» [5, 185].

Метою нашого дослідження є визначення способів використання елементів народної ритміки і хореографії в організації навчально-виховного процесу початкових шкіл гірського регіону.

Щоб запобігти названим вище негативним явищам, у загальноосвітніх закладах впроваджується використання хореографічних і ритмічних методів, які поєднують в собі рух, емоції, творчість.

Актуальними в навчально-виховному процесі є такі способи використання хореографічних і ритмічних складових, як: танці, марширування, рухливі ігри, уроки ритміки, фізичні спортивні вправи, фізкультхвилинки, музично-ритмічні вправи.

Успішне вирішення завдань формування розвинутої особистості потребує підвищення уваги до педагогічного досвіду наших пращурів, пошуку нових ефективних засобів естетичного виховання через звичаї та обряди, формування пізнавального інтересу і любові до музики, бажання виразити себе у співі, танцювальних рухах, педагогічне керівництво якими в початковій школі повинно здійснюватись як на уроках музики, ритміки і хореографії, так і на фізичній культурі, трудовому навчанні, українській мові, малюванні та ін., в позакласній та позашкільній навчально-виховній роботі.

Щоб забезпечити ефективність навчально-виховного процесу, педагог має спиратися на дитячу увагу, яка є основою успішності проведення як звичайних уроків, так і хореографічних занять. У дітей увага виявляється зовні в м'язовому напруженні, міміці, поставі. Учні молодшого шкільного віку здатні на зосередження, концентрацію уваги протягом 5–10 хвилин. А що далі? Як зберегти увагу дитини протягом заняття? Щоб малюки були уважні, можна перекоментувати використовувати різні методики, давати різноплановий матеріал, змінювати структуру занять, окремих його частин. Слід застосовувати спеціальні тренувальні вправи на розвиток мислення, пам'яті, уваги для початківців, використовуючи елементи ритміки та хореографії. Наприклад, можна використати такі вправи, які сприяють розвитку активної уваги і пам'яті:

- а) «Слухай оплески». Учні поряд із партами крокують на місці (ідуть по колу). Коли ведучий плесне в долоні один раз, діти мають зупинитися і прийняти позу «лелеки». Якщо плесне два рази — позу «жаби», три рази — діти крокують далі.
- б) запам'ятай рух: діти повторюють за ведучим рухи рук і ніг. Коли вони запам'ятають черговість, повторюють їх у зворотній послідовності.
- в) будь уважний: діти крокують на місці (один за одним). На слово «зайчики» вони мають почати стрибати, на слово «коники» — немов би ударяти «копитом» по підлозі, «раки» — просуватися назад, «птахи» — «літати», «лелека» — стояти на одній нозі.

У навчальній музично-ритмічній (хореографічній) діяльності бажано використовувати вправи на наслідування. Для дошкільників і молодших школярів цікаво відтворювати, наслідувати, наприклад, ходу тварин чи птахів. Такі заняття потребують правильного вибору педагогом різних способів стимуляції образної та моторної пам'яті дітей. Зокрема, можна рекомендувати попереднє читання оповідань, коротеньких уривків, казок про тварин, краще окремо про кожну: зайця, ведмеда, вовка тощо; розгляд їхніх зображень за допомогою наочного допоміжного матеріалу. Такий спосіб готує дітей до відтворення характерних рухів, пластики, дій, копіювання окремих тварин і птахів. Подобається дітям наслідувати і рух поїзда, машин, політ літака.

Перед педагогом завжди постає питання, як навчити дітей виявляти емоційний стан через поставу, міміку, рухи, пантоміміку. Хореографічна діяльність у цьому відношенні має багатий емоційний матеріал. Наприклад, можна рекомендувати етюди на виявлення емоційних станів, настрою, почуттів. Роль, яку виконує учень у хореографічному етюді, вимагає від нього перевтілення, передачі емоцій через володіння системою рухів, уміння виразно передати свої переживання.

Педагогіка народознавства (М.Стельмахович, Р.Скульський, Л.Чередниченко, В.Логвін та ін.), її використання в педагогічній діяльності (О.Котляревський, М.Томашук, Л.Грябец, М.Овдієнко та ін.) свідчить про те, що раннє залучення дітей до народної музики, народної творчості (дитячі жартівливі, колискові пісні, ритмічні промовлянки, потішки, небилиці, ігрові пісні і лічилки, народний календар — релігійні, хліборобські свята, звичаї і обряди — вер-

теп, масляна і т.ін.) споконвіків супроводжувалися піснями і танцями. Це сприяє більш ранньому розвитку музично-ритмічного відчуття, емоційної сфери, фізичного стану, моральних якостей.

Особливе значення у формуванні особистості молодшого школяра відіграють хороводи.

Хороводи — це найдавніший із видів народного танцювального мистецтва майже у всіх народів світу. У хороводі текст відображає зміст танцю, розкриває образну сутність танцюючих, характер виконання, а мелодія доповнює зміст твору. Таким чином, хоровод є синтетичним видом народної творчості. У давнину виконання їх було пов'язане з певними обрядами, що входили до традиційних календарних циклів: зустріч весни (веснянки, гаївки, гагілки тощо); відзначення літа (Купайла, русалії, Спаса тощо); осінній цикл (збирання врожаю); зимовий (колядки, щедрівки).

Тематика у цих хороводів була найрізноманітнішою, включаючи навіть елементи, запозичені з язичницької релігії (у відображенні явищ природи, Купайла, зажинки, обжинки).

Тематично хороводи поділяються на три чітко означені групи:

перша — найдревніші хороводи з яскраво вираженим відбиттям трудових процесів; *друга* — хороводи, в яких оспівується рідна природа, відображаються характер, темперамент свійських тварин звірів, птахів; *третья* — хороводи, у яких відтворюються родинні й побутові взаємини з розкриттям характеру людини в різних ситуаціях (ліричні, жартівливі).

У залежності від змісту, стилістичних, хореографічних особливостей, елементів акторської гри виділяють такі різновиди: *хоровод*, *хороводна пісня* — класична форма синкретичного мистецтва (слово, музика, хореографія) — «А вже весна», «Плету, плету лісочку»; *хороводний танець з піснею та інструментальним супроводом* («Ой зав'ю вінки», «Марена», «Подоланочка»); *хороводний танець з інструментальним супроводом* («Голубок — голубочок», «Перепілка»), *хороводна гра-розвага*, ігрові хороводи в супроводі пісні, танцю чи поєднання цих двох компонентів («Подушечка», «Теща і зять», «Гей, жінко, додому, додому!»).

Побутові танці — логічне продовження розвитку третьої групи хороводів (побутова тематика) зі значним розширенням тематики та пори виконання. Вони виникли в результаті виконань і численних танцювальних пісень, що з часом втратили своє значення у понятійне, у означенні поетичного слова, окремих ритмізованих вигуків, примовок, триндичок. Поступово окреслили певні чітко визначені різновиди: гопаки, козачки, метелиці, гуцулки тощо, значно розширили амплітуду лексики, композиції, мелодійну та метроритмічну музичну структуру [4, 71].

Побут і танці займають значне місце у житті й побуті українського народу. Вони виконуються на сімейних та масових святах, гуляннях, є невід'ємною часткою багатьох обрядів, ритуалів, звичаїв. У них виявляється менталітет українців, героїзм, волелюбність, оптимізм.

Зважаючи на стилістику побутових танців, їх можна розділити на 6 груп: метелиці, гопаки, козачки, коломийки (гуцулки, верховини), польки, кадрилі. Кожен з цих танців по своєму цікавий і захоплюючий, в кожному виражається характерна саме для нього манера виконання.

У сучасній початковій школі звертається увага на організацію навчально-виховного процесу через використання імітаційних, рольових ігор. Важливу роль в цій організації відіграють сюжетні танці.

В українській хореографії є чимало танців, які мають одну назву, але відносяться до різних жанрів: «Шевчики», «Ковалі», «Льонок» — водночас хороводи і сюжетні танці.

Різниця ж між ними в тому, що у хороводі зазвичай дія супроводжується точно за текстом поетичним і пантомімою нескладними рухами, позаяк це пов'язано із піснею, яку самі ж танцюристи й виконують.

Сюжетний танець — якісно новий, безперечно, вищий щабель розвитку хореографічного мистецтва.

Сюжетні народні танці бувають: трудові — з атрибутикою та без неї; танці, в яких відтворюються явища природи, характер, поведінка, темперамент домашніх звірів, тварин, птахів, трудові процеси з використанням знарядь, засобів виробництва; танці, в яких відображаються сімейний побут, громадське життя, чітко окреслюється характер людини у взаєминах, стосунках з довкіллям (ліричні, жартівливі), героїчні. Наприклад: МАК. Трансформований з однойменного хороводу. Текст красномовно розповідає про хореографічну дію за рухами, якими вона супроводжується. Отже, у танці беруть участь дівчата чи діти та соліст (солістка), який перебуває у центрі замкненого кола чи півкола.

Мак, мак, моя маковочка,
Золотая головочка!
Станьте ви, дівки,
В червоний мак.

Дівчата танцюють навколо соліста і ведуть з ним діалог, відтворюючи в повторі дію соліста.

— Козачок, чи посіяв ти мачок?
— Посіяв.
— Козачок, чи посходив мачок?

прополють мак, уявляють макове цвітіння тощо і,
Мак, мак, моя маковочка,
Золотая головочка!

Та станем ми мак
Трусить — колотить.

Від цих слів виконавці в буквальному розумінні трусять соліста, який ніби пручається, виривається, поки не розірве рук і не втече — місце займає інший.

Веселим і енергійним для школярів є танець **«Косарі»** — масовий чоловічий танок.

Учні початкової школи дуже люблять імітувати своїх домашніх улюбленців: котів, собак, папуг, мишей та ін. І вчителям це варто використовувати. Можна почати з простого наслідування учнем тваринки, далі поступово включати в процес музичний супровід, ретельно підібраний вчителем і узгоджений з учнями. Назбиравши кілька образів тварин і мелодій до них можна експериментувати: на уроці чи під час перерви викликати насередину класу кількох учнів, задавши кожному свою тваринку, і включати по черзі музику, щоб діти, які вийшли, вгадували в ній свого улюбленця, відтворюючи його. Це також можна провести й з усім класом, розділивши його на групки і давши кожній по одному характеру тваринки. Це сприятиме розвитку уяви, пам'яті (пригадати, як поводить себе, ходить та чи ін. тваринка), мислення, уваги (сконцентровуватися на завданні, на почутій музиці), розвитку різних груп м'язів, музичного слуху, темпоритмічності. З простого наслідування учнями тваринки з часом можна зробити танець, а далі й цілу танцювальну виставу.

Основними ознаками розумового стомлення є зниження уваги, погіршення засвоєння навчального матеріалу, збільшення кількості помилок під час виконання завдань, випадків порушення дисципліни (відволікання від навчальної роботи, неспокій, розмови). Поряд з цим зростає і м'язова втома, що призводить до порушень постави — голова нахиляється все нижче, плечі опускаються, спина сутулюється, учень лягає грудьми на парту або перекошує тулуб убік. Учитель у цей час повинен бути особливо спостережливим, щоб вчасно виявити ці ознаки і провести ритмічну паузу, переключаючи цим самим увагу учнів на іншу роботу і відновлюючи працездатність дітей [6,43].

Ритмічну гімнастику проводять у класній кімнаті під час уроку при відкритих вікнах, що забезпечує приплив чистого повітря.

Ефективність активного відпочинку залежить від того, наскільки характер вправ, обсяг фізіологічного впливу, темпу виконання вправ і чергування перерв упродовж дня відповідають характерові виконуваної роботи і складу учнів. Головне — правильно дібрати необхідну для ритмічної гімнастики методичну літературу. Рекомендуємо використовувати вправи на потягування, розслаблення м'язів, швидке присідання, ходьбу і стрибки на місці. Можна проводити такі фізкультурні паузи (ритмічна гімнастика), які для школярів є водночас цікавими й пізнавальними. Наведемо приклад деяких із них:

«Український танок»

Ми почнемо танцювати
Руки на поясі, навприсід.
Український наш танок.
Праве плече вперед, навприсід, ліве плече вперед, навприсід.
Ліву ніжку ми поставим
Ліву ногу вперед на п'ятку, назад на носок.
Хутко з п'ятки на носок.
Потім праву ніжку ставим
Праву ногу вперед на п'ятку, назад на носок.
Знову з п'ятки на носок
Навприсід уліво, вправо
Навприсід, з поворотом тулуба і підняттям рук (почергово).
Повернемося разок.
Руки перед грудьми.
Руки ми розводимо
Руки розвести в сторони.
І швиденько зводимо
Український наш танок.

Одною з найбільш поширених у гірських регіонах Західної України є «Коломийка», яка трансформувалася з синкретичного жанру-хороводу. Про це свідчать нинішні коломийки — пісні, коломийки — танці, коломийки — інструментальні п'єси. Дуже часто ці складові компоненти поєднуються. Побутує на Гуцульщині, Буковині, Закарпатті. Народ персоніфікував образ коломийки. З нею засівають поле, вона піднімається до чабанів у гори. Як дорогий скарб передаються з покоління в покоління коломийки:

Гей, нема на світі краще, як в руській країні;
Так миленько і красенько в нашій полонині.

Діти зустрічаються з коломийкою на уроках читання, де можна їх вивчати як з певним «загальноприйнятим», так і коломийковим наголосом. Варто також час від часу використовувати аудіозаписи коломийок на уроці під час

ритмічних хвилинок, пропонуючи учням створювати свої тексти. Це сприятиме розвитку творчості, вмінню говорити речитативом, ритмічності.

Вправи, включені у комплекси, повинні бути простими, різноманітними, цікавими, динамічними, відповідати віковим особливостям учнів, бути їм добре відомими. Ці вправи мають охоплювати основні групи м'язів, сприяти підвищенню обміну речовин, кровообігу, а отже запобігати перевтомі. Вправи до кожного уроку необхідно добирати таким чином, щоб комплекси для фізкультурних пауз поступово ускладнювалися.

Усі вправи доцільно варіювати, частіше вводити нові, щоб зацікавлювати учнів і викликати у них бажання їх виконувати.

У результаті систематичного проведення ритмічної гімнастики підвищується культура рухів учнів — вони стають більш координованими, чіткішими, економними, спритними. Перед їх проведенням треба стежити, щоб учні попустили комірці й пояси і щоб одяг не заважав їм виконувати вправи.

Вправи, що входять до ритмічних пауз, добирають з урахуванням характеру навчальних занять на уроках. Наприклад, після письмової роботи можна виконати пальчикову гімнастику, вільне струшування плечима й кистями опущених рук, при цьому ритмічно промовляючи вірша чи співаючи пісню. Так діти відпочивають, задовольняють потребу в русі, в говорінні, виробляють відчуття ритму і музичний слух. Після тривалого сидіння за партою доцільно виконати рухи, що виправляють спину (потягування), з глибоким диханням через ніс, ритмічне тупання ногами (розкупорює застій крові в судинах), плескання в долоні, наслідування тварин та інші. Якщо учні тривалий час виконували завдання з розумовим навантаженням, варто виконати як психогімнастичні вправи, так і вправи під супровід музики. Вони сприяють переключенню діяльності з розумової на фізичну, що розслаблює дитину, дає такий необхідний розряд на занятті й допомагає відновити сили й інтерес до подальшої розумової діяльності [6].

Важко переоцінити значення музичних ігор та забав у справі формування фізично здорового, етично стійкого та інтелектуально розвинутого майбутнього члена суспільства. У процесі ігор музично-ритмічно характеру в дітей виробляються такі особистісні якості, як гуманність, допитливість, ініціативність, справедливість, як національно-громадянська свідомість і самосвідомість, патріотизм, співчутливість, доброзичливість, товариськість, волелюбність, сумлінність, відповідальність, демократичність, толерантність, гідність, діловитість, чесність, порядність та інші. В іграх проявляються риси характеру та вольові якості, ідейні прагнення, моральні переконання. Все це в комплексі визначає поведінку дитини, її ставлення до навколишнього середовища і пошану до всього прекрасного.

Висновки. Названі вище елементи хореографічної діяльності можна використовувати як по одному, так і в комплексі, не забуваючи про мету їх виконання й роль у навчально-виховному процесі початкової школи. Застосування цих засобів важливе й доцільне на уроках, перервах, у позакласній виховній роботі. Так, під час проведення занять з музики, «Я і Україна» чи всього навчального дня під назвою «Традиції нашої весни», «Прийшло Купало» і подібних можна використовувати комплексні вправи, поєднані з проведенням між уроками хороводів чи ігор-забав. Така сукупність — навчального матеріалу і відпочинкового організованого вчителем дозвілля — дасть хороший результат, оскільки те, що говорить вчитель з дітьми на уроці, підкріплюється ще й практичним засвоєнням. Це значно глибше прививає любов до рідних звичаїв і традицій через фольклор, збагачує учня морально, культурно, розвиває фізично й розумово.

1. Бондаренко Л.А. Ритміка і танець у 1-4 класах загальноосвітньої школи. — К.: Муз. Україна, 1989. — 232 с.
2. Ветлугіна Н.О. Музичний розвиток дитини. — К.: Муз. Україна, 1978. — 255 с.
3. Верховинець В.М. Весняночка (ігри з піснями для дітей дошкільного віку та молодших школярів; 5-те видання). — К.: Музична Україна, 1989. — 345 с.
4. Воропай О. Звичаї нашого народу. — Т. 1. — К.: Оберіг, 1991. — 449 с.
5. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: В 6 томах / Под ред. М.И. Кондакова. — АПН СССР. — М.: Педагогика, 1988. — Т.3. — С. 171-241.
6. Фізкультхвилинки в початковій школі. 2-ге вид./ Упор.: Решетука Т.В., Ухіна Т.Б., Лабашук О.В. — Тернопіль: Мандрівець, 2008. — 128 с.

Лариса Наконечна,

кандидат філологічних наук,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Larysa Nakonechna,

candidate of philological science, assistant,
Precarpathian National University
name after Vasil Stefaniuk

УДК 372.46:81'282

ФОРМУВАННЯ ЛІТЕРАТУРНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ГОВІРОК ГУЦУЛЬЩИНИ

TO THE PROBLEM OF THE FORMATION OF THE LITERARY SPEECH IN PUPILS OF PRIMARY SCHOOL IN THE CONDITION OF GUZUL DIALEKT

The article deals with the teaching of the literary language at a primary school in the condition of the region dialect's influence. The main types of violations of literary language norms by Hutsulshchyna' pupils has been studied in the article.

Key words: literary language, dialect, Hutsulshchyna, primary school.

Постановка проблеми. Один з основних напрямів роботи сучасної школи, і зокрема початкової її ланки, — сприяти «безболісній» адаптації дитини в суспільстві, яке щораз активніше ставить нові завдання перед особою й вимагає відповідного поступу в її розвитку, постійного вдосконалення інтелектуальних можливостей, розширення кола спілкування. Реалізація цього завдання відбувається, перш за все, через формування навичок усного і писемного мовлення школярів, умінь чітко і правильно висловлювати свою думку, передавати різного роду інформацію.

З умов полідіалектного мовного середовища, яке характерне для України, вагомим фактором порозуміння є саме літературна мова, а досконале володіння нормами літературної мови — беззаперечний показник освіченості й грамотності людини, один із засобів «виходу» за межі свого говіркового середовища, реалізації власних можливостей (у нашому випадку) на всеукраїнському рівні.

На необхідності врахування говіркового фону при вивченні літературної мови неодноразово наголошували у своїх працях К. Д. Ушинський, М. Т. Доленко, С. Х. Чавдаров, Л. М. Симоненкова, О. А. Дорошенко, О. М. Євтушок. Однак у методиці викладання української мови ця проблема залишається ваговою і сьогодні. Адже кожен з місцевих діалектів по-різному співвідноситься з літературною мовою, це зумовлює необхідність встановлення збігів та розбіжностей між нормами певного діалекту й літературної мови, з'ясування типових помилок в усному і писемному літературному мовленні школярів, спричинених саме впливом місцевої говірки, вироблення ефективних прийомів їх подолання.

Завдання цієї статті — з'ясувати особливості засвоєння молодшими школярами норм літературної мови в умовах виразного діалектного оточення, розглянути найістотніші випадки відхилень від літературної норми, зумовлені говірками Гуцульщини.

Початкова школа нерідко покликана бути першою ланкою зв'язку між двома мовними пластами, один з яких (місцева говірка) є рідним, добре зрозумілим для дитини, таким, яким вона вільно, невимушено оволодіває змалку, а інший (літературна мова) — дещо «чужим», іноді не зовсім зрозумілим, засвоєння якого потребує певних мисленнєвих зусиль.

Дитина, котра виросла у виразному діалектному оточенні, іноді ще у дошкільний період, але частіше вже у школі стикається з більш чи менш вираженим протиріччям: мова батьків, родичів, односельців, з одного боку, і мова вчителя, книжок — з іншого. Яка з них правильна, та, яку чує повсюдно і змалечку, чи мова авторитетного вчителя? І саме педагог, дохідливо розтлумачуючи значення кожної з мов (точніше, варіантів національної мови), тактовно вказуючи на подібність і відмінність між ними, повинен не допустити зневажливого ставлення до жодної з них і допомогти дитині зрозуміти, що «без народних говорів літературна мова пересихає, як річка без живлющих джерел» [3, с.3]. Провідне завдання вчителя в цьому випадку — не занижуючи ролі місцевої говірки, вихову-

ючи повагу до самотності малої батьківщини, до її культурних надбань, допомогти дітям усвідомити значення літературної мови для їхнього духовного зростання, сприяти успішному засвоєнню літературної норми.

Безумовно, для прищеплення справжньої поваги та любові до слова, діалектного і літературного, вчитель сам повинен мати ґрунтовні знання як із сучасної літературної мови, з основ культури мовлення, так і з діалектології, вільно диференціювати літературні й нелітературні варіанти, помічати їх у потоці мовлення. Недаремно досвідчені педагоги схиляються до думки, що «потрібно розпочинати педагогічну роботу кожному вчителю-початківцю з ознайомлення з місцевою говіркою, визначення функціональної активності її елементів у мові батьків, населення і самих учнів для правильної орієнтації навчальної роботи» [4, с. 19]. Так, учителям, які працюють у місцевості з вираженим говірковим фоном, О. А. Дорошенко радить створити своєрідний посібник із зафіксованими орфоепічними, фонетичними, лексичними, морфологічними відхиленнями від літературної норми. Адже «врахування особливостей місцевого говору при викладанні української мови в школі — необхідна умова успішної роботи вчителя над піднесенням культури усної і писемної мови учнів» [1, с.5].

Важливо, щоб учитель у процесі навчання літературної мови для порівняння залучав різноманітний місцевий мовний матеріал. Це сприяє не тільки усвідомленому засвоєнню літературної норми та виробленню в учнів навичок аналізу, зіставлення, але й сприйняттю культури рідного краю як невід'ємної складової національної культури України, формуванню гармонійного світовідчуття дитини.

Вважаємо недоцільним кваліфікувати діалектні нелітературні варіанти як неправильні, оскільки вони є нормативними, а отже, правильними на рівні окремої говірки чи всього наріччя. Те, що вони фонетично, лексично чи граматично не збігаються з літературним варіантом, не свідчить про їх неправильність.

Аналіз усного мовлення молодших школярів гірських районів Прикарпаття і Рахівщини, а також їхніх творчих письмових робіт, які є результатом невимушеного, некерованого мовлення, дає змогу встановити низку проблемних моментів, що виникають при опануванні літературної мови і мають діалектне підґрунтя. Вони виявляються при вивченні всіх структурних рівнів мови, але найбільш послідовно, як засвідчують спостереження, — при засвоєнні норм орфоепії, акцентології, лексики та морфології. Ці з позицій літературної норми діалектні помилки є досить стійкими, оскільки характерні здебільшого для всіх мовців з оточення школяра і сприймаються ними як нормативні в усіх мовленнєвих ситуаціях. У зв'язку з цим роботу над засвоєнням літературної мови у початковій школі необхідно проводити постійно (не тільки на уроках читання і письма), оскільки саме в цей шкільний період закладається основа для наступного, більш свідомого оволодіння літературною нормою. Таку роботу варто розпочинати ще в добулварний період, поступово вводячи елементи літературної вимови, лексики, нормативного наголошування слів. Важливо, щоб учні завжди чули літературне мовлення вчителя, привчалися сприймати на слух нетрадиційні для них словоформи і фонетичне оформлення відомих їм слів.

Вважаємо, що при плануванні навчального матеріалу не можна не брати до уваги говірковий словниковий запас школярів, варто диференціювати його за темами і за рівнем наближеності до літературного варіанту. Адже, як зазначають вчителі-практики, найлегше коректуванню піддаються діалектні елементи, що найбільш віддалені від літературної мови.

На допомогу вчителям гірських шкіл Прикарпаття і Рахівщини подаємо низку типових порушень літературної норми, які, мають діалектну основу і виявляються через усне мовлення у неправильному написанні слів:

Фонетика

- ствердіння кінцевого [тґ] в особових формах дієслова: *робит, любить, кажут, кличут, дивитси, здається*;
- ствердіння [нґ] у прикметниках з м'якою основою: *давна, сине, ранний, верхний, літною, синої*;
- ствердіння [цґ] в кінці слова і перед голосними **а, у**: *на працу, працюю, на лавици, на палици, на лици, цу (цю)*;
- ствердіння [сґ] у суфіксі -ськ: *гірський, сільський, пасовиско*;
- оглушення дзвінкого звука в кінці та середині слова: *сат (сад), рас (раз), дуп (дуб), росповів, дорішка*;
- пом'якшення шиплячих приголосних: *чічка, Парасочька, чюти, пальчік, вчєра, їжєчьок, зачьєне, свіжя, сонєчько, пшеничька*;
- пом'якшення [р] в середині і в кінці слова: *верьх, типерь*;
- відсутність протетичного [г]: *осьмеро, острый, озміт*;
- використання [ш] замість [шч] (графічно щ), як правило, з відповідним пом'якшенням шиплячого: *шєсте (щастя), шо, шьо (що), шош (щось), ше, шє (ще), дошь (дош)*;
- вживання [и] замість [е]: *міні, до грудий, ни лишит, нима*;
- вживання [е] замість [а] після м'яких чи пом'якшених приголосних: *ножинєта, ручинєта*.

Наголошування

- наголошування особових форм дієслова: *стґю, стґоїть, сґиджу (сґижу), сґидимо, сґидите, бґєру, бґєрєш, бґєруть, дґали, взґяли, кґажу, пґишу, рґоблю (рґоб'ю), дзвґоню, нґєсла, нґєсли*;
- наголошування займенників: *твґоя, тґвої, твґю, твґоїх мґоя, свґоя* і т. п.;
- наголошування іменників: *пґодушка, пґотік, множинні форми: зошґєта, коровґи, трактґори*.

Морфологія

- в іменниках I відміни, займенниках та числівниках в орудному відмінку закінчення -ов, -ев замість нормативного -ою, -ею: *за мовов, смереков, за границьов, осіньов, зо мнов, другов*;
- закінчення -і замість -ій у прикметниках давального та місцевого відмінків однини жіночого роду: *у нові школі, малі дитині, на високі сосні*;
- суфікс -іщ- замість -іш- у формах вищого та найвищого ступенів порівняння прикметників: *біліщий, веселіщий, старіщий*;
- усічення особового закінчення дієслів 1-ї особи множини теперішнього часу: *робим* (робимо), *ходим*, *носим*;
- випадання -ть в закінченнях 3-ї особи однини дієслів теперішнього і майбутнього часу: *граїси* (грається), *боєси* (боїться), *калатаєси* (калатається), *націлюєси* (націлюється), *насмакуєси* (насмакується), *розплачєси* (розплачється);
- використання форми інфінітива з основою на -ч замість нормативного -к(ти), -г(ти): *печи, втечи, бічи*;
- підміна закінчення -ить, -їть у формі 2-ї особи однини дієслів II дієвідміни особовими закінченнями дієслів I дієвідміни: *ходе, носе, робе, баче*;
- вживання дієслова майбутнього часу недоконаного виду у формі, утвореній поєднанням інфінітива та особової форми дієслова *мати* у препозиції: *му мати* (матиму), *меш бічи* (бігтимеш), *ме держети* (держатиме), *мемо писати* (писатимемо), *мете їсти* (їстимете) *мут боліти* (болітимуть).

Лексика

- *танджир* — тарілка, *кацур, катран, рамат* — рушник, *ґачі* — штани, *лопта* — м'яч, *ровер, біціґлі* — велосипед, *фіра* — віз, *ґомба* — гудзик, *ташка* — сумка, *цуря, ряндя, лудина* — одяг, *чічка, косиця* — квітка, *жалива, жилива* — кропива, *биндек* — джміль, *мачька* — кішка, *котюга* — собака, *звірак* — вовк, *смага* — грим, *твар* — обличчя, *дъидя* — батько, *стариня* — родичі, *нанашка* — хрещена мати, *нанашко* — хрещений батько, *філин* — хрещений син, *тьимувати* — пам'ятати, *кілки* — скільки, *тогда* — тоді, *доків* — доки, *дотів* — доти, *відтів* — відтоді, *аби* — щоб, *ніч* — нічого, *відей, відав* — мабуть, *бих* (частка *би*, *бих засмієласи*), *кождий* — кожний.

Висновки. Ми спинилися лише на деяких аспектах вивчення мовлення молодших школярів Карпатського регіону. Однак вважаємо очевидною необхідність глибокого опрацювання порушеної проблеми, вироблення ефективних механізмів її вирішення. Адже, як засвідчує аналіз, загалом порушення норми в усному та писемному літературному мовленні молодших школярів — перш за все віддзеркалення ознак місцевої говірки. У зв'язку з цим вважаємо обов'язковим урахування говіркових особливостей при опрацюванні всього мовного матеріалу, який опановують молодші школярі — як норм орфоєпії та наголошування, так і правил орфографії, слововживання та словозміни.

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. — К.: Вища школа, 1980. — 246 с.
2. Гуцульські говірки. Короткий словник. — Львів, 1997. — 232 с.
3. Євтушок О. М. Про стан і деякі аспекти вивчення діалектної лексики // Українська мова і література в школі. — 1992. — № 2. — С. 3-5.
4. Дорошенко О. А. Робота вчителя-словесника в умовах місцевої говірки // Українська мова і література в школі. — 1991. — № 12. — С. 18-22.
5. Симоненкова Л. М. Вивчення фонетики і морфології в умовах місцевих говорів. — К.: Рад. школа, 1981. — 134 с.

Галина Русин,

кандидат педагогічних наук,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Halyna Rusyn,

Candidate of Pedagogics,
Chair of Theory and Methods
of Elementary Education,
the Precarpathian National University
named after Vasyl Stefanyk

УДК 392.3:37.034(477.8)

РОДИННІ ТРУДОВІ ТРАДИЦІЇ ГОРЯН І ЇХ ВПЛИВ НА МОРАЛЬНО-ДУХОВНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

FAMILY AND WORKING TRADITIONS OF THE MOUNTAIN DWELLERS AND ITS INFLUENCE ON MORAL AND SPIRITUAL UPBRINGING OF THE YOUNG

The article deals with the role of family and working traditions of ethnic group of Hutsuls (Iemky) and its influence on young generation up-bringing and their moral and spiritual formation.

Key-words: traditions, Iemky's family traditions, family, family pedagogy, ethnopedagogy.

Актуальність проблеми. Україна належить до багатонаціональних держав, і має надзвичайно багату, колоритну національну культуру. Цим вона завдячує різноманітним етнографічним групам, що проживають на її території: поляни, слобожани, волиняни, поліщуки, подільяни, покутяни [9, с.56-71]. Кожний з цих етносів характеризується певними побутовими, світоглядними і культурними особливостями, поглядами, звичаями і традиціями, що разом в сукупності збагачують самобутність української нації. Сьогодні є чимало наукових досліджень, які стосуються різноманітних етнічних груп, особливостей їхнього побуту, мистецтва, виховання, культури загалом. Це зумовлено тим, що «пізнання народу з його мовою, звичаями, віруваннями і поглядами вчить нас заразом любити його міццю і працювати для нього дієво і раціонально» [1, с.94].

І хоча тривала життєдіяльність етнічних груп зумовила певну трансформацію традиційних етнопедагогічних ідей, водночас вони залишаються тією базою, на якій вибудовується сучасна українська науково-педагогічна система.

У «Концепції українського національного виховання учнів загальноосвітньої школи в умовах Прикарпаття», розробленій Р.Скульським та М.Стельмаховичем, зазначається, що крім спільних для всієї Української держави, виховних традицій кожен її регіон має також певні особливості. Серед них автори «Концепції» називають народні художні ремесла і промисли як важливі елементи народної педагогіки, громадської і родинно-побутової культури, трудової і художньої діяльності; народно-побутові та релігійні традиції.

У дослідженні В.Лисак «Педагогічні аспекти народного календаря бойків та його використання у сучасній школі» [5] репрезентується багатий етнічний, науковий та емпіричний матеріал народного календаря цієї етнічної групи, подаються й обґрунтовуються науково-методичні засади використання народно-педагогічного досвіду у вихованні молоді.

Практичного втілення у базовий компонент національної освіти набув регіональний варіант змісту, що позитивно впливає на розвиток молодого покоління. Сьогодні створено низку регіональних програм з народознавства (С.Жупанин, В.Цимбалюк, І.Пилипів), засадничі положення регіональної школи Гуцульщини розроблені П.Лосюком. Автором формулюються теоретико-методологічні положення щодо змісту шкільного гуцульщинознавства, пропонуються методико-педагогічні засоби його використання у загальноосвітніх навчальних закладах та у навчально-виховному процесі вищої педагогічної школи [6].

Р.Скульським запропоновано «Концепцію української школи Прикарпаття», в якій розкриваються основні завдання цього типу навчальних закладів, визначаються принципи організації, зміст, форми і методи їх реалізації, в основі яких ідеї народної педагогіки цього краю [10].

У Національній доктрині розвитку освіти, акцентується увага на тому, що система освіти має забезпечувати «збереження й продовження української культурно-історичної традиції, виховання шанобливого ставлення до державних святинь, української мови і культури» [8].

Основною скарбницею народних педагогічних ідей і поглядів є усталені в національному середовищі звичаї, традиції, обряди, які одночасно «виступають як результат виховних зусиль народу протягом багатьох віків і як незамінний виховний засіб. Через систему традицій кожний народ відтворює себе, свою духовну культуру» [3, с. 72].

Для розуміння педагогічної суті народних традицій важливе значення мають дослідження Є.Сявавко, Т.Мацейків, Н.Мойсеюк, В.Скутіної.

Мета даної статті — на основі аналізу останніх наукових досліджень та існуючих публікацій з даної проблеми, законодавчої бази розкрити значення родинних трудових традицій та їх вплив на морально-духовне виховання молоді в лемківському етнокультурному середовищі.

Загальновідомо, що сім'я — первинний осередок народу, нації, держави. Від рівня її духовної культури залежить вихованість майбутніх поколінь, адже саме у родинному колі відбувається формування і розвиток дитини, її підготовка до майбутнього життя. В сім'ї здійснюються початки трудового, морального, духовного, естетичного, патріотичного виховання зростаючої особистості. Поведінка батьків, інших членів сім'ї є першим прикладом для наслідування.

Серцевиною народної виховної практики є родинні виховні традиції. Це об'єктивне соціально-педагогічне явище, спосіб акумуляції та передачі наступним поколінням знань про родину, її духовно-моральні цінності та ідеали, джерело інтелектуального та морально-етичного формування особистості, основний механізм стабілізації стосунків у сім'ї та родині. Родинні виховні традиції вироблялися протягом усієї історії розвитку українського етносу, формуючи його менталітет. Вони увібрали в себе різні аспекти життя, побуту, трудової діяльності родини, потребу в людському спілкуванні, совість, гідність, почуття спорідненості, добра і доброзичливості. Родинні традиції втілюють «особливості виховних традицій українців і народів, що проживають серед них, а також передові надбання світової педагогічної думки» [11].

На значущість родинних цінностей у вихованні молодого покоління вказували А.Дістервег, Й.Песталоцці, Я.Коменський, І.Огієнко, С. Русова, А.Макаренко, І.Стешенко, В.Сухомлинський.

В останні десятиріччя питання використання етнопедагогіки у формуванні та розвитку особистості дитини набули висвітлення в історико-педагогічних працях П.Ігнатенка, В.Костіва, В.Коротеевої, Ю.Руденка, З.Сергійчука, Р.Скульського, Б.Ступарика, Г.Сутріної, В.Струманського та ін.

На певному етапі виникає об'єктивна потреба закріпити і передати наступним поколінням знайдені емпірично й перевірені на практиці знання про природу, оптимальні форми взаємовідносин із нею. Сукупність соціальних орієнтацій, цінностей, норм і правил поведінки в природі акумулювались і закріплювались у народних природознавчих традиціях і через засоби народної педагогіки, зокрема: народний календар, усну народну творчість, обряди, свята, ігри, іграшки тощо, які передавались від покоління до покоління.

Родинно-трудова традиція виступає скарбницею морально-трудового досвіду родини, способів підготовки дітей до самостійного трудового життя. В їх основі — усвідомлення потреби в праці. Споконвіку родина була тим соціальним осередком, в якому кожен мав певні обов'язки, відповідав за якість своєї праці перед членами родини і громадою. До родинно-трудова традицій належить, насамперед, залучення дітей до хатніх і господарських робіт. Традиції майстрів і трудових династій розвивали в молодого покоління старанність, наполегливість, комунікабельність, відповідальність, передбачали засвоєння рис національного характеру. Значна роль у розвитку культурно-творчих здібностей зростаючої особистості традиційно надавалась творам народного мистецтва. Спілкування з ними, долучення до процесу виготовлення художніх виробів, уміння створювати і розуміти їх зміст виступало дієвою передумовою загального культурного розвитку дитини, виховання в неї моральних засад, поваги до праці.

Широким спектром змісту характеризуються родинно-мистецькі традиції. До них належать музичні, образотворчі, декоративно-ужиткові, фольклорні їх різновиди. У цих традиціях відображено естетичний колорит побуту, гарну поведінку, доброзичливе ставлення до людей, уміння виготовляти корисні речі. Вони «передають з минулого в майбутнє усталені століттями форми, ідеї, образи, теми, формують кодекс народної етики та естетики, а цим самим сприяють вихованню гармонійної і багатогранної особистості» [7].

Однією з найменш досліджених з-поміж етнографічних груп до цього часу залишаються лемки. В силу історичних подій вони залишилися без своєї предвільної батьківщини, примусово переселені з прадідівських земель, та традиції лемківської етнопедагогіки, розвитку і багатства обрядового календаря, звичаїв і ремесел становлять значний інтерес для педагогічної науки навчання й виховання молодших поколінь.

Дослідник О.Торонський у своїй праці «Русини-лемки» так описує горянина, що за своїм характером — спокійний, виважений, миролюбний, поціновує своє коріння, традиції, звичаї, зміцнює свою віру, в церкві знаходить силу і життєву мудрість, які потім впроваджує у родинне виховання. Релігійність виступає головним засобом виховання у дітей моральних якостей [13, с. 15].

Лемки сповідують християнську етику і мораль, яка концентрує в собі найвищі цінності європейської цивілізації. Це сприяє їх органічному включенню у загальноєвропейську культуру. Звернення до Бога відображено в лемківських колискових піснях:

Люляй, же мі люляй, Пан Біг тебе приспит,
Син Божий тя збудит, бо дітину любить.
Усни же мі, сину, хоц єдну годину,
Усни же мі зо дві, даст ти Пан Біг добрі [12, с. 120].

Лемківська сім'я свято вірить в те, що повноцінне формування особистості дитини може відбутися тільки при наявності у неї моральних імперативів та основ християнської етики. Тому богоугодно вважається та людина,

яка працює в Його славу, а не ледарцює, користуючись дарами Господніми. Розпочинаючи будь-яку справу, обов'язково просять Божого благословіння:

Боже, допомож добре посадити

І щасливо вибрати [12].

У цьому контексті варто згадати Г.Ващенка, який, досліджуючи народні традиції українського народу, дійшов висновку, що «людина завжди прагне до єдності з Абсолютом». Тому основними рисами традиційного ідеалу людини є «тверда віра в Бога і відданість їй, надія на Бога, його піклування, пошана до старших і батьків» [2, с.122-124].

Це повною мірою відповідає і релігійним поглядам лемків. Упродовж віків у лемківській родині дотримувалися традиційно-християнського підходу до системи виховання дітей, який ґрунтується на визнанні Вищого Авторитету та на вірі в ідеали добра. Духовні закони для лемків — це закони життя, моралі, етики. В сім'ї релігія є елементом щоденного життя. У вихованні дітей важливу роль відіграють сімейні цінності (знання свого роду, повага до рідної домівки, батьківського слова, авторитет старших). Християнська мораль, яку сповідує лемківська сім'я, вчить бути чесними, доброзичливими, людяними.

В основі традиційного родинного виховання лемків є праця як мірило духовних і фізичних якостей людини. Мати, співаючи дитині колискову пісню, привчає її не цуратися праці. Веселі дитячі пісеньки та народні казки, дійові особи яких за сумлінну працю одержують винагороду, не тільки художньо-естетично виховують, а й спонукають дитину до трудової діяльності. Аналогічну функцію виконують ігри, пов'язані з сімейним побутом. За сумлінно виконане доручення батьки не забувають похвалити дитину, щоб вона усвідомлювала важливість свого хай і невеликого, але незамінного внеску в спільний добробут. Головне в трудовому вихованні — розвинути в дітей свідоме ставлення до праці, нетерпимість до ледарства, байдкування. Водночас виховується культура праці: вміння правильно виконувати роботу, планувати її тощо.

В усній народній творчості (прислів'ях і приказках) висловлюється поцінування працелюбності як духовно-морального надбання людини й засуджується лінивість, неробство: «Лінивому і святий Миколай не допоможе».

«Хто рано встає, той ся не кає — тому Пан Біг допомагає»,

«Як пошієш — то од Бога Сподієш»,

«Сіяти, орати і в Бога просити, аби Бог дав щасливо зібрати»,

«Где господар добри робит — тому земля буйно родит»,

«В літі дорожша минута, як в зимі година» [4, с.43].

Розглядаючи працю як внутрішню потребу людини, засадниче положення її буття, лемки відводять праці провідну роль у процесі ранньої соціалізації дитини, спрямовуючи зусилля на засвоєння нею досвіду ведення господарства, набуття трудових умінь і навичок, засвоєння трудових звичаїв і традицій роду. Зміст і характер праці в лемківській родині зумовлюється потребами й умовами соціально-економічного життя, тому трудове виховання здійснюється шляхом безпосереднього залучення дітей до посильної трудової діяльності (враховуючи вікові особливості), надаючи важливого значення у цьому такому засобу, як приклад батьків. За давнім звичаєм батьки намагалися передати своїм дітям у спадок знання й досвід виготовлення предметів ужиткового мистецтва і цим плекалося в молоді не лише повагу до праці, а й потяг до прекрасного.

Окреме місце у трудовому сімейному вихованні лемків посідають національні ремесла, що синтезують в собі риси народної художньої творчості та секретів майстерності самого виробника. На сьогодні ми спостерігаємо зацікавлення впровадженням у навчально-виховний процес окремих навчань хлопчиків та дівчаток з прилучення їх до національних ремесел. (П.Лосюк. Гуцульщинознавство в українській національній школі.). Хлопці опановують ази архітектури (спорудження дерев'яних будівель), виготовлення меблів, посуду з природних матеріалів: столярство, теслярство, гончарство, лозоплетіння та різьбярство. Дівчата опановують навички: ткацтва, писанкарства, пошиття національного одягу, прядіння, плетіння, вишивання (різною технікою).

Висновки. Проведений нами аналіз родинних трудових традицій горян (лемків) дозволяє зробити висновок про їх значний виховний потенціал, що актуалізує звернення до цього народного досвіду не лише як до джерела осягнення педагогічної культури лемків, а й як ефективного засобу виховання молоді. Тому етнокультурне середовище горян має позитивний вплив на формування морально-духовних цінностей підростаючого покоління.

1. Багалій Д. Український мандрований філософ Г.Сковорода. — К.: Наук. думка, 1992. — С. 422-445.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал. — Полтава: Полтавський вісник, 1994. — 191 с.
3. Вишневецький О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. — Львів: Львівський обласний науково-методичний інститут освіти; Львівське обласне педагогічне товариство ім.Г.Ващенка, 1996. — 238 с.
4. Лемківський народний календар 1994 р. / За ред. І.Красовського. — Львів: Прут, 1993. — 96 с.
5. Лисак В.М. Педагогічні аспекти народного календаря бойків та його використання у сучасній школі: Автореф. дис. канд. пед. наук. — К., 1996. -29 с.
6. Лосюк П. Гуцульщинознавство в українській національній школі. — Косів: Писаний камінь, 2001. — 164 с.
7. Люрица Т.І. Формування громадянської культури особистості: Навч.-метод.посібник. — Кам'янець -Подільський, 2003. — 171 с.
8. Національна доктрина розвитку освіти України // Педагогічна газета. — 2001. — № 7. — С. 2-4.
9. Павлюк С.П., Горинь Г.Й., Кирчіва Р.Ф. Українське народознавство: Навч. посібник. — Львів: Фенікс, 1994. — 608 с.
10. Скульський Р.П. Концепція української школи Прикарпаття // Освіта. — 1990. — 20 листопада.
11. Семенов О. Родинні виховні традиції у професійній підготовці студентів педагогічних інститутів: Автореф. дис. канд. пед. наук. — К., 1996. — 24 с.
12. Соболевський М. Лемківські співанки. — К.: Веселка, 1967. — 320 с.
13. Торонський О. Русини — лемки // Додаток до Лемківського календаря 2000. — Львів, 2000. — 55 с.

Марія Геник,

кандидат педагогічних наук,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Maria Genyk,

Candidate of Pedagogy
Vasyl Stefanyk Precarpathian national university

Ганна Геник

вчитель Нижньо-Березівської ЗОШ I-II ступенів
Івано-Франківської обл.

Hanna Genyk

Teacher of Nyzhnyi-Bereziv
primary and secondary
comprehensive school
Ivano-Frankivsk region

УДК 37.034

**ВИКОРИСТАННЯ НАДБАНЬ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ
В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ГІРСЬКОЇ ШКОЛИ**

**THE USE OF FOLK PEDAGOGY GAINS IN THE EDUCATIONAL PROCESS
OF A MOUNTAINS-LOCATED SCHOOL**

The author points the specific feature of children moral upbringing of a mountains-located school; separates the main tasks of an educator in terms of pupils' formation of moral and ethnic principles. According to the results of the folk pedagogy gains the author analyses children's motivation in the process of their good behaviour.

Key-words: moral-ethic values, folk pedagogy, mountains-located school, educational process.

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство орієнтовано на демократизацію та гуманізацію всіх сфер суспільного життя, в тому числі й у галузі освіти. Відгуком на суспільний запит є спроба пошуку шляхів значного вдосконалення й інтенсифікації навчально-виховного процесу.

Проблема формування морально-етичних цінностей школярів засобами народної педагогіки завжди була й надалі залишається однією з найактуальніших в теорії і практиці виховання, що знайшла своє відображення в численних сучасних наукових публікаціях.

Деяко особливим є виховання дітей у гірській школі Українських Карпат. Мальовнича природа краю створює сприятливий ґрунт для творчості. Для жителів гірської місцевості характерними є багатогранне народне мистецтво, фольклор, що поєднується з тяжкою працею, оскільки тут склався своєрідний уклад життя. Неповторними є побут гірських жителів, звичаї, обряди, історія, художні промисли тощо, які слугують засобами формування та розвитку молодшої людини. Зокрема, морально-етичне виховання дітей характеризується тим, що цей регіон, як правило, глибоко релігійний, а в основі загальнолюдської моралі покладено християнські норми поведінки та духовні ідеали. Іншими словами, світські морально-етичні норми й заповіді християнського вчення за своїм змістом практично збігаються.

Мета статті полягає в тому, щоб розглянути засоби ефективного використання народної педагогіки для формування в учнів морально-етичних понять.

Основний зміст статті. Народознавство, охоплює різні аспекти української культури, в тому числі і народну мораль, яка в реальному житті втілюється у морально-етичні цінності.

Формуючись у процесі життєдіяльності народу, морально-етичні цінності відображають його позитивний досвід і надбання у сфері моралі, світогляду, орієнтують на моральні норми й принципи життя, закріплені у традиціях, звичаях, віруваннях, які підтримуються організацією та устроєм життя. Відображаючи потреби як окремої особистості, так і суспільства загалом морально-етичні цінності є вивіреними часом, носять загальноприйнятний характер і не змінюються під впливом приватних поглядів, інтересів і обставин.

Морально-етичні цінності визначають мотиви поведінки особистості та спрямованість її діяльності, тому важливо формувати у дітей здатність діяти відповідно до морально-етичних цінностей.

Таким чином, морально-етичні цінності ми розглядаємо як імперативні утворення, вироблені і сформовані впродовж усієї життєдіяльності українського народу, що носять неперехідний характер, зберігають наступність моральних вимог, виконують регулятивну функцію у взаємовідносинах людей і набувають особистісної значущості у результаті їх вибору та інтеріоризації особистістю у процесі виховання.

Морально-етичні цінності визначають мету виховання, основні етичні категорії та гуманістичні перспективи розвитку і саморозвитку особистості і є важливими критеріями оцінки у виборі життєвих цілей та засобів їх досягнення.

У різноманітних народних джерелах морально-етичні цінності зафіксовані у заповідях, порадах, настановах, які обґрунтовують необхідність дотримання моральних норм і принципів поведінки, визначають стратегію і тактику життя на прикладах народних героїв, виступають формою громадського впливу. Основними функціями морально-етичних цінностей є пізнавально-гуманістична, сенсо-імперативна та ціннісно-регулятивна. Усі морально-етичні цінності українського народу можна типізувати за ставленнями до себе (формування власного «Я-образу», самоідентифікація, у тому числі і національна, самоповага, почуття власної гідності); до оточуючих (повага до людей, правдивість, доброзичливість, турбота, готовність допомогти); до природного середовища (любов і бережливе ставлення до природи); до Батьківщини (любов до України, шанування традицій, звичаїв і культури українського народу); до навчально-трудова діяльності (дисциплінованість і відповідальність за результати своєї діяльності) [1, 6].

Наш погляд на вирішення проблеми використання формування морально-етичних цінностей школярів у процесі їх навчання здійснений під впливом актуальної, на наш погляд, ідеї української народної педагогіки. Її сутність полягає в тому, що традиційне виховання дитини в будь-якому аспекті завжди мало практичне спрямування, оскільки його кінцеві результати повинні були проявитися у певних діях вихованця (у його навчальній праці, ігровій діяльності, поведінці тощо). При цьому дії дітей, які заслуговували визнання та схвалення, в народі безспідставно називали уміннями, а процес їх формування — навчанням. Таке розуміння виховання виявляється в тому, що сформовані в учня особистісні якості визначають через уміння діяти (ставитись). Наприклад, підкреслюючи, що дитині владиве почуття поваги до батьків, про неї кажуть, що вона «вміє поважати батьків», що її «навчили поважати батьків» і т.п.

Навчання здійснюється не тільки через оволодіння школярами різнобічною пізнавальною інформацією, але й через формування їхніх поглядів і переконань, наукового світогляду тощо. У навчанні перш за все відбувається педагогічний вплив учителя на духовний світ учнів, а значить, цілеспрямоване формування їх особистісних цінностей [2, 9–10].

Одним із важливих принципів дидактики є «принцип виховання у навчанні», що знайшов своє обґрунтування у багатьох працях. Тому, як безспідставно вказують науковці, такий термін, як «позанавчальне виховання» взагалі не має права на використання. Розкриваючи логіку виховання, вчені (П.Ігнатенко, В.Поплужний, Н.Косарева та ін.) розглядають його у формі лійки, у якій «найширшу» її частину складають знання, трохи «вужчу» — почуття, а «найвужчу» — вчинки вихованця. Іншими словами, засвоєні вихованцем знання частково «переростають» в емоційні переживання, які у свою чергу спонукають до відповідних вчинків [3, 24].

З іншого боку, сама навчальна діяльність учня потребує актуалізації його інтелектуальних якостей, волі, терпіння, наполегливості тощо, які з часом зазнають певних якісних змін. Виховний потенціал змісту освіти сучасної початкової школи може бути істотно підвищений за рахунок використання у навчанні традиційних засобів української народної педагогіки, зокрема гуцульщинознавства. Серед них: народні пісні, прислів'я, приказки, анекдоти, загадки, казки, іграшки тощо.

В основі морально-етичних норм поведінки українського народу в великій мірі закладені принципи та ідеї християнської етики, якими керувалася традиційна родина у вихованні своїх дітей. У цьому її підтримувала школа і релігійна громада. Проте нині немає жодних підстав для нехтування Законом про свободу совісті та право людини на вибір тієї чи іншої релігії в якості основи для формування світогляду. Педагоги не можуть не рахуватися з тим, що переважна більшість школярів, особливо у Галичині, виховуються в сім'ях в релігійному дусі і, значить, на засадах християнської моралі. Тому, коли ми прагнемо до того, щоб дитина не жила за законами подвійної моралі (дома — християнської, а в школі — світської), як це було у минулому, теперішня школа повинна будувати систему духовно-морального виховання таким чином, щоб її зміст не суперечив тим ідеям, на яких ґрунтується виховання дитини в сім'ї, а також в умовах релігійної громади. Оптимальний варіант такої системи вбачаємо у народознавчому підході, тобто в такому варіанті, який ґрунтується на етнопедагогічній основі та властивих їй педагогічних засобах і способах впливу на дітей.

Вагомим пластом українського народознавства є релігієзнавство. Його елементи можуть бути предметом вивчення в межах будь-яких навчальних дисциплін. Так, приміром, ідеї морально-етичного виховання, що містять такі етнопедагогічні засоби, як приказки, казки, усмішки, легенди, притчі, можуть бути предметом осмислення та засвоєння в процесі ознайомлення учнів з українським фольклором. Елементи духовної музики, пісенної творчості, іконографії — у контексті вивчення відповідних навчальних предметів (музики, образотворчого

мистецтва і под.). Отже, українське народознавство поєднує в собі особистісні цінності, які є спільними для всіх людей, тобто вселюдськими, незалежно від їхнього ставлення до релігії.

З початком демократичних перетворень у загальноосвітніх школах Галичини введено предмет «Основи християнської моралі», який добре себе зарекомендував і ще раз підтвердив, що релігійне виховання не суперечить світському характеру школи та розглядається як складовий елемент національного виховання учнів. Кілька останніх років у школах західної України читається предмет «Християнська етика», мета якого полягає у «формувати особи школяра на засадах християнської моралі, плеканні у нього людяності, милосердя, чесності, виховання духовно багатой особистості, яка б усвідомлювала свою відповідальність перед Богом, батьківщиною, народом» [4, 4].

За змістом християнських заповідей біблійського вчення легко визначити коло морально-духовних обов'язків кожної людини, основні напрямки праведного, порядного життя на землі, усвідомити проблему «пробудження совісті» в людських душах, облаштування світу на засадах миру та любові, співпраці всіх народів і націй [4, 83]. Захоплюючими для учнів є притчі та легенди релігійного спрямування, які легкі для запам'ятовування і водночас містять глибоку виховну ідею.

Багатий фольклор жителів гірської місцевості дає широкі можливості для розвитку морально-етичних понять в учнів, а зокрема, патріотизму, любові до рідного слова, до рідної пісні, до історії рідного краю.

Висновки. Ми дуже часто розшукуємо для досягнення якоїсь мети «не наших», «чужих» засобів, думаючи, що вони найкращі, лише тому, що «не наші», забуваючи при цьому, що своя сорочка ближча до власного тіла, а особливо, коли цим тілом є душа дитини. Звичайно, «і чужому наuczайтесь...», — але й «...свого не цурайтесь», бо хто краще допоможе нам виховати наших дітей, як не наші діди-прадіди, які виховали нас, залишивши нам невичерпну спадщину «своєї педагогіки».

Тому, на нашу думку, щоб найкраще сформувати морально-етичні цінності учнів, необхідно завжди сягати в криниці багатого досвіду рідного народу, бо та вода швидко втамує їхню спрагу свідомості, моральності та духовності, погасить полум'я безбожності, байдужості, егоїзму, цинізму та інших виразок на тілі суспільства.

Сценарій дитячого свята

Тема «Березове, коханий мій»

Мета: Ознайомити школярів з історичним минулим села Березів, здійснювати морально-естетичне виховання.

Обладнання: історичні пам'ятки, літописи, старовинні речі.

Ведучий Шановні гості! Ми раді вітати вас у цьому залі, на гостинній березовській землі, яка споконвіку славиться чудовою природою, працьовитими людьми.

Де хлюпоче Лючка піснею,
Де сади густі, аж тісно їм,
Де верхи у хмари врізались —
Там село моє замріялось.
Ранком росами умилося,
Сходом сонця звеселилося.
Люди йдуть — не налюбуються .
Як село між гір красується.
Хоч не славиться березами,
Хтось нарік його Березовом.
Але славиться завзятими
І легінями й дівчатами.
В кожну весну оновляється,
В барви пишні прибирається,
Йде в майбутнє весь замріяний
Мій Березів неоспіваний.

Ведуча Вже тисячу років у цьому чудовому селі сіють і збирають врожаї, народжують і виховують дітей, відпочивають і працюють, радіють і сумують. Скільки доброго, хорошого знала ця земля, скільки страшного, жахливого пережила. Про це може розповісти хіба що сам древній Березів.

Входить Березів

Я пригадую час, як ліси вирували довкола.
Як від ловів князівських здригалась земля.
Як шуміли поля і на диких безмежних просторах
Височили Ружет і моя Каратура гора.
Я пригадую час як за турів тут кару терпіли,
Як боролись на смерть і село захищали не раз

Як боярством березівським нас охрестили
І як вольну навічно підписував князь.

Входить гонець князя

Панове — громадо! Грамота від князя прийшла. Князь дарує нам вольную. *Гінець зачитує грамоту.*

«Його милість, князь, за добру працю, послушенство до його милості дарує всім березунам і прихожим на теренах березівських — вольную! Від дня сего не будуть вони панщину робити, а тільки охороняти землі княжі, луки і поля глядіти. Від тепер боярами зватися будете.»

Березів

Пам'ятаю ті часи, пам'ятаю як березівське боярство славилось на всі округи, як боронило свій край в часи першої світової, як збиралось до стрілецтва січового.

Пісня «В горах грім гуде»

Ведучий

Чорними круками налетіли на Україну московські зайди. І загули Карпати і пішла луна краєм, і сколихнувся Березів. І вирушили юні березуни на захист Вітчизни. створивши боївки УПА.

Пісня «З-за Няджина сонце сходить»

Березів

О, пам'ятаю, пам'ятаю страшні були тоді часи,
Коли гриміли гори сині і людом повнилися ліси.
Але воскресла незалежна моя Україна свята. І розквітатиме повіки моя березівська земля.

Учні

Як не любити до нестями
Тебе, що в серці як розмай,
Залитий сонцем і піснями
Весною сповнений мій край.
Як не любити коломийки,
Що наші прадіди усі
Вкладали в неї своє серце
Й частинку власної душі.
Співають коломийки.
Тут орлів гойда колиска
Попід хмари й нижче їх.
Тут казок знайдете низку
І співанок голосних,
і музик троїстих, вірю,
Зачарує вас луна,
А гуцулки — наче з мрії,
Всі вродливі, як одна.

Пісня «Березівська ноша»

Ведуча

Радіє серце, що зберіг наш народ свою мову, звичаї, свою ношу і пісні. І радісно, що «не зів'яла, не поламалася та віть, Яку плекав собі на радість Народ наш протягом століть».

Ведучий

Якщо у серці радість і тепло, То пам'ятайте в світі є село, З якого ми метеликом у світ Зробили перший зоряний політ.

Вчитель

Спасибі, вам шановні, що були сьогодні разом з нами. Здоров'я вам, добра, рясних Божих благословінь.

1. Генік М.С. Формування морально-етичних цінностей молодших школярів засобами українського народознавства. — Авто-реферат дис. канд. пед. наук. — К, 2008. — 24 с.
2. Скульський Р.П. Учисься быть учителем. — М.: Педагогика, 1986. — 144 с.
3. Ігнатенко П.Р., Поплужний В.Л., Косарева Н.І., Крицька Л.В. Виховання громадянина. Психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: Навч.-метод. посібник. — К.: ІЗМН, 1997. — 252 с.
4. о.Мирон Бендик, о. Іван Гнатів, Олег Огірко. Християнська етика: Методичний посібник. 1–11 класи. — Львів, 1997. — 159 с.
5. Галчинська В. Промовляй до нас, Господи! Посібник для вчителя. — Львів: Монастир Монахів Студійського Уставу, видавничий відділ «Свічадо», 1996. — 100 с.
6. Кремень В. Г. Філософія освіти XXI століття // Педагогіка і психологія. — К.: Педагогічна преса. — № 1 (XXXVIII). — 2003. — С. 6–16.
7. Струманський В.П. Виховна робота в національній школі: Навчальний посібник. — К.: ІЗМН, 1997. — 184 с.

Наталия Борисюк,

начальник отдела образования
Судакского городского Совета,
АР Крым

Natalia Borysjuk,

head of the educational department
of Sudak city council of Autonomous
Republic Crimea

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРОГРАММЫ «КУЛЬТУРА ДОБРОСОСЕДСТВА» В НАЧАЛЬНЫХ ШКОЛАХ Г. СУДАКА

IMPLEMENTATION OF THE «CULTURE OF GOOD NEIGHBOURHOOD» PROGRAM IN ELEMENTARY SCHOOLS OF SUDAK

The article tells about regional program «Culture of good neighbourhood». In multinational Crimea there is a problem of formation of friendly mutual relations between people of various ethnics and religious groups. «The Person and the World» educational course gives a chance to acquaint junior schoolchildren with law and moral rules, using which people live in the democratic society with its modern values.

Постановка проблемы. Воспитание гражданина, формирование патриотических чувств, уважительного отношения к людям — все это весьма актуальные направления воспитательной работы школы.

В условиях многонационального Крыма особое значение приобретает проблема формирования дружественных взаимоотношений между людьми различных этнических групп, что предусматривает:

- воспитание сознательного гражданина, патриота своей страны;
 - формирование чувства принадлежности к многонациональному украинскому народу;
 - формирование высокой культуры межнациональных отношений через
 - поликультурный подход в системе национальной украинской школы;
- приобретение социального опыта и потребности жить в демократическом обществе.

Образовательная отрасль «Человек и мир» является одной из составляющих единой системы государственного стандарта, где предусмотрена реализация основных направлений, помогающих углубить представление младших школьников об окружающем мире:

- знакомство с географическим расположением Украины на карте мира и родного края на карте Украины;
- распознавание форм земной поверхности;
- изучение разнообразия природы родного края и осознание роли человека в сохранении и приумножении природных богатств (взаимосвязь человека с природой);
- изучение особенностей населения каждой природной зоны и выявление причин, которые влияют на занятость населения;

(Программа для средней общеобразовательной школы. 1-2 классы. К.: Початкова школа, 2001 г.)

- охрана природы и охрана своего здоровья;

Особое место данный предмет занимает в знакомстве младших школьников с нравственно-правовыми нормами, которыми руководствуются люди, проживающие в демократическом обществе, осознание младшими школьниками системы общечеловеческих ценностей.

Через курс «Я и Украина» младшие школьники получают общие знания о реальном мире в его связях и зависимостях, приобретают опыт культуры поведения в социальной и естественной среде, а также сотрудничества в разных видах деятельности, направленных на развитие способностей к творческому самовыражению.

В школах Крыма введен интегрированный учебный курс «Культура добрососедства». Данный курс расширяет содержание курса «Я и Украина», конкретизирует основные его направления, преломляя их через особенности региона, в котором проживают учащиеся. Он также способствует формированию наиболее значимых ценностей украинского народа и воспитанию собственного «Я», веры в свои способности, пониманию значе-

ния жизни как высшей ценности и предусматривает активное общение детей в социальном и естественном окружении.

Программа данного курса составлена с учетом основных задач, стоящих перед школой 1 ступени в системе образования Украины и задач, обозначенных в Концепции приоритетных направлений воспитательной работы в учебных заведениях АРК, принятой в феврале 2004 г.:

- воспитание любви к Отечеству и к родному краю — Крыму;
- воспитание личности, устойчивой в окружающей среде;
- воспитание толерантных отношений на уровне семьи, общины, народов, проживающих в определенном регионе. Составлена она с целью создания социально-педагогических условий, способствующих позитивным отношениям детей к окружающему миру, обществу, природе и с целью ознакомления с историей, географией, культурным наследием, традициями, бытом и современными реалиями народов Крыма, как составляющей многообразия народов, населяющих Украину.

Целью данной статьи является ознакомление учителей, воспитателей, родителей и всех, кто имеет отношение к воспитанию детей младшего школьного возраста с программой курса и путями его реализации.

Программа курса «Культура добрососедства» рассчитана на четыре года (136 часов) и направлена на реализацию как учебно-воспитательных, так и практических целей. Учебно-воспитательные цели курса:

- воспитание патриотизма и любви к Отечеству, к родному краю — Крыму;
- формирование социальной компетентности и гражданской ответственности;
- воспитание толерантности как основного принципа демократии;
- развитие критического мышления, обеспечивающего формирование личностной позиции ребенка, умеющего строить отношения в окружающей действительности в согласии с миром и обществом.

Практические цели курса:

- формирование представлений о разных сторонах действительности окружающего мира и личное отношение к ней;
- знакомство с историей, культурным наследием народов Крыма, воспитание устойчивого интереса к самостоятельному изучению данных вопросов;
- формирование умений строить взаимоотношения с людьми проживающими рядом; — —приобретение опыта личного общения и совместного творчества через познание культуры других народов;
- формирование положительных мотивов и потребности познания родного языка и культуры.

Реализация учебно-воспитательных и практических целей данной программы на протяжении четырех лет обучения, будет способствовать межэтнической и меж конфессиональной толерантности, гармонизации межнациональных отношений при сохранении каждым человеком своего, самобытного, а также формированию этики межнационального общения, основанного на взаимоуважении друг к другу, на взаимообогащении через национальное своеобразие культуры, быта, традиций каждого народа.

Программа для 1 класса «Культура добрососедства» рассчитана на 34 часа (1 час в неделю).

Она состоит из нескольких разделов:

1. Вводный раздел: цели и задачи курса; что значить любить и беречь свой край.
2. Географическая среда: природа, среда, где ты живешь; экология; моя забота.
3. История: мой регион; я и мои соседи; мы — крымчане.
4. Традиционная культура: материальная культура; ремесла декоративно-прикладного искусства, рукоделие; духовная культура; религия; быт, этикет.
5. Язык соседа: фольклор, национальная литература; словарь для общения; история языков.
6. Конфликтология.
7. Аксиология: моего народа; моих соседей; народов, населяющих Украину; мы и наше будущее.

Основные задачи предмета «Культура добрососедства» отражают учебно-воспитательные и практические цели всего курса и специфику каждого из изучаемых разделов.

Основными задачами предмета «Культура добрососедства» являются:

1. формирование активной гражданской позиции, чувства национальной гордости, позитивного отношения к многообразию культур и религий;
2. обучение основам добрососедства, этнической и конфессиональной толерантности, навыкам ведения диалога и переговорного процесса;
3. приобретение знаний по краеведению, географии, этнической истории своего региона;
4. изучение этноконфессиональных особенностей, быта, традиций, материальной культуры (ремесла, интерьер, кухня, костюмы...) народов региона, семейных и религиозных обычаев, этикета, традиций гостеприимства;
5. знакомство с историей языков народов Крыма, фольклором, со «словарем дружбы» (словарным минимумом) для общения на разных языках;
6. знакомство с национальными ремеслами и привлечение учащихся к совместному творчеству;
7. приобщение к охране духовных святынь, памятников истории и культуры;

8. формирование навыка независимого мышления, критического осмысления и выработки суждений, основанных на моральных ценностях человечества: знания, открытость мышления, свобода мысли, убеждений, совести.

Изучение раздела «Географическая среда» поможет сформировать представление у младших школьников о природной зоне, в которой они проживают, об окружающей природе, об особенностях климата и его влиянии на специфику трудовой деятельности населения, а также поможет осознать, что очень легко расстроить тонкую сбалансированность природы, что последствия могут быть плачевными для людей и каждый способен и должен внести весомый вклад для предотвращения экологической катастрофы.

Раздел «История» предполагает знакомство с историей возникновения города (поселка, села), улицы, на которой они проживают, с соседями — носителями различных культур и религий. Осознание общности культур, проживающих в регионе и выявление своеобразия каждой из них в позитивном аспекте поможет приобрести опыт культуры поведения в социальной и естественной среде, научить взаимодействовать с людьми, проживающими рядом.

При изучении раздела «Традиционная культура» через знакомство с бытом, языками, конфессиями, декоративно-прикладным искусством разных народов расширяется представление у младших школьников о материальной и духовной культуре людей, приобретается опыт личного общения и совместного творчества через познание культуры друг друга. При изучении данного раздела с одной стороны раскрывается многообразие культур людей, проживающих в Крыму, с другой стороны показывается общность этих культур.

Предусмотрены выставочные мероприятия, способствующие формированию интереса к традиционной культуре и ее популяризации среди учащихся, а также встречи с мастерами народных ремесел, знатоками фольклора и национальной кухни.

Раздел «Язык соседа» через знакомство с фольклором, национальной литературой расширит представление младших школьников о людях разных национальностей, о языковой среде, поможет в совершенствовании разговорной практики на родном языке, обеспечит возможность понимания «языка соседа», использование его как средства коммуникации.

В разделе «Конфликтология» предусмотрено подведение младших школьников к более ясному пониманию самих себя и людей, окружающих их, к освоению действенных, ненасильственных способов разрешения групповых и индивидуальных конфликтов: обращение конфликтов в средство познания.

Приобретая определенные навыки регулирования и разрешения конфликтов через игровую деятельность и через практические занятия — тренинги, ребенок получает опыт поведения в подобных ситуациях, учится действовать более взвешенно и осознанно, а также нести ответственность за свои поступки. Такой подход поможет сформировать адекватное восприятие любой информации, включая негативную, осознать, что нельзя поспешно порицать и судить о том, что может показаться каждому не столь интересным на данном этапе общения, что зачастую упускается шанс познать для себя что-то новое, обрести возможность найти истину и мудрость, так как конфликт не всегда является отрицательной силой и он может способствовать личностному росту и познанию.

Чтобы достичь конечной цели ненасилия, при проведении практических занятий -тренингов необходимо добиться правильного поведения, видеть хорошее во всем, слышать позитивные суждения, произносить добрые слова и совершать поступки, служащие для блага всех. Каждый должен осознать то, что бы мы не делали по отношению к другим — мы делаем это по отношению к себе, и поэтому наша обязанность — помогать и защищать все вокруг нас также, как мы защищаем себя, так как гнев, несогласие и насилие вызывают только дисгармонию.

Результатом проводимой работы должно стать осознание того, что ненасилие — это высшая ступень общечеловеческих ценностей и результатом является совершенство характера, а это способность управлять своими эмоциями, быть не эгоистичным, находить выход из любых ситуаций, успешно выполнять принцип ненасилия. Знакомя в доступной форме с основами конфликтологии в игровой форме проводя тренинги, у младших школьников вырабатываются навыки распознавания конфликтной ситуации и ведения переговорного процесса, формируются умения конструктивно справляться с конфликтами. Такой подход будет способствовать укреплению психического состояния ребенка, что является одной из составляющих их физического здоровья.

В разделе «Аксиология»: учащиеся знакомятся с понятиями «ценность», «семья», «Родина», «малая родина». В процессе раскрытия данных понятий находят точки соприкосновения, раскрываются индивидуальность и уникальность каждого человека, формируется личное отношение к сторонам действительности через взаимодействие различных форм общения. Возникает необходимость осознания права ребенка на социальные связи, которые не только раскрывают особенности каждого, но и способствует взаимообогащению. Почитание предков и забота о потомках формируется как одно из составляющих направлений целостной системы внутреннего развития ребенка как субъекта учения.

Реализация содержания разделов курса «Культура добрососедства» проводится в форме классных и внеклассных занятий, включающих экскурсии, проведение выставок, встреч с интересными людьми, утренников. При изучении каждого раздела предполагается поисково-исследовательская работа.

Вводный раздел — 1 час.

Цели и задачи курса «Культура добрососедства». С чего начинается Родина. Что значит любить и беречь свой край.

Географическая среда — 5 часов.

Крым на карте Украины. Представление о Крыме, как о полуострове. Формы земной поверхности (низменности, возвышенности, реки, озера).

Природная зона, в которой мы живем. Ее расположение на карте полуострова. Природа. Рельеф. Водоемы. «Зеленые острова» (сады, лесопарки, скверы, бульвары). Какая река течет рядом с твоим домом. Почему надо беречь природу.

Взаимосвязь деятельности человека и природы на примере региона, в котором живем.

Что такое экология. Классификация экологических связей: связи между неживой и живой природой, связи внутри живой природы, связи между природой и человеком. Роль

неживой природы в жизни живого, связь между состоянием природы и здоровьем человека. Природоведческая экскурсия в ближайшую «зеленую зону». Помощь животным и птицам зимой.

История — 5 часов

Национальные краски полуострова. Кто такие крымчане.

Мое семейное древо. Откуда родом мои предки. История названий имен, фамилий. История названия моего города (поселка, села), улицы, на которой я живу. Имена знаменитых людей в названии улиц, площадей.

Мои соседи. Когда мы стали соседями. Чем интересны мы друг другу. История улицы, на которой находится моя школа.

Традиционная культура — 6 часов

Знакомство с понятиями «культура», «материальная культура», «духовная культура». Уникальность культуры каждого народа.

Экскурсия по ближайшим окрестностям. Знакомство с памятниками архитектуры.

Представление о ремеслах и декоративно-прикладном искусстве. Экскурсия в музей (мастерскую художника, гончарную мастерскую).

Понятие (представление) о быте, этикете народов, проживающих рядом с нами.

Разнообразие блюд крымской кухни. Знакомство с национальными блюдами. Учимся готовить любимое блюдо. Особенности его приготовления.

Праздники народов Крыма. Представление о национальной одежде. Одежда мужская и женская, повседневная и праздничная. Одежда наших предков. Одну куклу в костюм, который носили мои предки.

Язык соседа — 7 часов

Способы передачи информации среди людей. Язык жестов, музыки и танца. Способы передачи информации через «каменную летопись», через традиционную летопись.

Представление о «языковой семье». Общее происхождение славянских, тюркских народов. Лексика взаимодействия.

Источники информации: фольклор, мифология, пословицы и поговорки, стихи, легенды, сказки (о семье, о соседях).

Календарный фольклор у людей, живущих в Крыму: веснянки, заклички, колядки, маю и др.

Язык музыки понятен всем. Известные музыкальные произведения, воспевающие красоту Крыма.

Произведения детских поэтов и писателей о моей Родине. Посещение библиотеки (литературного музея).

Учимся общаться на разных языках. Словарик дружбы.

Конфликтология — 6 часов

Диагностика. Тестирование. Аутотренинг «Лучи дружбы».

Учимся строить отношения. Учимся понимать ценности. Учимся решать спорные, конфликтные вопросы в соответствии с принципами толерантности.

Аксиология — 4 часа

Ценности моей семьи. Понятие «святыня». Отношение к родителям и старикам. Наши семейные святыни.

Святые места и памятники моего народа в нашем регионе, забота о них. Памятники и святые места, которые нас объединяют.

Понятия «большой» и «малой» Родины. Родина и мир. Ценности, которые объединяют все народы. Поучения великих пророков, главные религиозные книги.

Придумаем праздник для нашего класса. Как назовем его и как будем праздновать.

В первом классе имеет место лишь вербальное оценивание. Формы ее могут быть разнообразными.

При изучении курса «Культура добрососедства» дети должны: познакомиться:

с природной зоной, в которой они проживают; с хозяйственной и культурной деятельностью своего региона; с культурой и традициями народов, живущих в данном регионе; с многонациональностью декоративно-прикладного искусства мастеров Крыма; с фольклором, национальной литературой, музыкальными произведениями разных народов; с различными источниками информации; с понятиями «духовная» и «материальная» культура.

Учащиеся должны знать:

название рек, озер и других природных объектов, возле которых располагается их город (поселок, село); как оберегать зеленые насаждения и оказывать помощь птицам и животным; название важных культурных и исторических памятников своей местности; семейные святыни; историю города (поселка, села), улицы, на которой проживают; о выдающих земляках и их достижениях.

Должны иметь представление:

- об экологии, о роли природы в жизни человека; о ремеслах, о ДПИ мастеров Крыма; о разнообразии различных культур народов, населяющих Крым; о ценностях, которые объединяют все народы; должны уметь:
- вести диалог с товарищами; сотрудничать в группах, выслушивать мнение товарища и высказывать свое мнение; конструктивно справляться с конфликтами; с уважением относиться к родителям, одноклассникам, соседям.

1. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії. — К. — 2000. — 309 с.
2. Філософія природи. Монографія // А. Толстоухов, Ю.О.Мелков, С.М.Ягодзінський та ін. — К.: Парапан. — 2006. — 208 с.
3. Вольфовська Т.О. Вплив суспільствознавчої освіти на формування соціальних уявлень молоді про способи і моделі взаємодії // Педагогіка і психологія.: Педагогічна преса. — 4(53). — 2006. — С.99-109.
4. Кремень В.Г. Дитиноцентризм в освіті: сучасний напрям розвитку духовності нації // Педагогіка і психологія. — К.: Педагогічна преса. — 2006. — 2 (51). — С.17-31.

Начальник відділу освіти Судацької міськради АР Крим Н.Борисюк при вході до гірської новозбудованої Полянницької ЗОШ І-ІІ ст. Яремчанської міської ради (Івано-Франківська область)

Марина Дементьева,

заведующая методическим кабинетом
Судакского отдела образования,
АР Крым,
Лауреат Всеукраинского конкурса
«Учитель года 2008» в АР Крым

Marina Dementyeva

head of the methodical study of Sudak
educational department of Autonomous
Republic Crimea

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ПРОГРАММЫ ВОСПИТАНИЯ — ОДИН ИЗ ПУТЕЙ ДОСТИЖЕНИЯ ЕДИНСТВА ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ

REGIONAL PROGRAMS OF EDUCATION AS ONE OF THE WAYS OF ACHIEVING UNITY OF THE THEORY AND PRACTICE

In the article it is told about modern problems of education, about influences of the mass culture and globalisation on the process of formation of the personality. Solving local, more concrete and consequently clearer to teachers, educational problems allows making educational process concrete, operated and effective. The author tells about the regional program «Revival», its problems and ways of their solution.

Постановка проблемы. Педагогическая литература периода построения независимой Украины переполнена материалами двух крайностей. С одной стороны — обилие историко-педагогических исследований, не имеющих особого значения для теории и практики воспитания в начале XXI века, а с другой — футуризм — интересные идеи, но очень далекие от жизни, от реальной практики воспитательной работы. Истина, как всегда, где-то посередине.

Сегодня особое внимание необходимо сконцентрировать на делах, познание которых помогает как исследователям, так и учителям-практикам совершенствовать учебно-воспитательный процесс.

Прагматизм современной жизни, базирующийся на вере в то, что каждую проблему можно решить, касается и проблем педагогических. Я глубоко убеждена, что много вопросов воспитательной работы мы «заговариваем», истекаем словами. Различные концепции, совещания, симпозиумы выдаем за педагогическую деятельность, за воспитательный процесс.

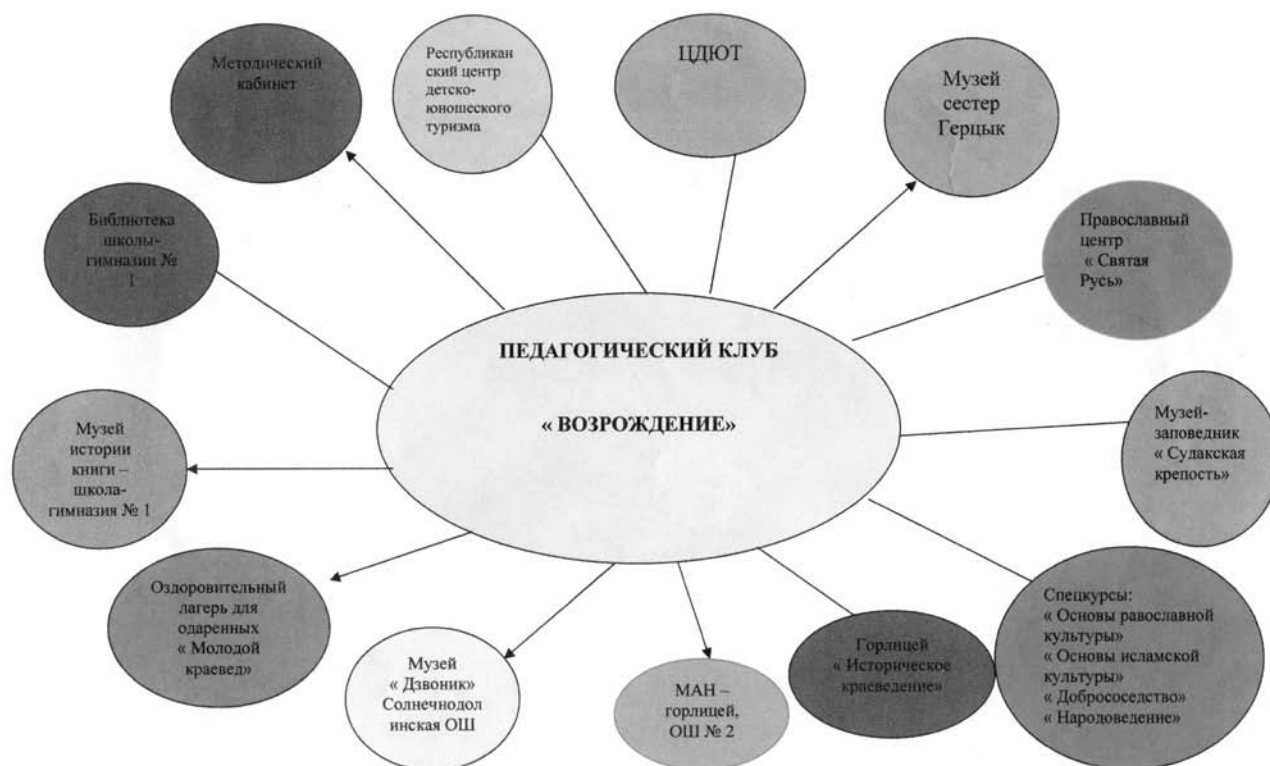
Разумеется, что и это необходимо, но заикливание на мероприятиях далеких от ученика, от практики его воспитания и развития мало эффективно.

Исходя из такого понимания ситуации в деле современного воспитания, я считаю, что больше внимания необходимо уделять более конкретным, локальным программам. Это путь преодоления отрыва теории от практики, активизации местных органов самоуправления, учителей и воспитателей, которым более близки и понятны требования региона, жизни.

Цель статьи. Своей целью я ставлю донести до сведения всех, кто занимается воспитательной работой: организаторов образования, педагогов, родителей, общественность, читателей данной публикации, что региональные программы, в условиях глобального наступления массовой культуры, неправильно понятой демократии как вседозволенности, отсутствия четкой координации в воспитательной работе и учета интересов и требований современных воспитанников, принесут желаемый результат — повышения эффективности воспитательной работы с учащимися.

Основное содержание статьи. В Автономной республике Крым решением коллегии Министерства образования, АР Крым от 25.02.2004 г. утверждена «Концепция приоритетных направлений воспитательной работы в учреждениях образования». На основных принципах данной концепции разработана региональная программа «Возрождение».

В Судакском регионе, так же, как и в остальных регионах Украины и Крыма, проблемы воспитания гражданина, формирование патриотических чувств и уважения к стране и месту, где родился и вырос, остаются по-прежнему актуальными. На современном этапе развития общества в Украине особое значение имеет проблема национального воспитания, которое предусматривает:

- воспитание сознательного гражданина, патриота своей страны, своего города, села.
- формирование высокой культуры межнациональных отношений, признания права на самобытность и развитие каждого народа и каждого человека как фактор обогащения всех культур
- возрождение, сохранение и развитие этнокультурной самобытности и диалога культур
- творческая организация учебно-воспитательного процесса и ряда воспитательных мероприятий, направленных на воспитание гражданина и патриота.
- воспитание терпимости и уважения к людям всех национальностей и конфессий
- воспитание гостеприимства по отношению к людям, приезжающим в Крым на отдых и лечение.

Целью данной программы является повышение эффективности воспитательного процесса, решения тех непростых проблем межэтнических отношений, которые существуют в многонациональном Крыму.

В программу входит цикл мероприятий направленных на:

- Гармоничное развитие юных судакчан на лучших традициях истории Украины, Крыма, г.Судака, богатых своей историей и культурой.
- Приобретение учащимися основ знаний по краеведению, этнической истории региона.
- Изучение этноконфессиональных особенностей, быта и традиций народов, живущих на территории региона, семейных и религиозных традициях, народного этикета, традиций гостеприимства.
- Возрождение краеведческой работы в школах и детских садах. Воспитание гражданина, ответственного за судьбу своей Отчизны, личности. Привлечение учащихся к освоению национальных ремесел, совместному творчеству.
- Приобщение учащихся к охране духовных святынь, памятников истории и культуры.
- Создание эффективных условий для воспитания гражданина своей страны, любящего и уважающего обычаи своего народа.

Допрофессиональная подготовка гидов-переводчиков, экскурсоводов, организаторов экскурсий, менеджеров гостиничного и туристического хозяйства на базе профильных социально-гуманитарных классов.

Научно-исследовательская и поисковая работа в области истории Украины, краеведения, географии, биологии, экологии Крыма и Судакского региона. Организация походов и экскурсий по Судакскому региону и Крыму. Организация школьных музеев и экспозиций посвященных 1800-летию города Судака.

Программа включает и такие направления работы как:

- Участие в региональных и республиканских краеведческих мероприятиях, МАН «Искатель».

- Разработку и внедрение эффективных средств и технологий поиска, обучения и воспитания, самосовершенствования одаренных детей и молодежи, создание условий для гармонического развития личности.
- Издание популярной и учебно-методической литературы посвященной 1800-летию города Судак.
- Создание творческой группы учителей, преподающих краеведение, народоведение, «Культура Добрососедства», «Основы православной культуры Крыма», «Основы исламской культуры Крыма» для разработки совместных мероприятий, направленных на реализацию региональной программы «Возрождение».

В результате выполнения программы мы рассчитываем на получение следующих результатов:

- улучшение допрофессиональной подготовки экскурсоводов-краеведов и гидов-переводчиков;
- активизацию выпуска научно-методической и публицистической краеведческой литературы;
- усовершенствование подготовки учащихся к научно-исследовательской деятельности, реализации одного из направлений «Концепции приоритетных направлений в воспитательной работе»;
- возрождение народных традиций, обычаев и ремесел.

Для выполнения программы «Возрождение» в школах Судакского городского Совета проведены такие мероприятия: смотри — конкурсы школьных музеев и экспозиций; слеты юных краеведов; участие в республиканских турслетах; организация летнего лагеря для одаренных детей и др.

В процессе реализации программы значительно активизировалась деятельность педагогов и воспитателей. Была создана необходимая научно-методическая база, проводилась работа по оптимизации кадрового состава воспитателей, участвующих в реализации программы.

Весьма полезным считаем решение такого вопроса как создание при методическом кабинете учебно-консультационного пункта для учителей, преподающих спецкурсы «Краеведение», «Добрососедство», «Основы православной культуры», «Основы исламской культуры».

Полученные результаты и перспективы дальнейшей работы.

Выполнение целевой региональной программы «Возрождение» дало возможность для восстановления и усовершенствования краеведческой работы в регионе. К работе привлекались одаренные учащиеся, которые любят свой край и хотят знать о нем больше. В отдельных школах введен спецкурс «Историческое краеведение», что способствовало расширению и укреплению знаний об истории Крыма и Судак. Готовится к выпуску дневник судакского школьника, в котором в алфавитном порядке будет изложена история города Судак и сел, входящих в регион.

В перспективе, выполняя программу «Возрождение», планируется в профильных социально-гуманитарных классах осуществлять допрофессиональную подготовку работников рекреационной сферы, так актуальную для города Судак (гид-переводчик, экскурсовод, организатор экскурсий, менеджеры туристического хозяйства и туризма). Это позволит вести профориентационную работу среди учащихся.

Планируется также провести ряд мероприятий, направленных на укрепление материально-технической базы существующих школьных музеев и открытие новых.

1. Анджей Яновский. Школа громадянина: американський досвід — наші потреби: Переклад з польської. — Львів: Літопис, 2001. — 215 с.
2. Регіональний проект «Гірська школа. Стан, проблеми, перспективи розвитку» // Гірська школа Українських Карпат. — Івано-Франківськ. — 2006. — № 1. — С. 23-29.
3. Химинець В.В., Кірик М.Ю. Інновації в початковій школі. — Ужгород. — 2008. — 342 с.
4. Тернопільська В.І. Виховання соціально-комунікативної культури в школярів: стратегія пошуку // Педагогіка і психологія. — 2007. — № 2 (55). — С. 98-106.

Зіновій Онишків,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

Zynoviy Onyshkiv,

Candidate of Pedagogics, senior lecturer,
the Ternopil National Pedagogical University
named after Volodymyr Hnatyuk

УДК 371.026

НАСТУПНІСТЬ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІЙ РОБОТІ З ДОШКІЛЬНИКАМИ І МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ В УМОВАХ КОМПЛЕКСУ «ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД — ПОЧАТКОВА ШКОЛА»

THE CONTINUITY OF EDUCATIONAL AND UPBRINGING WORK BETWEEN PRESCHOOL ESTABLISHMENTS AND JUNIOR-LEVEL SCHOOLS IN THE PRESCHOOL — JUNIOR CLASSES FRAMEWORK

The article dwells upon the possibilities for continuity between preschool education and junior level classes in the integrated framework of «preschool educational establishments–junior school».

The author singles out the following peculiarities in providing the continuity between the two levels of education: making the adjustment process of pupils to the school life easier, the formation of positive attitude of children toward school, the formation of the experience of creative work in a group, the functioning of multiage after school groups, the change of junior school pupil status, the use of common classrooms, the cooperation of educators and teachers with parents, and the use of various forms of methodical work.

Key words: the continuity, integrated framework of «preschool educational establishments — junior school».

Постановка проблеми. Національна доктрина розвитку освіти в Україні як один із пріоритетних напрямків розвитку освіти визначає забезпечення наступності і безперервності освіти. Цьому на сьогодні в значній мірі сприяє обов'язковість підготовки дитини до школи, яка може здійснюватися різними шляхами: 1) через систему дошкільної освіти; 2) через організацію занять з дітьми, які не охоплені суспільним дошкільним вихованням, у недільних школах або впродовж місяця заздалегідь до початку навчального року.

Мета нашої статті — показати особливості забезпечення наступності у навчально-виховній роботі з дошкільниками і молодшими школярами в умовах комплексу «дошкільний навчальний заклад — початкова школа», який є характерним для малочисельних сільських населених пунктів, у тому числі і для гірської місцевості.

Під поняттям наступності у роботі дошкільної і початкової ланки системи освіти ми розуміємо таку систему роботи, яка спрямована на підготовку дитини до умов шкільного навчання та врахування того рівня її розвитку, з яким вона прийшла до школи, опора на нього.

В умовах комплексу «дошкільний навчальний заклад — початкова школа» полегшується процес адаптації дітей до умов шкільного життя. Діти мають можливість отримати належну психологічну підготовку до школи, спокійно, без страху перед невідомим сісти за шкільну парту. Дотримання принципу наступності значно полегшує адаптацію дитини до виконання нової ролі — школяра. В.О.Сухомлинський вказував, що «школа не повинна вносити різкий перелом у життя дітей. Нехай, ставши учнем, дитина продовжує робити сьогодні те, що вона робила вчора. Нехай нове з'являється в її житті поступово і не приголомшує зливою вражень» [8, 96].

Зі вступом дитини до школи перебудовується весь хід її життя. «Перехід від дошкільного дитинства до шкільного, — пише Л.І.Божович, — характеризується вирішальною зміною місця дитини в системі доступних їй соціальних взаємин і всього її способу життя» [1, 209]. Основні зміни відбуваються у внутрішній позиції школяра, яка зв'язана з наявністю певного ступеня готовності до шкільного життя.

Психологічна готовність до школи — це комплексна характеристика дитини, яка включає ті психологічні якості, які найбільше необхідні для нормального входження її у шкільне життя. Основними компонентами психологічної готовності є мотиваційна, емоційно-вольова, розумова і соціальна готовність, а також готовність до взаємодії з ровесниками та учителем.

Мотиваційна готовність до школи — це готовність до нової соціальної позиції, показником якої може бути внутрішня позиція школяра, «яка з'являється у дитини на кінець дошкільного віку і являє собою систему потреб, пов'язаних з учінням як з новою, серйозною, справжньою, суспільно значущою діяльністю, що втілює в собі новий. Серйозний, справжній, суспільно значущий і, отже, доросліший спосіб життя» [4, 24].

Наявність внутрішньої позиції школяра виявляється в позитивному ставленні до змісту і форм занять у школі, до шкільного типу взаємин з дорослими, що є найважливішою передумовою благополучного входження дитини у навчальну діяльність.

В умовах комплексу «дошкільний навчальний заклад — початкова школа» можливостей для формування позитивного ставлення дітей до школи значно більше, ніж у випадку, коли діти відвідують тільки дитячий садок або не були охоплені суспільним дошкільним вихованням. Вихователь, спостерігаючи за діяльністю дітей у дошкільній групі, має можливість виявити, як часто діти цікавляться школою, граються у школу, ставлять питання, пов'язані зі шкільною темою.

У комплексі «дошкільний навчальний заклад — початкова школа» дошкільнята мають можливість безпосередньо бачити, що роблять молодші школярі в школі, в процесі спілкування з ними дізнатися про відмінності шкільного навчання від дошкільного. Прийшовши в перший клас, мотиви учіння дітей формуються в процесі навчальної діяльності. Завдання вчителя — підтримати бажання дитини вчитися.

Організація навчально-виховного процесу в умовах комплексу «дошкільний навчальний заклад — початкова школа» сприяє формуванню досвіду колективної творчої діяльності. Діти займаються в оточенні своїх ровесників. «Це створює можливості, — вказувала А.П.Усова, — для активного впливу дітей один на одного, і якщо ці можливості правильно використати, то дорослий, що навчає дітей, набуде серйозної підтримки своїм зусиллям: ефект виходить значно більший, ніж тоді, коли дорослий працює з однією дитиною» [9, 41].

Старші дошкільники разом з учнями початкових класів беруть участь у концертах, підготовці і проведенні свят, у виставах лялькового театру, спортивних змаганнях, виготовляють матеріали до занять, до дня народження, разом доглядають за клумбами, готують вироби на виставку дитячої творчості. Зближенню дітей сприяє і організація їх спільної ігрової діяльності. Найбільш популярними серед дошкільників і молодших школярів є колективні рухливі ігри, які сприяють формуванню товариськості, взаємодопомоги, вміння підпорядковувати свої дії загальним правилам гри. Формування доброзичливих взаємин між дітьми сприяють ігри-драматизації. Підготовка костюмів, масок, декорацій зближує дітей дошкільних груп і учнів початкових класів.

Ще Я.А.Коменський позитивно відзивався про співпрацю дітей різного віку. «Якби навіть і були батьки, які б могли присвятити себе вихованню своїх дітей, то все-таки доцільніше навчати юнацтво спільно в більш значному об'єднанні, бо більше виходить користі і задоволення, коли робота одних є прикладом і спонукою для інших. Адже цілком природно робити те, що на наших очах роблять інші, і йти туди, куди йдуть інші, йти за тими, хто попереду і випереджати тих, хто йде за нами» [2, 85].

Частотність проведення спільних ігор — 1-2 рази на тиждень. Атрибути для проведення творчих ігор можуть виготовляти дошкільники і молодші школярі.

Діти дошкільних груп займаються і в другій половині дня, що створює реальні можливості для функціонування різновікової групи продовженого дня, що включає і учнів початкових класів. Процес виховання в таких умовах характеризується більшою насиченістю.

Організація навчальної роботи з учнями у другій половині дня створює реальні можливості для врахування їх індивідуальних особливостей, надання допомоги у підготовці домашніх завдань, оскільки батьки дітей зайняті веденням власного підсобного господарства, що скорочує обсяг їхнього вільного часу.

Взаємовідносини дітей в умовах комплексу стають значно різноманітними, багатшими. В.О.Сухомлинський писав: «Виховна сила колективу великою мірою залежить від багатства і різноманітності стосунків між особистостями, які стоять на різних ступенях розвитку, тобто між вихованцями різного віку. Це стосунки ідейно-виховні, інтелектуальні, навчально-трудова, самодіяльно-творчі, ігрові. Колектив впливає на особистість у процесі такої діяльності, коли старший передає молодшому свої ідейні переконання, знання, трудовий досвід, творчі вміння» [7, 165].

В умовах комплексу «дошкільний навчальний заклад — початкова школа» про дошкільників турбуються і учні початкових класів, вчать їх правильній поведінці, таким чином відбувається передача соціального досвіду від старших молодшим, і разом з тим вони розвивають у своєму характері такі якості, як турботливість, ніжність, доброта, взаємодопомога.

У різновіковому колективі комплексу докорінно змінюється статус учня початкових класів, який виступає не тільки як об'єкт виховного впливу, але і як суб'єкт виховання у відношенні до дошкільників. Дошкільнята намагаються у всьому бути такими, як старші діти, які служать взірцем для близьких за віком дітей. Наявність у такому закладі двох підсистем — дошкільної і шкільної — сприяє посиленню різноманітних стосунків між дошкільнятами і школярами.

Результати спостережень за дошкільниками, які виховувалися у навчально-виховних комплексах «дошкільний навчальний заклад — початкова школа» дають підстави стверджувати, що вони більше розвинуті у фізичному і інтелектуальному відношенні, краще підготовлені до школи.

Навчально-виховний комплекс «дошкільний навчальний заклад — початкова школа» створює можливості для використання навчальних приміщень, інвентаря. Фізкультурний майданчик або спортивний зал (кімната), шкільна майстерня або кімната трудового навчання, ігрова кімната, пришкільна навчально-дослідна ділянка є спільними для дошкільнят та учнів початкових класів. У звичайній малокомплектній початковій школі їдальня, як правило, відсутня. В умовах комплексу використовується спільна їдальня для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Забезпеченню наступності у роботі дошкільників і молодших школярів в умовах комплексу «дошкільний навчальний заклад — початкова школа» сприяє співпраця вихователів і вчителів з батьками дітей. У ході проведення батьківських зборів потрібно ознайомити їх з тими вимогами, які містить Базовий компонент дошкільної освіти і Державний стандарт початкової загальної освіти щодо розвитку, вихованості та навченості дошкільника і молодшого школяра.

Провідним видом діяльності у дошкільному віці є ігрова діяльність. У першому класі вчителю необхідно використати ті надбання, які дитина здобула в дошкільному віці. «Маємо створити в початковій школі такі умови, — підкреслює О.Я Савченко, — щоб ті якості, уміння, здобутки дошкільця, формування яких ще не завершилося на рівні дошкільного віку, могли б повноцінно розвиватися в початковій школі й водночас сприяли формуванню пріоритетної, провідної діяльності, новоутворення цього віку — навчальної діяльності» [6, 5].

З метою забезпечення наступності у вивченні навчального матеріалу учителям початкових класів потрібно знати, з якими знаннями знайомлять дошкільнят старшої групи. Тому доцільно співставити програму початкової школи і дошкільного закладу. Наведемо окремі приклади.

Математика

Старша група	1-ий клас
1. Уміння орієнтуватися на місцевості. Розуміння відношення між предметами за величиною.	Розуміння змісту слів: кожний, всі, решта, останній, будь-який тощо. Порівняння предметів за розмірами (більший, менший; довший, коротший, однакової довжини; ширший, вужчий, однакової ширини; товщий, тонший, однакової товщини; вищий, нижчий, однакової висоти). Розміщення предметів у просторі (над, під, на, за, поруч, зверху, знизу, між, зліва, справа, поза, усередині, навколо). Визначення просторового розміщення предметів від самого себе, відносно іншого Розміщення предметів на площині (на столі, на парті, у зошиті).
2. Лічба у межах 10. Розуміння відношення між суміжними числами.	Знати назви і послідовність чисел від 1 до 20, вміти лічити числа, які по-різному розташовані. Вміти читати, записувати і порівнювати числа в межах 20, називати попереднє і наступне числа до будь-якого у межах 20.
3. Визначення форми предмета в цілому і його частин за допомогою геометричних фігур.	Розпізнавати та називати прості геометричні фігури (пряма, ламана, крива, промінь, відрізок, круг, трикутник, квадрат, чотирикутник, п'яти — шестикутник).

Мовленнєве спілкування

Старша група	1-ий клас
Удосконалювати вимову всіх звуків рідної мови. Розвивати фонематичний слух, інтонаційну виразність мови. Визначати кількість слів у реченні, складати речення з відповідними словами. Ознайомити дітей з складом (дво-трискладові слова), з голосними та приголосними звуками; вчити визначати їх за допомогою схем та фішок.	Звуки мовлення у зіставленні з немовними звуками. Смыслоразрешительная роль звуков. Уміння виділити окремі звуки слова. Уміння зливати звуки для утворення складів різної структури. Ознайомлення з голосними і приголосними, дзвінками і глухими, твердими і м'якими звуками. Уміння правильно відтворити ланцюжок звуків у почутому слові. Ознайомлення з артикуляційними органами, спостереження за їх роботою під час вимовляння різних звуків. Поділ слова на склади. Уміння розрізняти одно-дво-трискладові слова. Наголос у слові. Уміння повторити слово за учителем, щоб було чітко чути склад під наголосом. Позначення звуків буквами.

Методичний аспект наступності у комплексі «дошкільний навчальний заклад — початкова школа» реалізується через взаємовідвідування вихователями і вчителями занять у старшій дошкільній групі та уроків у першому класі з наступним спільним обговоренням, проведення педагогічних рад, зокрема «Спільна робота комплексу «дошкільний навчальний заклад — початкова школа» і батьків з питань підготовки дитини до школи», «Педагогічні умови формування у дошкільників та молодших школярів позитивного ставлення до школи», «Психолого-педагогічні аспекти готовності дошкільників до навчання в школі», «Наступність та перспективність дошкільної та початкової ланки освіти», «Забезпечення психологічної та фізіологічної готовності дітей до шкільного навчання»; спільне проведення методичних об'єднань вихователів дошкільних груп та вчителів початкових класів, зокрема: «Наступність і перспективність у розвитку зв'язного мовлення в дошкільних групах і початкових класах», «Індивідуальні та групові форми роботи на заняттях у дошкільних групах та уроках у початкових класах», «Забезпечення наступності і перспективності у використанні форм, методів навчання та виховання у роботі вихователів старших груп та вчителів початкових класів»; круглих столів для вихователів дошкільних закладів та вчителів початкових класів з питань вивчення індивідуальних особливостей дошкільників, забезпечення наступності в реалізації програмних вимог з навчання в старшій групі та першому класі; лекторій для батьків майбутніх першокласників «Турбота про фізичне здоров'я дітей», «Психологічні особливості дітей шестирічного віку», «Сьогодні — дошкільник, завтра — школяр»; групові консультації для батьків: «Допомога школяреві в організації навчального дня», «Розвивальні ігри для майбутніх школярів», «Розвиток творчої уяви дитини»; батьківські збори «Ваша дитина готується до школи» та ін.

Висновки. Таким чином, в умовах комплексу «дошкільний навчальний заклад — початкова школа» відкривають великі можливості для забезпечення наступності в роботі з дошкільнятами і молодшими школярами. Знання та врахування цих особливостей вихователями дошкільних закладів та вчителями початкових класів у практичній роботі сприятиме підвищенню ефективності навчально-виховного процесу з молодшими школярами.

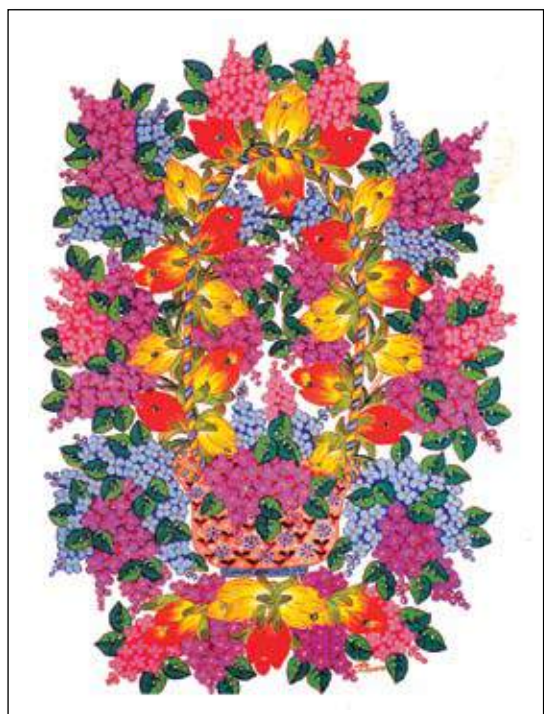
1. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. — М.: Просвещение, 1968. — С.209.
2. Коменский Я.А. Велика дидактика. — К.: Рад. школа, 1940. — С.85
3. Малятко. Програма виховання дітей дошкільного віку / Науково-дослідний інститут педагогіки України. — К., 1991. — С. 110, 127-128.
4. Нежнова Т.А. Формирование новой внутренней позиции // Особенности психического развития детей 6-7-летнего возраста. — М.: Педагогика, 1988. — С.24.
5. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1–4 класи. — К.: «Початкова школа», 2006. — 432 с.
6. Савченко О.Я. Наступність і перспектива в роботі двох перших ланок освіти // Дошкільне виховання. — 2000. — № 11. — С. 4-5.
7. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Вибр.тв.: В 5 т. — К.: Радянська школа, 1977. — Т.1. — С.53-206.
8. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибр. твори: В 5-ти томах. — К.: Радянська школа, 1977. — Т.3. — С.5-279.
9. Усова А.П. Обучение в детском саду. — М., 1981. — С. 41.

Розділ IX

Ландшафтно-естетичний потенціал Карпатських гір і його місце в естетичному вихованні учнів

Іван Миронюк,

доктор хімічних наук, професор,
проректор з наукової роботи,
Лауреат Державної премії України
в галузі науки і техніки,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Мечислав Фіглевський,

кандидат філософських наук, доцент,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

«МЕНЕ ВІДКРИЛА ГУЦУЛЬЩИНА...»

Того літнього дня організували поїздку своїх друзів — студентів Косівського училища художніх промислів — до свого рідного села Чернятин, що на Городенківщині. Організував Ярослав, — син відомої української художниці Параски Петрівни Хоми. А порадив здійснити подорож викладач Юліан Савка. Цей досвідчений майстер дбав, щоб його вихованці не лише навчилися вправно володіти пензлем, різцем, а й відвідували музеї, зустрічалися з цікавими людьми, знайомилися з архітектурними пам'ятками. Майбутні майстри з Косова вже робили замальовки у Чернівцях на території університету — колишньої митрополичної резиденції, відвідали Почаїв, знайомилися з безсмертними творіннями українського Мікеланджело — Іоана Георга Пінзеля, не раз віддували Коломийський музей Гуцульщини.

Цього разу малий автобус-пазик віз студентів до народної художниці, лауреата багатьох премій Параски Петрівни Хоми. Зробили зупинку в Снятині, оглянули старовинну ратушу, познайомилися з поетом Григорієм Гришком — знавцем творчості художника Василя Касіяна, побували в літературно-меморіальному музеї Марка Черемшини.

Минули село Русів — батьківщину Василя Стефаника, Стецеву звідкіля походила його дружина, Городенку. А ось і Чернятин — село, що купається у маєві садів, відоме своїми працюючими людьми, самобутніми співаками, талановитою молоддю, що здобуває освіту і у Львові, і в Івано-Франківську, і навіть у Києві.

Параска Петрівна зустріла гостей з Косова коло хвіртки, напроти своєї хати, — статна, усміхнена, у вишитій сорочці. На голові квітчаста хустина. До вікон знадвору своїми великими китицями пнуться червоні і рожеві півонії, під парканом простелився кучерявий барвінок, зацвіли рожі. В кутку на подвір'ї притулювся великий куш каліни. Пригадалося учням відоме прислів'я: «Без верби і каліни нема України».

Господиня запрошує друзів Ярослава до столу. Щойно спечений хліб, молоко особливо смакують після кількох годинної їзди.

Потім переходять до світлиці, яка рідко коли бачила таку кількість молодих поцінувачів народного мистецтва. Посідали на стільцях, за порадою господині навіть занесли знадвору довгу лавку. Полилася повільна розповідь відомої майстрині про шлях до визнання.

«А чи знаєте, дорогі мої, що відкрила мене людям наша дорога Гуцульщина?», — такими словами розпочала розповідь майстриня.

Багато років працювала вона в ланці — мала, як і більшість жінок-колгоспниць, чималу ділянку цукрових буряків, у жнива трудилася на току, разом з чоловіком доглядала домашню живність. І час від часу, особливо довгими зимовими вечорами, як і більшість чернятинських жінок, вишивала. Оці рушники, які прикрашають образи, вишиті подушки, гардини — все це її робота.

Якось у Городенці на ринку побачила розвішені на паркані намальовані яскравими фарбами квіти. У ті часи в селах було модно прикрашати ними кухні. Зрозуміла, що їх виготовили під трафарет. «У мене, мабуть, вийшло б краще», — зароїлася в голові думка. Відійшла в інший кінець, де торгували взуттям. Сина Ярослава прийняли на навчання до Косівського художнього училища, а мешти у нього проносилися, треба купити нові. Не може хлопець бути одягнений і взутий гірше від інших. Але чомусь знову тягнуло до тих квітів, що на паркані. Вирішила поглянути на них ще раз. Невже не можна було намалювати їх кращими, вкласти в них частинку душі?

На другий день Параска Петрівна знайшла в коморі метровий згорток паперової шпалери, що залишилися від торішнього передвеликоднього ремонту, перевернула його на зворотний бік, розстелила на столі, ножицями акуратно відрізала половину. І почала старанно виводити олівцем контури малюнку. Потім взяла з етажерки залишені Ярославом акварельні фарби. Стара шпалера ніби почала оживати, розквітати барвінком, чорнобривцями, червоним маком. На другий день закінчила свою роботу. Знову скрутила шпалеру в рулон, винесла до комори. Подумала, хтось із сусідів побачить — можуть засміяти. Мовляв, Параска замість того, щоб у хаті газдувати, в дитинство повертається. Кому тепер потрібні ті квіти? Магазины забиті килимами, ліжниками. У більшості колгоспів сувенірні цехи масово штампують інкрустовані на дереві карпатські краєвиди. Не подобається пейзаж — купи дівчат, що обнімають берізки, козаків на конях чи пухнастих кішечок.

Тяга до мистецтва, як згадують її рідні, у Параски Хоми з'явилася давно. Коли в рідному Чернятині проклали дорогу-бруківку, місцеві майстри обтесували камінь, з якого інколи вилітали кольорові стержні. Майбутня художниця — тоді ще дитина — збирала їх, а потім вони слугували їй олівцями. В дитячому серці назавжди закарбувався спомин про квіти, які росли в той час у панському дворі, на материнському городі. Їх красу, велич згодом художниця відтворила у своїх чудових картинах. Любила Парасочка ліпити з глини фігурки пташок, коників, а також вишивати і в'язати.

Молоді косівчани запам'ятали розповідь Параски Петрівни про випадок, який вніс у її життя багато змін, примусив більше часу віддавати улюбленому мистецтву, відкрив її сонячні роботи для багатьох поціновувачів на рідній творчості у Львові, Івано-Франківську, Києві, Санкт-Петербурзі. Адже не секрет, що до цього часу окремі сусіди до її творчості ставилися як до дивацтва.

Син Ярослав — тодішній студент Косівського художнього училища прикладного мистецтва — показав декілька маминих робіт, намальованих на звичайних шпалерах, на ватмані, своєму педагогу — молодому талановитому художникові Юліану Савці. Його захопленню від побаченого не було меж. «Я переконаний, що у нас на Покутті з'явилася своя Марія Примаченко», — почув Ярослав слова вимогливого вчителя. — Твоя мати, на моє переконання — справжній майстер, яких залишилося дуже мало на Україні, але ще з не повністю розправленими крилами. Важко займатися творчістю, якщо жінка цілий день під пекучим сонцем просапувала буряки. Це мати передала тобі у своїх генах талант художника. Так що твоя дорога до нашого училища не є випадковою».

А через тиждень у Юліана Савки було відрядження до Львова. Зайшов до картинної галереї, показав самобутні і неповторні роботи Параски Петрівни Хоми.

«— О, Городенківщина!, — промовляв з захопленням, роздивляючись розкладені на столі малюнки народної художниці, директор Борис Возницький. — Це ж у Городенці я колись знайшов невідомі на той час роботи українського Микеланджело — Іоана Георга Пінзеля. Пригадую, його скульптурами, розпиляними на частини, в післявоєнні часи в гуртожитку місцевого профтехучилища, колишньому монастирському приміщенні, розпалювали печі. На мою думку, роботи Параски Хоми дуже оригінальні і заслуговують на увагу. Чому б на початок не організувати в нас її персональну виставку? Хай люди побачать, що справжні талановиті люди нерідко не помітні і дуже скромні. Обов'язково найближчим часом хтось з працівників картинної галереї відвідає Параску Петрівну в її Чернятині».

Обличчя художниці у ті дні світилося неймовірною радістю. У Львові мала відкритися її перша персональна виставка. Треба було намалювати ще з добрий десяток робіт — так радили організатори.

«Тоді якраз почалися жнива, на тоці кипить робота, — ділилася художниця. — А мені треба малювати нові картини. Мої синочки вирішили ходити на роботу на тік за мене. Хіба можу це забути?»

Строгі поціновувачі мистецтва, що відвідували в ті дні зал картинної галереї, дивувалися, як жінка-колгоспниця, що жодного дня не навчалася в художній школі, могла створити такі шедеври. У книзі відгуків тоді можна було прочитати записи, зроблені не лише українською, а й російською, англійською, польською і навіть японською мовами. Люди різного віку, різних уподобань, представники різних народів щиро дякували Парасці Петрівні за те, що дарує своїми картинами «свято життєлюбства», що її твори залишають «відчуття свят», «радість на серці». Поціновувачі рідкісного великого таланту раділи від того, що на мить потрапили «у світлий і сонячний світ свого дитинства», що «побачили справжнє диво», що кожна картина — часточка улюбленої України, а саму майстриню «можна вважати народним символом покутського краю».

Фотографії, які Параска Петрівна розклала на столі, розповідають про наступні виставки в Івано-Франківську, Києві, Санкт-Петербурзі, Москві. Ось художниця виступає у студії столичного телебачення. На цьому знімку зафіксована зустріч з відомим українським кінорежисером М.Мащенком. Ще один цікавий знімок. Його автор — відомий фотомайстер Міндель. Параска Петрівна усміхається з вікна своєї чернелицької хати. А стіна довкола розцвіла намальованими нею квітами.

Уже самі назви картин — «Квіти в кошику до свят», «Квітне весна», «Польові квіти», «Квіти Покуття», «Яблуневий розмай», «Птахи на жоржинах» переконливо засвідчують, що ця жінка закохана в красу рідної землі. Як і славнозвісні петриківські майстри, Параска Петрівна нерідко малює композиції без попереднього намічення контурів, не послуговуючись при цьому мірними інструментами. В кольоровому спектрі її перших робіт пе-

реважали червоне, синьо- зелене і жовто-коричневе, біле. І це, мабуть, не випадково. Адже вважається, що червоний і коричневий кольори — символи Господньої енергії, вогню, динамізму, життєдайної сили, перемоги. Зелений та синьо-зелений — це кольори живої природи, фізичного, земного буття. Зелений також може символізувати духовне відродження. Це колір весни, воскресіння природи, багатства рослинного і тваринного світу. Жовтий — найдосконаліший колір сонця, означає Божу присутність, достигле зерно, достаток, врожай. Вважається, що жовтий колір оберігав від злих сил. Це також колір багатства. Білий — чистота. Цей колір на картинах є символом вірю, безгрішного життя. Блакитний — уособлює небо, повітря, воду, здоров'я. Це колір небесної божественності. На картинах — це символ насичення.

Часто художниця використовує так званий «Вазонок», який часто бачила на рушника, килимах, посуді. Це своєрідний символ «Дерева життя». Світове дерево народною майстринею завжди зображується не натурально, а стилізовано, тобто спрощено, узагальнено. У таких зображеннях є поділ на три яруси по вертикалі та дотримання чіткої системи правої і лівої сторін. Нижня частина — коріння, що входить під землю, часто подається у вигляді горщика.

Параска Петрівна знайома з творами І.Пилипенко, Н.Білокур, Н.Тимошенко, П.Глуценко та багатьох інших сьогодні визнаних народних майстрів, талант яких розвинули і продовжили їх учні, створивши петриківську школу, але роботи художниці з Чернятина неповторні, не подібні на інші.

«Але тоді, коли у мене визрівало бажання сісти за стіл, взяти білий аркуш паперу і нанести на нього фрагменти букета чи квіточок у великодньому кошику, що вже народилися в уяві, тоді я ще була далека від таємниць художнього ремесла, від таких понять, як площа, контури», — продовжувала Параска Петрівна свою розповідь.

«Кожну картину майстриня малює з початку і до кінця, — відзначає автор статті, яка вміщена в альбомі з роботами самобутньої художниці. Намалювавши декілька аркушів, вона починає замальовувати їх. Ще мить — і загораються червоні маки, палахкотять мальви, темно-вишневі жоржини, розпускає свій пишний хвіст жар-птиця, воркують закохані голуби. Техніка малювання у неї своєрідна. За першим етапом листочки покриває тушшю, потім ідуть підмалювки аквареллю і дофарбовка тушшю. Щоб надати картині довершеності, майстриня обводить листя, квіти та гілки темним цегляним кольором.

В одній з телевізійних передач Параска Петрівна розповіла, що багато її картин написані на сюжети творів Т.Г.Шевченка. Якось почула по радіо відому пісню на слова А.Малишка «Стежина». Пригадалося дитинство, мати, яка так хотіла, щоб її донечка мала щасливу долю. І з'явилися на папері соняшники, що повернули голівки до сонця. А цього вірша прочитала в журналі для жінок.

Калина розцвіла край нашого села

Цілюща і смачна в усі години.

Калинова вода біжить із джерела

Співучого як серце України.

І з'явилися нові роботи: «Закуй, зозуленько, в саду на калині», «Пташки, жоржини та калина», «Ти, червона калинонько, не хились в долину», «Червона калина пісня України», «Білий цвіт на калині, як фата на дівчині», «Білим цвітом цвіте, але родить червоно».

Калину посадила біля хати, щоб вона в душі зацвіла. Адже це символ моєї держави, — любить повторювати Параска Петрівна. — Калина символізує свято Коляди, Різдво світу, її шанують, ягоди кладуть взимку між шибками. Калиновий куц має сонячну символіку, калинові грона в селах використовують під час весільних обрядів, з калиною порівнюють дівочу красу, це також символ дівочої цнотливості.

Недарма колись один з відвідувачів персональної виставки Параски Хоми написав у книзі відгуків : «Кожна Ваша картина — неначе вікно України». Любов до рідної землі, до свого села, людей, батьківського обійстя, до дітей і внуків відчувається чи не в усіх роботах художниці. Саме про це свідчать серії «Рідна земля», «Бабине літо», «Земле моя», «Нива України».

В 1992 році була написана картина «Воскресіння». На ній вишитий рушник, кошик з писакми, паска, свічки. А довкола — різнокольорові квіти — тюльпани, нарциси, китиці верби. На другій картині переплелися червоні маки, соняшники, рожевий яблуневий цвіт. У центрі — пшеничне колосся — багатство країни.

Любить художниця малювати мальви, тюльпани, казкових павичів, голубів, жоржини, гладіолуси, жар-птиці, жовті і червоні троянди. Поціновувачі робіт художниці особливо уважно вивчають картину під назвою «Ходить гарбуз по городі». Тут можна побачите усе те, що особливо запам'яталося ще в дитинстві, чим багаті наші городи, дачні ділянки. Ось чудернацький гарбуз, носом йому слугує морква, брови — з житніх колосків. Поруч притулилися огірки, наче гріються на сонці, привітно похитують головами соняшники, стелиться зелень петрушки, кропу.

Художниця не випадково малює маки, яблуневий цвіт, волошки, барвінок, часто використовує мотив «дубового листя». Адже відомо, що мак символізує родючість, яблуні та яблука — означають плодючість, любов, знання і мудрість. «Де волошки, там хліба трошки», — кажуть в народі. Ці квіти означають дівочу красу, со-

ром'язливість. Зустрічаються на картинах П.Хоми стилізовані тюльпани огірочки, квасольки. В ряді робіт можемо побачити дубові листочки. У християнстві дуб — символ Христа як сили, що проявляється у біді, як твердості у вірі. Дуб — символ сили, захисту, довголіття, чоловічої мужності, вірності.

Часто майстриня відтворює птахів голубів, горобчиків, ластівок, павичів, казкових жар-птиць, які теж стали найпоширенішим мотивом її творчості. І це не випадково. Майстриня переконана, що птахи — істоти священні. Вони є символом вічності, безсмертної душі, божественного прояву, духів мертвих. Саме птахи можуть якнайшвидше долетіти до Бога. Після смерті людини душа, за повір'ям, залишає землю. Ластівка здавна вважалася символом добра, зозуля здатна зцілювати, є мудрою, в голуба вселяється душа і летить з ним до неба.

А ось картина художниці, яка має назву «Великодній кошик». Відобразила те, що запам'яталося ще з дитинства. На вишитому рушнику — писанки. Яйце є символом життя, радості і сонця, особливо весняного сонця, що несе із собою тепло, світло, відродження природи. Під кошиком — вербові гілочки з котиками, які у християнстві несуть як спомин про пальмові гілки на Вербну неділю. Обряд хлюстання вербою означає поєднання людини з космосом, очищення, відновлення сили і здоров'я. В Україні верба вважається символом християнства.

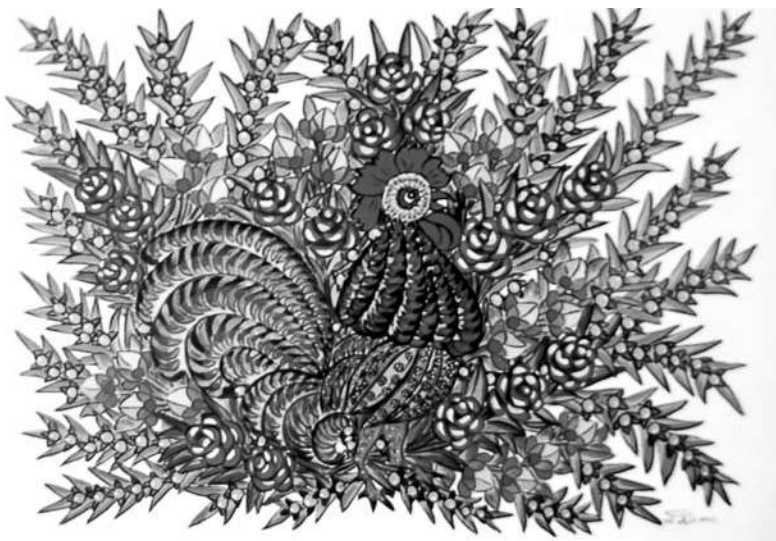
«Як народжуються мої роботи? А як пісні народжуються, як музика народжується, як співаки співають. То все я слухаю. В музиці є квіти. Є одна пісня і ціла серія картин на цю пісню. Я малюю кожний день. Нема такої днини, аби я не малювала. Мій ангел Парасковія дала мені талант. Це від Бога», — ділилася з відвідувачами своєї ювілейної виставки у Івано-Франківському виставочному залі Національної спілки художників самобутня майстриня.

«Як і кожній жінці, — читаємо у вступній статті до альбому під назвою «Параска Хома», що вийшов у івано-франківському видавництві «Нова Зоря», — художниці притаманне почуття материнства. На картині «Заснули мальви біля хати, тільки не спить старенька мати» майстриня кольорами передала материнський біль, втрату своєї найдорожчої дитини. У якому б році, у якому б столітті, в якій би країні не було це горе, воно завжди страшне, тяжке, сумне, однакове для кожної матері. Цей тягар вона несе ціле життя, чекаючи на чудо — повернення сина. Навіть коли вітер пробіжить між мальвами, їй здається, що то її кровинка ступає до неї, вже старенької матері. Ця картина намальована темно-ніжними фарбами, які чітко передають біль та неповторне горе».

...Багато років минуло від того дня, коли юні косівчани відвідали в Чернятині славну майстриню. По-різному склалися їхні долі. Є серед випускників відомі майстри, художники. Дехто зайнявся бізнесом. Є і такі, що залишили рідну землю і поїхали працювати в Америку, Канаду, Італію.

А Параска Петрівна продовжує творити. Однією з перших на Прикарпатті обласну премію імені Ярослава Лукавецького отримала саме вона. Нещодавно у зв'язку з 75-річчям від дня народження та 40-річчям творчої діяльності її привітав Президент України. Малюнки майстрині увійшли в золоту скарбницю художнього надбання не лише Прикарпаття, а й України. Її талант неперевершений та унікальний. «Нині важко знайти художника в жанрі розпису, в якому працює Параска Хома», — відзначив голова обласної організації Національної спілки народних митців Василь Корпанюк. І з такою високою оцінкою самобутнього таланту не можна не погодитися.

«Параска Хома стала учасницею багатьох виставок, про її творчість написані книжки, — відзначає відомий поет, лауреат Шевченківської премії Степан Пушик. Вийшли каталоги й альбоми малюнків Параски Хоми. Вона працювала в ланці, виховувала дітей і квіти в городі, а в зимові дні малювала вже інші квіти, котрі в її господу славу привели. Малює Параска Хома, мріє про щедрий урожай на полі та мир, спокій на землі, бо ж має вона дітей, онуків, а діти доти почувуються молодими, доки матері живуть і чекають їх вдома».

Параска Хома.
Півень у квітах.
2003 р.

Галина Древаль,

завідуюча відділом початкової освіти
Інституту інноваційних технологій
і змісту освіти
Міністерства освіти і науки України

Halyna Dreval,

head of the Primary Education Department
of the Institute of Innovative Technologies
and the Contents of Education of the Ministry
of Education and Science of Ukraine

Ігор Бай,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Ihor Baj,

Candidate of Pedagogic, assistant professor,
Vasyl Stefanyk Pre-Carpathian National University

УДК 371.037

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ХУДОЖНІХ ТЕХНІК НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ ШКІЛ ГІРСЬКОГО РЕГІОНУ

FEATURES OF USE OF ART TECHNIQUES AT FINE ARTS LESSONS IN PRIMARY SCHOOLS OF MOUNTAIN REGION

Постановка проблеми. Навчання молодших школярів образотворчого мистецтва є важливою ланкою навчально-виховного процесу в початковій школі. Основою його викладання є прищеплення дітям ґрунтовних графічних навичок, формування відповідних, доволі специфічних образотворчих умінь та подання теоретичних відомостей з образотворчого мистецтва. Неабиякого значення у зв'язку з цим набуває приведення обсягу і складності змісту навчального предмета «Образотворче мистецтво» у відповідність до вікових можливостей дітей, врахування та відображення у змісті природних, соціокультурних особливостей конкретного регіону нашої країни.

Наголошуючи на важливості живого спілкування молодших школярів з природою у формуванні гармонійної особистості дитини, видатний український педагог Василь Сухомлинський зазначав: «Дитячий малюнок, процес малювання — це частка духовного життя дитини. Діти не просто переносять на папір щось з навколишнього світу, а живуть у цьому світі, входять у нього як творці краси, дістаючи насолоду від неї» [1, 44].

Метою даної статті є визначення проблем, що виникають у процесі викладання образотворчого мистецтва в початкових школах гірського регіону, та шляхів покращення художньо-творчої діяльності учнів молодших класів.

Основний зміст статті. Відповідно до вимог Державного стандарту початкової загальної освіти головною метою освітньої галузі «Мистецтво» є розвиток у школярів особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, здатності до сприймання, розуміння і творення художніх образів, потреби в художньо-творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні. Образотворче мистецтво з-поміж інших видів мистецтв є унікальним у вирішенні завдань гармонійного виховання й розвитку дитини. Це пов'язано, в першу чергу, з тим, що вже в ранньому віці саме образотворча діяльність стає однією з найбільш доступних форм творчості, яка дозволяє дітям передавати в своїх роботах те, що вони зауважують у навколишньому світі; те, що їх хвилює, викликає емоційне піднесення. Костянтин Ушинський говорив:

«Всі діти майже без винятку — пристрасні малювальники, і школа повинна задовольнити цю законну і корисну пристрасть» [4, 27].

І справді — діти молодшого шкільного віку люблять малювати, їм подобається процес творення «власних» образів, втілення на площині аркуша паперу (чи в будь-якому іншому матеріалі) своїх думок, прагнень, уподобань. Проте з часом зацікавленість дітей до зображувальної діяльності згасає, настає певне розчарування у власних силах. Уникнути такого охолодження з боку учнів до малювання можна лише за умови належного рівня викладання образотворчого мистецтва в школі [5, 11].

Досвід роботи вчителів показує, що ефективність навчання молодших школярів образотворчого мистецтва визначається як науково-педагогічним рівнем викладання, так і матеріальною базою, зокрема — наявністю в школі відповідно обладнаного класу-кабінету образотворчого мистецтва. Правильне використання обладнання та матеріалів кабінету сприяє зміцненню знань, умінь і навичок учнів, стимулює їхні творчі здібності, значною мірою допомагає прищеплювати любов до мистецтва. Відповідна матеріальна і методична база дозволяє вчителю творчо підходити до кожного уроку, успішно вирішувати основні завдання щодо художньо-естетичного виховання молодших школярів.

Слід зазначити, що спеціалізованих навчальних кабінетів образотворчого мистецтва в початкових школах гірського регіону вкрай мало. Не відповідає сучасним потребам і навчально-методичне забезпечення уроків образотворчого мистецтва, матеріальна база навчальних закладів у цілому.

Окрім незадовільного матеріально-технічного стану, в сучасній початковій школі гірського регіону існують й інші проблеми функціонування і розвитку: професійне старіння вчителів, низький рівень надходження фахової інформації [6, 78]; наявність значної кількості класів-комплектів та потреба їх забезпечення широким спектром освітніх послуг відповідного рівня якості; проблема нестандартних умов функціонування шкіл [7, 224]; довготривала відсутність батьків та виховання учнів людьми похилого віку [8, 84].

Аналізуючи проблематику впливу гірського середовища на розвиток, навчання і виховання учнів-горян, В.Д.Хрущ зазначає, що попри складні географічні умови, значні труднощі соціально-побутового характеру «...життя спільноти в горах сьогодні вирізняється високою духовністю, а не розвинутими технологіями, а також багатими своєрідними традиціями, які необхідно поєднати з інноваційним змістом, формами і методами діяльності» [6, 80].

Одними з найвагоміших чинників, які впливають на формування дітей горян, безперечно, є специфічне ландшафтно-кліматичне оточення та соціальні умови проживання — неймовірно багата природа краю, суворий клімат, незначна густина населення, господарська діяльність і сам уклад життя мешканців гір. Перелічені чинники не могли не позначитись і на формуванні особливих етнопсихологічних рис характеру жителів Карпат [2, 136].

На нашу думку, реалізація освітньої галузі «Мистецтво» Державного стандарту початкової загальної освіти в умовах гірської школи вимагає певної корекції змісту освіти з урахуванням специфіки регіону. Художньо-естетичний розвиток дітей у гірській школі безпосередньо пов'язаний із природними, соціально-культурними, історичними, етнопсихологічними факторами. Формування й закріплення у школярів позитивного ставлення до дійсності, мистецтва, різнопланової художньої діяльності допоможе вчителям образотворчого мистецтва втілювати в життя положення регіонального підходу до відбору змісту художньої діяльності — надання переваги насамперед найближчому оточенню, як природному, так і створеному людиною, знайомство з людьми, які зробили певний внесок у вітчизняну та світову культуру й історію, знання місцевих традицій, звернення в процесі пізнання й творчості до різних видів народного мистецтва, характерного для регіону [9, 20].

Формування у дітей потреби до образотворчої діяльності передбачає наявність таких фундаментальних для художнього розвитку якостей, як відчуття краси та гармонії, здатність емоційно відгукуватися на різноманітні прояви естетичного у навколишньому світі; вміння підмічати прекрасне у спостережуваних явищах та усвідомлювати його [5, 17]. «Мистецтво бачити» не дається людині від народження, його слід постійно розвивати та вдосконалювати. Як підтверджує практика, під час сприймання, вивчення та зображення об'єктів з природи оволодіння відповідними теоретичними знаннями, засвоєння елементарних законів образотворчої грамоти відбувається найефективніше (М.Кириченко). Практично постійне перебування учнів гірського регіону серед різноманітної та дивовижної природи дозволяє їм накопичувати життєві враження, помічати та осмислювати існуючі в природі закономірності, уявляти, мислити, фантазувати. Все це створює необхідні передумови для більш широкого використання такого виду занять, як малювання з природи, по пам'яті та за уявою; зміщення акцентів із уже звичного репродукування на самостійне створення учнями нових образів.

Введення в практику роботи школярів елементів звичних для них місцевих промислів та ремесел допоможе швидше та набагато якісніше освоїти та зрозуміти специфіку декоративно-ужиткового мистецтва, народної орнаментики (художня вишивка, кераміка, писанкарство, лозоплетіння, килимарство, ліжникарство тощо). Постійне перебування учнів під впливом матеріальної та духовної культури рідного краю сприятиме якнайповнішому розкриттю і вдосконаленню природних здібностей, оскільки саме за таких умов етнопсихологічні особливості дітей певного народу використовуються найдоцільніше (Д.Тхоржевський).

До школи приходять діти шестилітнього віку з доволі обмеженим запасом знань і практичних умінь у галузі образотворчого мистецтва. В основі цих знань, умінь і навичок лежить загальний розвиток молодших школярів;

обсяг їхнього життєвого досвіду; середовище, в якому вони перебували. У цей відповідальний період становлення особистості дитини відбуваються якісні зміни в психіці, зростають фізичні можливості, закладаються основи волевої сфери, оновлюються підходи до спілкування з однолітками та дорослими.

У молодшому шкільному віці яскраво проявляється суперечність між прагненнями учня до самостійності в образотворчій діяльності та його реальними можливостями — уже набутими вміннями, навичками, уподобаннями, нахилами до певних видів образотворення тощо. Пропоновані на уроках образотворчого мистецтва в початкових класах види художньої діяльності доволі різноманітні, за своєю суттю — різнопланові. Проте на вивчення конкретної художньої техніки в програмі виділяється порівняно небагато часу. Необхідні для засвоєння художньої техніки знання подаються здебільшого в готовому вигляді, вміння — засвоюються за зразком. Все це не може забезпечити належного творчого зростання учнів молодших класів.

На думку Б.Неменського, «Розвиток творчих здібностей вимагає спеціального механізму — своїх навичок, свого тренажу. І вчити цьому необхідно із самого юного віку — коли дитина найбільш до цього схильна. Цьому положенню пора стати педагогічною аксіомою» [10, 36]. Як відомо, програми з образотворчого мистецтва передбачають творчий підхід учителя у виборі тематики уроків та практичних робіт з урахуванням специфіки контингенту учнів, власного професійного рівня та матеріально-технічного забезпечення. У зв'язку з цим надзвичайно важливими завданнями вчителя початкових класів є вмілий добір доступних та водночас захоплюючих видів образотворчої діяльності, інтегрування різних видів робіт дітей, підтримання взаємозв'язку пізнавальних та продуктивних видів діяльності.

На нашу думку, як учителів, так і дітей молодшого шкільного віку може зацікавити, викликати творчий настрій робота у добре відомій, але дещо призабутій техніці набризу. Використання цієї художньої техніки на уроках образотворчого мистецтва в початкових класах дає певні переваги при опрацюванні основних питань кольорознавства, композиції, перспективи; добре розвиває моторику руки, координацію рухів, окомір; удосконалює відчуття характеру силуетної форми; допомагає виховувати охайність, працелюбність, дисциплінованість, наполегливість у роботі. Набризом можна «доопрацьовувати» не зовсім вдалі роботи практично на всіх видах занять з образотворчого мистецтва (зокрема — на уроках декоративного та тематичного малювання). Незважаючи на певну схематичність зображень, їхню спрощену силуетність, дитячі роботи у техніці набризу відзначаються своєрідною символічністю, емоційністю, завершеністю (див. фото).

Використання у набризі шаблонів, трафаретів, природних матеріалів (засушеного листа, корінців, гілочок різних порід дерев, кущів, квітів) дозволяє здійснювати міжпредметні зв'язки (Трудове навчання, Я і Україна, Основи здоров'я). Для малюнків гуашшю в техніці набризу підійде будь-який аркуш паперу чи картону: білий, тонований, кольоровий, обгортковий. В техніці набризу можна працювати на будь-якій твердій поверхні, яка хоч трішки вбирає в себе воду. Набриз можна виконувати і іншими матеріалами (акварель, туш, чорнило). Ще однією перевагою набризу можна вважати певну «технологічність» (завчасно підготовлений комплект шаблонів) виконання таких робіт, що дозволяє більше часу присвятити організаційним питанням (підготовка інструментів, обладнання, матеріалів тощо).

Зважаючи на те, що у молодшому шкільному віці провідна роль у передачі виражальних якостей об'єктів і особливостей предметного середовища відіграє колірна композиційна діяльність, у якій образні уявлення дітей відтворюються переважно доперспективними засобами зображення, пропонуємо використовувати техніку набризу при опрацюванні питань кольорознавства та композиції.

Висновки. В.Сухомлинський вважав, що дитинство — це не підготовка до майбутнього життя, а повноцінне, яскраве, самобутнє, неповторне життя. Від того, яким воно було, хто супроводжував дитину, що отримали її розум і серце з навколишнього світу, залежить становлення її особистості. Державні освітні інституції, навчальні заклади, педагоги, які забезпечують навчання молодших школярів у гірському регіоні Українських Карпат, повинні враховувати умови конкретного населеного пункту, кожної родини задля реалізації та вдосконалення навчально-виховного процесу.

1. Сухомлинський В. Вибрані твори: У 5 т. — К.: Радянська школа, 1973. — Т. 3. — 64 с.
2. Хрущ О. Учня гірських шкіл про етнопсихологічні особливості характеру горян // Гірська школа Українських Карпат. Науково-методичний журнал. — Івано-Франківськ. — 2006. — №1. — С. 136-140.
3. Ушинский К. О наглядности обучения. Избр. пед. произв. Т. 2. — М.: Просвещение, 1954. — С. 645.
4. Кутепова Т. Запобігання помилкам на уроках малювання — К.: Радянська школа, 1965. — 100 с.
5. Полякова Г. та ін. Образотворче мистецтво, 1-7 класи: Навчально-методичний посібник для вчителів. — Харків: Скорпіон, 2001. — 160 с.
6. Хрущ В. Гірський регіон як особливе макросередовище навчання, виховання і розвитку учнів // Гірська школа Українських Карпат. Науково-методичний журнал. — Івано-Франківськ. — 2006. — № 1. — С. 76-82.
7. Москаленко Ю. Зона особливої уваги // Гірська школа Українських Карпат: Науково-методичний журнал. — Івано-Франківськ. — 2006. — № 1. — С. 83-85.
8. Комарова Т. Образотворча діяльність у дитячому садку: Програма та методичні рекомендації. Для занять з дітьми 2-6 років: Пер. з рос. мови. — Х.: Видавництво «Ранок», 2007. — 176 с. — (Програма розвитку).
9. Неменский Б. Мудрость красоты. — М.: Просвещение, 1987.

Іван Фічора,

кандидат педагогічних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Ivan Fichora,

Candidate of Pedagogics sciences,
Honoured Worker of Education of Ukraine,
professor Chair of Theory and Methods of
Elementary Education, the
Precarpathian university named after
Vasyl Stefanyk

УДК 371.036

НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ І РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ГІРСЬКИХ ШІЛ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

FOLK ART AS MEANS OF THE AESTHETIC UPBRINGING AND DEVELOPMENT OF PRIMARY PUPILS OF THE MOUNTANIOUS SCHOOLS OF THE CARPATHIA REGION

In the article actual issue of the folk applied art use in the educational process and out-of-class activities is illustrated. It facilitates, as practice shows, the aesthetic upbringing and development of primary pupils.

В статті висвітлюється актуальне питання використання народного образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва в навчальному процесі і в позакласній роботі, що сприяє, як показала практика, естетичному вихованню і розвитку молодших школярів.

Постановка проблеми. У системі національного виховання, як показали експериментальні дослідження і досвід роботи навчальних закладів Карпатського регіону, важливу роль відіграє народне мистецтво, яке сприяє розвитку у молоді почуття прекрасного, а відтак і формує у неї високі моральні якості. Дослідження вітчизняними і зарубіжними вченими різних аспектів естетичного виховання певною мірою збагатили педагогічну науку і практику як важливим емпіричним матеріалом, так і теоретичними висновками.

Учені-педагоги, досліджуючи проблему естетичного виховання, зазначають, що народне образотворче і декоративно-прикладне мистецтво є важливим та впливовим чинником розвитку учнів різних вікових груп, оскільки образна конкретність і емоційна виразність виробів народних майстрів є емоційно сприйнятливою і зрозумілою дітям дошкільного та молодшого шкільного віку. Учні середніх класів етнохудожні цінності передають досвід, необхідний для розвитку уяви, фантазії, окремих способів декоративно-прикладної діяльності у сфері розпису, вишивки, витинанки, різьблення по дереву, кераміки. В юнацькому віці народне образотворче мистецтво впливає на розвиток художніх узагальнень, виявлення філософської заглибленості при осмисленні естетичних явищ.

Ми вважаємо, що проблема впливу народного образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва як важливого засобу естетичного виховання і розвитку молодших школярів вимагає глибокого дослідження з урахуванням регіональних особливостей, оскільки результати експериментальних досліджень показали, що формування у молоді правильного розуміння законів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва ефективніше вдається тоді, коли процес навчання опирається на міцний ґрунт народних художніх традицій, а Івано-Франківщина — саме той етнографічний регіон, де залягає потужний пласт народного мистецтва.

Чарівна краса Карпатських гір, вікові традиції, народні звичаї та обряди — усе це знайшло яскраве відображення у мелодійних піснях, віртуозних і грайливих коломийках, завершених виробів народних умільців.

Естетичне виховання обумовлене об'єктивними і суб'єктивними факторами. До об'єктивних відносяться середовище й умови, в яких проходить формування естетичних уявлень особистості, до суб'єктивних — естетичний рівень розвитку учнів, їх нахили та інтереси.

Естетичний смак формується разом із становленням особистості. До завершення навчання в неповній середній школі в учнів уже склався певний естетичний смак, але він ще нестійкий. У процесі естетичного виховання ми поставили перед собою завдання визначити ступінь підготовки, а також особливості формування особистості молодшого школяра.

Завдання експериментального дослідження на першому етапі полягало в тому, щоб визначити об'єм і рівень естетичного розвитку і специфічні особливості естетичного виховання учнів.

З'ясування рівня естетичного розвитку учнів проводилося на базі навчальних закладів Прикарпаття з поглибленим вивченням образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва: Івано-Франківської загальноосвіт-

ньої школи № 10, Надвірнянської загальноосвітньої школи № 1, Яворівської загальноосвітньої школи Косівського району, Ворохтянської загальноосвітньої школи.

Експериментальні дослідження проводилися поетапно:

- I. Вивчення середовища, в якому навчались і виховувались учні, їх загальноосвітній та загальнокультурний рівні.
- II. Встановлення специфічних можливостей народних художніх промислів Прикарпаття і їх впливу на характер естетичного сприйняття.
- III. Виявлення своєрідності естетичного смаку учнів.
- IV. Визначення об'єму і рівня художньо-естетичної інформації учнів.

У відповідності до основних етапів дослідження нами були розроблені критерії естетично вихованої особистості учнів:

1. Інтерес учнів до всіх видів мистецтва.
2. Характер естетичних оцінюючих уявлень.
3. Розвиненість естетичного смаку.
4. Естетичне відношення до дійсності.
5. Елементи творчого ставлення до трудової діяльності.

На їх основі визначені такі показники:

1. Знання літератури й мистецтва — показник рівня естетичної освіченості.
2. Потреба в інформації про мистецтво і найбільш видатних його діячів — ступінь естетичного розвитку.
3. Розуміння і здатність сприймати творчість народних умільців Прикарпаття, а також культуру і народну творчість інших народів — показник рівня естетичної культури особистості.
4. Наявність естетичного ідеалу.
5. Елементи творчого вияву особистості.

Практика підтвердила, що естетичному вихованню і розвитку особистості молодшого школяра сприяють такі чинники:

1. Естетичне виховання в колективі, яке сприяє формуванню естетичних аспектів в основній трудовій діяльності індивіда.
2. Естетичне виховання під впливом оточуючого речово-предметного середовища.
3. Естетичне виховання через вплив творів мистецтва.
4. Естетичне виховання в ході занять художньою самодіяльністю.
5. Теоретичне естетичне виховання.

Одним із найважливіших джерел естетичного виховання і розвитку молодших школярів є мистецтво. Воно будить творчі сили учнів, робить доступним процес художньої творчості. Мистецтво, подібно до мови, є засобом спілкування людей, подібно до науки — засобом пізнання дійсності, подібно до педагогіки й моралі — засобом виховання, прищеплення знань і норм поведінки в суспільстві. Особливість мистецтва в тому, що ідея втілюється в такій формі, яка збуджує емоції, активізує уяву людини, викликає особливі переживання, які називають естетичними. А звідси необхідність розвивати емоційний світ школяра.

Діти мислять конкретно. Зорові образи, що виникають у них при сприйманні, наприклад, творів живопису, легко запам'ятовуються і залишаються в пам'яті на довгі роки. Ці образи збуджують певні емоції і роблять сприймання життя конкретнішим. Діти люблять усе барвисте, яскраве (квіти, картини, іграшки). Колір у живопису — це те саме, що звук у музиці. Недарма художники говорять про особливе «звучання» кольору. І.Ю. Рєпін говорив, що «... форма — тіло живопису, малюнок — нерви, а фарби — його кров».

Тому завдання педагога полягає в тому, щоб навчити учнів глибоко розуміти ідейно-художнє багатство картини: адже в образотворчому мистецтві головне не в кількості бачення художніх творів, а в їх розумінні, в умінні дивитися і «читати» картину, тому дуже важливо під час аналізу творів образотворчого мистецтва дотримуватись певної послідовності, системи.

На наш погляд, найбільш прийнятною може бути, приміром, така послідовність аналізу картин живопису:

1. Спочатку визначається тема та сюжетна основа картини, тобто те, що приваблює увагу при першому ознайомленні.
2. Визначається жанр картини, зображені на ній події чи картини побуту, портретна фігура чи історичний індивідуальний портрет, пейзаж чи натюрморт і т. д.
3. Відшукується тематичний вузол картини: що найбільше привертає увагу, які саме постаті є головними, центральними, в яких зв'язках з ними інші фігури, які зв'язки між постатями першого (переднього) плану із тим, що знаходиться далі, в глибині.
4. З'ясовується, які деталі портретів є найбільш колоритними, що художник особливо хотів підкреслити (поза, вираз обличчя), статичність чи динаміку зафіксованого положення тіла, положення рук тощо.
5. Соціальна та історична основа картини.
6. Останнім етапом аналізу картини є вивчення її художніх засобів та деталей, якими користується митець. Художні засоби розглядаються в єдності з ідейно-тематичним задумом і сюжетною основою.

Важливу роль в естетичному вихованні і розвитку молодших школярів відіграє народне мистецтво Прикарпаття (вишивання, різьба по дереву, кераміка, випалювання, інкрустація, ткацтво, килимарство та інше).

Досвід роботи педагогічного колективу Яворівської загальноосвітньої середньої школи I-III ступенів Косівського району (директор — кандидат педагогічних наук, Народний учитель України П.В. Лосюк) показав, що заняття учнів народною творчістю сприяють не тільки естетичному вихованню і розвитку учнів, але й моральному. «То не гуцуля,

що не грає», — вчать на Гуцульщині. Майстерність рук народних умільців, їх творча фантазія, втілена в дивовижній красі килимах, художніх розписах, різьбі по дереву, інтарсії, інкрустації, вишивках, радують око, стимулюють художнє й естетичне мислення учнів. Важливу роль у розвитку творчої фантазії учнів, розробці нових колористичних узорів відіграє ознайомлення учнів з орнаментами — цим найдавнішим виявом художньої творчості.

Орнамент (з лат. оздоба) — декоративний мотив, окремих або таких, що повторюється регулярно в заданому режимі. Однак найповніше і найглибше визначення орнаменту, з нашої точки зору, дано доктором мистецтвознавства, професором М. Станкевичем: «Орнамент — це ритмічно впорядкована візуально-декоративна структура мотивів, у якій прихована єдність і боротьба антитез; застосовується у мистецтві як засіб синтезу й пластичної виразності».

Дослідники народного мистецтва (Є. Антонович, П. Лосюк, В. Шпільчак, В. Корпанюк, Б. Тимків, Ю. Юсипчук, Б. Бойчук та інші) вважають, що народна художня творчість є особливим типом естетичного освоєння дійсності, має широкі можливості художньо-образного відображення навколишнього середовища, впливу на почуття, смакові уподобання, ціннісні орієнтації та морально-естетичні ідеали особистості. Ними виділені аспекти народної художньої творчості, які набувають особливого значення в освітньо-виховному процесі. До них віднесені естетико-виховні можливості засобів виразності, змісту і функцій народного образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва. Канонічність художньо-образного відтворення дійсності, синтетичність образної структури, подібність до зразка є тими засобами виразності народного образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, що впливають на естетичні почуття.

Велике значення в естетичному вихованні і розвитку учнів належить народним художнім промислам. Сучасні художні народні промисли Прикарпаття є такі: різьба по дереву; художнє випалювання; інтарсія; інкрустація; кераміка; килимарство; художнє ткацтво; художня вишивка; художня обробка металу; художні вироби із шкіри.

Велике значення в естетичному вихованні і розвитку учнів, як показала практика, належить вивченню творчості окремих майстрів народної творчості, а також ознайомленню зі зразками традиційного селянського побуту на Гуцульщині під час проведення екскурсій.

Ось, наприклад, завдання для учнів під час проведення екскурсій:

Завдання № 1.

1. Коротко описати і замалювати окремі зразки предметів традиційного селянського побуту, прикрашених різьбою (рахви, кухлі, граблі, коси, сільнички, тарілки, сидла та інше).
2. Ознайомитись з творчістю заслужених майстрів народної творчості України — братів Ю. і С. Корпанюків (с. Яворів Косівського району).

Завдання № 2.

1. Вивчити кольорову орнаментику, інкрустацію бісером і цінними породами деревини.
2. Ознайомитись із творчістю Я. Тонюка (точіння, прикраси виробів дрібно-візерунчатими поясами орнаментики і кільцями-дармовісами).

Завдання № 3

1. Ознайомитись з прикладами традиційної сільської дерев'яної забудови, з'ясувати її архітектурні особливості, що виявились в будівництві туристичної бази «Гуцульщина».
2. Встановити творчі контакти з учнями сільських шкіл Косівського району.

Як показує практика, такі екскурсії сприяють більш глибокому розумінню народних традицій художніх промислів, розвитку композиційного мислення в учнів, налагодженню безпосередніх контактів зі школами в напрямі вивчення, збереження та розвитку традиційної культурної декоративно-прикладної спадщини рідного краю.

Важлива роль в естетичному вихованні й розвитку молодших школярів належить художнім музеям, створеним у навчальних закладах.

Прилучити учнів до скарбів народної творчості першорядне завдання педагогічних колективів. Передовий педагогічний досвід учителів Косівського, Коломийського, Надвірнянського районів показує, що ознайомлення учнів із творчістю народних майстрів сприяє розвитку творчого мислення, спонукає до пошуків нових орнаментальних форм, композиційних рішень.

Пошукова робота учнів під керівництвом учителів часто приводить до створення музеїв образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, особливість яких полягає в тому, що їх експозиції, створені в результаті пошуково-дослідницької роботи, використовуються відповідно до навчально-виховних завдань навчальних закладів.

В умовах оновлення змісту освіти в українській національній школі, розбудови української національної культури, спроби надати національній освіті загальноєвропейського характеру і входження її в цивілізоване світове співтовариство виключно важливого значення набуває використання естетико-виховних можливостей народно-го образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, глибокий духовний зміст та поліфункціональність якого покликані сприяти передачі естетичного досвіду попередніх поколінь, формувати в учнів здатність сприймати, оцінювати та примножувати культурні традиції українського народу, сприяти вдосконаленню естетичного виховання і розвитку учнівської молоді.

1. Станкевич М.Є. Візерунок чи орнамент // Мистецтвознавство. — Львів. — 2004. — № 3. — С. 15-26.
2. Антонович Є.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М.Є. Декоративно-прикладне мистецтво. — Львів, 1992. — 271 с.
3. Антонович Є.А. Естетичне виховання підлітків засобами народного образотворчого мистецтва. Автореф. канд. дис. — Івано-Франківськ, 1997. — 24 с.
4. Выготский Л.С. Психология искусства. — М., 1968. — 567 с.
5. Лосюк П.В. Декоративно-прикладне мистецтво в школі. — К., 1979. — 55 с.
6. Соломченко О.Г. Сучасні художні промисли Прикарпаття. — К., 1975. — 31 с.
7. Фічора І.В. Виховання на народних традиціях // Мистецтво та освіта. — 2004. — № 1. — С. 62-63.

Вікторія Типчук,

доцент кафедри образотворчого мистецтва,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Viktorya Typchuk,

assistant professor of the Fine Arts Chair,
Vasyl Stefanyk Pre-Carpathian National University

УДК 745. 51 (477. 8)

ДЕЛЯТИНСЬКИЙ НАРОДНИЙ МАЙСТЕР ВАСИЛЬ ТУРЧИНЯК (1900-1939): МАЛОВІДОМІ СТОРІНКИ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ

DELYATYN PEOPLE'S MASTER VASYL TURCHYNIK (1900-1939): LITTLE-KNOWN PAGES OF LIFE AND CREATIVE WORK

This article studies the usage of folk decoration (plane carving) in the production of church interior and altar objects. Folk engraver — Vasył Turchynjak (1900-1939) worked during the first third of the 20th century on the territory of North — Western Husulshchyna. He denied the typical way of interior decoration. Vasil Turchynjak created icons and icon images using plane carving. His works differs from other small carved works not only by measurements but also by decorating system. Let's take into consideration that Vasil Turchynjak wasn't only an excellent engraver, but also supervisor of church building.

На зламі XIX-XX сторіч серед майстрів Делятинщини [1] яскраво вирізняється постать Василя Турчиняка (1864-1939) з Лугу, присілка Делятина. Цей народний майстер був фаховим теслею-будівничим, який керував зведенням культових споруд, а також ще й чудово різьбив, створював декоративні шати до інтер'єрів ним же збудованих церков. Усі різьби Василь Турчиняк виконував на основі традиційної плоскої різьби.

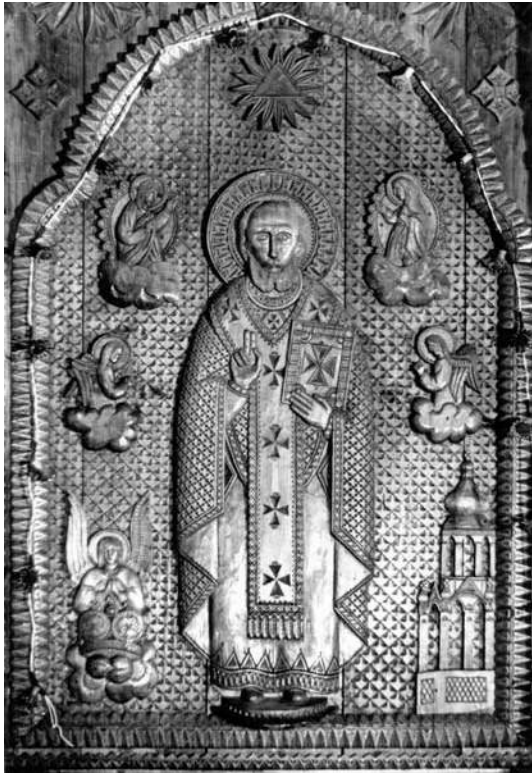
Слід зазначити, що на межі століть на Гуцульщині в галузі монументально-декоративного різьблення працювало багато майстрів [2], але вони декорували сухою різьбою лиш окремі предмети церковного вжитку — ручні, напрестольні хрести, свічники, аналої, скарбнички — предмети дрібного різьбярства, а не твори монументальні. Роботи Василя Турчиняка привертають увагу фахівців творчим переосмисленням візуальної системи монументально-декоративного різьблення в інтер'єрі гуцульської церкви. Різьбяр декорував іконостаси, предмети інтер'єру дерев'яних церков на основі традиційного для гуцулів плоскорізьблення, не повторюючи професійно виконаних взірців. Він творчо переосмислив композиційні засади оздоблення різьбою предметів ужиткового мистецтва й адаптував їх до сницарського різьблення.

Досягнення майстра у галузі монументально-декоративного різьблення по дереву, як і мистецькі напрацювання Юрія Шкрібляка у сфері декоративно-ужиткового різьблення, пов'язані з формуванням гуцульського народного різьбярства та вдосконаленням його художнього і технічного рівнів. Синтез досвіду таких майстрів, як Василь Турчиняк, дасть змогу всесторонньо розглянути питання, пов'язані з історією декоративного мистецтва України на початку XX ст., зокрема форми розвитку різьбярства на Гуцульщині.

Про творчий здобуток цього майстра в галузі дерев'яного будівництва маємо обмаль інформації — здебільшого це статті публіцистичного характеру місцевої преси. Ще прижиттєво (1930-ті рр.) на сторінках краківського часопису «Kronika ilustrowana Wieku Nowego» публікується світлина В. Турчиняка з мініатюрною моделлю церкви і подається коротка біографічна довідка про майстра такого змісту: «Wasył Turczyniak, 72-letni hucul z gorskiej wioski Luh, gminy Jaremcze, przesłał w upominku imieninowemu Panu Prezydentowi sliczna rzeźbę cerkiewki z drzewa limbowego»¹ [3].

Біографічні довідки про Василя Турчиняка фіксують такі лексикографічні джерела, як Українська Радянська Енциклопедія (1964), Словник художників України (1973), Митці України (1992), Мистецтво України (1997), словник у монографії А. Будзана (1960), перелік персоналій гуцульських майстрів, складений Я. Кравченком (1991), М. Клапчуком (1994), І. Могитичем (1999), В. Вуйциком та В. Слободяном (2001).

¹ «Василь Турчиняк, 72-річний гуцул з гірського села Луг, гміна Яремче, надіслав Пану Президенту подарунок — гарної різьби (мініатюрну модель) церквці з лімбового (тисового) дерева».

Ікона Святого Миколая бічного вівтаря
Святого Миколая з церкви Святого
Йоана Богослова з присілку Луг (зараз
знаходиться в с. Биткові).

Василь Турчиняк (1864-1939)

Василь Турчиняк народився у 1864 році в багатодітній сім'ї у присілку селища Делятин — Лузі. Через нестатки родини не мав змоги отримати освіту, самотужки вивчив латинську абетку й до кінця свого життя так і залишився напівписьменним [4]. Батько Василя був сільським теслею, тому, приглядаючись до того, як працював батько, син опановував майстерність виготовлення й різьблення хатнього начиння, меблів, а згодом розпочав будувати господарські. Як підмайстер, працював з досвідченими теслями, і набравшись досвіду, взявся за освоєння непростой професії будівничого-різьбяра «дерев'яних святинь»-церков.

Однією з перших робіт Василя Турчиняка, як зазначають довідкові видання, була робота в складі групи теслів-різьбярів над іконостасом церкви Успіння Богородиці (1895-1904) у селі Яблуниця, що біля Ворохти [5, с. 595]. Більш зрілим зразком, про який можна говорити як про власний твір майстра, став іконостас церкви у Верхньому Майдані, виготовлений упродовж 1932-1934 років. Записи церковної книги цього села свідчать, що Василь Турчиняк та його син Микола працювали над різьбленням інтер'єру і за їхню роботу їм було сплачено 775 (Василеві Турчиняку) та 215 (Миколі Турчиняку) злотих, а впродовж 1933-1934 рр. — по 250 злотих. Ці факти дають можливість оцінити оплату мистецької роботи народних майстрів за того часу.

Найбільшою за об'ємом виконаної роботи стала церква Івана Богослова, зведена в рідному селі Василя Турчиняка (1911). У тамтешній церковній книзі, яку зберіг священник делятинської церкви о. Цибака, читаємо, що Василь Турчиняк «вирізьбив притвор 1912 р., іконостас без празників, які виконав щойно в 1935/36. Іконостас коштував 1500 к. (1912). Апостолів виконав 1931 р. за 150 зл., празники за 160 зл.» [6]. Із цього ж джерела довідуємося, що «до церковного інтер'єру громада села замовила у майстра ікони святого Миколая, «Воздвиження Чесного Хреста» та запрестольний образ Матері Божої «з прикрасами»... У 1936 році різьбяр закінчив бічні престולי, що зараз, до речі, знаходяться у Делятині. Майстер працював над оформленням інтер'єру майже третину свого творчого життя — з 1912 аж до 1936 року. Споруда та її інтер'єр належить до найкращих творів різьбяра-будівничого. На жаль, церква була зруйнована. Однак предмети інтер'єру споруди віруючі зберегли, зараз вони прикрашають церкву Успіння Богородиці села Биткова та делятинську церкву Різдва Богородиці XVIII ст. У Лузі рідному селі — громада прагне відновити втрачену церкву-пам'ятку і повернути вивезені предмети церковного інтер'єру.

На противагу камерному інтер'єру церкви у Стримбі, інтер'єр лузької церкви, за спогадами дослідниці Г.Лагодинської, «рясний і строкатий, він полонить буянням пластики різьблення». Найщільніше заповнені різьбою царські ворота та дияконські двері. Верхня частина декорована менше, тільки ікони празникового ряду, немов мереживо, оздоблюють занавіс верхніх ярусів [7, с.259].

Найцікавішими серед різьб майстра є ікони та іконографічні зображення — зображення людських постатей засобами різьби по дереву (рис.1). Система художньої мови іконографічних зображень майстра характеризується площинним трактуванням об'ємів (за деякими винятками), умовністю повітряно-просторових планів, традиційним одягом персонажів, відсутністю дрібних деталей у трактуванні того чи іншого сюжету. Аналогії з малярством майже відсутні, тільки в структурі іконографічних

схем вони тотожні, а їхня стилістична основа зовсім інша. Спрощуючи композиції малярської ікони, Василь Турчиняк вніс до неї чари й тепло народної інтерпретації сюжету, перекладеного на мову гуцульської різьби і таким чином асимільованої. Сюжет зобов'язував майстра слідувати малярським канонам, але спосіб виконання залишився вірним традиціям народного гуцульського мистецтва. Щодо іконографічних особливостей, то в творах майстра трапляються відхилення від усталених норм, оскільки він був необізнаний з іконографією, тому й не дотримувався встановлених правил.

Упродовж 1920-их років майстер керував будівництвом церков на Бойківщині — церкви Святого Юрія в Дулібах (1921-1924) та Святого Симеона Стовпника у Грушеві (Стрийського району Львівської області) (1922-1923). До дулібської церкви він виготовив деякі предмети інтер'єру², а в Грушеві керував тільки зведенням храму [8].

Факт, що гуцульського майстра запросили зводити церкви на Бойківщині, викликає низку запитань. Що переконало тамтешніх мешканців запросити «чужого майстра» для зведення такої важливої для громади споруди? Чи новаторський підхід майстра до будівництва споруд, які б поєднали бойківську та гуцульську традиції в галузі церковного будівництва, виправдав би себе?

Отож у Дулібах та Грушеві постали величні церковні споруди (рис. 3). Слід зауважити, що на початку XX століття рідко якому народному майстру-будівничому вдавалося зберегти гармонійність конструкції у побудові церковних споруд на основі новаторських підходів до дерев'яного будівництва. Василь Турчиняк з Делятинщини вдало поєднав окремі елементи бойківської та гуцульської традицій у спорудженні та декоруванні храмів. Якщо форма планів і конструкції церковних будівель майстра повторюють традиційні форми чи недалеко відходять від них, то форма і особливості співвідношень конструктивних частин, їх декоративне оформлення є оригінальними і неповторними.

Невеликого зросту, кремезний сивочолий гуцул дивиться на нас із старих пожовклих від часу фотографій (рис.2). Погляд його проникливих очей таїть в собі щось віще і пригадуються розповіді старожилів не тільки про майстерність будівничого-різьбяря, а й про його рідкісний дар провидіння [9].

У Дулібах майстер не розпочинав будівництво до тих пір, поки, як казав, «в селі має померти визначна людина». Люди чекали і дивувались — майстра вважали за незвичайну людину. Невдовзі в селі помер староста, Василь Турчиняк розпочав спорудження церкви на місці, «де спочиває Святий Дух, на якому ніякого нещасного випадку не трапиться». Як згадували жителі села, «коли завершували куполи, то хтось таки падав і дуже голосно кричав. «Дурню! Не кричи, ніц тобі не буде», — гукнув майстер. І, дійсно, той вхопився за балку й завис. При освяченні дулібської церкви громада села в знак шани «обкидала майстра грошима» [10].

Внучка майстра Марія Вексюк, розповіла, що особливі стосунки були в нього з тваринами. «Одного разу повинь принесла з гір гаддя й воно сховалося в купі каміння біля хати майстра. Всі боязко обходили те місце, аж поки дід не поклав на каміння молоко з хлібом і сказав: «Йдіть собі». З того часу нічого там не заводилося» [4].

Цікаві й інші передбачення Василя Турчиняка. Зі споминів його невістки Анни дізнаємося, що якось він пас корову біля хати і був дуже задуманий.

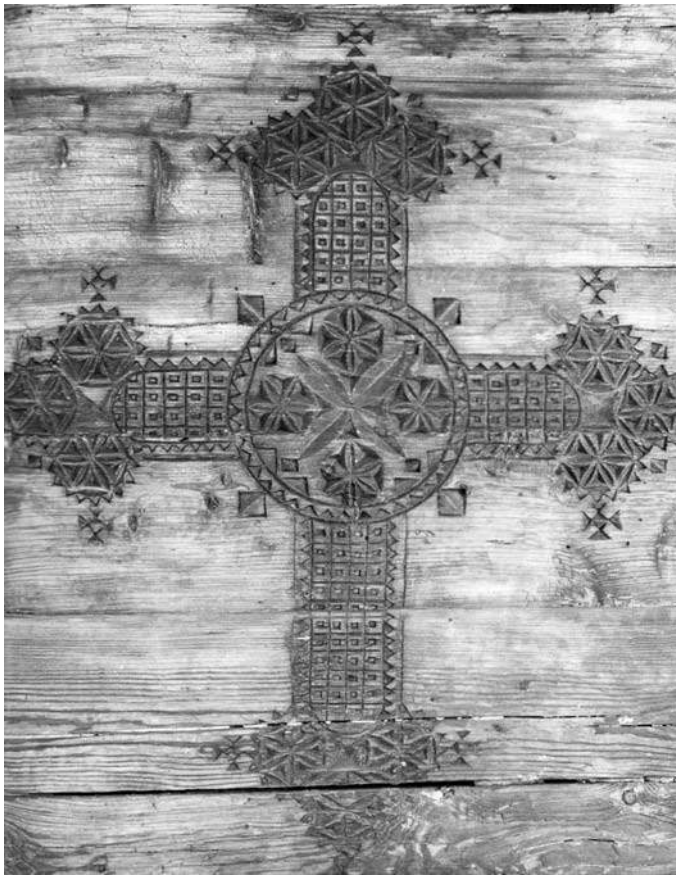
А відтак сказав: знаєш Анно, нашого села не буде, і церковцю нашу розберуть, а он там (показували в напрямі Делятина) будуть великі кам'яниці. Там, де місто було — вовки вили будуть, а де вовки вили — місто буде» [4, 10].

Після Другої світової війни на території Надвірнянського району знаходилося чимало таємних військових об'єктів. У присілку Луг цього району в 1950-х рр. було споруджено військовий ракетний гарнізон та розпоча-

Церква Святого Юрія в Дулібах (1921-1924).

² Іконостас у дулібській церкві згодом виготовив Григорій Войтович, прагнучи наслідувати стиль робіт Василя Турчиняка.

Похрестя-многохресник, вирізьблений на стіні підопасання церкви Святого Юрія в Дулібах (1921-1924)

гуцульщини й Бойківщини не зустрінемо подібних похрестів. Народні майстри обмежено використовували різьбу по дереву в оформленні екстер'єру церковних будівель, декоруючи тільки площини одвірків, галерей (ганків). Захоплення та потяг до декоративності привів майстра до широкого використання різьблення в оформленні екстер'єру церков. Василь Турчиняк декорує різьбленням двері, одвірки, стіни підопасання церков, обрамлення вікон, просвіти голосників. Поряд із різьбленням застосовує профілювання та накладні деталі у виготовленні декору дверей та одвірків, балюстради хорів та ганків.

Однією з найдовершеніших у внутрішньому орнаментальному убранстві є церква Різдва Богородиці у Ворохті (1936), зведена й частково декорована майстром. Це остання велика творча робота, яку майстер так і не встиг закінчити. Смерть перервала роботу в той час, коли були вже готові намісний ряд іконостасу та проповідниця. Верхню частину іконостасу (праздниковий, апостольський та пророчий ряди) закінчили учні майстра — син Микола Турчиняк та Василь Савчук, дотримуючись «кресленика-малюнка», зробленого майстром.

У порівнянні з традиційним плоскорізьбленням у творах Василя Турчиняка посилюється графічна основа, глибшими та масштабнішими стають прорізи, насиченішою виступає світло-тіньова градація, завдяки якій декор на віддалі читається виразно. Мотиви декору сприймаються просто й легко, де можливо, різьбяр уникає точного повторення. Можна подивуватись, як прості елементи жолобків, виїмок, рівчаків можна укласти так, що залишатиметься враження щораз нового своєрідного орнаменту. Вони належать до найбільш давньої групи мотивів гуцульського різьблення по дереву [13]. Отже, Василь Турчиняк працює над різноманітністю композицій, а не над створенням нових орнаментальних мотивів.

Для техніки різьблення майстра характерним є використання плоского різьблення, рідше рельєфного, ажурного та круглого, а також поєднання різьблення з профілюванням (плоске, об'ємне). У декорі церковного обладнання майстра переважало контурне плоскорізьблення. Звідси характерне поєднання мотивів — «руж», «зірок», «хрещиків» з «сіканцем», «парканцем», «зубчиками», «змійкою», «копитцями», «очками», що укладались у традиційні для гуцульського різьблення композиційні схеми поділу прямокутної площини на менші поля квадратів чи ромбів.

З-поміж багатьох майстрів-сніцарів Гуцульщини, що працювали в цій царині мистецтва протягом багатьох десятиріч, жоден з них не декорував монументальні предмети церковного інтер'єру традиційною для цього регіону плоскорізьбою. Народний різьбяр Василь Турчиняк спробував це зробити вперше, поєднуючи традиційні

то видобуток урану, а населений пункт Луг — ліквідовано. З часом пропали будь-які ознаки поселення і сталося, як віщував, — «камінь на камені не зостався».

Був одружений, мав двоє дітей — сина і доньку. Дружина померла молодою, смерть забрала і доньку. Залишився Василь «доживати віку» з сином і невісткою. Родина не бідувала, але й не «розкошувала». Веденням домашнього господарства не займався, завжди працював з деревом. Мав невеличку хатню-робітню де й працював. Цікавий факт: у процесі будівництва майстер використовував поряд із традиційними інструментами «власну мірку» («мірило»). Такий своєрідний еталон довжин-відтінків колись мав кожен тесля, проте на поч. XX ст. рідко хто ним користувався. Як зазначає І. Могитич, В. Турчиняк був «останній з народних майстрів» [11].

Варто зазначити, що впродовж 1930-х рр. Василь Турчиняк виготовив набір меблів до залу засідань повітового відділу в місті Надвірна (дванадцять лавок, дванадцять крісел, два столи, спеціальне крісло, буфет, шафа для книг, що нагадувала мисник), а також стіл «дуже замислуватий, що розкладався» на замовлення делятинського старости для польського маршала Пілсудського (цю роботу було відправлено до Варшави) [12].

Унікальними в декорі екстер'єру церков у Дулібах та Грушеві є монументальні похрестя-многохресники («безконечно хрещаті» (близько 1,3x1,5 м)), вирізьблені на гладкій поверхні брусів підопасання у техніці плоскорізьби. Ні в друкованих джерелах, ні при огляді культових споруд Гу-

форми з новітніми тенденціями. Саме органічне їх взаємопроникнення зумовило свіжість, різноманітність, своєрідність та оригінальність його творчості.

Творчі відкриття Василя Турчиняка в галузі церковного різьблення по дереву, а саме в техніці плоско- різьблення, продовжили його учні — син Микола Турчиняк (1906-1969) і Василь Савчук (1923 р.н.). Вони спільно працювали над іконостасами церков у селах Шибалині, Посухів Бережанського району Тернопільської області, Чортівці Городенківського району Івано-Франківської області, Баранівці Житомирської області [14].

На сімдесят п'ятому році життя Василь Турчиняк відчув, «що невдовзі буде померати, були якісь йому знаки... Одного разу поставив макет церкви під лавицю, по якимсь часі витягнув — а всі ямки різьби заповнені глиною. Коли це побачив, сказав: «Вже мені більше не робити». А через пару днів сказав, що це буде сьогодні. Підготувався, одів чисту сорочку, запалив свічку, ляг і видихнув» [9].

До наших днів дивом збереглась могила самотнього гуцульського майстра, якого з пошестю поховали на церковному обійсті, біля ним же збудованої церкви, де й заповідав. На великий похорон з'їхалися п'ятеро священиків, серед них були зі Львова й Станіслава. Цей невисокий горбок землі під високими розлогими липами нагадує нам про долю незвичайної людини, яка все своє життя і вміння присвятила прославленню Всевишнього у творах дерев'яної церковної архітектури і сакральної різьби.

*Примітки

1*. Цей термін у науковий обіг увели археолог, історик, краєзнавець М. Клапчук та географ В.Клапчук, опираючись на територіальний поділ австро-польських часів (кінець XIX-початок XX ст.) та зважаючи на важливу роль міста Делятина в економічно-культурному житті краю (загальна площа району досліджень становить понад 600 кв.км (1,300)). Ми розглядаємо саме цей відтинок історії, тому вважаємо доцільним послуговуватись цим визначенням.

Найбільша кількість відомих нам майстрів були родом із сіл Заріччя, Микуличин, міст Делятин та Надвірної, а село Заріччя, як зазначають автори історико-етнографічного дослідження «Гуцульщина», стало для гуцулів «своєрідною будівельною академією», де навчали таємниць будівельної справи.

Це явище ще не достатньо вивчене у мистецтвознавчій літературі, і тому про делятинський осередок деревообробки, поряд із загальновідомими осередками, що діяли у Яворові, Річці, Брусторах, Криворівні, Космачі, Косові, у фахових джерелах згадується рідко.

2*. Зібрані статистичні дані засвідчують, що тут працювало понад 80 майстрів будівничих, теслів, столярів, різьбярів (матеріали власних польових досліджень; літературні джерела:

1. Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття. Гуцульщина в другій пол. XIX — поч. XX ст. — Т. VIII. — Івано-Франківськ, 1995. — 220 с.
2. Могитич І. Словник гуцульської будівельної термінології // Домашевський М. Історія Гуцульщини. — Львів: Логос, 1999. — Т.IV. — С. 519-537.
3. Кравченко Я. До словника майстрів дерев'яного будівництва Карпат // Читання пам'яті Святослава Гординського. — Львів, 1999. — С.88.
4. Клапчук М., Клапчук В. Ліси та тартаки Делятинщини в1880-1939 р.р. // Домашевський М. Історія Гуцульщини. — Львів: Логос, 1999. — Т. IV.
5. Клапчук М. Писані столи Делятинщини // Культура та побут населення Українських Карпат. — Ужгород, 1972. — С.53-55.
6. Kronika ilustrowana Wieku Nowego (Dodatek). — 1936. — 9 lutego.
7. Спогади М.Вексюк, записані автором 12.03.1998 р., 20.07.1998 р.
8. Мистецтво України. Біографічний довідник / За ред. А.Кудрицького. — К.: Українська енциклопедія, 1997. — 595 с.
9. Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження / Під ред.Ю.Г.Гошка. — К.: Наук.думка, 1987. — С. 64.
10. Лагодінська Г. Скарби мистецтва в глухій закутині // Наша Батьківщина. — 1938. — С. 259-260.
11. Типчук В. Взаємовпливи бойківської та гуцульської традицій у церковному будівництві // Вісник ЛАМ, Львів, 2006. — №17. — С. 269-276.
12. Типчук В. Церкви Василя Турченяка (Турчиняка) на Бойківському підгір'ї // Народознавчі зошити. — 1998. — № 5. — С.529-531.
13. Спогади старожилів, зібрані під час польових досліджень, записані протягом 1998-2000 рр., зокрема записи краєзнавця Михайла Дацишина, священика села Дуліби Стрийського району Львівської області (приватний архів родини Дацишинів).
14. Спогади Юстини Дулиш із матеріалів, зібраних о.Михайлом Дацишиним.
15. Могитич І. Громадські споруди. Церкви // Народна архітектура Української Карпат XV-XX ст./ За ред.. Ю. Гошка, Т. Кіщук, І. Могитича, П. Федаки. — К., 1987. — С.180-243.
16. Мистецтво України. Біографічний довідник / за ред. А. Кудрицького. — К., 1997. — 846 с.
17. Спогади доцента кафедри художніх основ та історії архітектури Державного університету «Львівська політехніка» Романа Липки, записані 23.02.1998 р.
18. Будзан А.Ф. Різьба по дереву в західних областях України. — К.: АНУ РСР, 1960.
19. Спогади В.Савчука, записані автором 20.07.1998.

Тетяна Мацейків,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
Інститут педагогіки АПН України

Tetiana Matsejkiv,

Candidate of Pedagogics, senior research worker
of the Institute of Pedagogics of the Academy
of Pedagogical Sciences of Ukraine

ЕТНОКУЛЬТУРНА СПРЯМОВАНІСТЬ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ Й ВИХОВАННЯ **ETHNO-CULTURAL ORIENTATION OF SCHOOL EDUCATION**

Постановка проблеми. В 1992 році Рада Європи прийняла Європейську хартію, спрямовану на відродження, розвиток і взаємозбагачення національних культур, зміцнення дружби народів, згуртування і співробітництва, а також інтернаціональної єдності всіх націй і народностей. Проблема виживання національних культур і мов стає в ряд з проблемою існування суспільства як феномена загальнолюдської культури. В зв'язку з цим доцільність розгляду в статті даного питання набуває особливого значення.

Національну освіту та виховання розглядали в своїх працях відомі педагоги С. Русова, Я.Чепіга, І.Юцишин, І.Стешенко, О.Сухомлинська, І.Зайченко, Б.Ступарик, Г.Філіпчук, Н.Побірченко, Ю.Руденко та інші дослідники.

В статті розглядатиметься принцип етнокультурної спрямованості як провідний і визначальний в діяльності сучасної національної школи.

Як відомо, людина входить у людство через свою національну індивідуальність. Тому кожна особистість має набувати освіту як гідний представник свого рідного етносу в смисловому полі цінностей, властивих його народу. Це означає, що через освіту і виховання, культуру, виявляється й здійснюється соціальне самовідтворення етносу.

Національна школа є основою існування і розвитку етносу і національної культури, оскільки не існує іншого, більш універсального механізму духовного відтворення особистості. Національна школа покликана збалансувати освітні інтереси особистості, етносу, суспільства і держави.

Шкільна освіта нерозривно зв'язана з національним ґрунтом, але не замкнена на ньому. Школа має формувати та зберігати національну культуру, збагачуючи національне загальнолюдським і загальнолюдське національним.

При всій багатоманітності публікацій з проблеми національної школи далеко не в кожній з них знайдемо визначення поняття «національна школа». Існуючі дефініції роблять акцент на включенні дітей в етнокультурну традицію: «Національна школа — це школа, котра виховує школярів на основі духовних багатств національної культури, традицій, національного способу життя й діяльності свого етносу. Національна школа втілює в собі душу нації, її глибинні прагнення. Національна школа і за структурою, і за змістом є відображенням національного життя. Національна школа повинна вже з перших хвилин долучати дитину до національної культури, до народних промислів, народних ідеалів і мистецтва, до системи національних цінностей»[1, 71]. Або «Ситуація в галузі розвитку освіти в державі вбачається у процесі поступового переходу від «безнаціональної» унітарної підготовки школярів до етнічно диференційованої. Національна освіта виступає як один із важливіших елементів збереження і розвитку етнічної спільності, її духовного ядра».[2, 20].

Про важливість осмислення основної ідеї національної школи писав у свій час К.Д.Ушинський: «Ясно, що основна ідея народної освіти є, насамперед, глибоко філософська й є ідеєю психологічною... Якщо б ми взяли на себе працю вибрати ту основну ідею, на якій знаходиться народне виховання в тій чи іншій країні Західної Європи, то, дійшли б, напевне, несподіваних для нас висновків: ми переконалися б, що виховні ідеї кожного народу пройняті національністю більше, ніж що не-будь інше, пройняті настільки, що неможливо і подумати перенести їх на чужий ґрунт...»[5,421].

Національна школа — це багатомірне явище, яке повинно забезпечити розвиток учня як вільної, самоорганізуючої особистості. При цьому є спільне і типово для національної школи в будь-якій державі. Це загальне положення визначають як принцип етнокультурної спрямованості освіти. Етнокультурна спрямованість освіти — це така характеристика освіти, яка показує, в якій мірі її завдання, мета, зміст, технології виховання і навчання орієнтовані: на розвиток і соціалізацію особистості як суб'єкта етносу і як громадянина держави, здатного до самовизначення в умовах сучасної світової цивілізації.

Принцип етнокультурної спрямованості освіти найповніше може реалізуватися в національній школі. Національна школа розглядається нами як один з найважливіших інститутів збереження і розвитку етнічної культури, формування національної самосвідомості, засвоєння дітьми і молоддю рідної української та світової культур.

В основу створення і розвитку національної школи необхідно покласти ідею про первинність рідної мови і культурних традицій рідного народу для розвитку будь-якої людини, як засіб проти маргінальності, що, як відомо, позбавлена поняття національної ідентичності.

Значимою є роль феномену національної школи в глобальних соціальних і культурних процесах держави. Національна школа є механізмом забезпечення права націй на самостійний етнічний і культурний розвиток. Національна школа сприяє засвоєнню культурної спадщини свого народу, закладає основу повноправного життя нації. Національна школа є основою існування і розвитку етносу і національної культури, оскільки немає іншого подібного ключового механізму духовного відтворення нових поколінь етносоціального організму. Національна школа покликана збалансувати освітні інтереси особистості, етносу, суспільства і держави.

Принцип етнокультурної спрямованості освіти вимагає реалізації декількох принципів побудови і розвитку національної школи в державі. Це, насамперед, принцип включення вихованців в єдину етнокультурну традицію. Як посередник між національною культурою і етнокультурними потребами своїх вихованців, національна школа повинна відображати в своїй діяльності зміст накопиченого фонду національних цінностей, досягнень свого етносу, особливостей його соціально — історичного досвіду. Опираючись на національну культуру, школа створює для учнів ситуацію духовного комфорту, відчуття соціальної захищеності, тому що сприяє самоідентифікації особистості дитини, що, в свою чергу, допомагає їй в її соціальному та громадянському самовизначенні.

Включення вихованців в рідну етнокультурну традицію є успішним при умові застосування основного принципу розвитку національної школи — принципу реалізації конституційного права виховання й навчання учнів рідною мовою.

Принцип включення вихованців в рідну етнокультурну традицію в діяльності національної школи має бути доповнений принципом переходу від національної культури до пізнання культур народів спільного проживання в державі і прийняття світових культурних цінностей.

Наступним принципом діяльності національної школи є принцип діалогу культур — основи взаємного збагачення і саморозвитку культур.

Визнання принципів включення вихованців в рідну етнокультурну традицію, переходу від етнічної до світової культури, а також до діалогу культур, приводить нас до формування принципу діалектичної єдності трьох основ в діяльності національної школи: національного, загальноукраїнського і загальносвітового. Це дає можливість молодій людині глибоко відчувати приналежність до рідного народу і в той же час усвідомлювати себе громадянином держави і суб'єктом світової цивілізації.

Таким чином, виходячи з принципу етнокультурної спрямованості освіти, визначення національної школи, основних ідей і принципів її побудови, можна сказати що мета діяльності національної школи полягає в тому, щоб сприяти становленню особистості зростаючої людини як носія і творця рідної етнокультурної традиції, як громадянина держави, здатного самовизначатися в світовій цивілізації. Випускник національної школи — це людина, яка володіє вільно рідною українською і, як мінімум, однією із світових мов. Вона живе в рідній етнокультурній традиції, знає і поважає культуру інших народів і не претендує на свою винятковість як представник конкретного етносу. Для неї характерна спрямованість на загальнолюдські цінності. Вона здатна до проживання в умовах діалогу культур. Випускник національної школи є справжнім сином свого народу, громадянином як своєї держави, так і громадянином світу. Як член етнічної спільноти він відповідальний за долю свого народу і готовий внести свій внесок у розвиток його культури.

З метою успішного розвитку національної школи необхідно визначити і реалізувати головні умови, які забезпечать її життєздатність: всебічна державна і громадська підтримка, зацікавленість різних прошарків суспільства в розвитку національної школи. Ця підтримка повинна бути висловлена і підтверджена гарантіями розвитку національної школи, закріплених в законодавчих актах України.

Перспективність розвитку національної школи залежить від реалізації системного підходу, який охоплює весь комплекс проблем цього феномена: філософських, правових, економічних, змісту освіти, технологій виховання і навчання, наукового, навчально — методичного, кадрового і матеріально — технічного забезпечення.

Реалізація ідеї національної школи буде успішною при її спрямованості в майбутнє, коли вона розширюватиме, а не обмежуватиме простір розвитку етносу.

Важливою передумовою успішної діяльності національної школи є її здатність до розвитку і саморегулювання в часі, в культурному і цивілізаційному просторі.

Національна школа буде тоді життєздатною, коли вона постійно вивчатиме етнокультурні потреби суб'єктів освітнього простору.

Важливішою умовою національної школи є задоволення її потреби в кадрах, здатних реалізувати етнокультурну спрямованість освіти.

Необхідною умовою діяльності національної школи є забезпечення освітнього процесу підручниками, навчальними посібниками й іншими навчально-методичними матеріалами етнокультурного блоку дисциплін.

На думку В.Д. Шадрикова, національна школа має відрізнятися «не національним аранжуванням» загально-людських цінностей, а національною культурою, доповненою і збагаченою інформацією про культуру інших народів. Дитина, і це є дуже важливим, повинна жити рідною культурою, а інші культури вона повинна знати. Жити і знати — ось в чому глибинна відмінність в організації педагогічного процесу по відношенню до різних культур» [4, 112].

Для досягнення завдань, які стоять перед національною школою, необхідно:

- «створити теоретично обґрунтовану дидактичну систему, де етносфера і людина були б всебічно представлені в змісті освіти і сприяли б розвитку особистості школяра і відродженню національної культури ;
- розробити навчально — методичну базу як частину цієї системи, яка реалізує взаємодію школи з етносоціумом, етнічними діаспорами ;
- навчати рідній мові, музичній, естетичній, художньо-прикладній культурі, історії, традиціям, долучати до інших духовних цінностей свого народу у взаємодії з культурами інших народів;
- надавати вихованцям можливість здобувати знання про етнокультурні цінності інших народів;
- створювати умови для засвоєння національних звичаїв в процесі проведення свят, що мають історичну цінність для кожного етносу й для всіх народів в цілому» [3, 33].

З метою гармонізації міжетнічних відносин, створення нормальної соціально-етнічної і психологічної атмосфери в навчально-виховних закладах, а також формування гуманістичних етнокультурних зв'язків, доцільно залучати школярів у багатопланові навчальні і позанавчальні види діяльності:

- проведення національних свят, пов'язаних з пам'ятними датами історичного значення, ювілеїв видатних діячів культури, літератури, науки і народних героїв;
- організація олімпіад, виставок з національної культури, спортивних змагань з національних видів спорту й іграх;
- участь в фольклорних концертах з виконанням національних пісень і танців;
- участь в конкурсах на краще приготування національних страв.

Головною метою освітньо — виховної системи має стати створення гуманістичної атмосфери, орієнтованої на особистісний підхід в формуванні кожної дитини. Можна припустити, що нова школа сприятиме появі нових, прогресивних механізмів соціалізації.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок проте, що в сучасній Українській державі створені передумови для гармонізації національних інтересів в сфері освіти. Освітні інтереси нації в поліетнічній державі мають як співпадання, так і відмінності, які, однак, не мають антагоністичного характеру. Разом з тим в процесі пошуку балансу інтересів етносів і держави, які пересікаються в сфері освіти, неможна забувати про єдність державної, громадської, етнічної і особистісної складової категорії «освітній інтерес», її системної, інтегративної сутності. Лише врахування специфіки всіх чотирьох суб'єктів освітнього простору створює необхідні передумови для досягнення балансу інтересів етнічної спільноти в поліетнічному середовищі і переходу до етнокультурної спрямованості змісту освіти.

1. Бех І.Д. Особистісно орієнтований виховний процес — сходження до людяності // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002. — Частина 1. — Харків: «ОВС», 2002. — С.69-83.
2. Кремінь В.Г. Поступ до нової філософії освіти в Україні // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002. — Частина 1. — Харків: «ОВС», 2002. — С.9-23.
3. Тайчинов М.Г. Развитие национального образования в поликультурном, многонациональном государстве // Педагогика. — 1999. — №2. — С.25-35.
4. Шадриков В.Д. Философия образования и образовательная политика. — М., 1993.
5. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения Н.И.Пирогова // Пед соч.: В 6т. — Т. 2. — М., 1988.

Наталія Данько,

викладач кафедри педагогіки,
психології та методики початкового навчання,
Сумський державний педагогічний
університет ім. А.С.Макаренка

Natalia Danko,

lecturer of the Chair of Pedagogics, Psychology
and Methods of Primary Education, Sumy State
Pedagogical University named after A.S. Makarenko

УДК 373.3.063

ІНТЕГРАЦІЯ ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

INTEGRATION OF THE CONTENTS OF ELEMENTARY EDUCATION

The problem of integration of education context, analyses views of modern scholars on the process of pedagogical integration, discovers advantages of integrational education.

Key words: integrational education, pedagogical integration, subject sistem, isolation teaching, complex system of

Постановка проблеми. Серед широкого кола питань щодо педагогічної інтеграції особливе місце займає проблема інтеграції змісту освіти. На фоні реформування вітчизняної системи освіти та інтегрованих тенденцій в освіті актуальною є розробка змісту нових програм, курсів, інтегрованих уроків, які б сприяли реалізації мети та завдань сучасної початкової освіти.

Необхідність інтегрування змісту освіти зумовлена інтеграційними процесами в науці, які в другій половині минулого століття стали переважаючими. Проблемою інтеграції змісту освіти займаються такі українські науковці: Вашуленко М., Гончаренко С., Ільченко В., Косовська М., Моргун В., Мальований Ю., Пушкарьова Т., Семенюк Г., Савченко О. та інші. Інтеграція знань є необхідним доповненням диференціації.

Вернадський В.І. першим доніс світові значення ідей інтеграції в науці, розвитку наукової думки як планетарного явища, що підпорядковане законам природи. Він зазначав, що «Ріст наукових знань 20 століття швидко стирає межі між окремими науками. Вони дедалі більше спеціалізуються не за науками, а за проблемами. Це дає змогу, з одного боку, надзвичайно глибоко вивчати явище, а з другого — охоплювати його з усіх точок зору [1, 54].

Гончаренко С. вважає, що необхідно створити цілісну систему нового змісту освіти, нових програм і підручників, які б сприяли засвоєнню знань та формуванню гуманістичної культури особистості. Він зауважує, що проблеми сучасної освіти не можна розв'язати в рамках традиційної системи навчання. Предметна система вчить дітей ділити світ на частини, в той час коли світ — єдине ціле, а мета освіти — цілісна гармонійна особистість. В цьому полягає основне протиріччя. На сучасному етапі розвитку вітчизняної педагогічної науки необхідно спрямувати зусилля на з'єднання розрізнених частин знань в єдину картину світу, пререосмислення та корегування навчальних програм, які є застарілими та обтяжливими для учнів, не відповідають канонам гуманістичної педагогіки, не сприяють формуванню цілісної картини світу, формуванню гуманітарного, системного мислення.

Традиційна предметна система навчання відображає застарілу фрагментарну систему знань, з чим пов'язаний ряд труднощів і недоліків в організації ефективного навчального процесу. Найбільш поширеним є дублювання навчального матеріалу, різне трактування споріднених понять в суміжних науках. Серед значних недоліків традиційної предметної системи науковці називають такі:

- формалізм та фрагментарність знань, умінь, навичок учнів;
- відсутність мотивації до навчання;
- неспроможність учнів використовувати знання і вміння в нових ситуаціях;
- ізольоване викладання та вивчення кожного навчального предмета;
- багатопредметність, що призвела до значних перевантажень учнів, до невисокого темпу вивчення матеріалу.

На фоні вищезазначених недоліків виникла потреба у вивченні, викладанні навчального матеріалу на основі єдності і цілісності.

Розробкою моделі інтегрованої освіти учнів загальноосвітньої школи разом із своїм творчим колективом науковців займається Ільченко В.Р. Дослідники вважають, що основи інтеграції змісту освіти повинні бути об'єктивними. До них входять закони психологічного розвитку дітей, соціальні закони природничих наук. А головним критерієм має бути орієнтація елементів змісту освіти на формування цілісної свідомості підростаючих людських ресурсів, що є однією з основних умов гуманізації і гуманітаризації освіти [5,49].

На думку Савченко О.Я., проведення уроків на основі інтеграції змісту стає одним з напрямів їх методичного забезпечення, тобто об'єднання змісту, відібраного з кількох предметів навколо однієї теми, і «має на меті інформаційне й емоційне збагачення сприймання, мислення і почуттів учнів завдяки залученню цікавого матеріалу, що дає змогу з різних боків пізнавати якесь явище, поняття, досягти цілісності знань» [7].

Гончаренко С.У. вважає, що впровадження інтегровації у навчальний процес дає можливість розв'язати ряд методологічних проблем у дидактиці, виявити загальні закономірності інтеграції для всіх типів навчальних закладів та виділити специфічні особливості для кожного з них. На його думку, інтеграція знань і вмінь може бути одним із критеріїв відбору та координації навчального матеріалу. Це дозволяє виділити загальнонаукові основи прикладних та комплексних наук. Науковець, аналізуючи існуючі програми і підручники з основ наук, робить висновок, що автори програм і підручників не цікавилися учнем і повністю перейшли на позицію вузькопредметного, наукоцентристського, одноманітного підходу. А також він зауважує, що відсутність провідної концептуальної ідеї при відборі матеріалу для вивчення не враховує інтересів і потреб учня, перевантажує курси основ наук, порушує їх цілісність.

Ключовими елементами педагогічної інтеграції Гончаренко С.У. називає раніше розрізнені елементи, об'єктивні передумови для їх об'єднання та ціле як результат інтеграції, які вказують на її суттєві ознаки (взаємодію розрізнених елементів, їх кількісні і якісні перетворення). Науковець акцентує увагу на небезпечності ізолюваного викладання дисциплін, необхідності усунення дублювання навчального матеріалу. «Кожен предмет повинен вивчатися не ізолювано, а як частина єдиного цілого. Такий підхід дозволяє усунути дублювання навчального матеріалу, розглядати споріднені поняття під різними кутами зору, встановити оптимальну послідовність вивчення окремих тем як в рамках окремих предметів, так і в рамках розташування навчальних дисциплін» [4, 3].

Вашуленко М.С. одним із найсуттєвіших шляхів удосконалення навчально-виховного процесу в сучасній школі вважає той, що передбачає радикальні зміни у змісті й методах навчання. На його думку, значні зміни у розвитку дітей 6-10 років спонукають вчителів початкових класів застосовувати відповідні форми і прийоми організації учнівської праці. Вищезазначені зміни у психологічному розвитку дітей молодшого шкільного віку відмічають такі науковці: М.В.Богданович, Н.М.Бібік, М.С.Вашуленко, Ю.З.Гільбух, О.В.Крикун, Н.С.Коваль, С.Л.Коробко, Л.П.Коліна, О.В.Проскура, О.Я.Савченко. Результати здійснених ними психолого-педагогічних досліджень засвідчили значне просування дітей молодшого шкільного віку у своєму загальному розвитку.

Позитивні моменти інтеграції змісту освіти відзначає Вашуленко М.С.: «Інтегрування завдань з різних предметів на змістовному, мотиваційному та процесуальному рівнях позитивно перебудовує весь навчальний процес, сприяє поєднанню в одному шкільному предметі узагальнених знань і вмінь, які формувалися розрізнено — у двох або кількох предметах». Однією з причин інтегрування окремих навчальних курсів у початковій школі вчений вважає необхідність усунення перевантаження дітей, скорочення кількості навчальних годин протягом тижня, вилучення їх для предметів розвивально-виховного циклу. Об'єктивною передумовою цього процесу називає той факт, що інтегрований курс зможе вести сам класовод, оскільки йому доводиться навчати школярів цих предметів у традиційній ізоляції.

Вашуленко М.С. вважає, що говорити сьогодні про цілковиту інтеграцію тих чи інших предметів у рамках початкового навчання ще завчасно, оскільки для цього необхідні спеціальні експериментальні дослідження, в яких мають взяти участь і дидакти, і методисти. Особливо продуктивно, на його думку, можна буде застосувати такі інтегровані курси у системі диференційованого навчання, у класах з підвищеним рівнем і темпом засвоєння програм [2].

Інтегроване навчання враховує функціональну асиметрію півкуль головного мозку, що викликає необхідність об'єднання елементів змісту і методів навчання у цілісну систему. Пушкарьова Т.О. умовно виділяє такі методи навчання: сенсорне, емоційне, правопівкульне, лівопівкульне. Сенсорне — передбачає організацію контакту дитини з фізичними об'єктами. Формування уявлень про навколишній світ спирається на тактильні відчуття і рухи, використання зору, слуху, дотиків, смаку.

Емоційне навчання реалізується через стимулювання почуттів, емоцій, формування особистісних позицій учнів, сприяючи усвідомленню життєвих цінностей і моральному розвитку особистості.

Пушкарьова Т.О. стверджує, що за результатами її дослідження у сучасних школах та навчальних закладах традиційно більше уваги приділяється формуванню вмінь, які контролюються лівою півкулею головного мозку. Водночас з'ясовано, що результати навчання стають значно кращими за умови інтегрованого підходу, коли активізується робота обох півкуль головного мозку. Науковець розробляє методику формування інтегрованих уявлень учнів про навколишній світ, розглядає інтегровані види навчання — право — та лівопівкульне навчання [6, 5].

Вітчизняні науковці неодноразово вказують на існування суперечності між існуючим змістом освіти і проблемами розвитку особистості. Вони висловлюють думку про те, що ця суперечність може бути усунена завдяки ін-

тегрованим технологіям, які дають змогу ущільнити навчальний процес, подати цілісні знання з низки суміжних дисциплін, створює умови для співтворчості вчителя та учнів.

Проблема інтегрованого навчання в школах різних типів є предметом наукового інтересу багатьох дослідників. На думку Т. Усатенка, «реалізація ідей інтеграції і гуманізації передбачає докорінну перебудову не лише педагогічного мислення, а й усієї системи освіти (вихід учителя за межі власного предмета). Настав час осмислювати фактичний матеріал з позиції філософії, здійснювати міжпредметні зв'язки, усвідомивши місце своєї дисципліни в загальній системі культури» [11, 50].

Грибан Г.В. вважає, що інтегроване навчання допомагає вчителю по-новому бачити свій предмет, більш чітко усвідомлювати його співвідношення з іншими науками, допомагає поєднувати можливості різних навчальних дисциплін у створенні цілісних уявлень про світ, суспільство, науку, мистецтво [3].

На сучасному етапі розбудови української педагогічної науки у змісті освіти поєднуються дві протилежні тенденції — диференціація та інтеграція компонентів освіти. Диференціація пов'язана із збільшенням значення окремих дисциплін і перетворенням їх у самостійні навчальні предмети. На думку Семенюк Г.Ф., інтеграція змісту освіти веде за собою створення принципово нової навчальної інформації з відповідним структуруванням навчального матеріалу, навчально-методичним забезпеченням, новими технологіями. Причому інтегровані процеси характерні не лише для природничо-математичних дисциплін, а й для суспільно-гуманітарного профілю. Прикладом можуть слугувати інтегровані курси «Людина і світ», «Українознавство». Семенюк Г.Ф. вважає, що розробка базового змісту освіти і виділення базових дисциплін для навчально-виховних закладів можлива на засадах широкої диференціації та інтеграції змісту освіти [8].

Предметна структура навчального плану приховує в собі небезпеку того, що за словами М.Скаткіна, «Ціле буде затулено його окремими частинами, що з-за деревами не стане видно лісу. Щоб уникнути цієї небезпеки, необхідно у змісті навчання забезпечити синтез, інтеграцію, поєднання частин в єдине ціле. Це реалізується шляхом міжпредметних зв'язків» [10, 32].

Штабова Л. приєднується до думки багатьох вітчизняних науковців, педагогів про позитивний вплив інтеграції навчання. Так, вона теж відзначає, що інтегрування в початковій ланці освіти допоможе уникнути перевантаження дітей, скоротити кількість навчальних годин протягом тижня, вивільнити їх для предметів розвивально-виховного циклу. Саме інтегрування, як показують результати її дослідження, є важливим засобом розвитку молодших школярів. Науковець дає таке пояснення поняття «інтегроване навчання»: на її думку, це — об'єднання навколо однієї теми навчального матеріалу кількох предметів. Вона також вказує на необхідність діяльнісного підходу до навчання, під яким розуміє — створення умов, за яких учень має виступати не лише об'єктом, а й суб'єктом навчально-виховного процесу, коли засвоєння знань є результатом його власної діяльності.

Інтеграція навчання передбачає створення принципово нової навчальної інформації з відповідним структуруванням навчального матеріалу, навчально-методичним забезпеченням, новими технологіями. Для того щоб навчання було успішним, потрібно посилити його технологічність. Саме цю позицію підтверджують погляди Д.Б.Ельконіна, який писав так: «Насправді сьогодні необхідно не просто вдосконалювати зміст, форми, методи і засоби шкільного навчання. Потрібна докорінна зміна самої шкільної технології, а не техніки, розуміючи під першою внутрішню організацію програмового навчального матеріалу, який потрібно засвоїти, принципів та засобів побудови опанування навчального матеріалу». У даному випадку це означає, що школа повинна давати дітям чіткі орієнтири, розпізнавальні ознаки та порядок дій з ними, тобто створити такі умови, щоб учень був суб'єктом навчально-виховного процесу, бо навчання може бути по-справжньому ефективним лише тоді, коли воно є результатом власної діяльності учня.

Інтеграція змісту початкової освіти дає можливість раціонально розподілити час на вивчення предметів інваріативної частини, за рахунок вивільнення часу — займатися розвитком творчих здібностей учнів. Тобто такий підхід сприяє вирішенню проблеми перерозподілу часу, організації індивідуального особистісного навчання. Отже, можна зробити висновок, що такий підхід дає змогу індивідуалізувати навчальний процес і зробити його особистісно орієнтованим.

1. Вернадський В.І. Размышления натуралиста. Кн. 2. — М.: Просвещение, 1975. — С. 54.
2. Вашуленко М.С. Інтегрування різних видів мовленевої діяльності у процесі вивчення рідної мови // Житомирський вісник. — 2005.
3. Грибан Г.В. Ефективність упровадження інтегрованого навчання на уроках рідної мови // Житомирський вісник. — 2005.
4. Гончаренко С.У. Інтеграція наукових знань і проблема змісту освіти. // Пост методика. — 1994. — № 6. — С.3
5. Ільченко В.Р. Інтеграція змісту освіти // Рідна школа. — 1993. — С.49.
6. Пушкарьова Т.О. Інтегроване навчання як засіб гармонізації розвитку дитини. Мистецтво і освіта. — 2006. — № 4. — С.5
7. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. — Київ: Генеза, 1998.
8. Семенюк Г.Ф. // Пост методика. — №6. — 1994.
9. Семиног О. Інтегрований потенціал спецкурсів у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників // Рідна школа. — Листопад, 2005. — С 29-33.
10. Скаткін М.Н. Проблемы современной дидактики. — М.: Педагогика, 1980. — С.32.
11. Усатенко Т.К. Інтеграція змісту освіти на навчання мови // Українська мова і література в школі. — 1999. — № 11. — С.50.

Леся Костельна,

асистент кафедри театрального мистецтва,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Lesya Kostelna,

Instruktor of the Department of Theatrical arts,
Vasyl Stefanyk Precarpathian national university

УДК 792.054..3710

ЕСТЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В УМОВАХ ГІРСЬКОЇ ШКОЛИ

ESTHETIC DEVELOPMENT OF PUPILS BY MEANS OF THEATRICAL ARTS IN CONDITIONS OF A MOUNTAINS-LOCATED SCHOOL

The author of the article defines the leading ideas of the development of pupils' aesthetic values in a mountains-located school by means of theatrical arts; offers methods of organization of children theatrical studio and ways of effective educational influence in the process of learning the basis of artistic techniques. The author shows some examples of exercises and drill of attention, imagination, memory.

Key words: theatrical arts, aesthetic development, a mountains-located school, a pupil-actor, artistic skills and ability, school theatrical studio.

Постановка проблеми. У сучасному освітньому просторі спостерігаються явища масового захоплення дітей і молоді комп'ютерними технологіями, телевізійними програмами, неформальними об'єднаннями, так званою «вуличною культурою». З кожним роком все менше учнів відвідують театр, філармонію, художні виставки, що свідчить про їхню низьку естетичну активність.

За результатами наукових досліджень (С. Литвин-Кіндратюк, Г. Білавич), сучасні школярі на перше місце з-поміж різних видів мистецтва поставили телебачення, на друге, третє — музику, кіно, тобто їхня естетична зорієнтованість не надто розмаїта [6, с. 51]. Тому проблема естетичного розвитку учнів, прилучення їх до мистецтва набуває особливої актуальності. У Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) важливим завданням загальноосвітньої школи виступає «виховання школяра з розвиненим естетичним і етичним ставленням до навколишнього світу і самого себе» [3, с. 111].

Проблемі естетичного виховання школярів у сучасній педагогічній науці значну увагу приділили Н. Бутенко, І. Зязюн, Л. Левчук, І. Ляшенко, Д. Кучеренко, О. Рудницька, Г. Сагач та інші вчені. Питання використання народного мистецтва, прилучення дітей і молоді до його вивчення в гуцульській школі висвітлені в наукових працях П. Арсенича, Г. Ізвєкової, П. Лосюка, І. Пелипейка, М. Стельмаховича, В. Хруща, І. Червінської.

У теперішньому трактуванні естетика розглядається як цілісна система знань, як метатеорія досвіду людства [2]. Визначення предмета естетики передбачає включення в його зміст тих понять, які найбільш точно характеризують естетичну активність особистості у конкретному соціокультурному середовищі. У структурі художньо-естетичної культури школяра виокремлюють художньо-естетичне світобачення, художньо-естетичний смак, художньо-естетичний ідеал, мотиви творчої діяльності [6, с. 26]. Водночас недостатньо дослідженими залишаються питання визначення педагогічних засобів, форм організації та методів виховного впливу на зростаючу особистість в аспекті її естетичного розвитку. У полікультурному соціумі гострим постає також питання етнонаціональної самоідентифікації дитини, виховання її на соціокультурному досвіді народу, врахування ландшафтно-кліматичних, демографічних, етнографічних особливостей місцевості в її формуванні й розвитку.

У змісті шкільної художньо-естетичної освіти, як зазначено в Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа), важливим є «прилучення учнів до образних мов різних видів мистецтв, розмаїття жанрів і стилів українського і зарубіжного мистецтва, пізнання своєрідності вітчизняної художньої культури в контексті світових культуротворчих процесів» [3, с. 119].

Ефективним педагогічним засобом вирішення окресленої проблеми слугує театральне мистецтво. Світ театру збирає навколо себе шанувальників мистецтва, тому створення дитячої театральної студії в школі та заняття в ній допоможуть розкрити та виявити здібності творчих учнів, а іноді й визначити їх подальший життєвий шлях. Адже багато майстрів сцени розпочинали творчу діяльність саме в театральній самодіяльності, де учасники студій мають нагоду знайомитися з художніми особливостями творчості того чи іншого драматурга, цікавитись

тонкощами театрального мистецтва. Такою студією в школі зазвичай керує педагог-організатор або вчитель літератури.

Мета статті — визначити провідні ідеї розвитку естетичних якостей в учнів гірської школи засобами театального мистецтва, методи організації дитячої театральної студії та шляхи ефективного педагогічного впливу в процесі опанування азами акторської майстерності.

Згідно з Концепцією загальної середньої освіти (12-річна школа) у початковій та основній школі художньо-естетична галузь може реалізовуватись через традиційні навчальні предмети мистецького спрямування (трудове навчання, музика, образотворче мистецтво) або інтегрований курс «Мистецтво»; у старшій школі — інтегровані курси «Художня культура»; «Основи естетики» [3, с. 119]. Однак широкі можливості для формування естетичного світосприйняття, цілісного уявлення про мистецьку картину світу містяться в державному компоненті змісту шкільної освіти, зокрема в контексті викладання української літератури, історії України, географії України, а також у позаурочній виховній роботі з учнями.

У гуцульській школі дітей і молодь цікавить передусім літературне мистецтво рідного краю. Тому вважаємо доцільним використання як кращих взірців таких творів, як поема Ю. Федьковича «Лук'ян Кобилиця», п'єси І. Франка «Кам'яна душа», оповідання «Гуцульський король», п'єси Г. Хоткевича «Гуцульський рік», «Довбуш» та інші, що змальовують культурно-побутовий аспект гуцульського життя, для постановки в театральній студії. Дитячий театр із задоволенням виступить не лише в школі, але й будинку культури свого чи сусіднього села, району чи області.

На початковому етапі організації театральної студії в гуцульській школі доцільно провести вечір художнього читання, присвячений народній творчості чи письменникам (поетам), у творах яких змальована своєрідність культури й побуту горян. Для цього з новачками готують кілька індивідуальних номерів — декламацію віршів або читання прозових фрагментів творів. У процесі підготовки літературного вечора виявляються творчі здібності учасників, міра їхнього захоплення сценічним творенням, починається згуртування всіх в єдиний колектив. Такий вечір варто театралізувати: створити єдиний літературний монтаж, ввести деякі ігрові, театралізовані моменти. Легко піддається театралізації такий літературний жанр, як байка.

Разом з тим, заслуговують на увагу твори про Гуцульщину класиків літератури. Так, М. Коцюбинський, зацікавившись самотніми традиціями і звичаями гуцульської етнографічної групи, написав повість «Тіні забутих предків», яка нині визнана справжнім народним шедевром в Україні та за рубежом. О. Кобилянська свої захоплення гуцульською природою та її мешканцями відобразила в оповіданнях «Природа», «Битва», а також в повісті «В неділю рано зілля копала». Звичайно, ці твори є надто складними для постановки в дитячому театрі, однак для початку варто здійснювати вивчення уривків із творів, які найбільш яскраво відображають життя й побут людей гірської місцевості, їхні звичаї, вірування, господарську працю. Усе це слугує розвитку національних почуттів, формуванню естетичних уподобань на народній основі.

Якщо бажаячих взяти участь у театральному вечорі більше, аніж дійових осіб, варто призначити на деякі ролі по два виконавці. Це викличе між ними здоровий дух змагання, однак часу на підготовку в цьому випадку потрібно більше. Вчитель літератури також залучає інших учнів до створення костюмів, реквізиту, підготовки й встановлення декорацій, освітлення сцени та ін. Підготовка вистави є захоплюючим заняттям для учасників шкільного театального колективу. Для шкільних постановок рекомендуємо брати твори, які вивчаються згідно з програмою або рекомендовані для позакласного читання.

Високий рівень занять у дитячому театральному колективі неможливий без використання відповідних методів виховання учня-актора. Питання професійного навчання розглядається в тісному зв'язку з вихованням творчих здібностей дитини, розвитком її особистості. В одному із записів відомого режисера українського театру Леся Курбаса зазначено: «Головна помилка театральних шкіл у тому, що вони беруться навчати, тоді як треба виховувати» [5, с. 189]. За Л. Курбасом, театральне виховання — це не тільки опанування акторської майстерності, а передусім формування світогляду людини, вміння творчо сприймати довкілля.

У гірській школі діти загалом виявляють інтерес до мистецтва: вони люблять співати на полонині, вміють грати на сопілці, виявляють інтерес до народних ремесел, танцюють коломийки. Цей досвід, повагу до народної культури й мистецтва краю здобутий передусім у родинному колі найрідніших людей. Тому прихід дитини в творчий колектив зумовлений передусім пізнавальним інтересом, бажанням оволодіти творчою сценічною діяльністю, виділитися з-поміж інших, заявити про себе. На початку створення театральної студії школяр прагне отримати задоволення від швидкого і, як правило, не завжди заслуженого результату. Завдання педагога, керівника театального колективу полягає в переформатуванні ситуаційної активності в свідоме творення. Логіка побудови навчального процесу в театральній школі пов'язана з практичним засвоєнням предметної основи сценічного мистецтва — **дії**, яка є унікальною мовою мистецтва театру. Педагог дитячого колективу повинен розуміти, що оволодіння студійцями цією категорією є основою навчання. Показати учням, як органічно діяти за різних запропонованих обставин, розуміти **дію** як шлях до виникнення сценічних переживань, засвоєння формули, створеної К. Станіславським: «Дія — капкан для почуттів», «Не грайте почуття, а починайте діяти» [8, с. 348].

Незважаючи на те, що перед керівником колективу ще не зовсім сформовані особистості, він не повинен спрощувати завдання і зводити їх до певної кількості вправ з деякими прийомами сценічної техніки. Як пра-

вило, такі заняття не приносять радості учасникам, не дають серйозних знань і не випрацьовують необхідних умінь і навичок. **Фізична дія** — не тільки вияв внутрішнього життя, але й активний вплив на нього як засіб створення творчого самопочуття актора на сцені. Вдало організована логіка фізичних дій актора-учня в запропонованих ситуаціях призводить до переживання. Цей закон фізики і психіки є законом природи, який покладено в основу методу фізичних дій. Опанування учнями цим методом потребує тривалої підготовчої роботи, яка розпочинається з розвитку необхідних психофізичних якостей: **уваги, уяви, відчуття сценічної правди і віри, відчуття ритму**. Таке тренування необхідне для підготовки учня-актора до виправдання логіки поведінки свого героя на сцені, реалізації вміння ввійти в його запропоновані умови, повірити й жити його думками, почуттями і правдами.

Заняття театрального гуртка в гуцульській школі доцільно розпочати розважальними елементами задля активізації уваги дітей, налаштування на позитивну роботу, оскільки до початку заняття, окрім м'язової напруги і награвання, нічого іншого від учнів чекати не доведеться. Тому так важливо «зламати» фальшиву психологічну установку, причому таким чином, щоб учні нічого не помітили. Коли вихованці забули про свої проблеми, доцільно переходити до тренінгу, однак перші вправи мають бути нескладними.

Сценічна увага. Уважність — процес, унаслідок якого з кількох одночасних вражень з найбільшою якістю сприймається одне. Вміння зосередити свою увагу зумовлене діяльністю органів чуття (зору, нюху, слуху, дотику, смаку). Вправи дають змогу переконатися, що, як і в повсякденному житті, на сцені потрібно мислити, діяти, відчувати, «...навчитися на сцені дивитися і бачити, слухати і чути» (В. Немирович-Данченко) [7, с. 168].

Приведемо приклади завдань на сценічну увагу:

1. На столі лежать речі: годинник, ручка, книга, блокнот, ваза тощо. Учень заходить, оглядає стіл, потім відвертається, а інший учасник змінює розташування предметів і пропонує першому поновити попереднє.
2. Кілька осіб сидять на стільцях у якійсь мізансцені, заходить учень, запам'ятовує розташування і виходить; учасники змінюють пози, сідають на інші місця, можна забрати стілець. Завдання для учня — поновити мізансцену.

Вправа «друкарська машинка».

- а) розташувати групу пірколом, роздати літери алфавіту (у невеличкій групі кожен може взяти дві чи три літери), перевірити, чи кожен знає свої літери, потім педагог говорить будь-яку фразу, приміром: «Стоїть гора високая». Починаємо зі слова «стоїть». Викладач плескає в долоні, йому озивається літера «с» (плеснувши). Знову плескає вчитель, і знову змінюється літера — вже літера «т». Ті, у кого «о», «ї», «т», «ь», плескають по чергово — у відповідь педагогові. Наприкінці слова плескає вся група. Так звучить ціла фраза.

- б) та ж сама фраза, але вчитель участі не бере, учні відплескують її самі.

Ці вправи порушуються, коли хоч один із учасників не уважний.

Вправа «відсталі рухи».

Учні стають у два ряди — навпроти. Перший учасник робить кілька чітких гімнастичних рухів, другий — стежить за першим і повторює ці рухи, відстаючи на один. Третій — стежить за другим, повторює його рухи, відстаючи на один. І так вся група. Вправу можна виконувати під музику в повільному ритмі, який прискорюється наприкінці.

Вправа «дзеркало».

Двоє учасників стають навпроти, один начебто дивиться у дзеркало, а другий є його «відображенням» і повторює усі рухи першого. У цій вправі одночасність є вирішальною (перед дзеркалом можна робити гімнастику, зачіску, зав'язувати галстук, протирати скло, одягатися...).

Наступні вправи на уважність спрямовані на тренування здатності мислити в умовах сцени. Для цього пропонуємо:

- а) прочитати на сцені газетну статтю і переказати зміст;
- б) розриваємо газету на клаптики і просимо скласти так, щоб можна було прочитати зміст;
- в) даємо учневі прочитати абзац тексту, сидячи на сцені, тоді як в цю мить решта учасників співають, говорять, відволікають увагу різними запитаннями;
- г) пропонуємо в таких же самих умовах перемножити чи поділити числа.

М'язове перенапруження здебільшого постає внаслідок зусилля здаватися на людях кращими та розумнішими, більш вправними, ніж насправді. Буває це і від побоювання втратити власну гідність.

У спогадах про початок своєї артистичної діяльності Ф. Шаляпін розповідає: «...Я був безтямно, хворобливо сором'язливий, проте все-таки на репетиціях, серед знайомих і за спущеною завісою я працював, якимось розумів роль, якимось рухався... Настав день вистави... Мене виштовхнули на сцену. Я цілком усвідомлював, що мені треба ходити, промовляти, жити. Та я був зовсім нездатний на це. Я неспроможний був і слова вимовити. Я відчував, що гину, вмираю. Опустили завісу...» [9, с. 74–75].

Приклади завдань на вивільнення м'язів.

Сидячи на стільці, повільно напружити пальці, а лікоть і плече вивільнити. Тому слід ворухити і ліктем, і плечем, а пальці залишити напруженими. Далі повільно надати м'язам пальців нормальної напруженості, помахавши вільно кистю руки. Особливо уважно треба напружити і вивільнити м'язи обличчя. Слід напружити і вивіль-

нити м'язи лоба, брів, носа, лоба, рота і підборіддя, щоб збагнути, що являє собою відчуття вивільнених м'язів обличчя.

Вправи на «вивільнення м'язів» проводяться водночас із вправами на уважність.

Сценічна уява. Мистецтво актора, його творчість народжується і живе не в реальному житті, а в дійсності, створеній художнім вимислом. Тут найважливішу роль відіграє уява, творча фантазія. «Уява створює те, що є, що буває, що ми знаємо, а фантазія — те, чого немає, чого насправді ми не знаємо, чого ніколи не було...», — зауважує Л. Курбас [5, с. 10].

Уява розвивається успішно лише в процесі активної творчості. Вона черпає натхнення у нових завданнях і враженнях, збагачується знайомством з новими творами народного мистецтва, які дають могутній поштовх уяві. Ще уяву називають баченням внутрішнього зору. Образи бачень виникають усередині нас, у нашій уяві.

Приклади завдання на сценічну уяву:

- а) заходжу до комори (де зберігають смачні страви, де водяться миші);
- б) заходжу до класу (де маю зараз складати екзамен, через кілька років після закінчення школи);
- в) дзвоню в двері до подруги і ховаюся жартома...коли збагнула, що нікого немає вдома, то лишила для неї записку, яку просунула під двері;
- г) дівчина отримала приємного листа і хоче поділитися радістю з членами родини, однак їй довго не відчиняють дверей квартири;
- д) читаю (нецікаве оповідання для уроку, смішне оповідання, страшне оповідання);
- е) самопочуття хворого (болить голова, болить зуб, вирвали зуб, застудився, кашляє, чхає, поранив ногу, кульгає, запорошив око, вкусила оса);
- є) фізичне самопочуття (цвях у черевикові, черевики тиснуть, зайшов до чужої кімнати, вимоклий, набруднив, страшенно голодний, очікую смачного обіду, по обіді заснув, розбудив телефонний дзвінок);
- ж) йду дорогою (у спеку, у дощ, у багнюку, у хуртовину, коли слизько, в тумані, на світанку, гарячим піском на пляжі).

Приклади завдань на пам'ять фізичних дій:

Це вправи з уявними предметами (відчуваючи їх лише уявно, виконувати фізичні дії так, ніби ці речі є в руках). Наприклад, немає водопровідного крана, мила та рушника, але треба вимити руки і витерти їх рушником; шити, не маючи в руках голки і тканини; почистити черевики, не маючи в руках ні черевиків, ні щітки, ні пасту; писати листа, не маючи паперу, чорнила, листа, тощо.

У дії без речей, належно опрацьованій, ми перевіряємо, наскільки учень-актор опанував свою уважність і вміє затримувати її на об'єкті, відчув, що таке вільність м'язів — тобто доклав стільки зусиль, скільки потрібно для цієї дії, як працює його увага, як він виправдовує пропоновані обставини, наскільки вірить у правду власної дії та відчуває її логіку.

Приклади завдань на пам'ять фізичних дій (причісування, обклеювання кімнати шпалерами, оформлення стінгазети, креслення схеми, прасування одягу, прання білизни, малювання картини фарбами, накачування велосипедного колеса, розбирання велосипеда, риболовля, бинтування руки, шнурування черевиків, нанизання бісеру, миття посуду, прибирання кімнати, надягання одягу, пересаджування квітів та інше). К. Станіславський зазначає: «Варто повірити в цю вигадку — і відразу ж задля життєвої задачі...мертва думка стане живою, справжньою дією. Відчуйте тільки правду в цій дії — і миттю сама природа допоможе: зайве напруження ослабне, а необхідне зміцніє» [8, с. 69].

Водночас внутрішня техніка без засобів виявлення, трансляції залишається набутком особистості. Саме тому необхідно надавати певну увагу розвитку зовнішньої техніки голосу, пластиці тіла, вдосконаленню їх виразності. Донині не втратили свого значення мудрі слова К. Станіславського: «Актор повинен вміти говорити» [8, с. 35]. Це означає вільне користування на сцені великими можливостями живої розмовної мови, здатність актора красиво і просто висловлювати на сцені думки й виражати глибокі почуття, не впадаючи в фальшиву декламаційність. Сценічна мова впливає на слухачів насамперед правдою думок і щирістю переживань. П. Тичина писав: «В артиста одно лиш призначення — бути щирим, правдивим, в природності». Потрібна сумлінна творча праця учня — актора й педагога над текстом художніх творів, щоб виконавець зміг органічно оволодіти всією складністю словесних літературних образів і правдиво відтворити на сцені живий голос слів, беззвучних на папері. Досягти творчого успіху в такій праці неможливо, якщо виконавець не володіє всім багатством виразних засобів усного мовлення: звуковими барвами інтонацій, розмаїтістю ритмів, тембрів живої розмовної мови, вдало підібраним репертуаром. У цьому є велика виховна сила літератури і театру.

Формування індивідуальності учня — провідний етап складного і багатогранного процесу естетичного виховання. Тому серед завдань **самодіяльної театральної школі гірської місцевості** виокремлюємо напрями, згідно з якими доцільно проводити відповідне навчання:

- а) вироблення чіткої позиції на творчість актора-початківця як на процес творення за законами життєвої правди;
- б) розвиток естетичного ставлення до дійсності, вміння бачити в житті прекрасне і здійснювати будь-яку діяльність за законами краси;

в) формування етико-естетичних норм колективної творчості і сприйняття цього процесу як наполегливої праці над собою.

Вважаємо за доцільне в контексті естетичного виховання школярів засобами театрального вирішення наступних завдань: підвести учасника колективу до самостійної творчості за законами краси, в якій виявляється соціальна й естетична сутність особистості; формування громадської і творчої активності актора-учня як особистості; вдосконалення технічних навичок на основі вивчення життя й побуту жителів гірського краю.

Для дитячого театрального колективу важливим є врахування віку учасників при організації навчально-виховного процесу. В цьому випадку змінюється не зміст роботи, а педагогічний підхід для певної вікової категорії учнів (початкова школа — основна школа — старша школа).

Якщо для молодших учнів провідним видом діяльності, поруч з навчанням, тривалий час залишається гра, то для підлітків центральне місце в роботі займає спостереження, уважне вивчення життя людини, власної особистості, що продиктоване потребою духовного розвитку, соціального утвердження, самовдосконалення, почуттям дорослості.

У педагогічній практиці К. Станіславського, Л. Курбаса чітко визначено шляхи виховного впливу, які дозволяють формувати особистість учня-актора:

- 1) *оволодіння дією* (здатність сценічної дії, моделювання життєвої поведінки, є запорукою розвитку загальної активності, що позитивно впливає на ціннісні орієнтації дитини);
- 2) *комунікативні зв'язки*, що виникають у навчальному процесі (надзвичайно важливим є процес спілкування учня-актора з педагогом, створення єдиних позицій, поглядів на життя і творчість, на колективну співпрацю театрального колективу);
- 3) *поєднання особистої творчої практики із засвоєнням духовних цінностей* (духовний багаж особистості завжди є важливим моментом, бо тільки високоосвічена людина може займатися творчою діяльністю).

У процесі формування художньо-естетичних знань у вихованців напрацьовуються художні вподобання, художній смак, більш витончене сприйняття навколишнього світу, карпатської природи й гуцульського мистецтва. Педагогічний процес в театральному колективі — це процес спільної творчості, який потребує від учня самостійної ініціативи в пошуку рішень, а від педагога, окрім професійних знань, уміння підштовхнути, «спровокувати» учня — актора до постійної активності його душевних сил. Театральний педагог, наслідуючи К. Станіславського чи Л. Курбаса, має точно знати, яке завдання допоможе в кожній окремій ситуації, оскільки творчим процесом спочатку треба зацікавити, розбудити фантазію учня-актора, а вже тоді спонукати до імпровізації. На уроках майстерності завжди повинен бути присутній *елемент експерименту: витівки, провокації, спільного зацікавлення, пошуку*. Утім, ці заняття повинні прищеплювати любов до праці та дисципліни. Отож акторська гра на сцені вимагає повної зосередженості всього організму, а оскільки творчий процес у театральному мистецтві ускладнений публічністю і миттєвістю, то на заняттях повинна бути така атмосфера, яка би сприяла створенню особистості, набуттю нею свободи і можливості творчої реалізації.

Вважаємо, що сучасних учнів гірської школи не можуть не захоплювати поетичні збірки М. Влада «Грають в дрімби вітри», «Мова полонин»; С. Пушика «Писаний камінь», «Задума гір»; оповідання Р. Іванчука «Бузьки на Семеновій хаті», «Настуня» та багато інших. Разом з тим, особливий інтерес, як засвідчують наші спостереження, викликають твори про опришківський рух: драма «Олекса Довбуш» Л. Первомайського, роман «Чорного-ра» Б. Загорулька.

Етнографічно-побутовий аспект народного життя, що відображений у традиціях, звичаях, одязі, повсякденних предметах побуту гуцулів, у театральній школі іноді «осучаснюється» з огляду на суперечливі події та факти радянської історії краю. Для цього учнів залучають до самостійної пошуково-етнографічної діяльності, відповідної краєзнавчої роботи, що має на меті їхній естетичний розвиток і використання набутих знань і вмінь в акторській справі на шкільній сцені.

Сподіваємось, що викладений у статті матеріал слугуватиме теоретико-методичною підмогою для педагогічних працівників у практичному вирішенні окресленої проблеми.

1. Арсенич П., Базак М., Болтарович З. та ін. Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження: Монографія. — К.: Наукова думка, 1987. — 470 с.
2. Естетика: Підручник / Л.Т.Левчук, Д.Ю.Кучеренко, В.І.Панченко; За заг. ред. Л.Т.Левчук. — К.: Вища школа, 1992. — 399 с.
3. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Нормативно-правове забезпечення освіти. У 4 ч. — Х.: Основа, 2004. — Ч. 1. — 144 с.
4. Корнієнко Н. Лесь Курбас: репетиція майбутнього. — К.: Факт, 1998. — 189 с.
5. Лесь Курбас. Спогади. Листи. Щоденники. — К., 1969. — 100 с.
6. Литвин-Кіндратюк С.Д., Білавич Г.В., Формування художньо-естетичної культури школярів засобами народознавства. — Івано-Франківськ, 1998. — 120 с.
7. Немирович-Данченко В.И.. Статьи, речи, письма. — М.: Искусство, 1952. — 168 с.
8. Станиславский К.С. Собрание сочинений: В 8-ми т. — М., 1961. — Т.1, 2.
9. Львова В.К., Шалапин Ф.И. Театральная культура Прикарпатья, Т.1. — М.: Искусство, 1957. — С. 74-75.

Розділ X

Рекреаційно-оздоровчі можливості Карпат і їх використання для фізичного розвитку і виховання дітей та покращення безпеки життєдіяльності в горах

Богдан Грицуляк,

доктор медичних наук, професор,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Bogdan Grytsuliak,

Doctor of Medicine, professor,
the Precarpathian National University
named after Vasyl Stefanyk

Володимир Грицуляк,

кандидат медичних наук, доцент,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Volodymyr Grytsuliak,

Candidate of Medicine, senior lecturer
of Precarpathian National University
named after Vasyl Stefanyk

УДК 616-002.5(075.8)

ТУБЕРКУЛЬОЗ У ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ ГІРСЬКИХ РАЙОНІВ ПРИКАРПАТТЯ

TUBERCULOSIS IN CHILDREN AND TEENAGERS OF MOUNTAIN REGIONS OF PRECARPATHIA

Primary tuberculosis in children appears in three forms: primary tuberculous intoxication, primary tuberculous complex, and as tuberculosis of internal breast lymphatic nodes. Active form of tuberculosis in children of mountain regions is higher, than in children of flatland regions. Tuberculous morbidity in children of Precarpathia is meanly lower than in Ukraine.

Key words: tuberculosis, morbidity in children of Precarpathia.

Ще в 1995 році Всесвітня організація охорони здоров'я зареєструвала в Україні епідемію туберкульозу. Кожен рік від туберкульозу помирає 86,7% хворих від загальної кількості померлих з приводу інфекційних хвороб, притому, що далеко не всі люди, хворі на активний туберкульоз, є зареєстрованими. Дуже небезпечною є та обставина, що зростає захворюваність на туберкульоз серед дітей та підлітків. Необхідно сказати, що в Україні кожен день реєструється 82 нових випадки захворювань на туберкульоз [1, 2, 3, 4], а 30 хворих — помирає. Відзначається висока (80-90%) інфікованість населення мікобактеріями туберкульозу. А від кожного хворого на цю інфекцію може заразитися 10-15 осіб. Інфікованість туберкульозом дітей у віці 7-8 років становить 9%, а серед підлітків 13-14 років вона досягає 20%.

Отже, проблема туберкульозу в Україні є надзвичайно актуальною, що й спонукало нас до вивчення цього питання в Прикарпатському регіоні, і зокрема щодо захворюваності на туберкульоз дитячого та підліткового населення гірських районів.

Необхідно нагадати, що туберкульоз є інфекційним захворюванням, збудником якого є мікобактерія туберкульозу, що широко розповсюджена в оточуючому середовищі, де може довго зберігатись (у ґрунті — до 2 років, у воді — до 5 місяців, у продуктах харчування — до 10 місяців, на сторінках книжок — до 3 місяців).

Джерелом інфікування туберкульозом людей є хворі, які виділяють мікобактерії в зовнішнє середовище з харкотинням, фекаліями, сечею. Найчастіше (90-95%) зараження туберкульозом відбувається повітряно-крапельним шляхом, рідше через продукти харчування (молокопродуктами хворих на туберкульоз тварин). При пониженій опірності організму мікобактерії розмножуються і розвиваються первинні форми туберкульозу. У дітей

це найчастіше первинна туберкульозна інтоксикація, первинний туберкульозний комплекс і туберкульоз внутрішньогрудних лімфатичних вузлів. Первинна туберкульозна інтоксикація характеризується функціональними розладами без локальних структурних змін в органах. Вона проявляється блідістю шкіри, draжливістю, плаксивістю, головними болями, неспокійним сном, швидкою втомою, незначним підвищенням температури тіла (на 0,5-1°C), зниженням успішності. У дітей погіршується апетит, знижується маса тіла, збільшуються периферичні лімфатичні вузли, піднебінні мигдалики, появляється пітливість. З боку крові — підвищується швидкість осідання еритроцитів (ШОЕ), збільшується кількість лімфоцитів та паличкоядерних нейтрофілів. У сечі може з'являтися білок, еритроцити, лейкоцити. При рентгенологічному дослідженні легень — посилений прикореневий рисунок. Характерним для первинної туберкульозної інтоксикації є поява віражу туберкулінових реакцій.

При пониженому імунитеті мікобактерії кров'ю заносяться у внутрішні органи, в яких розвивається вогнище туберкульозного запалення.

В 90% випадків уражаються легені, розвивається первинний туберкульозний комплекс, при якому уражаються також внутрішньогрудні лімфатичні вузли (лімфаденіт) і лімфатичні судини легень (лімфангіт).

Первинний туберкульозний комплект супроводжується підвищенням температури тіла, сильним кашлем, вологими хрипами. В крові збільшується кількість лейкоцитів і нейтрофілів, зростає до 25-30 мм/г швидкість осідання еритроцитів. Основне значення в діагностуванні хвороби має рентгенологічне обстеження. При вчасному лікуванні виздоровлення настає через 2-2,5 роки, яке завершується звапненням вогнища запалення в легенях.

При туберкульозі внутрішньогрудних лімфатичних вузлів в них розвивається запалення з некротичними змінами. Уражаються паратрахеальні, трахеобронхіальні, бронхопультмональні, біфуркаційні та інші лімфатичні вузли з однієї або обох сторін. Часто в запальний процес втягується стінка бронхів. При цьому некротичні маси лімфатичних вузлів разом з мікобактеріями можуть відхаркуватись з харкотинням. Проявами туберкульозного бронхоаденіту є підвищення до 37,2-37,6 °C температури тіла, ознаки інтоксикації, загальна слабкість, підвищена пітливість (особливо вночі), втрата маси тіла, поганий сон, високий (20000-30000 в 1 мм³ крові) рівень лейкоцитів, висока (25-30 мм/г) швидкість осідання еритроцитів, коклюшоподібний кашель. Важлива роль належить рентгенологічному дослідженні та позитивній туберкуліновій реакції. У 2007 році туберкуліновою діагностикою на Прикарпатті було охоплено 997,6 на 1000 дитячого населення.

При вивченні показників захворюваності на активний туберкульоз у дітей віком до 14 років у гірських районах Прикарпаття звертає на себе увагу те, що у 2004 році активний туберкульоз у Верховинському районі становив 79,3 на 100 тис. У 2005 році ця цифра знизилась до 59,5 на 100 тис дітей. Дещо нижчими показники активного туберкульозу в ці ж роки були в Богородчанському районі (35,7 та 21,3 відповідно на 100 тис.). На третьому місці знаходився Долинський район (30,4 та 28,9 на 100 тис.).

Порівнюючи дані захворюваності дітей активним туберкульозом у гірських районах з рівнинними, констатуємо, що в Тисменицькому (6,2 та 13,7 на 100 тис.), Галицькому (7,8 та 17,5 на 100 тис.), Городенківському (9,0 та 9,4 на 100 тис.) вона була значно нижчою.

Та, на жаль, у рівнинних районах, зокрема у Галицькому і Тисменицькому, в 2004-2005 роках мала місце тенденція до зростання захворюваності дітей на активний туберкульоз.

Разом з тим необхідно зазначити, що на той період часу показники в Івано-Франківській області (14,4 на 100 тис.) були нижчими, як в Україні (16,6 та 14, 9 на 100 тис.)

Дитяче відділення Обласного фтизіопульмонологічного центру

У боротьбі з туберкульозною інфекцією важливе місце займають профілактичні заходи, і насамперед соціальні, санітарні, специфічні (щеплення) та хіміопротілактика [5, 6, 7]. Соціальні заходи здійснюються державними органами, в тому числі медичними протитуберкульозними закладами, громадськими організаціями. Спеціалізовану лікувально-діагностичну та профілактичну допомогу на Прикарпатті надають 17 фтизіопедіатрів. У відділенні легеневого туберкульозу і менінгіту у дітей при Обласному фтизіопульмонологічному центрі (рис. 1) за 2007 рік пройшли лікування 169 дітей, при цьому 56,2% з них — жителі сіл (в тому числі гірських) з туберкульозом внутрішньогрудних лімфатичних вузлів та первинним туберкульозним комплексом.

Дошкільний навчальний заклад санаторного типу «Теремок»

Оздоровлюються діти в 5-ти дошкільних навчальних закладах санаторного типу (рис. 2) та санаторіях «Прикарпаття», «Косів», «Смерічка», «Смодне» (у 2007 році в кожному з них оздоровлено від 40 до 90% дітей).

Санітарна профілактика полягає в організації і проведенні санітарно-гігієнічних і профілактичних заходів, спрямованих на попередження зараження і захворювання на туберкульоз. Вона спрямована на оздоровлення вогнищ туберкульозної інфекції, своєчасне виявлення і лікування хворих на туберкульоз. Вогнище інфекції — це хворий, що виділяє мікобактерії, житло, де він проживав, оточуючі його люди. Ця профілактика полягає в ізоляції дітей від хворого, виявленні контактів, проведенні дезінфекції, хіміопротекції, покращенні умов проживання.

Дезінфекція приміщення, де проживав хворий, здійснюється зрошуванням стелі, стін домішкою 5% розчином хлораміну або опроміненням ультрафіолетовим промінням. Хворий повинен мати індивідуальний посуд, рушники, постільну білизну, кишенькову плувальницю, які постійно знезаражують кип'ятінням, прасуванням гарячою праскою.

Дійовим способом профілактики туберкульозу є вакцинація дітей вакциною БЦЖ, яка здійснюється медичним персоналом в пологовому будинку. У вакцинованих дітей імунітет зберігається 5-7 років, тому необхідна ревакцинація у віці 7 і 14 років. Протипоказаннями для ревакцинації є гострі і хронічні захворювання, алергія, новоутвори, імунodefіцитні стани, ВІЛ-інфіковані діти. У 2007 році по області вакциновано 97% дітей, а ревакциновано 96,1% дітей.

З метою виявлення хворих на туберкульоз використовується ряд методів, серед яких необхідно назвати флюорографію, лабораторні дослідження крові, харкотиння, калу, сечі для виявлення мікобактерій туберкульозу, та туберкулінодіагностика.

Висновки

1. Активний туберкульоз у дітей Прикарпаття є однією із поширених інфекцій.
2. Захворюваність дітей на туберкульоз в гірських районах області є порівняно вищою, як в рівнинних.
3. Стан захворюваності дітей Прикарпаття на туберкульоз свідчить про необхідність посилення комплексних лікувальних і профілактичних заходів, особливо у гірських районах.

1. Бліхар Є. Фтизіатрія: Підручник. — Тернопіль: Укрмедкнига, 1989. — 206 с.
2. Перельман М.И., Карякин В.А., Богодельникова И.Ф. Фтизиатрия: Учебник. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: ОАО издательство «Медицина», 2004. — 520 с.
3. Пилипчук М.С., Петренко В.І. Фтизіатрія. — К.: Вища школа, 1998. — 255 с.
4. П'ятночко І.Т. Туберкульоз. — Тернопіль: ТДМУ, «Укрмедкнига», 2005. — 278 с.
5. Стандарти діагностики і лікування туберкульозу. — Київ, 2004. — 67 с. (Методичні рекомендації). Інститут фтизіатрії і пульмонології ім. Ф.Г. Яновського.
6. Туберкулез у детей и подростков: Руководство для врачей / Под. ред. Е.Н. Янченко, М.С. Греймер. — Изд. 2-е, перераб. и доп. — СПб: Гиппократ, 1999. — 336 с.
7. Фещенко Ю.І., Мельник В.М. Сучасні методи діагностики, лікування і профілактики туберкульозу. — Київ: Здоров'я, 2002. — 904 с.

Анісія Воробель,

кандидат медичних наук, доцент,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Anisiya Vorobel,

candidate of medicine, senior lecturer
of Precarpathian National University
named after Vasyl Stefanyk

УДК 616.155.194+546.72+613.95+616-08+613.2

**АНАЛІЗ ЗАХВОРЮВАНOSTI НА ЗАЛІЗОДЕФІЦИТНУ АНЕМІЮ СЕРЕД УЧНІВ
ГІРСЬКИХ ШІЛ КАРПАТ. ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗАЛІЗОДЕФІЦИТНОЇ АНЕМІЇ
ТА ЛІКУВАЛЬНЕ ХАРЧУВАННЯ ПРИ ДЕФІЦИТІ ЗАЛІЗА**

**AN ANALYSIS OF MORBIDITY IS ON ANAEMIA AMONG THE STUDENTS
OF MOUNTAIN SCHOOLS OF CARPATHIANS. WARNING OF ANAEMIA
AND MEDICAL FEED IS AT THE DEFICIT OF IRON**

For the students of mountain schools of Carpathians in 2004 years found out high morbidity on anaemia, which in 2,5-3-5-7 times exceeded the proper index on a city Ivano-Francovsk. The primary is recommended and the second prophylaxis of deficit of iron is with including of medical feed.

Key words: students of mountain schools of Carpathians, morbidity on anaemia.

Залізодефіцитна анемія (ЗДА) — захворювання системи крові, яке зумовлене дефіцитом заліза в організмі, супроводжується змінами параметрів його метаболізму, зменшенням концентрації гемоглобіну в еритроцитах, кількісними та якісними їх змінами, клінічними проявами анемічної гіпоксії, сидеропенії та метаболічної інтоксикації [1,2,3,4,5].

Проблема дефіциту заліза залишається актуальною як для високорозвинених країн, так і для країн, що розвиваються. Поширеність цього захворювання у різних країнах значно відрізняється, що, очевидно, зумовлене різним ступенем їх економічного розвитку, етнічними традиціями, геохімічними особливостями місцевості проживання, укладом охорони здоров'я тощо [1,5].

У Центральній і Східній Європі 10-12% жінок та 3-8% чоловіків страждають на ЗДА.

Серед осіб молодого (ювенільний період) віку 50% мають латентний дефіцит заліза чи залізодефіцитну анемію, а серед жінок дітородного віку 30% мають дефіцит заліза [3].

За даними МОЗ України (2000 рік) поширеність ЗДА у нашій державі та захворюваність на неї є наступною (див.табл.1).

Таблиця 1

Поширеність залізодефіцитних анемій серед населення

Все населення		Доросле населення		Дитяче населення	
Абс.число	На 100 тис.	Абс.число	На 100 тис.	Абс.число	На 100 тис.
580224	1163,9	247823	610,2	332401	3598,6
Захворюваність на залізодефіцитні анемії					
201659	404,5	64964	160	136695	1479,9

Особливо високою є поширеність та захворюваність на ЗДА як серед дітей, так і дорослих в Івано-Франківській області.

В Україні в структурі всіх анемій ЗДА становить понад 88% [1,10].

ЗДА та латентний дефіцит заліза для багатьох країн є соціально-медичною проблемою, оскільки викликає порушення якості життя хворих, зменшення їх працездатності, зниження успішності школярів, викликає функціональні розлади в органах і в системах організму [10].

Отже, актуальним є дослідження захворюваності на ЗДА серед учнів гірських шкіл Карпат.

Мета даної роботи — проаналізувати загальну захворюваність, первинну захворюваність на ЗДА серед учнів у віці 7-14 років гірських шкіл Карпат, зокрема Верховинського, Косівського, Надвірнянського районів, міста Яремча. Ці дані порівняти з відповідними показниками по місту Івано-Франківську та Івано-Франківській області за 2004-2005 роки. Запропонувати первинну та вторинну профілактику ЗДА та принципи лікувального харчування при дефіциті заліза.

В основу дослідження покладені дані державної статистики.

Практичне значення роботи. Рекомендувати первинну та вторинну профілактику ЗДА, лікувальне харчування пацієнтів, в яких виявлена прелатентна та латентна нестача заліза та ЗДА.

Наукова новизна отриманих даних. Проводився порівняльний аналіз загальної захворюваності та первинної захворюваності на ЗДА серед учнів гірських шкіл Карпат, учнів міста Івано-Франківська та області.

Загальний вміст заліза в організмі складає 4-5 г. Більшість його входить до складу гемоглобіну (60-70%), у міоглобіні його є близько 3-5%, а в дихальних ферментах — 0,1%. Депо заліза в організмі складає 800-1200 мг (27-30%), і воно переважно міститься в печінці, селезінці та кістковому мозку у вигляді феритину [6,7,8,9,10].

Добова потреба в залізі залежно від віку представлена в таблиці 2.

Таблиця 2

Добова потреба в залізі залежно від віку

Вік	Добова потреба в залізі, мг
Немовлята	10
Діти	5
Молоді жінки	20
Жінки вагітні та годувальниці	30
Чоловіки	10

Нестача заліза і відповідно гемоглобіну може викликатися багатьма причинами [6,7,8,9,10,11,12].

Причини нестачі заліза

1. Втрата заліза

1.1. Гіперполіменорея — це стан, коли тривалість місячних у дівчат та жінок становить понад 5 днів зі згустками. При крововтраті більше 60 мл «повільно, але вірно» розвивається дефіцит заліза. Зазвичай, більшість жінок та дівчат не вважають крововтрату в означених обсягах надмірною і не звертаються до лікаря. Тим часом формується латентний дефіцит заліза, який з часом може перейти в клінічну картину ЗДА.

1.2. Анкілостомідоз: глистова інвазія анкілостою («кровооголовкою») неминує веде до розвитку ЗДА. Доросла особа, що паразитує в тонкій кишці, живе до 5-6 років і харчується кров'ю, споживає близько 0,3 мл крові за добу. Доведена можливість проникнення личинок анкілостоми через неущожену шкіру.

1.3. Носові кровотечі є причиною розвитку ЗДА у дітей з геморагічними діатезами.

2. Надмірна потреба заліза.

2.1. У жінок різке підвищення потреби в залізі спостерігається в період вагітності. «Два життя в одній жінці», — писав про цей період римський лікар Цельс. Після пологів і при лактації також необхідна підвищена кількість заліза.

Чим більше було у жінки вагітностей і пологів, тим менші інтервали між пологами, тим швидше виникає у неї ЗДА. У вагітної, в якій діагностовано ЗДА, народжується дитина з ЗДА.

2.2. Період статевого дозрівання (анемії підлітків, ювенільний хлороз). У дівчат у формуванні дефіциту заліза відіграють патогенетичну роль поява менструальних крововтрат, підвищення естрогенного фону, неправильне харчування в зв'язку з бажанням схуднути.

2.3. Швидкий ріст.

2.4. Постійні та інтенсивні фізичні навантаження у спортсменів. Має значення підвищена потреба в залізі при великих фізичних навантаженнях, особливо в поєднанні з недостатнім харчуванням, зростанням м'язової маси (кількості міоглобіну), збільшення втрати заліза з потом, зниження утилізації заліза в кишечнику при тривалих перевантаженнях. У лижників тиждень інтенсивних тренувань веде до достовірного зниження концентрації гемоглобіну та помітної мобілізації заліза з депо.

3. Недостатнє надходження заліза з їжею.

3.1. Голодування, бажання схуднути.

3.2. Тривале дотримання безбілкової дієти (пости, вегетаріанство). Особливо шкідливе при цьому і часте споживання міцного чаю.

3.3. Одноманітна молочна дієта.

- 3.4. Анемія у немовлят і маленьких дітей при вживанні козячого молока.
4. Порушене всмоктування — ентерити у дітей.
5. Недостатнє засвоєння — нестача трансферину у випадку гепатиту, цирозу печінки.
- У розвитку ЗДА розрізняють такі стадії:

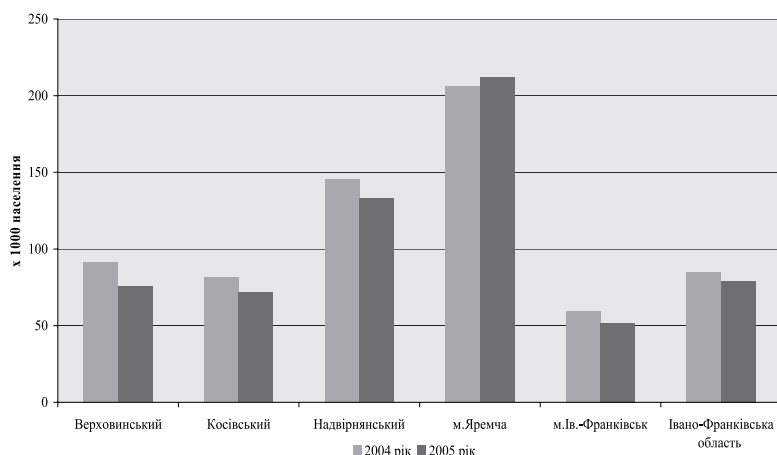
- 1. Прелатентна нестача заліза** — анемії немає, рівень сироваткового заліза (транспортний фонд) в межах норми, а рівень феритину (тканинний фонд) знижений. Враховуючи те, що феритин переважно міститься внутрішньоклітинно в депо, і лише незначна його частина міститься у плазмі, цей показник є добрим маркером депонування заліза в організмі.
 - 2. Латентна нестача заліза** — анемія не виявляється, але вичерпано його тканинний і транспортний фонди.
 - 3. Анемія різного ступеня важкості** — вичерпано всі три фонди (гемоглобін, транспортний і тканинний).
- Клінічно ЗДА проявляється **анемічним** і **сидеропенічним** синдромами.

Синдром сидеропенії

Орган/тканина	Прояв
Слизові оболонки	Хейліт, ангулярний стоматит (тріщини в кутиках рота), глосит — гладкий блискучий язик (атрофія сосочків язика), пекучі відчуття в ньому (пощипування, поколювання особливо при подразненні солоною, гострою, гарячою їжею), сухість у роті і горлі, езофагіт, утруднене ковтання (переважно твердої і сухої їжі), атрофічний гастрит.
Порушення рецепторів	Спотворення смаку (рідс chlorotica, parorexia) — відчуття потреби їсти крейду, землю, глину, тісто, крупи. Пристрасть до незвичних запахів — ацетону, бензину, розчинників, нафталіну, гуталіну.
Зуби	Емаль темніє, стирається, утворюються тріщини, борозни, карієс.
Шкіра	Суха, її регенераторна спроможність знижується (повільне гоєння ран).
Волосся	Стоншення, роздвоєння, випадіння.
Нігті	Розшарування, стоншення нігтів, увігнута форма (койлоніхія).
Склери	Набувають блакитного відтінку.
Мязи	Слабкість м'язів, зниження здатності виконувати фізичні навантаження, слабкість сфінктерів.
ЦНС	Розлади емоційної та інтелектуальної сфери (дратівливість, плаксивість, біль голови, швидка втомлюваність, зниження працездатності, пам'яті, уваги).
Імунна система	Пригнічення імунітету (часті інфекції).

Вивчення показників загальної та первинної захворюваності на ЗДА в учнів 7-14 років гірських районів Карпат на основі статистичних матеріалів 2004-2005 років виявило наступне.

Найвищою була загальна захворюваність на ЗДА серед учнів по місту Яремча за 2004 рік — 206,5 x 1000 населення. Дещо нижчою була загальна захворюваність на ЗДА серед учнів у Надвірнянському районі — 145,8 x 1000 населення. Серед гірських районів найнижчою була загальна захворюваність в учнів Косівського та Верховинського районів: 81,4 — 91,6 x 1000 населення відповідно. Дані показники надбижаються до показників по загальній захворюваності на ЗДА серед учнів по Івано-Франківській області (85,1 x 1000 населення).

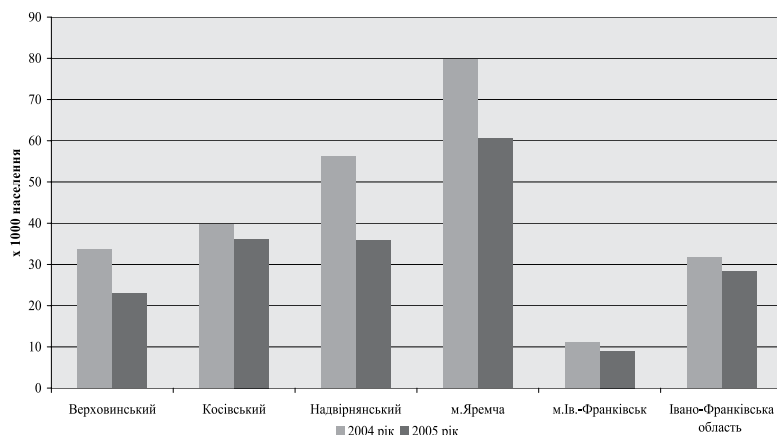

Мал. 1. Динаміка загальної захворюваності на ЗДА в учнів гірських шкіл Карпат за 2004-2005 роки

Як видно на малюнку 1, загальна захворюваність на ЗДА серед учнів гірських шкіл, особливо міста Яремча, Надвірнянського району в 2,5-3 рази перевищує денний показник по місту Івано-Франківську. В динаміці за 2005 рік деяке зниження загальної захворюваності на ЗДА спостерігалось в учнів Надвірнянського, Верховинського, Косівського районів.

І тільки по місту Яремча в 2005 році спостерігалася тенденція до збільшення загальної захворюваності на ЗДА серед учнів порівняно з 2004 роком (з 206,5 до 211,8 x 1000 населення відповідно).

Первинна захворюваність на ЗДА серед учнів гірських шкіл в 2004 році була найвищою по місту Яремча — 79,7x1000 населення (малюнок 2).

Мал. 2. Динаміка первинної захворюваності на ЗДА в учнів гірських шкіл карпат за 2004-2005 роки

порівняно з 2004 роком (малюнок 2). Значним було зниження первинної захворюваності на ЗДА серед учнів міста Яремча (з 79,7 до 60,6 x 1000 населення), Надвірнянського району (з 56,2 до 35,8 x 1000 населення).

Отже, в учнів гірських шкіл Карпат виявлено високу загальну захворюваність та первинну захворюваність на ЗДА, зокрема первинна захворюваність на ЗДА серед учнів міста Яремча, Надвірнянського районів в 7-5 разів перевищувала відповідний показник по місту Івано-Франківську за 2004 рік.

Первинну захворюваність на ЗДА можна значно знизити шляхом проведення ряду заходів по попередженню ЗДА, зокрема впроваджуючи в практику педіатра, акушера-гінеколога первинну та вторинну профілактику ЗДА.

Первинну профілактику ЗДА проводять у осіб, що мають схильність до розвитку анемії, але які в теперішній час за даними картини крові не мають ЗДА (прелатентний та латентний дефіцит заліза). У таких осіб на основі детального розпитування необхідно виявляти сидеропенічний синдром.

Первинну профілактику ЗДА необхідно проводити:

- дівчаткам-підліткам з рясними місячними;
- підліткам, в яких швидко «збільшився» ріст (швидко «виросли»);
- учням, які мають постійні та інтенсивні фізичні навантаження, зокрема спортсменам;
- дівчаткам, які бажають схуднути і голодують, неправильно харчуються;
- вегетаріанцям;
- дітям, які вживають одноманітну молочну дієту;
- у випадку виявлення у дітей гельмінтозів;
- немовлятам і маленьким дітям, яких годують козячим молоком;
- дітям, в яких спостерігаються часті носові кровотечі;
- вагітним.

Для первинної профілактики ЗДА застосовують лікарські засоби для перорального вживання.

Вторинна профілактика ЗДА проводиться у пацієнтів, які раніше хворіли на ЗДА та виликувались від неї, але в даний час є загроза рецидиву. Таким пацієнтам після проведеного повноцінного лікування ЗДА рекомендують профілактичні курси пероральної феротерапії тривалістю 4-6 тижнів 2 рази на рік або щомісячно у дівчаток протягом 7-10 днів після рясної менструації прийом 30-50 мг заліза щоденно.

Всі діти, які мають ризик виникнення чи рецидиву ЗДА, повинні знаходитись під диспансерним спостереженням у педіатра за місцем проживання.

Лікувальне харчування хворих на ЗДА

Із харчових продуктів всмоктування заліза не перевищує 10-20% від його загального вмісту, а тому дефіцит заліза в організмі не можна поповнити однією дієтою. Але і недооцінювати її значення не слід. При залізодефіцитній анемії призначають дієту, яка багата залізом. Рекомендують наступні продукти: язик яловичий, м'ясо кролика, індики, курятину, яловичину, білі гриби, гречану та вівсяну крупи, бобові, какао, шоколад, яйця, зелень, персики, абрикоси, родзинки, чорнослив, яблука, фруктові соки, мед, гематоген тощо. Із продуктів, навіть при збалансованому харчуванні та збагаченій залізом дієті, його всмоктується близько 2,5 мг за добу. Залізо із продуктів тваринного походження всмоктується в кишечнику в значно більших кількостях порівняно із засвоєнням з рослинних продуктів. Значно ефективніше всмоктується двоцвалентне залізо, що входить до складу гема, порівняно з тим, яке входить до складу феритину та гемосидерину. При виборі харчового раціону хворим на залізодефіцитну анемію слід орієнтуватись не на загальний вміст заліза в продуктах, а на форму, в якій воно міститься. Останній чинник є визначальним для ефективності всмоктування та засвоєння заліза. Найбільша кількість гемового заліза міститься в м'ясних продуктах. Печінка, інші паренхіматозні органи, риба містять залізо

у складі феритину та гемосидерину, а тому і рекомендувати їх як доступні джерела заліза в харчовому раціоні не слід. Краще всього залізо засвоюється із телятини та іншого м'яса (11-22%), із яєць, бобових, фруктів — до 3%, із рису, шпинату, кукурудзи — 1%.

Призначення в дієту фруктів, особливо яблук, морсів та соків, які є багатими на аскорбінову, янтарну кислоти, є доцільним, оскільки останні значно сприяють всмоктуванню заліза в кишечнику.

Для нормального кровотворення, окрім заліза, є необхідним, щоб хворий на залізодефіцитну анемію отримував із їжею і інші мікроелементи. Всмоктування, засвоєння та метаболізм заліза, як і процеси кровотворення, багато в чому залежать від таких мікроелементів, як кобальт, мідь, цинк, марганець тощо. На кобальт багаті печінка, нирки, молоко, риба, бобові, зернові, агрус, чорна смородина, малина, абрикоси, вишні, груші, буряки, петрушка тощо. Добова потреба в ньому для дорослого складає 0,05-0,2 мг. До продуктів, які багаті на мідь, належать крупи, бобові, гриби, суніці, чорна смородина, кавуни, хрін, печінка та яловичина. Добова потреба дорослого в міді складає 2-3 мг. На цинк багаті дріжджі, печінка, нирки, легені, яловичина, сири, бобові, гриби та яйця. На добу дорослому потрібно 10-15 мг цинку. Марганець міститься в крупах, бобових, петрушці, кропі, шавлі, шпинаті, буряках, гарбузах, малині та чорній смородині. Потреба в марганці складає 5-7 мг на добу.

Здавна, як в народній так і в науковій медицині, для лікування ЗДА використовували мед. Мед містить 40-60% фруктози, яка сприяє всмоктуванню заліза в кишечнику. Крім того, мед багатий на мікроелементи та біологічно активні речовини. Хворим на ЗДА доцільніше рекомендувати темні сорти меду, оскільки вони містять заліза в 4 рази, марганцю — в 14 разів, а міді — в 2 рази більше, ніж світлий мед. При зниженій кислотоутворюючій функції шлунку, яка у більшості хворих на ЗДА є проявом сидеропенічного синдрому, мед слід вживати безпосередньо перед їжею. Якщо ж кислотоутворююча функція підвищена, то за 1,5-2 години перед вживанням їжі. На добу, якщо немає протипоказань, рекомендується до 100 г меду в 3-4 прийоми.

При ЗДА можна рекомендувати фітозбори з трав та плодів, які багаті на залізо. Залізом багаті плоди шипшини, бузини, чорної смородини. Рекомендують приймати відвар або настій висушених плодів по 1 склянці 3 рази на день. Це плоди також багаті і аскорбіновою кислотою, яка сприяє всмоктуванню заліза. Можна рекомендувати і відвар із листя чорної смородини, суніці, череди, кропиви. Висушене листя названих рослин змішують в рівних частинах та подрібнюють. Одну столову ложку фітозбору заливають склянкою окропу, настоюють в горщику в духовці протягом двох годин, проціджують. Вживають перед їжею по 1/3 склянки тричі щоденно протягом шести тижнів.

При ЗДА можна включати до лікувального харчування питні мінеральні води, які містять залізн. До залізомістких мінеральних вод відносять такі, мінералізація залізом яких становить понад 20 мг/л. До залізомістких вод належать такі: «Буковинська» (Україна) — мінералізація 2,2-2,6 мг/л, курортне лікування в спеціалізованому санаторії «Верховина» (Сойма, Закарпаття)

Лікувальне харчування є складовою частиною комплексного лікування хворих на залізодефіцитну анемію. Дефіцит заліза в організмі не можна відновити і поповнити тільки однією дієтою, необхідно обов'язково застосовувати лікування препаратами заліза. Застосування препаратів заліза дозволяє не тільки відновити показники червоної крові у хворих на ЗДА, а і відновити депо заліза в організмі.

Висновки.

1. В учнів гірських шкіл Карпат в 2004 році захворюваність на ЗДА в 2,5-3-5-7 разів перевищувала відповідний показник по місту Івано-Франківську.
2. В динаміці в 2005 році спостерігалось зниження захворюваності на ЗДА серед учнів гірських шкіл всіх районів порівняно з 2004 роком, але даний показник залишався ще високим.
3. З метою зниження захворюваності на ЗДА серед учнів гірських шкіл рекомендувати первинну, вторинну профілактику дефіциту заліза та лікувальне харчування.

1. Дворецкий Л.И. Железодефицитные анемии. М.: Ньютамед — АЩ — 1998. — 40 с.
2. Дзісь Є.І., Томашевський О.Я. Гематологія. Розлади та неоплазії клітин крові. — Львів: Кварт, 2007. — 220 с.
3. Дефицит железа у детей и подростков. Причины, диагностика, лечение, профилактика. Уч.пособие для системы послевузовского образования врачей. — М., 2006.
4. Гематологія: Підручник (А.Ф.Романова, Я.І.Виговська, В.Є.Логінський та ін.; За ред. А.Ф.Романової. — К.: Медицина, 2006. — 456 с.
5. Гайдукова С.М., Видиборець, Колесник І.В. Залізодефіцитна анемія: навч.посібник для студентів. — К.: Наук.світ, 2001. — 132 с.
6. Гусева С.А., Гончаров Я.П. Анемии. — К.: «Логос», 2004. — 408 с.
7. Лекції з гематології / П.М.Перехрестенко, Л.М.Ісакова, Н.Т.Третяк, Д.А.Лисенко, С.В.Бондарчук. — К: Нора-прінт, 2005. — 128 с.
8. Руководство по гематологии в 3-х томах / Под ред. А.И.Воробьева. 3-е изд. Перераб. и дополн. — М: Ньютамед, 2002-2005.
9. Сучасні підходи до діагностики та лікування залізодефіцитної анемії (методичні рекомендації). — Київ, 2003.
10. Темник І., Ковалів Ю. Латентний дефіцит заліза і залізодефіцитна анемія. — Львів, 1998. — 136 с.
11. Janicki K.Hematologia. — Warszawa: Wydawnictwo Lekarskie PZWL, 2001. — 467 s.
12. Skotnicki A.B., Nowak S.W. Podstawy hematologii dla studentow i lekarzy. — Krakow: Medycyna Praktyczna, 1998. — 177 s.

Володимир Грицуляк,

кандидат медичних наук, доцент,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Volodymyr Grytsuliak,

Candidate of Medicine, senior lecturer
of Precarpathian National University
named after Vasy Stefanyk

УДК 616-002.5(075.8)

КАРІЄС У ДІТЕЙ ГІРСЬКИХ ТА РІВНИННИХ РАЙОНІВ ПРИКАРПАТТЯ

CARIES IN CHILDREN OF MOUNTAIN AND FLAT REGIONS OF PRECARPATHIA

Caries is the most spreaded disease of teeth. In the work were studied peculiarities of the caries spread in children of mountain and flat regions of Precarpathia. It was shown, that in children of mountain regions there are several factors, what helps caries development and needs its active prophylaxis.

Key words: caries in children, prophylaxis.

Дитячий організм має своєрідні анатомо-фізіологічні особливості, що закономірно змінюються з віком. Серед різних органів це насамперед стосується зубо-щелепної системи дитини.

Разом з тим особливості формування зубо-щелепної системи у дітей гірських регіонів та їх патологія досліджені не повно, що склало мету даної роботи.

У людини на протязі життя з'являються дві послідовні групи зубів. З двох до шести років життя в порожнині рота дитини наявні двадцять тимчасових зубів, з шести до чотирнадцяти років відбувається зміна тимчасових зубів постійними. До п'ятнадцяти років в порожнині рота підлітка наявні двадцять вісім постійних повністю сформованих зубів. Так звані «зуби мудрості», тобто треті моляри, прорізаються після 15 років, а їх формування проводиться до 25 років.

В розвитку зубів виділяють декілька основних періодів. Вік прорізування тимчасових зубів поданий в табл. 1. Терміни розвитку постійних зубів наведені в табл. 2.

Таблиця 1.

**Середній вік прорізування тимчасових зубів
(за Р. Іллінгворт, 1997)**

Зуб	Терміни прорізування (місяць життя)	
	Нижня щелепа	Верхня щелепа
I	6	7,5
II	7	9
III	12	14
IV	16	18
V	20	24

Тимчасові зуби мають ряд основних відмінностей від постійних зубів:

- 1) за розмірами тимчасові зуби значно менші від постійних;
- 2) у тимчасових зубів краще позначений перехід коронки в корінь;
- 3) корені тимчасових зубів значно тонші;
- 4) об'єм порожнини в тимчасових зубів більший;
- 5) емаль тимчасових зубів біліша, з блакитним відтінком;
- 6) тимчасові зуби розташовані більш вертикально.

Одним із найбільш поширених захворювань зубів є карієс, який щодо тимчасових зубів має певні особливості перебігу. Поширеність каріозного процесу значною мірою залежить від структури твердих тканин зуба.

Таблиця 2

Терміни розвитку постійних зубів
(за W. Kunzelm, 1988)

Щелепа	Зуб	Перші рентгенологічні ознаки мінералізації коронки зубів		Закінчення внутрішньо- щелепного формування коронки, років	Терміни прорізування зубів в роках	Закінчення формування коренів в роках
		місяці	роки			
нижня	1	3-4		4-5	6-7	9
	2	3-4		4-5	7-8	10
	3	4-5		6-7	10-12	12-14
	4		1р.3/4-2р.	5-6	10-11	12-13
	5		2р.1/4-2р.1/2	6-7	11-12	13-14
	6	При народженні		2р.1/2-3р.	5-6	9-10
	7		2р.1/2-3р.	7-8	12-13	14-15
верхня	1	3-4	1	4-5	7-8	10
	2			4-5	8-9	11
	3	4-5		6-7	11-13	13-15
	4		1р.1/2-1р.3/4	5-6	9-10	12-13
	5		2р.-2р.1/2	6-7	10-11	12-14
	6	При народженні		2р.1/2-3р.	6-7	9-10
	7		2р.1/2-3р.	7-8	12-14	14-16

Тимчасові зуби мінералізуються в плоді, починаючи з другої половини внутрішньоутробного періоду розвитку, і на їх структуру впливає здоров'я майбутньої матері та характер її харчування. При важких порушеннях обміну речовин в організмі жінки, наприклад при токсикозах вагітних, у дитини після прорізування тимчасових зубів часто виникає множинний карієс, який швидко прогресує. За останніми даними у гірських районах (Верховинському, Косівському, Рожнятівському) патологія вагітних жінок у 2004-2005 роках становила відповідно 7,38 та 5,04 на 100 вагітних. В цей же період часу у жінок рівнинних районів (Галицькому, Коломийському, Рогатинському) цей показник був нижчим (4,97 і 6,66 на сто вагітних).

Швидкий перебіг множинного карієсу спостерігається в недоношених дітей. Слід відзначити, що в названих вище гірських районах Прикарпаття частота народження недоношених дітей у 2004-2005 роках була також вищою, ніж у рівнинних районах (відповідно 4,58 і 5,25 на 100 народжених живими та 3,85 і 3,51), а також у дітей, які після народження хворіли інфекційними захворюваннями. Таких на той період часу у гірських районах також було більше (82,11 і 107,19 на 1000 дітей, проти 61,35 та 69,48 відповідно у рівнинних районах).

Ділянки зубної емалі, утворені у внутрішньоутробному періоді, більш стійкі до процесів демінералізації, порівняно з емаллю тимчасових зубів, яка формується у дітей після народження.

Клінічні спостереження свідчать про те, що протікання каріозного процесу та розташування каріозних порожнин залежить від етапів розвитку тимчасових зубів. У віці до двох з половиною років каріозні порожнини переважно розташовані на гладких поверхнях тимчасових різців та ікол, після трьох років — це контактні поверхні кутніх зубів.

Часто карієс протікає дуже швидко (гострий перебіг). В першу чергу уражаються верхні різці, каріозні порожнини швидко збільшуються в розмірі.

В карієсі тимчасових зубів розрізняють декілька стадій: гострий початок, поверхневий, середній та глибокий карієс.

При гострому початковому карієсі утворюються білі каріозні плями, які вкриті шаром зубного налету. Початковий карієс переходить в поверхневий і середній. В межах емалі утворюється каріозна порожнина, скарги, як правило, відсутні.

Перебіг середнього карієсу частіше безсимптомний, деколи діти скаржаться на затримку їжі в каріозній порожнині, незначні болі від солодкої та кислої їжі.

Глибокий карієс тимчасових зубів має гострий перебіг. Діти скаржаться на зубний біль від солодкої, кислої, холодної або гарячої їжі. Каріозна порожнина займає значну глибину.

Карієс постійних зубів у дітей також має гострий і хронічний перебіг. Найчастіше карієс вражає перші та другі постійні моляри нижньої та верхньої щелепи. За ними втягуються в патологічний процес верхні різці та премолари.

В постійних зубах у дітей діагностуються всі форми карієсу: початковий, поверхневий, середній та глибокий, але частіше зустрічаються середній та глибокий карієс.

Спочатку утворюється каріозна пляма різних розмірів, яка у дітей не викликає скарг. Поверхня емалі гладка, не болюча, щільна.

Хронічний початковий карієс характеризується утворенням пігментних плям темно-коричневого та чорного кольорів. Больові відчуття повністю відсутні.

Середній та глибокий карієс постійних зубів у дітей діагностується найбільш часто. Каріозна порожнина в більшості дітей скарг не викликає, тому діагностується під час огляду порожнини рота лікарем-стоматологом.

В дітей старшого віку в постійних зубах діагностується хронічний середній карієс. Скарги відсутні або наявна болючість при прийомі солодкої їжі.

Глибокий карієс характеризується утворенням значної каріозної порожнини. Діти скаржаться на біль від термічних та хімічних подразників, який швидко минає. Важливе значення у боротьбі з карієсом мають профілактичні заходи. Разом з тим за статистичними даними у гірських районах області у 2004-2005 роках було сановано відповідно 6326 та 6871 дітей, а у рівнинних — значно більше (8269 і 7790 дітей). Питома вага санованих дітей до всього дитячого населення у гірських районах у ці роки також була нижчою (36,33% і 45,76% проти 48,26% і 51,63% відповідно у рівнинах).

Значна розповсюдженість стоматологічних захворювань у дітей визначає актуальність їх профілактики, яка включає систему державних, соціальних, медичних та гігієнічних заходів (рис. 1).

Система соціальних заходів, спрямованих на профілактику карієсу, пов'язана з забезпеченням норм харчування та особистої гігієни. Медичні заходи профілактики спрямовані на підвищення стійкості органів порожнини рота до захворювань.

До гігієнічно-виховних заходів профілактики відносять навчання дітей догляду за органами порожнини рота. Важливе значення в профілактиці карієсу мають препарати фториду, кальцію, фосфору, мікроелементів та вітамінів, які підсилюють загальну резистентність організму до карієсу. При захворюваннях щитоподібної залози у гірських районах порушуються процеси обміну кальцієм та фосфору, що можуть несприятливо відбитися вже на процесах закладки та формування повноцінних твердих тканин зубів в ембріональному розвитку.

Важливе значення має фторування питної води і кухонної солі, яке сприяє зниженню приросту карієсу в тимчасових зубах на 40-50%, а в постійних — на 50-60% і впливає на емаль зубів на протязі всього життя людини.

В Україні випускається препарат вітафтор в таблетках, які містять окрім натрію фториду вітамін А, вітамін D₂, вітамін С.

Існують комплексні препарати кальцію з вітаміном D та іншими мінеральними компонентами, сюди відносяться препарати кальцеїну, біокальцевіт, фітін.

Місцева профілактика карієсу зубів полягає в щоденному дворазовому чищенні зубів, яке знижує вразливість зубів до карієсу на 30-40%.

Застосовують зубні пасти, що містять в собі частинки абразивних речовин та певні лікувально-профілактичні домішки.

До активних речовин, які входять у склад зубних паст, входять: фториди, сполуки кальцію, фосфати, комплекси макро- та мікроелементів, протизапальні речовини, кровозупинні речовини, ферменти, антисептики, мінеральні солі, інгібітори кристалізації, сполуки, що знижують чутливість твердих тканин зуба.

В зубні пасти додають також екстракти різноманітних лікарських рослин, які мають позитивний вплив на тканини ясен та слизової оболонки порожнини рота. Антибактеріальні речовини, які додають у склад зубних паст, знижують кількість мікробів та бактерій, що перешкоджає утворенню на поверхнях зубів зубного нальоту, під яким може розпочатися каріозний процес. Ферментні препарати, які вводяться в склад зубних паст, розчиняють органічний матеріал зубного нальоту, не пошкоджуючи при цьому живі тканини зуба, мають бактерицидну та бактеріостатичну дію на патогенні мікроорганізми, що містяться на зубах.

Основним інструментом для видалення зубного нальоту з поверхонь зубів та ясен є зубна щітка. Для дітей існують спеціальні дитячі зубні щітки, які мають маленьку головку, м'яку щетину та велику, зручну ручку.

Висновки

1. Частіша патологія вагітності, більша кількість недоношених новонароджених, вищий рівень захворюваності дитячого населення на інфекційні хвороби та нижчий рівень санації зубів у гірських районах є причинами вищої захворюваності дітей на карієс.
2. Зниження захворюваності дітей гірських районів на карієс можна досягти більш активними загальними і спеціальними профілактичними заходами.

1. Борисенко А.В. Карієс зубів. — Київ: «Книга плюс», 2005. — 416 с.
2. Боровский Е.В., Леонтьев В.С. Биология полости рта. — Москва: «Медицина», 1991. — 304 с.
3. Курякина Н.В. Терапевтическая стоматология детского возраста. — Москва. «Медицинская книга». Н.Новгород: Изд-во НГМФ, 2001. — 744 с.
4. Персин Л.С., Елизарова В.М., Дьякова С.В. Стоматология детского возраста. — Москва: «Медицина», 2003. — 640 с.
5. Ральф Е. Мак-Дональд, Дейвид Р. Эйвери. Стоматология детей и подростков. — Москва: Медицинское информационное агентство, 2003. — 776 с.
6. Сайфуялина Х.М. Карієс зубів у дітей і подростков. — Москва: МЕДПресс, 2000. — 96 с.
7. Терапевтическая стоматология детского возраста / Под. редакцией Л.А. Хоменко. — Киев: Книга-плюс, 2007. — 816 с.
8. Хоменко Л.А., Биденко Н.В., Останко Е.И., Шматко В.И. Современные средства экзогенной профилактики стоматологических заболеваний. — Киев: «Книга плюс», 2004. — 200 с.

Василь Михайлищук,

кандидат медичних наук, доцент,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Vasiliy Mikhaylishchuk,

candidate of medical sciences
associate professor,
National university of Prycarpathy
of the name of Vasiliy Stefanika

УДК 616.233-002.1-003.6-63

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАХВОРЮВАНOSTІ НА ХРОНІЧНИЙ БРОНХІТ
СЕРЕД ДОРΟΣЛОГО НАСЕЛЕННЯ ТА ПІДЛІТКІВ
У ГІРСЬКИХ І НЕГІРСЬКИХ РАЙОНАХ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ЗА ПЕРІОД З 2002 ПО 2007 РОКИ**

**COMPARATIVE ANALYSIS OF MORBIDITY ON A CHRONIC BRONCHITIS
AMONG AN ADULT POPULATION AND TEENAGERS IN THE MOUNTAIN
AND NOT MOUNTAIN DISTRICTS OF THE IVANO-FRANCOVSK AREA
FOR PERIOD FROM 2002 TO 2007.**

Primary and general morbidity is studied on a chronic bronchitis among an adult population and teenagers in the different regions of the Ivano-Francovsk area. The comparative analysis of morbidity is conducted in mountain and not mountain districts or in Ivano-Francovsk.

Keywords: chronic bronchitis, morbidity, analysis, regions.

Вивчена первинна та загальна захворюваність на хронічний бронхіт серед дорослого населення і підлітків у різних регіонах Івано-Франківської області. Проведений порівняльний аналіз захворюваності в гірських і негірських районах або в м. Івано-Франківську.

Ключові слова: хронічний бронхіт, захворюваність, аналіз, регіони

Постановка проблеми. Проведені в різних країнах світу епідеміологічні обстеження засвідчують стійкий ріст хронічних неспецифічних захворювань легень і особливо бронхіту [1,2,3,4,5]. Останні привертають до себе увагу в зв'язку з великою поширеністю, зниженням працездатності, інвалідизацією і смертністю.

На даний час хронічні захворювання, до яких відноситься і хронічний бронхіт, займають 3-4 місце серед причин смерті населення, поступаючись тільки серцево-судинним і онкологічним захворюванням.

Етіологія захворювання багатфакторна. У його виникненні провідну роль відіграють інфекція, куріння, негативний вплив навколишнього середовища, а особливо забруднене атмосферне повітря промислово розвинутих міст [5, 6, 7].

На формування захворювання суттєво впливають перенесені в дитинстві респіраторні інфекції, певні професійні впливи, соціально-економічний статус, спадковість, алкоголь [9, 10].

Неоднакова поширеність захворювання відзначена серед жителів міст і сільських районів: перші хворіють хронічним бронхітом частіше [8].

Метою нашої роботи є: проаналізувати первинну та загальну захворюваність на хронічний бронхіт серед дорослого населення та підлітків в гірських і негірських районах Івано-Франківської області, а також в деяких містах Івано-Франківської області.

За результатами роботи зробити відповідні висновки і запропонувати дієві методи профілактики.

Практичне значення роботи: отримані результати дослідження допоможуть розробити і провести профілактичні заходи, враховуючи регіональні особливості.

Наукова новизна: вивчена первинна та загальна захворюваність на хронічний бронхіт та проведений порівняльний аналіз її з урахуванням регіональних особливостей.

В основу досліджень покладені дані державної статистики. Первинна захворюваність у гірських районах області.

У 2002 році у Верховинському районі в порівнянні з іншими спостерігалось найбільше число звернень з приводу загострень хронічного бронхіту як серед дорослого населення, так і серед підлітків. Тенденції до наростання цих показників із року в рік ми не відзначили. Навпаки, кожного наступного року вони знижувались і вже у 2007 році майже наполовину зменшилися в порівнянні з 2002 роком.

Захворюваність на хронічний бронхіт у Надвірнянському районі була значно вищою в порівнянні з Косівським, але нижчою, ніж у Верховинському. Ні в Косівському, ні в Надвірнянському районах первинна захворюваність не наблизилась до середньообласних показників. Цікаві дані отримані по м. Яремча. Так, у 2002 році первинна захворюваність складала 387,5 і 184,4, у 2004 р.

Значне зниження цього показника спостерігали у 2005-2007 роках. Зазначаємо, що це один із гірських районів, в якому показник первинної захворюваності на хронічний бронхіт суттєво нижчий в порівнянні з обласним та середньореспубліканським (табл.1).

Таблиця 1

Первинна захворюваність на хронічний бронхіт серед дорослого населення та підлітків у гірських районах Івано-Франківської області за період з 2002 по 2007 роки

Райони та міста	Захворюваність та 100 тис. населення в абсолютних числах					
	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Верховинський	764,2	774,5	738,0	589,4	427,6	398,4
Косівський	249,0	274,9	262,6	244,2	213,1	291,8
Надвірнянський	376,7	572,2	617,4	501,6	504,2	474,4
м. Яремча	387,5	349,4	632,7	209,0	168,0	184,9
по області	408,8	449,9	410,0	336,7	299,1	387,2
по Україні	245,5	256,1	274,5	262,2	255,9	257,2

Як видно із таблиці 1, найвища первинна захворюваність на хронічний бронхіт серед дорослого населення і підлітків спостерігалась в 2002 році у Верховинському районі. Позитивна динаміка, тобто зменшення показників первинної захворюваності, відзначена у Верховинському районі та в м. Яремча.

Для порівняння ми вивчили та проаналізували показники первинної захворюваності в негірських районах Івано-Франківської області та в м. Івано-Франківську.

У Снятинському районі у 2002 році первинна захворюваність на хронічний бронхіт серед дорослого населення та підлітків складала 447,7, в наступні роки вона суттєво знижувалась і у 2007 році становила 323,6. Дещо нижчою була захворюваність у Городенківському районі (355,1 у 2002 році). Вона мала тенденцію до наростання (2003-2005 рр.), а потім до зниження в 2006-2007 роках.

У м. Івано-Франківську первинна захворюваність була вищою, ніж у Снятинському та Горденківському районах у 2002 році, і значно знизилась у 2007 році.

Таблиця 2.

Первинна захворюваність на хронічний бронхіт серед дорослого населення та підлітків в негірських районах Івано-Франківської області за період з 2002 по 2007 роки

Райони та міста	Захворюваність та 100 тис. населення в абсолютних числах					
	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Снятинський	447,7	345,7	400,2	307,8	265,3	323,6
Городенківський	355,1	436,5	450,2	482,3	380,7	380,0
м. Івано-Франківськ	455,0	594,1	519,5	323,1	269,9	261,4
по області	408,8	449,9	410,0	336,7	299,1	387,2
по Україні	245,5	256,1	274,5	262,2	255,9	257,2

Як видно із таблиці 2, первинна захворюваність у негірських районах області та в м. Івано-Франківську мала спочатку тенденцію до наростання показників (особливо в Городенківському районі) з наступним їх зниженням.

Характерним є те, що у всіх районах і в м. Івано-Франківську первинна захворюваність є нижчою в порівнянні з середньообласними показниками.

Загальна захворюваність у гірських районах області

У Верховинському районі загальна захворюваність у 2002 році становила 5187,8 і наростала до 2004 року (6087,5), але у 2007 значно знизилась до 4196,8. Цілком протилежні показники спостерігались у Косівському районі — зниження показників загальної захворюваності з 2002 по 2005 рік і різкий підйом у 2007 році. У Надвірнянському районі показники стабільно збільшувались із року в рік (з 2002 по 2007 рр.). В м. Яремча загальна захворюваність знизилась із 3137,5 у 2002 році до 2881,2 у 2007 році (табл.3).

Таблиця 3.**Загальна захворюваність на хронічний бронхіт серед дорослого населення та підлітків у гірських районах Івано-Франківської області за період з 2002 по 2007 роки**

Райони і міста	Захворюваність на 100 тис. населення в абсолютних числах					
	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Верховинський	5187,8	5238,3	6087,5	4443,6	4211,4	4196,8
Косівський	2204,5	2105,0	2135,9	2103,7	2705,2	2864,8
Надвірнянський	2547,9	2705,2	3142,7	2782,0	2789,3	2555,8
м.Яремча	3137,5	2981,9	3460,1	2866,8	2863,2	2881,2
по області	3916,9	3905,0	3901,2	3037,7	3555,4	3426,5
по Україні	3168,2	3170,3	3519,9	3776,9	3636,3	3665,6

Із таблиці 3 видно, що показники загальної захворюваності в м.Яремча та у Верховинському районі різко знизилися в порівнянні з 2002 роком, і навпаки, підвищилися у Косівському та Надвірнянському районах.

Однак слід відзначити, що у всіх районах, крім Верховинського, а також у м.Яремча, показники загальної захворюваності були значно нижчими у 2007 році за середньообласні та середньореспубліканські.

Загальна захворюваність у негірських районах та в м.Івано-Франківську.

В Городенківському районі загальна захворюваність різко знизилась із 4753,1 в 2002 до 4111,7 в 2007 році. Така ж тенденція спостерігалася у Снятинському районі та в м. Івано-Франківську (табл.4).

Таблиця 4.**Загальна захворюваність на хронічний бронхіт серед дорослого населення та підлітків у негірських районах Івано-Франківської області за період з 2002 по 2007 роки**

Райони і міста	Захворюваність на 100 тис. населення в абсолютних числах					
	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Городенківський	4753,1	4567,8	4414,5	4004,1	4348,5	4111,7
Снятинський	4158,8	3012,3	3707,2	3546,7	3370,2	3378,2
м.Івано-Франківськ	4629,7	4720,2	4214,2	3519,9	3487,9	3340,9
по області	3916,9	3905,0	3901,2	3037,7	3555,4	3426,5
по Україні	3168,2	3170,3	3519,9	3776,9	3636,3	3665,6

Із таблиці 4 видно, що показники загальної захворюваності були дещо нижчими за середньообласні та середньореспубліканські у м. Івано-Франківську та в Снятинському районі.

Отже, на підставі результатів нашого дослідження можна стверджувати, що і первинна, і загальна захворюваність більш суттєво збільшувалась за вказаний період у гірських районах області, за винятком м.Яремча.

Висновки:

1. Проведений аналіз первинної захворюваності на хронічний бронхіт серед дорослого населення та підлітків у негірських районах показав, що вона мала тенденцію до чіткого зниження показників.
2. Зниження останніх спостерігалось і у Верховинському районі та в м. Яремча.
3. Однак зниження показників первинної захворюваності до рівня середньообласних було відмічено у всіх негірських районах, містах Яремча, Івано-Франківськ та в одному із гірських районів — Косівському.
4. Загальна захворюваність у гірських районах збільшувалась із року в рік і тільки в м.Яремча суттєво знизилася у 2007 році.
5. Показники первинної і загальної захворюваності на хронічний бронхіт були нижчими за середньообласні та середньореспубліканські у містах Яремча, Івано-Франківськ та у всіх районах області, окрім Верховинського та Городенківського.

1. Биличенко Т.Н. // Пульмонология. — 1994. — №1. — С. 78-88.
2. Жюгжа А.Ю., Стапонлене М.А., Пятавичене Р.И. Бальчюс В.Я. // Клин.мед. — 1995. — №8. — С. 8-10.
3. Московчук А.Ф., Цымбаларь Г.Г., Прокопишина Л.В. и др.// Материалы I Съезда фтизиатров и пульмонологов Азербайджана. — Баку, 1997. — С.17.
4. Пугов Н.В., Кокосов А.Н., Александрова Н.И. Хронический бронхит / Под. ред. Н.Н. Блохина. — М., 1989.
5. Сильвестров В.Ш. // Клин.мед. — 1990. — №10. — С.105-111.
6. Сулейманов С.Ш. // Тер.арх. — 1989. — №3. — С.72-75.
7. Chretien J.// chest. — 1989. — vol.96, №3. — P.316-317.
8. Bolming W., Koch H.P., Mu Uer H. // Therapiewoche. — 1989. — Bol.39, №29. — S.2069 — 207 y.
9. Davis R.M., Novotay Th.E // Am.Rev.Respir. Dis. — 1989. — vol.140.№3. — P.82-84.
10. Postma D.S., Sluiter H.J.// am.Rev.Respir.Dis. — 1989. — Vol.120, №3. — p.100-105.

Світлана Яців,

асистент кафедри англійської філології,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Svitlana Yatsiv,

instructor of the department of English philology,
the Precarpathian National University
after Vasyl Stefanyk

УДК 371.7 (292.451/.454)

РЕКРЕАЦІЙНО-ОЗДОРОВЧІ ТА КРАЄЗНАВЧІ МОЖЛИВОСТІ КАРПАТ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ДЛЯ ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ І ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ

RECREATIONAL, HEALTHY AND REGIONAL ETHNOGRAPHY RESOURCES OF CARPATHIANS AND USING THEM FOR PHYSICAL DEVELOPMENT AND UPRISING CHILDREN

This article is devoted to the recreational and healthy process in Carpathians and deals with the aim and the tasks for summer. It shows us the traditions and resources for upbringing children. The educational process plays the main role for pupils' physical development.

Key words: regional ethnography, recreational, Carpathians, traditions

З весною починається час подорожей та масових екскурсій по рідній країні та краю. Потяг до подорожей є нині прикметою часу. В сучасному сенсі туризм постає не тільки як активна форма відпочинку, але й як ефективний засіб пізнання, підвищення освітнього та культурного рівня людини. Стрімке зростання питомої ваги міського населення і процес урбанізації збільшують потребу в активному відпочинку, у зміні умов життя для зняття фізичної перевтоми і нервових перевантажень. Особливу увагу суспільство приділяє оздоровленню наших дітей, для яких існує такий прекрасний дитячо-оздоровчий заклад влітку. У слові «табір» для кожної дитини поєднується романтика нового і незвіданого, творчий пошук і мрії, радісні хвилини перемоги, сонячні дні і довгі світлі вечори, полум'я вогнища, почуття дитячої і дорослої вірності у чудовій країні дитинства.

Практика дитячо-оздоровчих таборів гірського середовища показує, що тільки там, де краєзнавчо-пошукову та екскурсійну роботу розглядають як різновидність оздоровчої та пізнавальної роботи, де за туризм вболіває весь педагогічний колектив закладу, — там на явні не тільки продумана система роботи з оволодіння дітьми туристичних навичок, але і відчуються серйозні успіхи у патріотичному вихованні дітей.

Краєзнавчо-пошукова та рекреаційно-оздоровча робота передбачає наступні питання:

- планування цілей і задач на літо, традиції оздоровчого закладу, його місцеві умови і можливості в туристичній роботі;
- продумуються походи та екскурсії з кожною віковою групою, основні маршрути походів;
- плануються також туристичні зльоти, естафети, дні туризму, свята, краєзнавчі вікторини, КВК.

Зміст роботи кожного загону визначається, в першу чергу, виходячи з тих завдань, які стоять перед школярами в цілому, специфікою табору, його природним і соціальним оточенням, врахуванням інтересів самих дітей. При цьому важливий самовибір програми діяльності загону, його конкретних справ, які б давали користь і покращували навколишнє життя. Це можуть бути справи, пов'язані з екологією, пошуковою та рекреаційно-оздоровчою роботою і т. д.

Програма діяльності дитячо-оздоровчих закладів може ділитися і на такі напрями, як «Стежинами батьківського краю», «Екологія і праця», «Народна творчість», «Я — громадянин», «Спорт». Наприклад, вся робота таборів гірського регіону може здійснюватися за такими напрямками:

1. Ми і рідний край.
2. Ми і світ.
3. Екологія і праця.
4. Спорт і туризм.
5. Народна творчість.

Такі напрями роботи охоплюють весь спектр взаємовідносин дитини з навколишнім середовищем, що дає їй право добровільного вибору різних видів діяльності, самостійність і можливість практичної перевірки набутих знань і навичок. Серед педагогічно ефективних і цікавих форм роботи, на наш погляд, є запровадження в таборах профільних загонів і так званих «літніх уроків», мета яких — дати дітям певні знання з різних видів діяльності (туризм і краєзнавство, історія рідного краю, екологія). Такі знання діти отримують в ході спеціальних занять, що проводяться протягом першого тижня табірної зміни, а пізніше на основі цього створюються творчі об'єднання, що дає змогу виявити дитячі можливості та уподобання. Оскільки дані заклади розташовані у мальовничих місцях Карпат, можна запропонувати дітям програму вивчення історії населених пунктів:

I. Виникнення населених пунктів

1. Перша письмова згадка, перекази, легенди, які пов'язані з виникненням населеного пункту.
2. Географічно-природниче розташування міста (села).
3. Походження назви (чи існувала інша?) населеного пункту. Топонімічні назви його околиць і кутків.
4. Археологічні пам'ятки та знахідки доісторичного періоду.

II. Сторінки літопису населеного пункту до XIX ст.

1. Життя поселенців у період середньовіччя.
2. Участь жителів в антифеодальних рухах.
3. Могили, історичні пам'ятки, дані про видатних і відомих жителів населеного пункту.
4. Розвиток культури та освіти.

III. Історія населеного пункту в XIX-XX ст.

1. Участь жителів у світових війнах, національно-визвольних змаганнях.
2. Діяльність культурно-освітніх організацій, товариств.
3. Еміграція жителів.
4. Життя і діяльність відомих людей — уродженців населеного пункту.
5. Участь жителів у національному відродженні та новітніх організаціях на сучасному етапі.

IV. Пам'ятники та визначні місця населеного пункту.

Історико-архітектурні та етнографічні пам'ятники на території населеного пункту. Некрополь. Фольклор, традиційні національні свята та обряди. Побут та звичаї. Розвиток народних художніх промислів. Родовід сім'ї або інших відомих родин населеного пункту.

V. Список використаної літератури та джерел.

VI. Додатки (ілюстрації, схеми, малюнки, фотографії XIX — XX ст.; оригінали або фотокопії різних документів до історії населеного пункту; археологічні, нумізматичні матеріали; старі листівки, газети, журнали, підручники; спогади старожителів з історії та етнографії населеного пункту тощо).

Хотілося б звернути увагу на окремі свята та обряди Гуцульщини, тісно вплетені у річний господарський цикл горян. Вони збереглися майже до наших днів.

Одним із яскравих громадських свят на Гуцульщині був «полонинський хід», «полонинський вихід» чи «ухід полонинський».

Виганяли худобу на гірські пасовища після свята Юрія (6 травня). Свято «полонинського ходу» завжди відбувалося в урочистій обстановці і супроводжувалося цілою низкою звичаїв та обрядів.

Перед виходом стріляли з рушниць і пістолів, кричали при цьому: «Би літо боже повитати!» Зігнавши всю худобу, помолившись, вирушали на полонину.

Важко простежити генезис свята полонинського ходу. Він сягає сивої давнини. Про це свідчить і те, що в ньому збереглося багато слідів первісно релігійного уявлення предків-пастухів.

Полонинський хід зазнав і релігійного впливу. Це свято служителі культу намагалися підпорядкувати церкві. Тому і спостерігаються релігійні нашарування: посвячення попом худоби в день полонинського ходу, обрядове кроплення «свяченою водою» стаї, кошар, овець на полонині, виконання вівчарями церковних молитов, щоб добре літувалося і не було втрат худоби на полонині, тощо. Але християнська церква не могла зламати народної традиції, і гуцули відзначають полонинський хід як своє радісне народне весняне свято вигону худоби на гірські пасовища.

Урочисто відзначали на Гуцульщині свято Юрія. Юрій вважався охоронцем і покровителем худоби від різних хвороб.

Вже увечері, напередодні свята Юрія, селяни розпалювали на подвір'ї біля стаєнь, на воротах або в загородах, де ночувала худоба, «курище», до якого кидали гнілі тріски, старі рвані постолі, щоб більше було диму. За народним повір'ям, дим не допускає відьом до худоби.

На галицькій Гуцульщині для такого багаття заготовляли сухий хмиз і якнайбільше терну («глогу»), «аби уроки маржини не чипалися, як глогу не чипаєсь нічо!» . Підклавши під терен сіно з-під маржини («давини»), запалювали його, примовляючи: «Господи, дай тільки багато маржини, кілька будет попіву з цієї ватри». Як тільки дим піднімався вгору, віщували, що з того боку прийде маржина, в котрий повертається дим.

Вночі хтось із родини стеріг це вогнище, щоб ніхто не взяв із нього вуглика, бо забрав би і молоко.

Попіл, що залишився, розсівали по царині, аби корови і вівці, споживаючи сіно з неї, «давали велико молока, прудко множилися, пишно котилися та аби кожда маржина чінила по двоє».

Наявність цілого ряду специфічних факторів Прикарпатського регіону вплинула на особливості краєзнавчої роботи. Це своєрідність побуту, звичаїв, обрядів, свят, вірувань, етнічних груп, наявність особливого говору, своєрідність історії краю в результаті тривалого перебування його під пануванням Австро-Угорщини, Польщі.

На Прикарпатті — 15 міст, 25 селищ, 805 сіл. Область поділяється на 14 адміністративних районів. Івано-Франківськ, Коломия, Калуш, Яремча та Болехів — це міста обласного підпорядкування.

Івано-Франківська область займає площу 13,9 тис. кв. км. Вона простягається із заходу на схід на 170 км, з півночі на південь — на 220 км. Населення області становить 1466,8 тис, з них міського населення — 639,2 тис, сільського — 827,6 тис. Густота населення становить 98 чол. на 1 кв. км. На північному заході Івано-Франківська область межує з Львівською областю, на північному сході — з Тернопільською, на південному сході — з Чернівецькою, на південному заході — з Закарпатською, на півдні — з Румунією.

За характером рельєфу територія області ділиться на гірську частину (гори Карпати), передгірську (Прикарпаття) і рівнинну (Придністров'я).

Українські Карпати — гори середньої висоти. Найвища вершина Карпат — гора Говерла (2061 м), яка знаходиться на Чорногірському хребті.

В області 629 тис. га, або 43% всієї території, зайняті лісом, в якому ростуть дуб, бук, граб, клен, ясен, береза, ялина європейська, ялина біла, тис та ін. Всього на території області налічується понад 3000 видів рослин, з них 500 — лікарські; 240 найменувань рослин більше ніде не ростуть.

Заповідниками та заказниками охоплено 95,1 тис. га, або 6,8% території.

В області протікає 5 річок довжиною більше 100 км, 188 річок, довжина яких сягає більше 10 км, і 8 тис річок довжиною від 2 до 10 км. Загальна довжина всіх річок Прикарпаття понад 15,7 тис. км, з них Дністер має довжину 1362 км, Прут — 910 км, Лімниця — 122 км, Свіча — 107 км.

Водосховищ і ставків в області 446 загальною площею 1,24 тис. га об'ємом води 7,8 млн. куб. м. Найбільше водосховище — Бурштинське море. На Прикарпатті — 2 природні гірські озера: Лебедине озеро (Косівський район) і Несамовите (Чорногірський хребет).

Запас води становить 29,3 % від загальних запасів води України.

Мінерально-сировинна база області представлена 160 родовищами, що зберігають 24 види корисних копалин (без врахування торфу).

Тваринний світ багатий і різноманітний. Він представлений 71 видом ссавців, 16 видами земноводних, 11 видами плазунів, 322 видами птахів. 21 представника тваринного світу занесено до Червоної книги України. На території Прикарпаття водяться такі копитні тварини: олень, кабан, козуля, лань, муфлон, зубр; хутрові: білка, заєць, куниця, лисиця, ондатра, норка, бобр, вовк, рись, дикий кіт, борсук, чорний тхір, видра, ведмідь; птахи: рябчик, куріпка та ін.

Прикарпаття було заселене приблизно 1000 років тому білими хорватами і тиверцями. У 981 році територія увійшла до складу Київської Русі. Після її розпаду в 1199 році утворилось Галицьке князівство, а пізніше — Галицько-Волинське князівство.

Найбільшого розквіту князівство набуло в 13 ст. за часів князювання Данила Романовича.

Боротьба народу Прикарпаття за своє національне та соціальне визволення ніколи не припинялася. Ось основні віхи національно-визвольних змагань: 1387р. — приєднання Прикарпаття до Польщі, 1772р. — приєднання до складу Австрійської монархії. 13 листопада 1918 року проголошено Західноукраїнську народну республіку. У 1919 році — окупація польськими військами. 17 вересня 1939 року — вступ Червоної Армії на територію області. У червні 1941 року німецькі війська захопили всю територію Прикарпаття. У жовтні 1944 року область була повністю звільнена від німецьких окупантів. 24 серпня 1991 року Верховна Рада України прийняла Акт про незалежність України, а 1 грудня 1991 року відбувся Всеукраїнський референдум. В області за незалежність висловилися 98,42% громадян, що взяли участь у голосуванні.

1. Щур Ю. В., Дмитрук О. Ю. Спортивно-оздоровчий туризм. — Київ, 2002.
2. Останец А. А. Педагогика туристско-краеведческой работы в школе. — М.: Педагогика, 1985.
3. Приступа Є. Народна фізична культура українців. — Львів, 1995.

Олександр Бубен,

голова Правління ВАТ «Прикарпаттяобленерго»,
депутат Івано-Франківської обласної ради

Oleksandr Buben,

Head of Management Board
of OJSC «Prykarpattyaublenerho»

ПРО ЕЛЕКТРОБЕЗПЕКУ ДІТЯМ ГІРСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ РОЗПОВІСТЬ «ВОЛЬТИК-СУПЕРАГЕНТ»

ВАТ «Прикарпаттяобленерго» є однією із передових енергетичних компаній України, які постачають електроенергію народному господарству та мешканцям — несуть світло в оселі людей. Поряд із професійною діяльністю, енергетики багато уваги приділяють проектам, що мають соціальне спрямування — сприяють розвитку народних традицій, підтримують молодіжний спорт, допомагають соціально незахищеним тощо.

Враховуючи специфіку своєї роботи, в останні роки компанія багато уваги приділяє дитячій електробезпеці. Для компанії важливо, щоб кожен, навіть найменший споживач, знав правила безпечного користування електроенергією і дотримувався їх. Адже сьогодні багато дітей залишаються без нагляду дорослих і тому часто наражаються на небезпеку. Найбільш актуальною є така проблема для сільських населених пунктів, зокрема у гірській місцевості. З одного боку, саме тут увагу дорослих більше відволікає ведення домашнього господарства, з іншого — частішим є виїзд батьків на заробітки. А самостійно діти не завжди можуть усвідомити, яку небезпеку несуть невміння поводитись з електроприладами чи неправильна поведінка поблизу ліній електропередавання, трансформаторних підстанцій та інших об'єктів електроенергетики.

Тому фахівці ВАТ «Прикарпаттяобленерго» шукають відповіді на важливе питання: яким чином найкраще донести до дітей інформацію про небезпеку від електричного струму. Щоб нагадувати молодшим школярам про існуючі ризики, в обласній пресі було відкрито сторіночку про Лампусика — героя, який розповідав дітям про природу електричного струму, історію вивчення та використання електроенергії. Вже традиційною стала акція, що проводиться компанією напередодні літніх канікул до Дня захисту дітей, — «Літо зустрічай, про безпеку пам'ятай!» Кілька років поспіль до сучасного кінотеатру енергетики запрошують вихованців спеціалізованих шкіл та інтернатів області. Окрім розваг, конкурсів та завдань з електробезпеки, дарують дітям улюблений мультфільм.

Турбуючись про безпеку дітей, компанія дійшла висновку, що зменшити ризики може видання для дітей цікавої художньої книги, яскраво ілюстрованої і привабливої. Спершу було проведено обласний конкурс на кращу розповідь з дитячої електробезпеки. У ньому взяло участь 45 учасників віком від 10 до 70 років з різних населених пунктів України. Компетентне журі найкращим визнало твір івано-франківської дитячої письменниці Надії Пристай. До твору, що став переможцем, молодій львівській художниці Дарині Тимоніній було замовлено ілюстрації. Тож незабаром усі бібліотеки навчальних закладів області отримають чудове і дуже корисне видання «Вольтик-суперагент». Ілюстрована електробезпека для дітей», в якому у цікавій формі пригод суперагента Вольтика розповідається про правила безпечної поведінки з електроприладами та електрообладнанням.

Тож тепер найскладніші правила електробезпеки діти зможуть вивчати завдяки порадам суперагента Вольтика. Фантастичний гість планети Земля знайомиться із багатьма хлопчиками та дівчатками і стає свідком різноманітних пригод. Ім'я суперагента походить від слова «вольт» — одиниці основної характеристики струму — напруги. Тому про електроенергію він знає усе.

Планується і подальше творче використання книги. За пропозицією ВАТ «Прикарпаттяобленерго», розповідь про Вольтика буде покладено в основу дитячої лялькової вистави. Тож завдяки такій співпраці маленькі глядачі Івано-Франківського обласного театру ляльок імені М.Підгірянки також зможуть відкрити для себе таємниці електроенергії та правила поводження з нею.

«Немає більшої цінності на землі, ніж людина, її життя та здоров'я, — переконаний Голова Правління ВАТ «Прикарпаттяобленерго» Олександр Бубен. — І якщо на виробництві для захисту людини від небезпеки існує система охорони праці, то в побуті кожен сам повинен подбати про себе. У цій ситуації саме діти є найбільш

вразливими. Важливо, щоб наші діти не тільки знали правила безпечної поведінки в різних життєвих ситуаціях, а й виконували їх. Упевнений, що симпатичний герой Вольтик допоможе дітям давати правильну оцінку обставинам, навчить їх завчасно передбачати небезпеку, уникати її та застерігати себе від невинного ризику».

Щоб поставити надійний заслін від дитячого травматизму, слід об'єднати зусилля енергетиків, батьків та педагогів. У вихованні поважного ставлення до безпеки людини, формуванні у підростаючого покоління світоглядних та етичних основ здорового способу життя дуже великим кроком уперед є уроки з основ безпеки життєдіяльності людини. Тому є потреба в детальному опрацюванні тем з електробезпеки на таких уроках, проведенні додаткових виховних заходів (зустрічей із цікавими людьми, бесід, конкурсів малюнків, вікторин, відкритих уроків на виробництві, екскурсій на підприємство тощо). На думку ВАТ «Прикарпаттяобленерго», видана дитяча книга є хорошою основою для творчих розробок педагогів у цьому напрямі. Таким чином спільно можна захистити найбільш вразливих користувачів електроенергії — наших дітей.

ПРАВИЛА СУПЕРАГЕНТА ВОЛЬТИКА

 ПРИКАРПАТТЯ
ОБЛЕНЕРГО

ілюстрована
енциклопедія для дітей

Вольтик-суперагент

м. Івано-Франківськ
2008

- * Електричні прилади та проводи, штепсельні розетки та вимикачі слід витирати сухою ганчіркою! Не можна торкатися мокрими руками цоколя увімкненої лампочки, витирати на ній пил під час горіння.
- * Щоб загасити електроприлади, що загорілися, треба спершу вимкнути струм! Не варто користуватися електротехнікою, коли дорослих немає вдома.
- * Для ремонту електроприладів треба вимкнути їх з розетки! Розбирати та розглядати з цікавості увімкнену електротехніку небезпечно для життя! Замінювати лампи та ремонтувати електричні прилади можна лише у присутності дорослих.
- * Дітям забороняється гратися із штепсельними розетками, вставляти в них сторонні предмети. Не можна залишати маленьких дітей без нагляду поблизу електроприладів та розеток.
- * Не можна вбивати цвяхи у стіну в місцях, де може бути прокладена прихована електропроводка.
- * Щоб уберегтися від ураження електричним струмом, забороняється наповнювати водою увімкнені в електромережу чайники, кавоварки, праски.
- * Обірваний електропровід слід обійти стороною. Не можна торкатися його руками чи іншими предметами!
- * Забороняється залазити на опори, запускати під проводами повітряних зміїв, кидати на проводи різні речі.
- * Ні в якому разі не можна заходити на територію та в приміщення трансформаторних підстанцій, підніматися на електрообладнання.

Різні дороги ведуть нас у житті. Та на який би шлях не довелося ступити, головне — бажання рухатися, змінювати світ довкола себе і змінюватись самому.

Дорога не буває марною, як усе в житті має своє призначення. Тому що дорога — це напрям і суть будь-якого руху.

Дорога не буває темною, як день не буває без сонця. Тому що дорога — це наближення до мети, яка світить серед буденності.

Дорога не буває легкою, як доля не буває без випробувань. Тому що завдяки труднощам на шляху ми пізнаємо сенс та гармонію життя.

Уся повнота життя дається тільки завдяки змінам, руху та перетворюванню. Життя — це нелегка дорога, на якій стану нерухомості не існує. Є дорога — треба йти!

* * * * *

Different roads lead us through our lives. But no matter what road you choose, the main thing is the desire to move, to change the world around you and to change yourself.

The road is never in vain, the same as everything in life has got its designation. That is because road is the direction and essence of any movement.

The road is never dark, as there is no day without sun. That is because road means approaching one's goal which illuminates everyday life.

The road is never easy as there is no destiny without ordeals. That is because due to hardships in our lives we perceive sense and harmony of life.

Integrity of life is provided only due to changes, movement and transformations. Life is an uneasy road in which there is no immovable state. There is a road — and one should take it!

- * З приводу замовлення книг «Вольтик-суперагент. Ілюстрована електробезпека для дітей» та налагодження співпраці у проведенні просвітницької роботи з дитячої електробезпеки звертайтеся у відділ інформаційної політики ВАТ «Прикарпаттяобленерго» за тел: +38(0342) 59-42-64, e-mail: proe@oe.if.ua (начальник відділу Андрусечко Н.В.).

Лариса Сливка,

асистент кафедри теорії та методики
початкової освіти,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,

Larisa Sliyva,

assistant, Chair of Theory and Methods
of Elementary Education,
the Precarpathian university named
after Vasyl Stefanyk

УДК 37.011.33: 613

МОДЕЛЬ ВИХОВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

THE MODEL OF UPBRINGING THE HEALTHY WAY OF LIFE

The article rereals the main principles of theoretical and practical experience of upbringing the healthy way of life presented by native educational of Western Ukraine (1919-1939). This experience can be successfully used nowadays in educational practice of highland schools.

Key words: upbringing the healthy way of life, scools of the highland region.

Актуальність. Сьогодні гостро стоїть проблема формування нової особистості, яка б водночас володіла міцними знаннями та вміннями, широким культурним і політехнічним світоглядом, вміла користуватися новітніми технологіями та була здоровою і вела здоровий спосіб життя. Соціальний запит на здоров'я, характерний для сучасного етапу становлення України як європейської держави, розглядається сьогодні як питання загальнодержавного масштабу.

Проблема виховання здорового способу життя школярів перебуває в центрі уваги вітчизняних науковців, про що свідчить низка захищених дисертацій з порушеної проблеми, численні фундаментальні роботи із питань охорони, збереження й зміцнення здоров'я, упровадження в Україні різноманітних програм формування здорового способу життя. Як засвідчують наукові джерела, завдання створення умов для збереження і зміцнення здоров'я підростаючого покоління доцільно розв'язувати, використовуючи водночас як інноваційні технології, так і унікальну педагогічну спадщину минулого, оскільки тільки взаємозв'язок попереднього досвіду та сучасних нових підходів дадуть позитивні результати в розв'язанні означеної проблеми.

Постановка проблеми. Сучасні науковці все частіше звертаються до історичного досвіду, педагогічної спадщини минулого задля переосмислення та творчого втілення їхніх ідей щодо порушеної проблеми в освіту й виховання підростаючого покоління (В.Бобрицька, О.Вашенко, В.Величко, В.Вогралик, А.Грандо, А.Ізуткін, В.Коган, В.Лавриненко, Є.Пристапа, Л.Сущенко, А.Цюсь та ін.). Чимало теоретичних положень, сформульованих у минулому, не втратили свого значення і сьогодні, але рівень розробки цієї проблеми в контексті західноукраїнської педагогічної думки та освітньої практики 20 — 30-х років ХХ ст. не можна вважати достатнім.

Метою статті є висвітлення основних засад теоретичного та практичного досвіду виховання здорового способу життя, репрезентованого вітчизняними освітніми діячами Західної України (1919-1939 рр.), який за умов педагогічної доцільності може бути використаний сьогодні в освітній практиці гірської школи.

Основний зміст статті. Наукові дослідження сьогодення у царині порушеної проблеми засвідчують, що ефективність розв'язання проблеми виховання здорового способу життя школярів залежить від комплексу факторів, серед яких удосконалення навчально-виховного процесу, створення здорового середовища та позитивного мікроклімату в колективі навчального закладу, забезпечення школярів відповідними умовами посідають головне місце. Так, у Законі України «Про загальну середню освіту» наголошується на тому, що загальноосвітній навчальний заклад повинен створити безпечні та нешкідливі умови навчання, режим роботи, умови для фізичного розвитку та зміцнення здоров'я, формувати гігієнічні навички та засади здорового способу життя [1, с.15].

У розв'язанні означених завдань доцільно використовувати прогресивні традиційні підходи, які нагромаджувалися українським народом упродовж віків, унікальну педагогічну спадщину минулого, яка є невичерпним джерелом думок, поглядів і теорій. Відроджуючи ці надбання за сучасних умов, доцільно врахувати досвід освітян Західної України міжвоєнного періоду, оскільки в ньому досить яскраво репрезентовані багатолітні пошуки й здобутки педагогів, громадсько-культурних діячів у розв'язанні питань виховання здорового способу життя української молоді.

Катастрофічний стан здоров'я українського населення краю та його санітарно-гігієнічне невігластво вимагали кропіткої, цілеспрямованої та систематичної роботи у цьому плані, яка покладалася насамперед на початкову

школу як найбільш масову і значущу в усій освітній системі. Актуалізовані джерела дають підстави стверджувати, що школу педагоги справедливо розглядали як осередок, де починається свідоме життя дитини, де водночас закладаються і знання, і національне виховання, оскільки тільки в ній «можна планово впливати на уяву та розум дитини в часі кількох років» [2, с. 119].

Звідси й окреслювалася роль і значення народної школи щодо виховання здорового способу життя. Її уви-разнено в статті, «Про пропаганду гігієни»: «Коли зважимо, що народня школа є інституцією, через яку мусить перейти кожний горожанин, коли завважимо, що народня школа є кузнею, в якій вироблюється душа і тіло громадянина, що здоровля народних мас — це здоровля Нації, так зрозуміє кожний, що на пропаганду гігієни в народніх школах треба особливу звернути увагу» [3, с. 68].

Навчально-виховна діяльність у контексті збереження і зміцнення здоров'я школярів та прилучення їх до здорового способу життя охоплювала різні аспекти і розглядалася у комплексі функціонування різних чинників освітнього простору.

Виходячи з реального стану здоров'я дітей, лікарі та педагоги окреслювали свою практичну стратегію діяльності. З огляду на статистику захворюваності відповідно будували і роз'яснювально-профілактичну роботу. Вражає масштабність діяльності шкільного лікаря. Зокрема, у 1929-30 рр. в одній із львівських коєдукаційних шкіл (у таких школах навчалися і дівчата, і хлопці. — Л.С.) шкільним лікарем було проведено 9 гігієнічних бесід, 21 усна та 14 письмових гігієнічно-виховних порад. Лікарі відвідували вчительські наради, шкільні, «гігієністки» з метою санітарно-гігієнічного огляду здійснювали візити до осель учнів [4, с. 57]. На нашу думку, такий досвід доцільно використати в гірських школах, де актуалізується роз'яснювально-профілактична діяльність медичних працівників з огляду на віддаленість проживання дітей від медичного закладу.

До кола актуальних питань тодішніх педагогів віднесемо і заходи безпеки та санітарно-гігієнічний стан шкільних приміщень. Наголосимо, що увага до цього питання зумовлювалася не лише потребою безпеки життя і здоров'я школярів, але й розумінням його виховного впливу в контексті прилучення до здорового способу життя. Підтвердженням цього є, наприклад, рядки з «Подрібного справоздання управителя про стан науки й виховання в школі» приватної початкової школи товариства «Рідна школа» в м. Бережани (1931): «Шкільне грище знаходиться при школі. Обведене довкола штахетами, а від вулиці високим парканом. Дітвора перебуває на ній із дижурним (-ою) учителем (-кою) підчас наукових перерв». Шкільні кімнати утримувалися «в найліпшому порядку так щодо чистоти, естетики та конечних середників, без яких оба названі виховуючі чинники не можуть мати для дітвори потрібного впливу» [5, с. 34], а обов'язком учителя було утримувати у класі чистоту: «Відди-хаємо тут свіжим, чистим воздухом; поміст чисто заметений, стіл і лавки старанно постирані, таблиця стерта вохрою губкою» [6, с. 119].

У контексті досліджуваної проблеми заслуговує на увагу те, що особливого значення надавалося зовнішньому вигляду вчителя (мав бути «огрядно і чисто одітий») та стилю поведінки (повинен був учити «з погідним лицем і з повагою; з его уст не вийде ні одно слово, яке би обидило, ніжне чуте, ні одно слово, яке би виставило дітий на напругу або сьміх, або виявило злість» [6, с. 120]. Як бачимо, такі вимоги до постаті вчителя є цілком співзвучні до сучасних ідей особистісно орієнтованого навчання і виховання, що в центр педагогічної діяльності ставлять емоційне, фізичне, соціальне благополуччя учнів, коли те, «що ми намагаємося робити, не повинно бути аморальним і не повинно бути злом». А це передбачає проектування і прогнозування освітніх результатів «в інтересах здоров'я дітей» [7, с. 5-6].

Відомо, що у тогочасних народних школах не було окремих годин, призначених виключно на виховання, тому воно здійснювалося під час проведення кожного уроку, у шкільному будинку і поза ним, на прогулянці тощо. Звичайно, це стосувалося і питань виховання здорового способу життя, яке розглядалося головнo під призмoю гігієнічного, фізичного і антиалкогольного виховання.

Про значення фізичного виховання в контексті плекання здоров'я не раз йшлося на сторінках тодішніх педагогічних часописів краю. Фізичне виховання мало не лише запобігати шкідливим впливам малорухомого життя, нездоровим гігієнічним умовам та односторонній фізичній праці, але повинно було фізично розвивати організм, виховувати силу волі, відвагу, витривалість, розвивати любов до природи, здоров'я дитини.

У школах ці завдання фізичного виховання реалізовувалися насамперед через уроки, руханки, «гімнастики», «тілоупражнения» (уроки фізичної культури. — Л.С.). У контексті вимог до уроків фізкультури щодо збереження здоров'я школярів слушними є настанови П.Франка про обов'язкове «провітрєння салі перед лекцією руханки, щоби учні не дихали пилом»; про звільнення від занять фізично слабких дітей («епілептичних, недокровних, з недугами серця тощо»), «яким руханка, особливо деякі трудніші вправи, можуть пошкодити замість принести користь»; про те, що «під час поширення пошестей необхідно звернути увагу на температуру» та ін.; про те, що при всіх вправах необхідно дбати, щоб учні дихали носом, оскільки, з одного боку, «часто дихання устами це тільки погана привичка, від якої можна відзвичаїтися», а, з іншого боку, при такій нагоді легко відкрити дітей, хворих на деякі недуги горла та носа (поліпи, аденоїди) і спрямувати їх до лікаря; про те, що дітям «перекро-вленим, які легко дістають удар крови до головы, кровлення носа, заворот або й омління», необхідно давати тільки легкі вправи; про те, що усі звільнені від руханки «хоч і не вправляють — мусять перебувати на свіжім повітрі», бо «соняшні купелі заборонені тільки для хворих на серце» [8, с. 16].

У тодішніх методичних рекомендаціях чітко окреслено і вимоги до одягу для занять руханкою: «слід поступен-но домагатися від учнів окремої одєжі для руханки: штанці, сорочки з короткими рукавами, босо; на руханці одєжа якнайлегша. Не слід вправляти в тісній та важкій одєжі. Не можна вправляти бігів і скоків у чоботах. Не допустимі металєві спряжки, ланцюжки та ножики в кишенях — бо підчас вправ усе те грозить нераз поважною небезпекою» [8, с. 15], «по руханці» діти повинні були перебиратися і не вбирати «одєжі на рух. строї» [9, с. 58].

Для шкіл гірської місцевості актуальними і сьогодні залишаються настанови П.Франка, яких дотримувалися в народних школах, про те, що якнайбільшу частину занять з фізичного виховання необхідно проводити на свіжому повітрі. Цікавою видається нам порада педагога про те, що можна за необхідності, «якщо це пов'язане з погодою», переставляти години руханки в тижні та міняти, їх із годинами хоч би співу» [8, с.15].

Як засвідчують архівні джерела, в народних школах не завжди були належні умови для занять фізкультурою (відсутність в багатьох початкових школах спеціального приміщення для цих занять або неналежний його стан). Утім, ідеться в тих же актуалізованих нами джерелах, учителі дбали про її проведення із дотриманням усіх санітарно-гігієнічних вимог: «Руханкової салі школа не має. Руханка відбувається правильно. В літні дні на шкільному грищі, або на великій площі Тва «Надія» в сусідстві школи. В зимі ходить дівтора на руханку до великої салі Тва «Надія» (приватна початкова школа т-ва, Рідна школа» в м.Бережани) [5, с.37].

Слід зазначити, що вчителі старалися заохочувати дітей до занять руханкою та поглиблення знань «на цім полі» за допомогою «додаткових руханкових вправ, забав і ігор в пополудневих годинах, принагідних поговірок на теми спортової гігієни» [9, с.26].

Однією з особливостей фізкультури було те, що ці уроки передбачали застосування народних традицій тіло-виховання. Так, у Галичині «Програма в народних школах третього ступеня для дітей української національності» передбачала упровадження українських елементів і національних мотивів у виконання фізичних вправ: «В науці руханкових вправ треба в обсягу матеріялу, передбаченого в програмі для окремих клас, використовувати по змозі при кожній нагоді українські елементи й національні мотиви, головнo в тих випадках, коли тілесні вправи виступають як кореляція з наукою української мови, історії чи природи в формі інсценізацій та разом із наукою співу в маршах, грах і народніх забавах, н. пр., у «гагілках», «купальських піснях», дожинкових, колядках і щедрівках» [10, с.31]. При вивченні цього предмета широко використовувалися народні ігри й забави П.Франка, І.Ющишина, О.Суховерської, які стали, фактично, методичними посібниками з питань проведення рухливих ігор у школах. Ці настанови вважаємо актуальними за сучасних умов розвитку гірської школи.

У сучасній науковій літературі йдеться про те, що рухова активність школярів повинна становити від 7 до 12 годин на тиждень. Тут же зазначається, що уроків фізичної культури явно недостатньо для реалізації рухової активності молодших школярів і наголошується на необхідності включення до режиму дня школяра інших видів рухової активності (ранкова гімнастика до шкільних занять, фізкультурні хвилинки на уроках, рухливі ігри на перервах, щоденні заняття фізичними вправами тощо) [7, с.49].

Цю проблему, як показують архівні матеріали, намагалися розв'язати освітяни Західної України досліджуваної доби. Вони вважали, що завдання фізичного виховання необхідно реалізувати воднораз через руханку і «при допомогі принагідних та спеціальних гутірок та прогульок» [9, с.25-26], а також через проведення десятихвилинних вправ перед початком уроків, використання, гімнастичних рухів», а також вдома у вільний час [11, с.7].

Вважаємо, що доцільно було б з огляду на загальний фізичний стан учнів (перевантаження, швидка втомлюваність, екологічна ситуація тощо) та сприятливі природні умови гірської місцевості актуалізувати таку форму виховання здорового способу життя, як проведення 10-хвилинних вправ, які повсюдно проводили перед уроками або на великій перерві з метою, «відтяжати 1-годинні лекції», «розрухати й фізично заправити організм, поглибити віддих, прискорити обіг крові» [12, с.87]. Заслужують на увагу поради П.Франка щодо методики проведення цих вправ, до комплексу яких повинні обов'язково увійти «віддихові вправи, вправи рук і ніг», «короткі ігри (ніколи втомливі), забави зі співом». Цінним у контексті формування здорового способу життя є зауваження П.Франка про те, що ці «десятихвилинні вправи повинні дати дітям матеріал для щоденних вправ дома» [8, с.16].

У системі навчально-виховного процесу початкових шкіл міжвоєнного періоду чільне місце посідали природничі, краєзнавчі та інші «прогульки» (екскурсії. — Л.С.), організація та проведення яких були передбачені шкільним планом виховання.

Їх характерною особливістю було те, що, крім чітко окреслених наукових цілей, вони мали ще й виховне значення, особливо у контексті формування навичок здорового способу життя. Керуючись народними засадами здорового способу життя про те, що «розумна праця мусить чергуватися із розумним спочинком», педагоги краю вважали, що «день чи два проведені на лоні природи серед гір, лісів, піль та води», є найрозумнішим спочинком, при якому «відпочивають наші нерви, а тіло загартовується та скріплюється». Тому, намагалися «виховати та вкорінити в учнів привички, замилювання до здорових гор, забав та прогульок» [13, с.22].

Освітяни краю вважали, що вплив вчителя в контексті здоров'я дітей повинен «розтягатися» навіть і на батьків. У школах плідно працювали з батьками у цьому напрямі. Такі форми й методи співпраці школи і сім'ї в контексті виховання здорового способу життя заслуговують на особливу увагу з погляду ефективності навчально-виховного процесу гірської школи.

Значна увага питанням виховання здорового способу життя надавалася молодіжними товариствами. Оскільки молодіжні об'єднання мали у цьому контексті в своєму арсеналі схожі засоби впливу, докладніше ми розглянемо діяльність «Пласту».

Слід зазначити, що, на відміну від багатьох виховних систем, у «Пласті» відомий вислів «у здоровому тілі — здоровий дух» набував дійсної вартості. Розуміння фізичного виховання було іншим, аніж просто заняття спортом. Спорту, що мав за мету переважно лише розвиток м'язів, не надавалося в Пласті дуже великої уваги. При цьому на перше місце завжди ставилося здоров'я.

Окрім того, являючи собою оригінальний синтез філософсько-ідеологічних поглядів, унікальну педагогічну систему та чітко окреслений спосіб життя, «Пласт» повинен був стати чинником як фізичного, так і морального оздо-

ровлення нації. Тому вправи, ігри та забави, що складали зміст тілесного виховання, „повинні були поєднувати зміцнення здоров'я та м'язів із сталенням духу та свідомості» [14, с.57].

«Пласт» пропагував здоровий спосіб життя через різноманітні форми виховної роботи: ведення руханки і спортивних вправ і змагань, організацію тренувань, лекцій, театральних вистав, краєзнавчі прогульки, видання часописів і підручників, присвячених спортові, руханці і освіті тощо.

Об'єднуючи у свої осередки найбільш сміливу, активну частину учнівської молоді, застосовуючи цікаві форми праці оздоровчого спрямування, плідно працював «Пласт», організований педагогом Л.Бачинським на Закарпатті. Формування витривалості, фізичного гарту, волі учнів проходило під час походів, прогулянок дітей у вихідні дні околицями Ужгорода, Хуста, Севлюша, Мукачева, Рахова.

Для розвитку пластуна характерним були великий динамізм і постійний пошук нових форм діяльності, як, наприклад, створення необхідних передумов для організації в українському «Пласті» найменших — хлопців (вовченят) та дівчат (лисичок) до 14 років, в улад новаків. Ця вікова категорія пластунів проходила курс навчання по спеціальній програмі у формах бесід, розповідей, рухливих ігор, забав. На таких заняттях вони вивчали історію краю, України, «Пласту», розучували народні пісні, ігри, забави, танки і займалися загальнофізичними вправами.

Кращим на Закарпатті вважався зорганізований у грудні 1923 р. відділ при народній школі Берегова, де свій фізично-оздоровчий вишкіл проходили майже 80 вовченят і лисичок.

Окрім різного роду загальнофізичних вправ, складання пластунаських іспитів, які вимагали фізичних навичок, спортивних змагань, ігор, у вихованні здорового способу життя в системі пластового виховання великого значення надавалося мандрівництву і таборуванню, оскільки, саме вони створювали всі необхідні умови для вишколу, вони були найкращим способом загартування тіла й духу. Вони давали усе, „до чого прагнув молодечий здоровий дух» [14, с.149].

Закарпатські табори розташовувалися здебільшого на Рахівщині, Лугівщині біля Поляни, Ставного, Солочищині. Одним з найкращих в 20 — 30-х рр. XX ст. на Закарпатті став гуцульський табір біля Солотвина. У таких таборах, на лоні первісної гірської природи, у суворих, проте завжди веселих, умовах табірної життя, при неவிбагливій, але здоровій їжі, через постійну фізичну працю, руханкові вправи, пластова молодь набиралася здоров'я, загартовувалася фізично на все життя» [14, с.166].

З огляду на оздоровчі можливості Карпатських гір і їх використання для зміцнення здоров'я і розвитку дітей важко переоцінити вартість такої форми виховної роботи, як пластове мандрівництво і таборування.

Висновок. Отже, як засвідчують актуалізовані джерела, педагоги Західної України міжвоєнної доби XX ст. до проблеми виховання здорового способу життя підходили комплексно, вони були свідомі того, що можна у різний спосіб впливати на здоров'я учнів. Школа забезпечувала відповідну міру педагогічної допомоги учням у розвитку, користуючись сучасною термінологією, валеологічно-екологічних морально-ціннісних установок, ідеться про так званий інтегрований навчально-виховний процес, який системно формував цілісне світоглядне мислення учнів початкових шкіл та зумовлював наближення їх до ведення здорового способу життя.

Аналіз історичних джерел засвідчує, що основні засади, на яких базувалася модель виховання здорового способу життя у початкових школах Західної України 1920–1930-х років, можуть і повинні бути актуалізовані у практиці освітньої діяльності сучасної гірської школи: залучення дітей і молоді до участі в заходах, спрямованих на забезпечення і зміцнення здоров'я; активна діяльність дітей і спілкування з іншими людьми, насамперед з батьками, працівниками школи (психологами, соціальними педагогами, медичними працівниками) в контексті питань здорового способу життя; дотримання здорового способу життя вчителями, вихователями, медичними працівниками, батьками; просвітницька робота з батьками з означених питань; створення необхідних умов для формування навичок здорового способу життя; активізація діяльності шкільних медичних працівників у царині роз'яснювально-профілактичної роботи з батьками та учнями; повсякденне оздоровче виховання у школі, сім'ї та позашкільних організаціях.

1. Закон України «Про загальну середню освіту» // Нормативно-правове забезпечення навчально-виховного процесу в початковій школі. — Х.: Вид. група «Основа», 2006. — 464 с.
2. Перший Український Педагогічний Конгрес. 1935. — Львів: Накладом товариства «Рідна школа», 1938. — 249 с.
3. Про пропаганду гігієни в школі // Рідна школа. — 1934. — Ч.4-5. — С.68.
4. ЦДІАУ у м. Львові, ф.179, оп.1, спр.637 (Звіти Державної медичної консультації шкіл львівського округу про стан здоров'я шкільної молоді в 1929/1930 навч. році, т.II), 82 арк.
5. ЦДІАУ у м. Львові, ф.179, оп. 2, спр.94 (Справа про заснування та діяльність приватної початкової школи товариства «Рідна школа» в м. Бережани), 154 арк.
6. Образ доброї школи (За Лавр.Кельнером) // Барвінський О. Читанка для II року учительських скінарій. — 2-е вид. Переробл. і доп. — Львів, 1920. — С.119-121.
7. Гриньова М.В. Методика викладання валеології: Навчально-методичний посібник. — Полтава: АСМІ. — 2003. — 220 с.
8. Франко П. Фізичне виховання в народних школах I-го ступеня // Шлях виховання і навчання. — 1937. — Ч.1. — С.14-21.
9. ЦДІАУ у м.Львові, ф.296, оп.1, спр.1035 (Звіти, протоколи конференцій, заяви вчителів, листування та інші документи про діяльність 7-класної приватної школи ім. М.Шашкевича в Золочеві, т.VI), 65 арк.
10. Програми (в народних школах третього ступеня для дітей української національності) // Шлях виховання і навчання. — 1934. — Кн.1. — С.7-31.
11. ЦДІАУ у м. Львові, ф.179, оп. 2, спр.1828 (Звіти про діяльність початкової жіночої школи ім. Св.Анни у Львові, протоколи та історична довідка), 106 арк.
12. Сенюта І. Наука тілесних вправ у наукових програмах // Методика і шкільна практика (Додаток до «Учительського слова»). — 1935. — VI річник. — С.87-88.
13. Франко П. Прогульки і таборування // Шлях виховання і навчання. — 1937. — Ч.1. — С.21-24.
14. Савчук Б. Український Пласт. 1911 — 1939. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1996. — 264 с.

Світлана Замрозович

аспірантка,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Svetlana Zamrozevych

Candidate of the Precarpathian National University
named after Vasyl Stefanyk

УДК 373.29

ОРГАНІЗАЦІЯ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У МАЛОКОМПЛЕКТНИХ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ТА ШКОЛАХ ГІРСЬКОГО РЕГІОНУ

THE ORGANIZATION OF PHYSICAL EDUCATION OF PRESCHOOLS EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS AND SCHOOLS OF MOUNTAIN REGION

The problems of physical education are characterized in preschool educational establishment of small filling. The questions of the organization of pre school and junior school age are examined.

Характеризується проблема фізичного виховання в малокомплектному ДНЗ та малокомплектній школі. Розглядаються питання організації фізичного виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку.

Ключові слова: сільський малокомплектний ДНЗ, сільська малокомплектна школа.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розбудови незалежної України малокомплектні і малонаповнені сільські школи в різних регіонах — як гірських, так і рівнинних — мають однакові проблеми. Однак гірське середовище відрізняється більш відчутною специфікою впливу на навчально-виховний процес. Тут віковічні традиції, звичаї, обряди, географічне середовище, спосіб господарювання, умови проживання активно впливають на розвиток дітей, їх світосприймання, світорозуміння, а також зумовлюють педагогічні підходи у навчанні й вихованні підростаючого покоління.

Сільська школа — це навчальний заклад, розташований у селі (селищі). Цим терміном об'єднані різні навчальні заклади: від тих, що знаходяться в приміських зонах, до найвіддаленіших від райцентру, від рівнинних до гірських; від малокомплектних до таких, що мають не менше двох паралельних 1-2 класів; від розташованих у пристосованих приміщеннях 200-річної давності до збудованих за останніми досягненнями й вимогами в галузях освіти та проектування [2, 23].

Значний внесок у дослідження теоретичних засад діяльності сільської школи зробили педагоги-класики П. П. Блонський, В. О. Сухомлинський, С. Т. Швацький, а також сучасні українські педагоги О. Я. Савченко, В. Г. Кузь, О. М. Коберник, В. М. Мадзігон, М. І. Романенко, Н. І. Шиян.

Ряд вчених розглядають теоретичні та практичні аспекти діяльності сільської школи, відображені в статтях, публікаціях, методичних рекомендаціях (О. О. Бражникова, І. С. Волощук, Г. Г. Леонтьєва, В. В. Мелешко, Ш. Г. Осадчий).

Завдання сільської школи — зблизити дітей з перших років навчання в школі з природним середовищем, ефективно використати його для фізичного, психічного, соціального й духовного розвитку; допомогти дітям побачити навколишню дійсність у всій повноті, навчити правильно сприймати явища і предмети; зробити їх дослідниками [8, 44].

Мета статті — привернути увагу до проблем фізичного виховання в малокомплектному ДНЗ та малокомплектній школі.

У гірській місцевості більшість загальноосвітніх навчальних закладів І-ІІ ступенів є однокласними (немає паралельних класів); збільшується кількість неповнокомплектних шкіл. У цих школах переважають здебільшого класи з малою наповнюваністю; середня наповнюваність 1-11-х класів — 15,4 учнів (у міських школах 25,6).

Так, з 1996 до 2002 року кількість сільських шкіл зменшилась на 313, а контингент учнів на 108.300 осіб. Середня наповнюваність класів знизилась із 17 до 16,6 учня у 1997-2001 роках. Середня кількість учнів однієї сільської школи становила в цей же період 148 осіб, а кількість учнів на одного вчителя — у середньому 9,7. Незважаючи на вжиті Кабінетом Міністрів та Міністерством освіти і науки України 1996 року заходи щодо збіль-

шення наповнюваності класів протягом 1996-2002 р., число дітей у сільських школах продовжувало зменшуватись, пропорційно знижувалась кількість таких навчально-виховних закладів та вчителів у них.

Як свідчать дані статистики, процес виродження нації починається із сім'ї і школи: початкову — закінчують здоровими лише 20, а середню — 5-7 % дітей. Визначальними причинами такого становища є низький рівень культури здоров'я родини, навчально-виховного закладу. У багатьох сім'ях сьогодні поширене вживання алкоголю, куріння, а в окремих — і наркоманія. У такому оточенні виховуються діти в сім'ях, а потім приходять до школи. Додавши сюди нерегулярне невисококалорійне харчування, відсутні фізичні навантаження, та ще й часто в умовах недостатнього використання природних факторів, маємо причини захворювань, з якими після закінчення школи діти йдуть у життя. Ці обставини характерні для переважної більшості

сільських шкіл, де віддзеркалюються всі проблеми села. І хоч сільський спосіб життя спонукає до підвищення рухової активності, фізичних навантажень, відсутність активного дозвілля, санітарно-гігієнічних умов у школі і побуті, соціальна навізначеність майбутнього негативно впливають на емоційну сферу і прагнення до здорового способу життя [4, 25].

Одним з основних критеріїв благополуччя сільських дітей є стан їхнього здоров'я. Як показує сумна статистика, сільські немовлята вмирають вдвічі частіше від хвороб органів дихання, в півтора рази більше — від інфекційних захворювань, ніж міські. Головними причинами смертності дітей віком від 1 до 14 років є нещасні випадки, отруєння, травми. Отже, якщо рівень смертності сільських немовлят залежить від доступності та якості медичних послуг, то для збереження дитячих життів першочергове значення мають поліпшення умов, підвищення якості життя та відповідальності батьків за догляд за дитиною.

Високими без позитивних змін лишаються показники захворюваності сільських дітей. Найпоширеніші захворювання органів дихання, травлення, кістково-м'язової системи, шкіри. Чинників, що призводять до цього, багато, основні ж з них: незбалансоване харчування, а подекуди й порушення елементарних норм культури харчування, недоступність або ж низька якість медичних послуг, відсутність належних домашніх побутових умов, недбале ставлення до власного здоров'я [9, 4].

Сільські учні гірських шкіл за деякими астрометричними даними (ростом, масою тіла, окружністю грудної клітки) відстають від своїх ровесників з рівнинних місцевостей та міських учнів. Однак за гармонійністю фізичного розвитку учні гірських шкіл суттєво не відрізняються від них. У таких дітей серцево-судинна система адаптована до специфічних умов гірської місцевості. Для збереження здоров'я та покращення фізичного розвитку дітей в гірській місцевості Карпат необхідно проводити відповідні санітарно-гігієнічні заходи, які б виявляли та усували дефіцит маси тіла, а також сповільнений процес росту.

В тезах доповіді Міністерства освіти і науки на Підсумковій колегії МОН України 17 серпня 2007 р. чітко визначено, що «одним із основних завдань сучасної школи є створення освітнього середовища для розвитку здорової дитини, формування в учнів свідомого ставлення до свого життя і здоров'я, оволодіння навичками безпечного життя і здорової поведінки. Здорове молоде покоління — це запорука стабільного розвитку держави, один із чинників її позитивного міжнародного іміджу» [10].

Сільська школа, особливо малокомплектна, має свої особливості. Плюсом чи мінусом малокомплектної школи є можливість високої інтенсивності навчання кожного учня. Психологічні дослідження показали, що довге спілкування з обмеженим колом співбесідників може привести до швидкої втоми, притуплення уваги і послаблення інтересу до навчання.

А з іншого боку, така життєва ситуація може породити досвід реального самоврядування і самоорганізації в учнівському колективі малої школи, взаємоперевірки і взаємоконтролю, широкого використання колективних форм діяльності, організації змагальних відносин. Дефіцит широкого зовнішнього спілкування вчителів і учнів віддаленої сільської школи може призвести до обідіння, духовного розриву наступності у вихованні і навчанні різних вікових груп, а може стати могутнім стимулом поглибленого пізнання оточуючого природного і людського середовища, історії і культури рідного краю, розширення зони впливу школи [7, 11].

Навчання в сільській школі порівняно з міською має ряд принципових відмінностей:

- навесні та восени діти навіть молодших класів часто відволікаються для роботи на присадибних ділянках і полях;
- різне співвідношення між затратами на фізичну і розумову працю;
- значення розумової праці в очах учнів занижене; праця вдома здебільшого невідкладна і трудоемна. Тому діти часто задіяні до виконання різних робіт, витрачають на це по декілька годин, що впливає на результати навчання;
- загалом діти рано починають працювати, обходять домашнє господарство, унаслідок чого для дозвілля, освіти і самоосвіти залишається обмаль часу [4, 25].

Незалежно від структури для більшості малокомплектних шкіл характерні спільні соціально-педагогічні проблеми:

- неповна кадрова забезпеченість закладів;
- близькість до природи; сільськогосподарське оточення; сильний вплив громадської думки;
- велика зайнятість учителів та учнів домашнім господарством;
- відсутність позашкільних закладів, центрів культури на селі;

- слабка реалізація оздоровчих функцій школи, недостатня турбота про фізичне здоров'я й емоційне благополуччя дитини;
- як правило, низька готовність дітей до навчання;
- робота вчителя з нечисленним різновіковим колективом;
- перевантаженість учнів самостійною роботою у класах-комплексах;
- надмірна інтенсивність педагогічного контролю і спілкування в таких школах;
- обмеженість використання ТЗР, наочності, екскурсійних форм роботи, що збіднює поінформованість і загальний розвиток дітей [5, 23-24].

Особливості сільського соціуму, віддаленість від промислових, культурних, адміністративних центрів, стан матеріальної бази суттєво позначаються на соціальному способі життя та організації навчально-виховного процесу, зокрема і системі фізичного виховання.

О. Коберник зазначає, що модель змісту фізично-оздоровчої діяльності має відповідати таким педагогічним вимогам:

- бути спрямованою на формування в учнів таких якостей, як: свідомого ставлення до свого здоров'я і фізичного розвитку; інтересу до фізичної культури і спорту, вміння ними займатися; потреби в регулярних фізичних вправах, виховання спритності, сили, витривалості, гнучкості в різних видах фізичної роботи; оволодіння технікою рухових дій, рішучість, наполегливість тощо;
- до занять фізичною культурою і оздоровленням мають бути залучені всі учні. Кожен з них має вибрати такий вид, який відповідає його нахилам, інтересам, здібностям, рівню фізичного розвитку. Допомогти учням у визначенні характерних рис їхнього фізичного і психічного здоров'я, здібностей, показати перспективи подальшого вдосконалення, правильно відібрати і використати різні види фізично-оздоровчої діяльності — важлива умова успішної реалізації змодельованої програми фізичного розвитку учнів [3, 46].

Як зазначає Богина Т. Л., Тирехова Н. Т., в малокомплектних ДНЗ діти найчастіше об'єднуються в різновікові групи. Комплектування таких змішаних груп визначається віковим складом дошкільників.

Доцільним є комплектування груп дітьми як суміжного віку, так і різного (з 2-3 до 4-5 і з 4-5 до 6-7 років чи 2-4 року і 5-7 років). Відмінність дня таких груп в основному в інтервалах між прийомом їжі, в тривалості сну та занять.

При організації життя дітей в різновікових групах за основу беруть режим старших дітей, а з молодшими дошкільниками необхідні режимні процеси проводять на 5-15 хв швидше. Їх швидше виводять на прогулянку, вкладають спати, годують, у них швидше закінчуються заняття. Якщо в групі є діти 3-4 річного віку, то за основу беруть режим дня середнього віку (5-ий рік життя).

Таким чином, в змішаних групах режим дня складається єдиний для всіх дітей, але враховуються вікові потреби і можливості дитини, вносяться деякі зміни в режимні процеси (тривалість активної діяльності і сну, обсяг навантаження).

Послідовність проведення режимних процесів у різновікових групах здійснюється приблизно таким чином: у групі денного перебування за 10-15 хв до ранкової гімнастики вихователь дає вказівки дітям середнього і старшого віку закінчити ігри, черговим — накрити на стіл, а з молодшими дітьми починають гімнастику. Потім проводиться гімнастика зі старшими дітьми, а молодші під наглядом няні йдуть вмиватися і перші сідають за стіл. В іншій послідовності проходить підйом дітей після денного і нічного сну — першими (на 15 хв швидше) встають старші діти.

Виховання дітей в сільських дошкільних навчальних закладах дає можливість ширше використовувати для розвитку рухів, загартування дошкільників різноманітні природні фактори — частіше виходити з ними за межі ділянки, здійснювати прості туристичні походи на доступні дітям відстані. Такі походи не тільки зміцнюють здоров'я вихованців, але й сприяють розширенню їх світогляду, розвитку самосвідомості, спостережливості [1, 13-15].

Діти з ДНЗ повинні йти до школи, маючи одне із найцінніших багатств — здоров'я. Програми як раніше, так і тепер, розраховані на всіх учнів. Але кожен із них — це неповторна особистість із своїми природними задатками, що виявляються у певних інтересах і нахилах.

Виховувати дітей здоровими в сільській малокомплектній школі можна, дотримуючись таких принципів:

- сприяти їхньому духовному і фізичному розвитку, виховувати в них почуття свідомості, активності;
- зміцнення здоров'я дітей засобами фізичного виховання, фізичної культури і спорту;
- виховання в учнів відповідних мотиваційних та поведінкових характеристик, активної соціальної орієнтації на здоровий спосіб життя;
- запровадження ефективної моделі фізичного виховання в ДНЗ;
- впровадження фізичної освіти сільського населення, яка б сприяла формуванню традицій і культури здорового способу життя.

Основними формами роботи з дітьми у сільській малокомплектній школі є:

- ранкова розминка-зарядка;
- щоденна рухова півгодинка;
- уроки фізичного виховання (по 3 год. на тиждень);

- заняття в різновікових клубах за інтересами (міні-футбол; весела ігротека для молодших школярів; теніс; баскетбол);
- загальношкільні спортивні ігри та ін. [5, 103].

Специфічною особливістю проведення уроків фізичного виховання є їх організаційна сторона, в тому числі врахування природних умов місцевості для уроків, які проводяться на відкритому повітрі.

Навчальний матеріал різних класів розміщується на уроці таким чином, щоб при його вивченні молодшими школярами старші могли надавати їм допомогу. Коли старші діти вивчають новий матеріал, молодші — повторюють раніше вивчене. Для самостійних занять доцільно використовувати карточки-завдання, де вправи не тільки описані, але й графічно зображені.

Уроки розпочинаються із звичайного шикуння в одну шеренгу: на правому фланзі III чи IV клас, далі II клас, а на лівому фланзі — I клас. На уроках в I-й чверті рапорт здають чергові — школярі III чи IV класів, в середині та в кінці навчального року — учні II чи I класів, але за дещо спрощеною формою.

При виконанні загальнорозвиваючих вправ і перешикуваннях першокласники розміщуються ближче до вчителя. Це необхідно для покращення керування класом. Учні II- IV класів, що стоять за ними, слідкують за виконанням вправ, помічають помилки, виправляють їх. Якщо за навчальними програмами загальнорозвиваючі вправи в I і II класах досить однотипні, то в III і IV класах — складні: мають асиметричний характер, виконуються із більш важких вихідних положень, із значним дозуванням.

Фізичне виховання у позанавчальний час повинне враховувати особливості сільського способу життя (занятість дітей у домашньому господарстві, довгі переходи до школи та додому і т. п.). Наприклад, функції гімнастики до занять звужуються лише до організаційних, якщо дітям доводиться долати великі відстані від дому до школи.

Завдання і зміст гурткової (секційної) роботи аналогічні до тих, які вирішуються в міських школах. Але, враховуючи порівняно високий рівень розвитку витривалості та низький швидкісно-силових якостей у сільських дітей, необхідно вносити відповідні корективи у зміст занять. Крім цього, слід передбачити, що вечірні заняття пов'язані із поверненням додому в темну пору доби, особливо взимку.

Виходячи із шкільних умов, заняття, як правило, проводяться на відкритому повітрі. Керувати гуртками (секціями) можуть інструктори-активісти із старшокласників чи спортсмени місцевого колективу фізкультури, батьки, які пройшли необхідну підготовку під керівництвом вчителя фізичного виховання [6, 246].

Висновки. Таким чином, вивчення діяльності сільських малокомплектних ДНЗ та шкіл вимагають з'ясування особливостей навчально-виховного процесу та визначення чинників впливу на їхню діяльність. Тому необхідні цілеспрямовані дослідження, щоб допомогти цим навчально-виховним закладам вийти на якісно вищий рівень функціонування.

1. Богина Т. Л., Тирехова Н. Т. Режим дня в детском саду: Кн.. для воспитателя детского сада. — М.: Просвещение, 1987. — 95 с.
2. Джуган Б. Проблеми розвитку сільської школи // Обрії. — 2002. — №2.
3. Коберник О. Стимулювання фізично-оздоровчої активності сільських школярів // Рідна школа. — 2001. — №3.
4. Набок М. Особливості функціонування закладів освіти сільської місцевості в нових соціально-економічних умовах // Обрії. — 2002. — № 2.
5. Понилояк Г. Особливості організації навчально-виховного процесу в сільській малокомплектній школі // Сільська школа: реалії та перспективи.-Снятин: Прут Принт, 2003.
6. Теория и методика физического воспитания: Учеб. Для студентов фак. Физ. Культуры пед. Ин-тов по спец. 03.03 «Физ. Культура» Б. А. Ашмарин, Ю. А. Виноградов, З. Н. Вяткина и др.; Под. ред. Б. А. Ашмарина. — М.: Просвещение, 1990. — 287 с.
7. Форми і методи роботи із учителями в умовах сільської школи // Все для вчителя. — 1997. — №19-20.
8. Черненко Л. Проблеми малокомплектної школи — в центрі уваги науковців // Рідна школа. — 2005. — №1.
9. Якименко Л. Довкілля в українському селі:соціально-педагогічний аспект // Дошкільне виховання. — 2002. — №2.
10. Якісна освіта — запорука самореалізації особистості / Тези доповіді Міністра освіти і науки України Станіслава Ніколаєнка на Підсумковій колегії МОН України 17 серпня 2007 р. // Освіта України. — 2007. — 10 серпня.

Оксана Неспляк,

аспірант кафедри біології,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Oksana Nesplyak,

department of biology and ecology,
Precarpathion National University named
after Vasyl Stefanyk

Любов Маховська,

кандидат біологічних наук, доцент,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Lubov Makhovsyka,

department of biology and ecology
Institute of natural sciences,
Precarpathion National University
named after Vasyl Stefanyk

УДК: 581.9 (477)

ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ У ЖИТТІ ГУЦУЛІВ

HERBS IN THE HUZULS' LIFE

The results of researches of flora of medical plants are presented after systematic storage, it is given biomorphological analysis.

Надзвичайно багатим і прекрасним килимовим рослинним дивосвітом квітує Гуцульщина. З давніх-давен горяни збирали цілющі зела матері-Землі і використовували їх для лікування багатьох хвороб. Фітотерапія Гуцульщини ввібрала в себе досвід багатьох поколінь народних травників. Її науково осмислили та описали видатні лікарі нашого краю Ю. Липа та В. Кархут, Я. Гладун [6] та ін.

Мета статті — дослідити лікарські рослини околиць села Яблунів Косівського району.

Відповідно до поставленої мети вирішували наступні завдання:

- провести систематичний і біоморфологічний аналіз лікарських рослин;
- з'ясувати види, які найчастіше використовуються у фітотерапії.

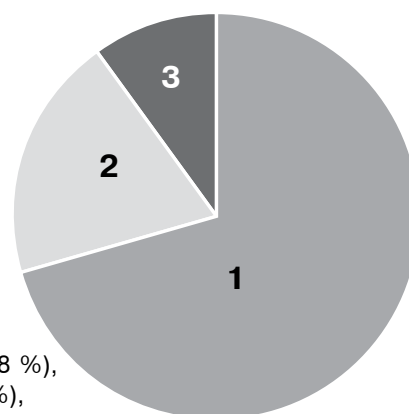
Дослідження лікарських рослин проводилися в околицях села Яблунів (Косівський район) протягом 2006 — 2007 років. Використані загально-прийняті методи маршрутного флористичного обстеження із збиранням та фіксуванням гербарного матеріалу.

Рослини визначено за Визначником вищих рослин України [3]. Систематичні таксони приймалися за А.Л. Тахтаджаном [5], життєві форми — за І.Г. Серебряковим [4].

Результати і обговорення. Досліджуючи лікарські рослини околиць села Яблунів, ми виявили 51 вид, що належить до 49 родів і 21 родини (табл.)

Рисунок 1

Біоморфологічна структура лікарських рослин околиць села Яблунів

1 — дерева (70,58 %),
2 — кущі (19,61 %),
3 — трави (9,81 %).

Таблиця 1.

Систематичний аналіз лікарських рослин околиць села Яблунів

№ п/п	Родина	Рід	Вид
1.	Складноцвіті Asteraceae	Полин Artemisia L.	Полин гіркий Artemisia absinthium L.
2.			Полин звичайний Artemisia vulgaris L.
3.		Арніка Arnica L.	Арніка гірська Arnica montana L.
4.		Волошка Centaurea L.	Волошка синя Centaurea cyanus L.
5.		Деревій Achillea L.	Деревій тисячолістий Achillea millefolium L.
6.		Кульбаба Taraxacum Wigg.	Кульбаба лікарська Taraxacum officinale Webb.
7.		Пижмо Tanacetum L.	Пижмо звичайне Tanacetum vulgare L.
8.		Підбіл Tussilago L.	Підбіл звичайний Tussilago farfara L.
9.		Цикорій Cichorium L.	Цикорій дикий Cichorium intybus L.
10.		Черета Bidens L.	Черета трироздільна Bidens tripartita L.
11.		Лопух Arctium L.	Лопух справжній (великий) Arctium lappa L.
12.		Ромашка Chamomilla S. F. Gray	Ромашка безязичкова Chamomilla recutita (L.) Rauschert
13.		Нагідки Calendula L.	Нагідки лікарські Calendula officinalis L.
14.		Жовтозілля Senecio L.	Жовтозілля звичайне Senecio vulgaris L.
15.		Оман Inula L.	Оман високий Inula helenium L.
16.	Розові Rosaceae	Ожина Rubus L.	Ожина сиза Rubus caesius L.
17.			Малина лісова Rubus idaeus L.
18.		Перстач Potentilla L.	Перстач гусячий Potentilla anserina L.
19.		Глід Crataegus L.	Глід однонаточковий Crataegus monogyna Jacq.
20.		Терен Prunus L.	Терен колючий Prunus spinosa L.
21.		Суниця Fragaria L.	Суниця лісові Fragaria vesca L.
22.		Шипшина Rosa L.	Шипшина собача Rosa canina L.
23.	Губоцвіті Lamiaceae	М'ята Mentha L.	М'ята перцева Mentha piperita L.
24.		Глуха кропива Lamium L.	Глуха кропива біла Lamium album L.
25.		Зеленчук Galeobdolon Adans	Зеленчук жовтий Galeobdolon luteum Huds.
26.		Буквиця Betonica L.	Буквиця лікарська Betonica officinalis L.
27.		Чебрець Thymus L.	Чебрець звичайний Thymus vulgaris L.

28.	Хрестоцвіті Brassicaceae	Грицики Capsella Medic	Грицики звичайні Capsella bursa-pastoris (L.) Medic
29.		Сухоребрик Sisymbrium L.	Сухоребрик лікарський Sisymbrium officinale (L.) Scop.
30.		Хрін Armoracia Gaertn., Mey. et Scherb.	Хрін звичайний Armoracia rusticana Gaertn., Mey. et Scherb.
31.	Жимолостеві Caprifoliaceae	Бузина Sambucus L.	Бузина чорна Sambucus nigra L.
32.		Жимолость Lonicera L.	Жимолость звичайна Lonicera caerulea L.
33.		Калина Viburnum L.	Калина звичайна Viburnum opulus L.
34.	Тирличеві Gentianaceae	Тирлич Gentiana L.	Тирлич жовтий Gentiana lutea L.
35.		Золототисячник Centaurium Hill.	Золототисячник малий (центурія) Centaurium minus Moench.
36.	Шорстколисті Boraginaceae	Медунка Pulmonaria L.	Медунка лікарська Pulmonaria officinalis L.
37.		Живокіст Symphytum L.	Живокіст лікарський Symphytum officinale L.
38.	Подорожникові Plantaginaceae	Подорожник Plantago L.	Подорожник великий Plantago major L.
39.	Брусничні Vacciniaceae	Чорниця Vaccinium L.	Чорниця звичайна Vaccinium myrtillus L.
40.	Липові Tiliaceae	Липа Tilia L.	Липа серцелиста Tilia cordata Mill.
41.	Кропивові Urticaceae	Кропива Urtica L.	Кропива дводомна Urtica dioica L.
42.	Первоцвіті Primulaceae	Вербозілля Lysimachia L.	Вербозілля звичайне Lysimachia vulgaris L.
43.	Тимелеєві Thymelaeaceae	Вовчі ягоди Daphne L.	Вовчі ягоди звичайні, вовче лико Daphne mezereum L.
44.	Агрові Grossulariaceae	Смородина Ribes L.	Смородина чорна Ribes nigrum L.
45.	Березові Betulaceae	Ліщина Corylus L.	Ліщина звичайна Corylus avellana L.
46.	Горіхові Juglandaceae	Горіх Juglans L.	Горіх грецький Juglans regia L.
47.	Звіробійні Hypericaceae	Звіробій Hypericum L.	Звіробій звичайний Hypericum perforatum L.
48.	Маслинові Elaeagnaceae	Обліпіха Hippophae L.	Обліпіха крушиновидна Hippophae rhamnoides L.
49.	Букові Fagaceae	Дуб Quercus L.	Дуб звичайний Quercus robur L.
50.	Лілійні Liliaceae	Конвалія Convallaria L.	Конвалія звичайна Convallaria majalis L.
51.	Зозулинцеві Orchidaceae	Любка Platanthera Rich.	Любка дволиста Platanthera bifolia (L.) Rich.

Найчисельнішою за кількістю видів є родина Asteraceae, яка містить 15 видів (29,42 % від загальної кількості видів). Родина Rosaceae включає 7 видів (13,73 %), Lamiaceae — 5 види (9,81 %), Brassicaceae і Caprifoliaceae — по 3 види (5,88 %), Gentianaceae і Boraginaceae — по 2 види (3,92 %). Решта 14 родин є одновидовими (1,96 %).

За життєвими формами лікарські рослини поділяються на такі групи: дерева (9,81 %), кущі (19,61 %) і трави (70,58 %) (рис.)

Лікарські рослини, які найчастіше використовуються у фітотерапії жителями села, є:

Арніка гірська (скусівник гірський) (*Arnica montana* L.) — застосовують при кашлі, хрипоті, при здутті, кишкових розладах (дизентерії). В акушерсько-гінекологічній практиці як кровоспинний засіб при маткових кровотечах, після пологів. При стенокардії і серцевій слабості (розширює коронарні судини), при атеросклерозі,

гіпертонії, нервовому перезбудженні (знижує рефлекторну збудливість довгастого мозку і кори головного мозку, і тому застосовують при крововиливі в мозок, щоб швидше нормалізувати функціональний стан центральної нервової системи), для зниження гарячки.

М'ята перцева (*Mentha piperita* L.) — збирають стебла з листками або тільки самі листки, під час цвітіння. Застосовують для поліпшення травлення, як засіб, що допомагає при болях у шлунку і в кишечнику (ментол), при нежиті, хрипоті, бронхіті, бронхоекстазах (дезінфікує), при нервовому збудженні, тремтінні рук, при стенокардії. М'ята діє жовчогінно, рекомендують її при жовтяниці і каменях жовчного міхура.

Подорожник великий (*Plantago major* L.) — застосовують листки, які діють протизапально, болезаспокійливо, розріджують виділення слизових оболонок. У вигляді чаю вживають при виразках, лишаях, висипах на тілі як засіб, що очищує кров, при хворобах сечового міхура і при грудних захворюваннях — задухених бронхітах, сухому кашлі, головному болю, кровохарканні. Сік з подорожника великого, з широкими округлими листками і довгими колосками на квітконосному стеблі, застосовують при катарі шлунка з недостатньою кислотністю і гострих шлунково-кишкових захворюваннях (гастрити, ентерити, ентероколіти).

Чебрець звичайний (*Thymus vulgaris* L.) — у вигляді чаю застосовують при захворюваннях кишечника, легень, сечових шляхів, при недостатньому травленні, бродінні в кишках, здутті, коліках, порушенні моторної функції шлунка (атонії), при кашлі, бронхіальній астмі, коклюші, глистах, як засіб сечогінний і кровоочисний, тамує болі при радикулітах. Напар з квіток чебрецю використовують для примочок і промивань при запаленні очей.

Чорниця звичайна (афини) (*Vaccinium myrtillus* L.) — ягоди багаті на органічні кислоти — цитринову, яблучну, янтарну, молочну, щавлеву, вітаміни — С і каротин, пектинові речовини, цукри, дубильні речовини, використовують при лікуванні багатьох хвороб шлунково-кишкового тракту. Діють вони як в'язучий засіб при поносах, допомагають при нестравності шлунка, болях у шлунку та кишках, при гастритах з недостатністю шлункового соку, при гострих і хронічних ентероколітах у дітей, при дизентерії. Ягоди чорниці припиняють кишкові кровотечі. Сирим соком з листків лікують цинготні ясна, лишай, кропив'янку; змішаним з водою полощуть рот, горло.

Ромашка без'язичкова (*Chamomilla recutita* (L.) Rauschert) — застосовують як протизапальний, протиспазматичний і вітрогінний засіб, при шлункових, кишкових і ниркових коліках (спазмах), при алергійних гастритах, коліках, ревматизмі, як протизапальний засіб при запаленні внутрішніх органів, при болях у ділянці матки, бронхіальній астмі, ангінах, простудах з високою температурою.

Кропива дводомна (*Urtica dioica* L.) — застосовують для збільшення виділення молока у жінок, що годують груддю, також для збільшення кількості гемоглобіну і червонокривців у крові, піднесення запального тону організму. Використовують як сечогінний засіб при ниркових захворюваннях, кровохарканні, кровотечах з носа (повертає втрачений нюх), при гемороїдальних кровотечах, при поносах. При випаданні волосся миють голову тричі на тиждень міцним напаром листків кропиви, втираючи його в шкіру (голови після миття не втирають).

Суниця лісова (*Fragaria vesca* L.) — застосовують при недокрів'ї, авітамінозах, ревматизмі, хворобах печінки, для очищення крові при фурункулах і висипах на тілі, екземі, при катарах дихальних шляхів і проносах (в'язуча дія), підвищеному тиску крові і великій її в'язкості, а також як глистогінний засіб. Соком з ягід чи водним її настоєм виводять веснянки, плями на обличчі, вугри, лишай. Водний настій сушених ягід або листя вживають для полоскання рота при ангінах, як антисептичний засіб; він усуває неприємний запах із рота.

Шипшина собача (*Rosa canina* L.) — багатий вміст вітамінів і їх дуже вдале поєднання в ягодах зумовлюють застосування при цинзі, геморагічному діатезі (гемофілії), атеросклерозі, як засіб, що підвищує опірність організму в боротьбі з інфекційними хворобами (коклюш, скарлатина, дифтерія, пневмонія), при ранах, що погано гояться, інфікованих ранах, маткових та інших кровотечах (діє вітамін С), при курячій сліпоті, каменях печінки і нирок, при лікуванні ран, виразок і опарень (діє каротин і вітамін А), для зміцнення гостроти зору.

1. Комендар В.І. Лікарські рослини Карпат. — Ужгород, 1971. — 263 с.
2. Лікарські рослини Івано-Франківської області / За ред. М.М. Приходька. — Івано-Франківськ, 2002. — 416 с.
3. Определитель высших растений Украины. Доброчаева Д.Н., Котов М.И., Прокудин Ю.Н. и др. — К.: Фитосоциоцентр, 1999. — 548 с.
4. Серебряков И.Г. Экологическая морфология растений. Жизненные формы покрытосеменных и хвойных. — М.: Высш. школа, 1962. — 378 с.
5. Тахтаджян А.Л. Система магнолиофитов. — Л., 1987. — 439 с.
6. Гладун Я.. Фітотерапія в житті гуцулів/ Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні// Матеріали наукової конференції Першого світового конгресу гуцулів в Івано-Франківську 17 — 18 серпня 1993 року. — Івано-Франківськ, 1994. — 175 с.

Розділ XI

Творчість учителів, студентів та учнів гірських шкіл

Марія Кірик,

магістр педагогіки, методист кабінету
дошкільної і початкової освіти
Закарпатського ІППО

Maria Kyrk,

Master of Pedagogics, methodologist of the Preschool
and Primary Education study of the Trans-Carpathian
Institute for Extension of Pedagogical Education

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У «ВЕСЕЛКОВІЙ ШКОЛІ»

ART THERAPY AS THE MEANS OF EDUCATION AND UPBRINGING OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN AT «VESELKOVA SHKOLA» (RAINBOW SCHOOL)

In the article, features of influence of pedagogical «Rainbow» technology with art therapy use as the means of education, upbringing and medical treatment of the person are revealed.

Keywords: «Rainbow» technology, art therapy, children's intellectual abilities, treatment of the person, forming, music language, rhythmic sounds, art.

Перед батьками і педагогами сьогодні однаково гостро постають питання як успішності, так і здоров'я дітей. Особливого значення вони набувають у молодшому шкільному віці. Не секрет, що не всі діти, особливо шестилітки, приходять до школи фізично і психологічно готовими. А зрілість декого, за свідченням педіатрів, відповідає 5-річному віку. І перш за все — це зрілість кістково-м'язової та нервової систем, центрів сприйняття та запам'ятовування інформації, мислення, мовлення, координації рухів. Такі діти потребують особливо комфортних, розвиваючих та корекційних методик навчання.

Науковці, педагоги, педіатри, батьки сьогодні в пошуку розв'язання проблеми — створення таких умов для навчання шестилітнього першокласника, щоб йому не нашкодити, а навіть лікувати, якщо це потрібно, в процесі навчання.

Музика справляє на дітей великий комунікативно-терапевтичний вплив; завдяки заняттям музикотерапією у дітей формуються навички спілкування, адекватного вираження почуттів, розвиваються емпатичні здібності, що сприяє встановленню й розвитку міжособистісних взаємин з однолітками й дорослими.

Особливістю педагогічної «Веселкової» технології є використання арт-терапії як засобу навчання і виховання. Науковими засадами арт-терапії як засобу навчання, виховання і лікування людини стали найсучасніші дослідження в галузі впливу арт-терапії на формування інтелектуальних здібностей дітей. Доведено, що застосування арт-терапії не тільки сприяє наведенню мостів між різними полюсами мозку, але й, як показують дослідження, розвиває уяву, пам'ять, увагу, а в окремих випадках — лікує.

Арт-терапія — метод навчання, виховання та зцілення за допомогою творчості, що застосовується у психотерапії, психосоматичних клініках та в соціальній сфері.

Говорячи про арт-терапію, найчастіше мають на увазі терапію художньою творчістю та музикою. Символічна мова образотворчого мистецтва — найбільш адекватна для вираження змісту невідомого. Арт-терапія пов'язана з розкриттям творчих здібностей і сутнісного потенціалу дитини, мобілізацією внутрішніх механізмів саморегуляції і зцілення. Це — інструмент для дослідження і гармонізації тих сторін внутрішнього світу дитини, для вираження яких слова не підходять.

Арт-терапія — це засіб вільного самовираження і самопізнання. Художня творчість допомагає зрозуміти те, що словами важко пояснити та оцінити свої почуття, спогади, образи майбутнього тощо. Це — час спілкування з собою, за який дитина здатна досягти самозцілення.

Для зняття психічної напруги учнів у школі доцільно використовувати як процес малювання на вільно вибрану учнями тему, так і вивчення навчального матеріалу способом співу під музику. Це дозволяє зняти внутрішню

напругу, розвиває здібність до спілкування з навколишнім світом, готує до розумової роботи, дає педагогу інформацію про психічний стан учня та психологічну атмосферу в школі. П.І.Чайковський писав, що де слова безсилі, там найкрасномовніше промовляє музика.

За допомогою органів чуття відбувається не тільки відображення та ставлення людини до середовища, вплив навколишнього середовища призводить до зміни комплексного характеру відображення органами чуттів — від емоцій та настроїв до мотивів діяльності, прагнень, ціннісних орієнтацій, вчинків, волевиявлення.

Рівень розумової праці людини залежить від характеристики емоційного стану. Емоції, в міру розвитку свідомості, відходять на другий план, захоплюючи у сферу свого впливу тільки підкірку, тобто глибинні рівні підсвідомості. Звідси витікає, що роль емоцій у свідомості другорядна, однак в ситуаціях напруження емоції спрацьовують першими і ніби самі собою. Таким чином, емоції не тільки впливають на психіку і пов'язані з пізнавальними процесами, але є їх обов'язковими регуляторами, зливаються з ними, здійснюючи оцінювань та регуляторну функцію у суб'єктивному ставленні людини до дійсності.

Мистецтво було і залишається для людини джерелом насолоди і засобом самовираження. Воно завжди мало велике значення і для розвитку духовної культури особистості. Проте лікування за допомогою мистецтва — феномен відносно новий, а навчання за допомогою мистецтва — ще новіший. Музику здавна застосовували у медицині, і музикотерапія має доволі глибоке коріння. Людина інтуїтивно відчувала в музиці велику оздоровчу силу, ще не вміючи пояснити цього.

Незважаючи на давнє існування музикотерапії як науки про позитивно-лікувальний вплив музики на людину, вона залишається не до кінця дослідженою. Успішне навчання засобами музики у «Веселковій» школі — це перші кроки як в теоретичних, так і у практичних дослідженнях.

Мова музики — ритмічні звуки. Фізіологічними еквівалентами характеристик звука є висота тону, гучність і тембр. Послідовне поєднання звуків створює мелодію, їх одночасне звучання породжує гармонію. «Вібрація звуків створює енергетичні поля, що впливають на кожну клітину нашого організму, — ми «поглинаємо музичну енергію», і вона нормалізує ритм нашого дихання, пульс, артеріальний тиск, температуру, знімає м'язове напруження».

Будь-який процес діяльності, в тому числі і навчальний, має тенденцію приймати ритмічну форму. Вона особливо проявляється там, де є звуковий супровід, ритм сигналів, які йдуть один за другим. Музика є ритмічним подразником. Впливаючи на психоемоційний стан дитини, музика призводить до певних гормональних і біохімічних змін в організмі, позитивно впливає на інтенсивність обмінних процесів. Позитивні емоції, що виникають під час звучання музики, стимулюють інтелектуальну діяльність як дорослої людини, так і дитини.

Цілком закономірною є зростаюча тенденція запровадження музики у навчальний процес. Музика розвиває здатність дитини слухати і аналізувати, активно впливає на її настрій, сприяє формуванню мови і психіки. З цієї точки зору уроки музики — у сім'ї, дитячому садку, школі — слід віднести не до другорядних, а до основних предметів.

У навчальному процесі слід використовувати музику як засіб підвищення працездатності на уроці, який базується на позитивному емоційному впливові, підтримки стійкого і високого навчального ритму. Музика виступає і як засіб для відволікання від думки, яка турбує людину, як засіб заспокоєння і навіть лікування. Велике значення має музика як засіб боротьби з перевтомою.

Вчені довели, що на організм людини сильніший фізіологічний вплив має добре відома **класична музика та народні мелодії**. Більшість музичних творів великих майстрів підкоряються строгій математичній логіці, тобто однакове відношення кількості довгих і коротких повторів.

Сприймаючи музичний твір, слухач завжди створює у своїй уяві музичну структуру, яка паралельно розгортається і в основі якої лежать механізми випереджувального відображення, і тоді кожний новий стимул не тільки очікується, але і активно напрошується іззовні. Співвідношення очікуваного з реальним розвитком музичної фрази, на думку В.С.Лобзина і М.М. Решетникова, і створюють те прекрасне відчуття задоволення, зазвичай його називають естетичним сприйняттям. Музика як ритмічний подразник стимулює фізіологічні процеси організму, які проходять ритмічно як у руховій, так і у вегетативній сферах.

При відборі музичних творів необхідно також враховувати той факт, що мелодійні твори, особливо ті, що мають чіткий, строго витриманий ритм, викликають миттєву відповідну реакцію практично у всіх тих, хто слухає. Але якщо музичний твір не має чіткого ритму, тоді сприймають його миттєво тільки ті, які мають відповідну музичну освіту. В цілому найбільш сильну емоційну реакцію на музичний твір проявляють саме ті особи, які мають музичну освіту.

Вчені довели, що приємна мелодія підвищує працездатність, а погана — погіршує. Слід пам'ятати, що музика — не виняток, особливо, коли мова йде про силу звука. Велика гучність викликає підсвідоме відчуття тривоги, негативно впливає на психіку, особливо на слабку психіку дітей і підлітків.

Дисгармонійна музика, що втратила свій глибинний зміст і стала лише шумовим фоном, а особливо та, що належить до «важкого металу», також завдає великої шкоди людському організму.

Наукою доведено, що на людей з «сильною» і «слабкою» нервовою системою одна і та сама мелодія впливає по-різному. На осіб з «сильною» нервовою системою музика діє миттєво, а на осіб із «слабкою» — не відразу, а тільки через 1-4 хвилини.

Навчання музикою — це **терапевтична педагогіка**, головною особливістю якої є повторюваність інформації. Вона також сприяє гармонійному розвитку дітей:

- поліпшує стан фізичного та психічного здоров'я, попереджує перевтому і стрес;
- покращує успішність, дає можливість комфортно отримувати знання з шкільних дисциплін і легко адаптуватись до шкільних навантажень, а також активізувати діяльність мозку, перш за все центрів уваги, мислення, мовлення, довгострокової емоційної пам'яті;
- орієнтує на здоровий спосіб життя, розвиває духовний світ і творчі здібності;
- формує цілісне сприймання світу.

Головною метою арт-терапії у навчально-виховному процесі є оздоровлення та зацікавлення дітей навчанням, згуртування колективу. Практикою доведено, що бадьоре виконання життєрадісних навчальних пісень зближує та об'єднує клас, дає кожному таке необхідне відчуття єдності, захищеності, потрібності та самоповаги, сприяє успішній соціальній адаптації шестиліток як із дорослими, так і в середовищі однолітків.

Науковці доводять, що 6-7-річні школярі легше опановують навчання грамоти при застосуванні прийомів «цілісного читання слів» та читання «кольорових слів» — без розчленування слова на літери та склади. При навчанні за допомогою музики мозок дитини навчається бачити не окремі букви й об'єднувати їх у слова, витрачаючи на це час та енергію, а окремі слова об'єднувати у речення.

У наші дні музичну терапію застосовують практично у всіх країнах Західної Європи. Психологи вважають музикотерапію способом лікування таких психоневротичних розладів, як порушення самосприйняття, неадекватні реакції на переживання, неврози, депресії, істерії, нав'язливі стани, дефекти інтелектуального, емоційного і фізичного розвитку. Терапія музикою потрібна також тим школярам, з якими формальний контакт ускладнений. Це хворі з порушеннями мовлення, із затримкою психічного розвитку, розумовою відсталістю, а також з синдромом раннього дитячого аутизму. Для антисоціальної особистості сприйняття музики пов'язане з розвитком самодисципліни; людині скутій музичне самовираження в процесі музичної терапії може давати переживання творчої свободи, для песиміста це може бути доказом його можливостей; для замкнутої дитини — стати одним з етапів на шляху до встановлення вербального контакту, для агресивної дитини — дати вихід її деструктивним тенденціям.

При цьому музика є засобом оцінювання змін, що відбуваються з дитиною, своєрідною «проміжною діагностикою», але не формальним набором тестів, а процесом безпосередньо спільної ігрової діяльності. Адже інформаційні й комунікативні можливості музики, як артистичної форми самореалізації, припускають яскраве вираження вражень, вияв почуттів. З боку педагога необхідна лише подача таких музичних стимулів, що будуть активізувати дитину і сприяти взаємодії, тобто забезпечувати адаптацію до соціального оточення.

Техніка групової експресивної музичної терапії, яка використовується у «Веселковій» школі, містять у собі різні види ігрової діяльності: спільну імпровізацію на ударних і шумових інструментах, ритмічну декламацію, музично-рухові ігри, а також спільний спів.

Під час музикування в дітей розвиваються мислення, увага, пам'ять, знижується рівень тривоги, підвищується самооцінка, вдосконалюються сенсомоторна функція, координація, тонка моторика, активізуються загальний потенціал можливостей дитини і адаптація в учнівському колективі.

В Україні розроблена унікальна технологія «Пісне знайки», яка сприяє фізичному, психічному, інтелектуальному та духовному зростанню дитини, формує цілісне досконале світосприйняття. Це музикотерапевтична педагогіка. Її автор Яновська Н. М. вважає, що для молодшого шкільного віку характерні такі особливості:

- рухи та гра є життєвою необхідністю. Проте поведінка дитини ще нестійка і залежить від емоційного стану;
- процеси збудження домінують над процесами гальмування;
- дитина не завжди може стримувати свої почуття;
- увага у молодших школярів нестійка, її обсяг незначний, продуктивно дитина може працювати впродовж 10-20 хвилин;
- переважає мимовільна пам'ять (запам'ятовується не те, що потрібно, а те, що захоплює);
- мислення конкретне (дитина прагне вивчати матеріал в наочно-образному і образно-дієвому аспектах);
- дитина ще недостатньо самостійна (пізнавальні мотиви часто підпорядковані зусиллям педагогів).

Мозок людини — унікальний механізм, який керує діяльністю всього організму. Обидві його півкулі постійно взаємодіють між собою, але кожна відповідає за певні види діяльності. Так, ліва — більше за логічне, раціональне мислення та мовлення, а права — за образне мислення, емоційність, інтуїцію. У людини переважно домінує діяльність правої або лівої півкулі. А це означає, що вона краще розуміється на математиці, кресленні та інших точних науках, або ж навпаки, — на гуманітарних. Тож зрозуміло, наскільки некомфортно почувають себе правопівкульні (гуманітарні) учні у сучасній школі, орієнтованій переважно на лівопівкульну діяльність. Адже всі шкільні предмети, крім художньої літератури, музики та малювання, вимагають аналітичного та логічного осмислення. А значить — активнішої роботи лівої півкулі. Тієї півкулі, яка у дитини є менш розвиненою. Така одна з головних причин неуспішності «правопівкульних» школярів, їхніх комплексів та негараздів зі здоров'ям. Однак від природи ці діти є розумними й творчими. Тож застосування особливих «правопівкульно орієнтованих» методик навчання дозволить розкрити їхній потенціал.

Молодші школярі мають свої особливості розвитку мозку, які й визначають успішність та працездатність дитини. Перш за все, це ступінь дозрівання мозку. Вченими доведено, що дитина до 6, а інколи до 8-10 років є правопівкульною, більш емоційною, в неї переважає образне мислення. Саме у цей час зв'язки між клітинами мозку — нейронами — лівої півкулі ще недостатньо сформовані. Це значить, що перевантажувати школяра аналізом, логікою, читанням, письмом, рахунком (лівопівкульною діяльністю) не варто саме тому, що недозріла

ліва півкуля стомлюється, перенапружується, а права при цьому — пригнічується. І замість розумового розвитку школяр інтелектуально та емоційно виснажується, втрачає інтерес до здобуття знань, у нього з'являються ознаки неврозу.

У психологічному розвантаженні таким дітям може допомогти вчитель, створивши їм умови для яскравих вражень, позитивних емоцій, почуття впевненості в собі, радості життя. На жаль, ми, дорослі (вчителі, батьки) часто не розуміємо проблеми дитини і сваримо її та навантажуюмо додатковими завданнями, заняттями, які часом дитині нецікаві і навіть непотрібні. Ми не підозрюємо, що це поглиблює психічні розлади і провокує порушення вже у діяльності внутрішніх органів. Найчастіше — органів травлення, ендокринної та серцево-судинної систем. У той же час, як для відновлення балансу в роботі мозку потрібне навчання і виховання, яке б урахувало вікові та психофізіологічні особливості дитини, приносило б їй задоволення.

За виразом А. Паре, «Веселі люди швидше видужують і довше живуть». Музикотерапією лікують заїкання, стрес, формуються навички правильного дихання, що сприяє профілактиці захворювань. Протягом багатьох десятиліть музикотерапія активно застосовується у лікуванні заїкання — завдяки послабленню надмірного збудження центрів мовлення у корі головного мозку. Та всі ці позитивні ефекти зводяться нанівець, якщо дитина перетомлюється в процесі навчання та перебуває в стані постійного внутрішнього напруження.

Сьогодні, на жаль, все частіше зустрічаємо учнів із синдромом як гіперактивності, так і уповільненого сприйняття. В основі цих хвороб лежить слабкість нервової системи. Саме застосування музикотерапії у педагогіці допоможе цим учням.

Продуктом арт-терапії є почуття задоволення, яке виникає в результаті виявлення прихованих талантів та їх розвитку. Музикотерапія — один із засобів корекції емоційних відхилень, страхів, рухових та мозкових розладів, відхилень в поведінці. Музика є невід'ємною частиною у профілактиці та корекції негативних наслідків стресу. Вона сприяє гармонізації особистості через розвиток здатності самовираження і самопізнання.

Арт-терапія є ідеальною платформою і для розвитку усіх органів чуття, пам'яті, уваги, волі, а також базою для формування культурно-естетичного сприйняття як свого, так і інших народів. Вона — природна система, заснована на засадах, створених нашими предками, що забезпечує здорову взаємодію людини з навколишнім світом, іншими людьми та із собою.

Музикотерапія шведської школи, яка орієнтується на глибинну психологію, вважає, що музичний твір, завдяки специфічним особливостям, здатний проникнути у глибинну сферу особистості.

В якості психологічних механізмів корекційної дії музикотерапії виділяють катарсис — емоційну розрядку, регулювання емоційного стану; полегшення усвідомлення власних переживань; підвищення соціальної активності; набуття нових засобів емоційного реагування. Відомо, що цим видом терапії користувалися ще в Давній Греції, Індії, Китаї, а також в Європі за часів Середньовіччя.

Дуже цікавим, на наш погляд, є досвід російського автора Л.Д.Назарової, яка пропонує російський пісенний фольклор як природну систему інтегративної арт-терапії, що містить лікування звуком, музикою, рухом, драмою, малюнком, кольором і несе в собі приховані інструкції по збереженню цілісності людської особистості. Лікування звуком має терапевтичний та психотерапевтичний ефект дії фольклорного співу на людину. Відомо, що тільки 20% звуків, які відтворює людина, спрямовані до зовнішнього простору, інша частина охоплює внутрішній простір, викликаючи роботу органів, тканин і більш тонких структур людського організму. Ми можемо відчувати вібрацію, якщо застосуємо прийом співу закритим ротом (головний та носовий резонатори).

Цікаво, що елемент розспівування, побудований на українській мелодії, також містить в собі інформацію, яка виконує психокорекційну роботу. Українська пісенна культура — одне з найцінніших духовних надбань народу за багатовікову його історію. У народних мелодіях закладено чудодійну силу впливу на втомленість, пригніченість, яка знімає емоційну і тілесну напругу та скутість людини. Відомо, що коли людина пригнічена, то вона підсвідомо ніби прагне займати собою менше простору. Людина втягує ший, сутулюється, схрещує руки, підбирає коліна тощо.

Терапевтичний вплив має висота, тривалість та сила звучання певного тону, яка діє як на внутрішні органи, так і на психічний стан особи. Але слід відмітити, що мова йде не тільки про терапію тілесну, позбавлення від соматичних захворювань, які з часів Аристотеля і в Давньому Китаї лікували музикою та вокалом, спеціальними вібраційними вправами. Мова йде про використання різних аспектів мистецтва. Останнім часом в арт-терапевтичному середовищі особливо популярним є так званий інтегративний підхід в терапії, коли для саморозвитку і пізнання секретів власної особистості або для досягнення конкретно поставлених психотерапевтичних цілей використовують образотворче мистецтво, театр, танець і музику.

Відомо, що кожне наше переживання реєструється і запам'ятовується в нашому мозку у вигляді певних змін у структурі нервових клітин. Кожне життєве явище таким чином залишає в корі головного мозку своєрідний нейронний слід, створенню якого відповідає певна комбінація біоритмів мозку. Якщо при прослуховуванні музичного твору викликані ним біоритми за характером хвилі — її частотою та амплітудою — будуть співпадати з біоритмами, пов'язаними з будь-яким життєвим переживанням, тоді активізуються відповідні ланки нейронних зв'язків і виникає асоціативне згадування, яке зіллється з переживанням музики, що сприймається в даний момент.

Оскільки характер реакції нав'язування ритму в значній мірі залежить від особливостей вищої нервової діяльності людини, а саме такого провідного показника, яким є параметр «сила-слабкість» нервової системи,

то і сприйняття музики обумовлено тими ж психологічними особливостями слухача. Існує зворотна залежність між силою нервової системи та її чутливістю. Слід пам'ятати, що чим слабкіша нервова система, тим вища її чутливість.

Впровадження арт-терапії у «Веселковій» технології як методу навчання, впливу на емоційний та фізичний стан учнів засобами мистецтва, заняття різними видами музичної і художньої діяльності сприяють розвантаженню учнів, розвитку творчості, креативності й індивідуальності особистості, покращенню самопочуття.

Результати апробації педагогічної «Веселкової» технології засвідчують, що використання музики як засобу навчання і виховання в поєднанні з руховою діяльністю дають унікальні результати як у засвоєнні навчального матеріалу, так у підтримці належної працездатності учнів на уроці, що поліпшує міжпівкульну взаємодію і сприяє гармонійному розвитку обох півкуль мозку. А це значить, що у дитини формується цілісніший світогляд і розвивається мислення як раціонально-логічне, так і емоційно-творче.

У «Веселковій» школі учні прослуховують навчальні пісні під час образотворчого мистецтва, художньої праці, музики, каліграфічних хвилинок. Їм пропонують музичні паузи на уроках письма, математики, читання, коли вчитель помічає, що школярі втомлені, пасивні, або навпаки — роздратовані, збуджені, негласно включає музику. Відразу, як зазвучить музика, пасивні, втомлені учні оживають, а збуджені, галасливі — затихають і починають слухати. Після того, як учні мимовільно прослухають навчальну пісню 2-3 рази, розпочинається активне навчання на уроках математики, грамоти, природознавства тощо. Тривалість такої оздоровчо-лікувальної паузи спочатку 3-5 хвилини, а потім її можна продовжити до 10 хвилин. Результат швидко помітний, а це значні позитивні зрушення. Через кілька тижнів таких мимовільних (не примусових) прослуховувань музики, які несуть навчальну інформацію на різних заняттях, учні не тільки із розумінням і захопленням розповідають навчальний матеріал з математики (лічба, називають компоненти дій при додаванні і відніманні тощо), з природознавства (про карту, полюси, глобус, Сонячну систему тощо), а і запам'ятовують навчальний матеріал і стають більш впевненими та урівноваженими. Коли першокласники навчаються співати навчальні пісні і добре вивчать напам'ять їх тексти, тоді рекомендуємо одночасно читати текст у збірці пісень. Це розвиває зорову пам'ять і дозволяє вдосконалювати навички читання.

Для «Веселкової» школи, як і для вальдорфської, музика має таке саме значення, як і вивчення мови. З першого класу діти співають і грають на музичних інструментах. Діапазон музичного навчання розширюється, потім організовуються оркестри і різноманітні ансамблі. **Евритмія** — це мистецтво руху, розроблене Р. Штейнером. У ній мова і музика перебувають у гармонії з рухом виконавця. Це захоплює всіх оточуючих, залучає діяти разом. Евритмія служить для встановлення гармонії душі й організму, що росте. У «Веселковій» школі завершена робота над циклом навчальних пісень з математики, природознавства та інших дисциплін, зібраних у збірку «Співанковий підручник».

Отже, впроваджуючи арт-терапію в навчально-виховний процес, можемо регулювати психіку дитини, а коли потрібно — лікувати, навчати, підтримувати високу працездатність, змінювати настрої у різних життєвих ситуаціях. Спів, ритмічний оркестр, постановка міні-вистав, танець, малювання і народні промисли складають у «Веселковій» школі художньо-естетичний цикл, при впровадженні якого розвиваються естетичні смаки, переживання учнів. Дитина росте і розвивається, виражаючи себе, свої переживання в пісні, танці, в міміці, вона краще пізнає себе. Добре, щоб дитина зрозуміла, що радість (сум) — будь-яке почуття, емоція може виражатися гамою звуків, гамою кольорів, гамою рухів, гамою виразної мови. Впровадження арт-терапії допомагає дитині легше адаптуватися до шкільних навантажень і уникнути перевантажень та хронічного стресу, які найчастіше і спричиняють втрату здоров'ям учня, бажання вчитися на довгі роки.

1. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие. — М., 1974. — 392 с.
2. Берсенев В. А. Как по нотам. Лечебное воздействие звуков. — К., 2002. — 20 с.
3. Бурно М.Е. Терапия творческим самовыражением. — М., 1989. — 304 с.
4. Далькроз Е.Ж. Ритм, его воспитательное значение для жизни и для искусства. — С.Пб, 1908. — С.28-32.
5. Дашак А. Божественна природа звуку. — Л., 2003. — 108 с.
6. Доман Г. Гармоническое развитие ребенка. — М., 1996. — 448 с.
7. Задесенець М.П. Вікові особливості розвитку дітей і формування їх особистості. — К., 1978. — 263 с.
8. Захарчук Н. Новий напрям у навчанні — нові можливості розвитку дітей// Початкова школа. — 2000. — №4. — С. 9-10.
9. Лоуэн А. Терапия, которая работает с телом. — СПб., 2000. — 272 с.
10. Лоуэн А. Физическая динамика структуры характера. — М., 1996. — 320 с.
11. Лурия А.Р. Основы нейропсихологии. — М., 1973. — 480 с.
12. Масару Ибука. После трех уже поздно. Пер. с англ. — М., 1991. — 96 с.
13. Мерло-Понти М. Феноменология восприятия. — К., 2001. — 552 с.
14. Програми для середньої загальноосвітньої школи 1-4 класи. — К., 2006. — 492 с.
15. Психическое развитие младших школьников/ Под ред. В.В. Давыдова. — М., 1990. — 168 с.
16. Пузич І. Я., Пузич Я. І. Музика і здоров'я: Психофізіологічні аспекти// Науковий світ. — № 8. — 2002. — С. 28-29.
17. Шабутін С.В., Шабутіна І.В., Хміль С.В. Зцілення музикою: Монографія. — Тернопіль, 2006. — 192 с.
18. Шевченко Ю.С. Музыкалтерапия в комплексном лечении нервно-психических расстройств у детей и подростков// Социал. и клинич. психиатрия. — 1992. — Т. 2. — № 2. — С. 97-100.
19. Яновська Н.М. ПеснеЗнайка// Початкова школа, 2005. — № 9.

Інна Червінська,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Inna Chervinska,

Candidate of Pedagogics, senior lecturer,
the Precarpathian National University
named after Vasyl Stefanyk

СЛОВО ПРО КОЛЕГУ: «ВОНА ЖИВЕ ЛЮБОВ'Ю ДО ДІТЕЙ»

(З досвіду роботи Галини Петрівни Луцак — вчителя початкових класів Коломийської загальноосвітньої школи I-III ступенів №2 Івано-Франківської області)

Галина Петрівна Луцак — вчитель початкових класів Коломийської загальноосвітньої школи I-III ступенів №2 — працює в школі 14 років. За результатами атестації їй встановлено кваліфікаційну категорію «вчитель вищої категорії» та присвоєно педагогічне звання «старший вчитель». За весь час роботи в школі вона виявила ґрунтовні науково-теоретичні знання, високий рівень професіоналізму, систему своєї роботи будує на принципах створення найсприятливіших умов для розвитку креативних здібностей учнів, оптимізації пізнавальної діяльності школярів.

«Немає і не може бути дітей, які б не хотіли вчитися з самого початку навчання, — стверджує Галина Петрівна, — Від учителя перш за все залежить, чи не погасне цей вогонь бажання добре вчитися. Адже кожен учень приходиться до школи зі своїми індивідуальними особливостями, які повинен вміло врахувати вчитель для успішного розв'язання завдань початкового навчання. Процес засвоєння знань індивідуальний, але багато в чому однаковий у дітей окремої групи». Враховуючи загальні психологічні особливості цих груп, педагог забезпечує розуміння матеріалу кожним учнем зокрема. Щоб усі учні на уроці постійно були зайняті виконанням посильного завдання, вона, глибоко вивчивши індивідуально-психологічні відмінності дітей, використовує різні форми і методи роботи, зокрема твердить, що навчання має бути активним. Адже науковці довели, що найбільших успіхів можна досягти за умови впровадження у навчально-виховний процес інтерактивного навчання — новітньої педагогічної технології, спрямованої на всебічний розвиток дитини. Саме ця технологія видається Луцак Г.П. найперспективнішою, адже завдяки їй кожен учень стає активним учасником пізнавального процесу.

Для ефективного застосування інтерактивного навчання, зокрема для того, щоб охопити весь матеріал програми початкової школи та глибоко і міцно засвоїти його, вчителька старанно планує свою роботу так, щоб навчальний процес відбувався за активної взаємодії всіх учнів. Це базується на співпраці та взаємонавчанні у контексті: вчитель-учень, учень-вчитель. При цьому вчитель і учень — рівноправні, рівнозначні суб'єкти навчання. Галина Петрівна стверджує, що використання інтерактивних технологій — для неї не самоціль. Це лише засіб для досягнення тієї атмосфери в класі, яка найкраще сприятиме співробітництву, порозумінню й і доброзичливості, дасть змогу реалізувати окреслені завдання. Адже правилом колективного навчання є:

Те, що я чую — я забуваю.

Те, що я бачу й чую — я трохи пам'ятаю.

Те, що я чую, бачу і обговорюю — я починаю розуміти.

Коли я чую, бачу, обговорюю і роблю — я набуваю знань і навичок.

Коли я передаю знання іншим — я стаю майстром.

Г.П. Луцак — уже декілька років є членом ініціативної творчої групи вчителів початкових класів міста Коломиї, яка працює над впровадженням інноваційних технологій у навчальний процес. Педагог вивчає передовий педагогічний досвід старших колег школи, міста, області. Кожного навчального року проводить уроки обміну досвідом для вчителів початкових класів у рамках роботи шкільного методичного об'єднання, міських творчих груп, навчальних семінарів директорів шкіл, слухачів курсів підвищення кваліфікації при ІПОПП.

Систему своєї роботи Галина Петрівна спрямовує на розкриття потенційних можливостей та здібностей учнів, на утвердження загальнолюдських цінностей та норм моралі. Вимогливе і водночас доброзичливе ставлення до кожного учня, застосування багаторівневої диференціації та особистісно орієнтованого підходу до організації навчально-виховного процесу дають змогу забезпечити високий рівень знань, ерудиції, творчого мислення. Позицію педагога визначають інтереси дитини.

Досвід роботи вчительки щодо впровадження інтерактивних методів навчання схвалений науково-методичною радою обласного рівня, впроваджується в практику роботи вчителів початкових класів краю. Праця цього педагога дає свої плоди: її учні мають міцні і глибокі знання як за результатами контрольних робіт, що проводяться адміністрацією школи, так і під час подальшого навчання в середній і старшій школі.

Належну увагу приділяє вчителька індивідуальній роботі як із учнями, що недостатньо засвоїли програмовий матеріал, так і з обдарованими дітьми. Підсумками такої праці є досягнення та успіхи її вихованців. Так, учні Галини Петрівни є постійними учасниками та призерами щорічних шкільних олімпіад, а також конкурсу знавців української мови імені П.Яцика. У 2002-2003 н.р. її учениця Бойко Галя стала переможцем міського та обласного турів конкурсу знавців української мови імені П.Яцика та виборолала друге місце в IV турі цього конкурсу. Щорічно учні Г.П.Луцак є переможцями міських олімпіад з математики, української мови.

Галина Петрівна — вчитель-методист. У 2008 році вона стала переможцем міського туру конкурсу «Вчитель року -2008 та лауреатом обласного туру цього конкурсу. Г. П.Луцак входить до складу оргкомітету та є ведучою міського конкурсу «Найрозумніший», залучає своїх учнів до участі у всеукраїнських конкурсах «Кенгуру» та «Колосок», велику увагу приділяє підготовці і проведенню цих інтелектуальних змагань між маленькими ерудитами. Вчителька Луцак Г.П. є активним учасником художньої самодіяльності.

Проводить педагог і багато різнопланових виховних позакласних заходів («Андріївські вечорниці», «Посвята в козачата», «Міс та Містер класу», вистави-драматизації «Плесканчик», «Віщування старого дуба».), часто їздить з дітьми на різні екскурсії. Вимогливість, справедливість, творчість — характерні риси стилю діяльності цього педагога. Вчителька користується авторитетом і повагою педагогічного, учнівського і батьківського колективів.

Життєвий девіз педагога Галини Луцак:

Коли мовчиш — мовчи з любови.

Коли говориш — говори з любови.

Коли виправляєш — виправляй з любови.

Коли вибачаєш — вибачай з любови.

Май завжди в глибині серця корінь любови.

З того кореня виростуть тільки добрі справи.

Галина Луцак,

вчитель-методист ЗОШ №2
м. Коломия, Івано-Франківської області,
відмінник освіти України,
Лауреат обласного конкурсу
«Вчитель року – 2008».

ТВОРЧИЙ ПРОЕКТ «КРАЇНИ БЛИЗЬКІ ТА ДАЛЕКІ»

*Коли мовчиш — мовчи з любови.
Коли говориш — говори з любови.
Коли виправляєш — виправляй з любови.
Коли вибачаєш — вибачай з любови.
Май завжди в глибині серця корінь любови.
З того кореня виростуть тільки добрі справи*

Упродовж останніх років я працюю над втіленням ідеї розповісти школярам про різні материки, країни та людей, які там проживають. Адже якщо вивчати це все лише зі сторінок підручника, то дітям буде не дуже цікаво, а найголовніше — вони скоро забудуть пройдений матеріал. Тому ми вирішили підійти до цієї проблеми по-іншому.

Ідея створення проекту належить самим дітям. Я часто розповідала їм про цікаві та захоплюючі місця нашої планети, оскільки сама дуже люблю подорожувати. Учні це надзвичайно зацікавило, і ми вирішили подорожувати впродовж навчального року навколо світу. Так і з'явився наш творчий **проект — «Країни близькі та далекі»**.

Місце кожної нашої подорожі обираємо разом (учні, вчитель, батьки). В який куточок мандруватимемо наступного разу визначаємо колективно. Клас методом жеребкування, згідно з вибраним кольором фігурок, поділявся на групи, відповідно до яких створювалося декілька творчих лабораторій (груп). Кожна творча група готувала відповідне завдання: перша група збирала дані про міста, друга група — про місцевість, тварин, рослин, третя група підбирала цікавий матеріал. Працювали всі групи впродовж двох тижнів: знаходили, опрацьовували та готували матеріал на визначену тему для презентації в класі. Кожна група разом з учителем відбирала найголовніше та найцікавіше, підбирала ілюстрації, фотографії для своєї частини презентації.

Оскільки учні нашого класу відвідують додатковий факультатив з інформатики і всі мають добрі знання та навички роботи з комп'ютером, то школярі щотижня працювали в комп'ютерному класі. Тому виконати визначені завдання їм було досить легко. Добрим порадиником у наших пошуках став журнал «Гірська школа Українських Карпат». На сторінках цього часопису ми знаходили багато цінного і цікавого.

У рамках проекту «Країни близькі та далекі», учні багато подорожували і познайомилися з різними країнами: Францією, Італією, Бразилією, стародавнім Єгиптом. Незабутньою була для учнів нашого 4 класу заочна подорож до Австралії. Ця подорож є однією невеличкою частинкою нашого великого проекту. Саме її ми пропонуємо до Вашої уваги. Незабутніх вам вражень!

Тема. Подорожуємо до Австралії

Девіз подорожі:

*Разом в подорож рушаємо,
Щоб мети дістатись.
Розум, дружбу і завзяття
Треба в путь нам взяти*

1. Матеріал для повторення

- В якій країні знаходиться цей храм? (Єгипет, храм цариці Хатшепсут)
- Контури якої країни нагадують чобіток? (Італія)
- Назвати країну, якій належить даний прапор? (Ізраїль)
- В якій країні є дана арка? (Франція, Париж)
- Над яким містом височить статуя Ісуса Христа? (Бразилія)

2. Ознайомлення з новою країною

Сьогодні ми познайомимось ще з однією унікальною країною.

- Як Ви гадаєте, чому я назвала цю державу унікальною?

Австралія — країна незвичайна. Вона унікальна вже тим, що займає цілий материк, хоча й найменший з усіх. Це величезна країна, яка простягається з заходу на схід на 4000 км, а з півдня на південь — на 3700 км.

(показати на карті)

- В якій півкулі вона знаходиться?

Ми живемо в Північній півкулі, а Австралія знаходиться на іншій стороні Землі, в Південній півкулі. Зима тут у червні, липні, серпні. Тому Новий рік і Різдво святкують в середині літа !

(робота з картою)

- Якими океанами омивається?
- Який найбільший острів знаходиться поруч?
- Звідки походить назва країни-материка?

Назва Австралія походить від лат. australis, що перекладається як південний. Легенди про невідому південну країну (terra australis incognita), датуються ще часами Римської імперії. До 16 ст. її не було на жодній карті світу.

- Які міста ви бачите на карті?

Звичайно, найдавніше, найкрасивіше та найвеселіше місто Австралії — це Сідней.

Близько 40 тисяч років Сідней був місцем проживання аборигенів, поки капітан Джеймс Кук не прибув у Бухту Ботані в 1770 році. Дослідивши узбережжя, він оголосив частину континенту власністю Британської Корони.

У 1788 році сюди прибули перші європейські поселенці, і на нинішньому місці Сіднея було засноване поселення каторжників (так звана тюрма). У 19 ст. новим поштовхом до розвитку міста послужили золота лихоманка і Всесвітня виставка. Зараз це величне і красиве місто, в якому проживає 4 мільйони людей. До речі, Сідней містить найбільшу кількість українців в Австралії від 6 до 8 тисяч. Кожний третій житель міста народився за кордоном.

Головна визначна пам'ятка, символ міста — Опера Хауз, Оперний театр Сіднея — одне з найбільш незвичайних споруд світу. Своєю формою він нагадує вітрила корабля. Дах викладений з мільйонів кахельних плиток білого і бежевого кольору і тому яскраво блищить на сонці. У приміщенні театру близько 1000 кімнат, включаючи 5 тетральних залів, 2 головних холи, 4 ресторани, кілька барів і сувенірних магазинів. Сіднейський оперний театр був відкритий 20 жовтня 1973 року самою королевою Англії Єлизаветою II.

Найбільший у світі зоопарк, Королівський ботанічний сад та акваріум з багатющою колекцією акул розташовані також саме в Сіднеї.

Сіднейський портовий міст з'єднує дві частини міста. Він підвісний і сконструйований з урахуванням того, що під палючим австралійським сонцем метал нагрівається і розширюється. Завдяки своїй конструкції міст не змінює положення і не руйнується.

Сідней завоював почесне право стати столицею літніх Олімпійських ігор 2000 року.

Місто Мельбурн — друге за площею в Австралії (після Сіднея). Воно почало швидко розвиватися в XIX ст., коли неподалік знайшли поклади золота. Гордість Мельбурна — ботанічний сад. Але він відомий не тільки своєю колекцією рослин. В одному з його куточків стоїть невеличкий будиночок із червоної цегли під черепичним дахом. У ньому народився та виріс Джеймс Кук, так-так, той самий англійський мореплавець, який відкрив східні береги Австралії. Австралійці купили цей будиночок в англійців і перевезли його до Мельбурна. В місті є великий стадіон, де в 1956 році проходили Олімпійські ігри. Мельбурну також присвоєно звання «Краще місто в світі для проживання».

Канберра — штучно створене місто, що розташувалося на берегах штучного озера. Воно було побудоване заради примирення Мельбурна і Сіднея, що безуспішно конкурували за право бути столицею Австралії. Щоб їх примирити, уряд прийняв сміливе рішення побудувати нове місто на порожньому місці посередині шляху між цими двома містами. Це стильне сучасне місто вражає своєю продуманістю. Здається, що кожен камінь покладений з попереднім розрахунком того, яке місце він займе в загальній картині міста. Зараз Канберра — столиця Австралії, місто, яке виконує одну — єдину функцію — управління, керування державою.

Розглянемо прапор Австралії

- Що означають зірки на ньому ?
- Чому їх є шість ?
- Яке відношення має прапор Великобританії до цієї держави ?

Відоме на цілий світ і містечко Кубер — Педі.

Кубер — Педі знаходиться в центрі великої пустельної малозаселеної території. Це шахтарське містечко, куди приїжджають люди на пошуки дорогоцінних опалів. Через сильну спеку більшість населення живе під землею. Магазини та школи теж там. Щоб знайти опали, люди користуються киркою. В підземеллі, де їх добувають, дуже темно. Дізнавались про знайдений камінь за особливим звуком від удару кирки об опал.

Скеля Улуру знаходиться в самому центрі Австралії. Кук висадився в Австралії ще в 1770 році, але європейці віднайшли Улуру тільки 130 років назад. Висота гори — 348 м, вона вища від Ейфелевої вежі. Її окружність — майже 10 кілометрів. Обійти її навколо можна приблизно за 5 годин. 70 мільйонів років тому скеля Улуру була островом посеред великого озера. Зараз навколо неї пустеля, вкрита кущами і відома як країна кущів. Улуру мовою аборигенів означає «велика скеля», «гігантський камінь». Вона вважається священною горою аборигенів. Вчені вважають, що скала нагадує айсберг. І ми бачимо над землею тільки вершину скелі, а дві третіх її знаходяться під землею.

- В якій природній зоні розміщена Австралія?
- Які рослини можуть тут рости?

Рослин тут нараховується більше 20 тисяч видів, причому більше половини з них не зустрічається в інших куточках Земної кулі. Тут можна побачити і сухі пустельні кущі, квітучі акації (їх майже 500 видів), і величезні евкаліпти.

Національний парк Катумба (відомий у нас як Блакитні Гори) — заповідник неповторної краси. Свою назву ці гори отримали від евкаліптових дерев, розташованих на схилах. Сонячні промені, відбиваючись від крапельок масла, яке виділяє листя евкаліпта, додають горам незабутній темно-синій відтінок.

Австралія — дивовижна країна. Тут водяться такі тварини, яких не зустрінеш

більше ніде в світі. Одні з них укриті колючою шерстю і відкладають яйця, інші володіють кишнями — сумками, а крик пташки кукабари подібний до людського. А той, хто побуває на острові Кенгуру, побачить загадкового морського дракона!

Кенгуру, коали, вомбат ... Всі вони родом з Австралії і відносяться до сумчастих. Їх діти народжуються сліпими і без шерсті. Ростуть вони в сумці на животі у мами. Малюки живляться молоком і покидають сумку тільки тоді, коли зміцніють.

Кенгуру — це дивовижні тваринки, бувають сірого та рудого кольору. Довжина дорослого кенгуру від носа до кінчика хвоста сягає 3 метрів, а зріст 2 метрів. Цікаво, що в такої великої мами-кенгуру народжується кенгуреня завбільшки з сірникової коробку. Мама має внизу черева кишню, що її в народі називають «сумкою». У ній кенгуреня живе майже цілий рік.

А які це швидкі тварини! На своїх задніх ногах, відштовхуючись хвостом, кенгуру мчить зі швидкістю потяга, стрибаючи на 7-12 м у довжину. Відомий випадок, коли людина переслідувала його 30 км по суші, а потім ще 3 км морем.

Коли європейці вперше побачили цих стрибучих тварин, вони спитали у аборигенів: «Що це за звірі?».

Аборигени відповіли: «Кенгуру». Європейці так і назвали цих тварин. Пізніше виявилось, що слово кенгуру означає: «Я вас не розумію». Та звір називається так і далі.

Кенгуру живуть стадом (мама- дої, тато — бак, діти — джої)

Навіть, якщо ти станеш товаришу на плечі. Кенгуру без проблем перестрибне тебе. Адже тваринка легко перестрибує через предмети висотою більше як 3 метри!

В Австралії водяться кенгуру, що живуть лише на деревах і ніколи не сходять на землю. Деревні кенгуру можуть стрибати не лише в довжину, а зверху вниз — з однієї гілки на іншу.

Завдання з логічним навантаженням

Чотири кенгуру влаштували конкурс «Стрибун року». Кенгуру Валлі стрибнув далі, ніж Віллі, але ближче, ніж Веллі. А Веллі стрибнув ближче, ніж Вуллі. Які місця хто одержав?

Птахи **лірохвости** живуть тільки в Австралії. Забарвлення в них звичайне, зате хвіст — це щось особливе! Він являє собою дві дуже довгі, вишукано вигнуті пір'їни, що нагадують старовинний музичний інструмент — ліру. До репертуару птаха входять не лише пісні інших птахів, а й усі звуки, які йому доводилось чути, наприклад автомобільні гудки, собачий гавкіт, кінське іржання.

Коали схожі на маленького плюшевого ведмедика. Будиночком для них служить дерево евкаліпт. Вони цілий день сплять на гілках цього великого дерева, а вночі з задоволенням поїдають його листки. Мама носить своїх дитинчат на спині, як іграшкових. До речі, новонароджений коала важить всього 5,5 грам і виглядає, як маленька квасолинка. Вони дуже ліниві: сплять 22 год на добу, а решту часу їдять. Їм не потрібно пити, тому що в листках евкаліпта є багато рідини. Слово «коала» мовою племен Південного Уельсу означає «не пити». Коали все життя проводять на дереві, а на землю спускаються тоді, коли треба перелізти на інше дерево. Не спішіть з ними обніматись, у них гострі зуби і міцні обійми.

У тваринки **качкодзьоба** витягнута передня частина голови нагадує дзьоб качки, а хвостик подібний на бровий. Коли цю тварину вперше привезли з Австралії в Англію, вчені подумали, що це чучело, зшите з частин різних тварин.

Національний птах Австралії — це страус **ему**. Він навіть зображений на гербі Австралії. Між іншим, страуси не літають.

Задача

З одного страусового яйця мама зробила декілька порцій омлету.

Джон прийшов першим зі школи і з'їв половину всіх порцій.

Кадді з'явилась другою і з'їла половину решти.

Дейв повернувся третім і з'їв половину того, що залишилось.

Коли прийшла мама, то залишилась 1 порція.

Скільки порцій омлету зробила мама з одного страусового яйця?

З одного яйця страуса можна приготувати аж 8 омлетів.

Ехидна проживає тільки в Австралії та на прилеглих островах. Вона покрита колючою шерстю і годує своїх дітей молоком, але несе яйця, як птах. Має роговий дзьоб, подібний на пташиний. Щоб захватитись від небезпеки, ехидна згортається клубочком, як наш їжак. Коли одного разу її залишили на ніч на кухні, вона попересувала всі меблі. Ось яка вона сильна!

Вомбат. В печері Наракорт в Південній Австралії знайдено залишки вимерлих тварин. Це були найбільші сумчасті тварини, які коли-небудь жили на планеті. Вони виглядали як гігантські вомбати (висота більше 2 м).

Цікавинка

В Австралії водяться дикі **верблюди**. У XVIII ст. із Афганістану було завезено 100 цих тварин. Їх здатність перевозити вантаж на великі відстані та можливість обходитись без води були доречні на цьому континенті. Зараз є близько 1 мільйона особин. Незважаючи на те, що вони знаходяться під охороною, щороку дозволяють вилувлювати тварин для верблюжих перегонів.

Перші перегони відбулися в 1970 році і з того часу проводяться щорічно. На старт виходить 15 тварин з погоничами. За свідченням очевидців, це дуже потішне видовище, оскільки верблюди не підкоряються жокеям: один не хоче зрушити з місця, інший посеред гонки йде пощипати травички, третій лягає впоперек. А інші взагалі біжать в інший бік. Глядачі одержують велике задоволення від цього видовища, тому що все непередбачуване.

Великий бар'єрний риф — одне з семи чудес світу, місце паломництва дайвінгістів усього світу — знаходиться на північно-східному узбережжі Австралії. Його площа більша від площі Великобританії, а історія налічує близько 18 мільйонів років. Він простягається на 2300 км, і нічого подібного нема в світі. Риф знаходиться на віддалі 160 км від берега, але в деяких місцях наближається до нього на відстань 8 — 20 км.

Це найбільший в світі заповідник коралових рифів. Острови цілком складаються з коралів. В ньому більше 1500 різновидностей риб. 340 із 350 видів коралів, відомих у світі, знаходяться саме тут. Корали ростуть тільки в чистій і теплій воді (30 градусів). До речі, тут зареєстровано і 4000 видів молюсків. Вони мають різнокольорові хвилясті мантиї, що переливаються всіма барвами і відтінками. За винятком деяких видів риб, молюски є найяскравішими представниками царства рифів. А риби тут найрізноманітніші (риба-ангел, риба-клоун, риба-куля, риба-лев, спиноріг). Така краса!

Біла Акула — також жителька теплого Бар'єрного рифу.

Акула готова проковтнути практично все. У шлунку в неї знаходили консервні банки і навіть вугілля!

Акули ніколи не сплять. Якщо хижачка перестане пливти, вона тут же йде на дно і гине!

У неї постійно псуються та випадають зуби. Але виростають інші.

За все життя в акули можуть випасти і з'явитися знову біля 30 000 зубів

Тільки акули цього виду висуваються з води, щоб добре роздивитись.

Кожного року є близько 10 нападів акул на людей. Вважається, що вони плутають плавців з тюленими або морськими левами.

Живиться акула рибами, морськими левами, маленькими китами, черепахами і навіть, іншими акулами.

Черепахи

Пінгвіни-ельфи — найкрихітніші з усіх видів пінгвінів. Кожного вечора вони перетинають пляж, щоб переночувати в своїх піщаних норах. Ці нелітаючі птахи живуть майже на всіх островах Австралії.

Крокодили, які живуть у солоній воді на півночі Австралії, виростають до 6 м у довжину і є найбільшими рептиліями в світі. У них гострі, як бритва, зуби. Як тільки одні зуби псуються, зразу виростають інші — до 50 пар протягом життя! В місцях проживання крокодилів встановлені таблички, які повідомляють: «Не відпочивайте близько біля води».

Звичайно, в цій країні є й свої проблеми.

Розповіді дітей про пожежі та повені на материку.

Пригадай...

- Місто, в якому зберігається будиночок мореплавця Джеймса Кука (*Мельбурн*)
- Національний птах країни (*страус ему*)
- Будівля Сіднея у вигляді вітрильника (*Опера Хауз*)
- Столиця Австралії (*Канберра*)
- Корінні жителі Австралії (*аборигени*)

Творча робота

1 група складає рекламну комп'ютерну презентацію про вивчену країну в програмі Power Point

2 група випускає стінгазету про Австралію.

Підсумок. Колись опинитись тут — було справжньою каторгою та важким випробуванням. Тепер поїздка до цих місць перетворюється на свято, веселий калейдоскоп з кенгуру, коалою, величезними евкаліптами, вражаючими хвилями та сучасними містами.

Які Ваші враження від подорожі?

Щоб дізнатись, у яку країну будемо подорожувати наступного разу, уважно послушайте слова: сарі, слон, Крішна, Тадж-Махал.

Звичайно, це — Індія. Тож цікавої подорожі вам.

**Доброго дня, редакція журналу
«Гірська школа Українських Карпат»!**

Я, Зеленська Світлана Олексіївна, Вам щиро вдячна за таке цінне видання журналу «Гірська школа Українських Карпат». Шкодную про те, що раніше нічого не знала про цей журнал. Ця дивовижна скарбниця матеріалу, поданого у виданні, дає прекрасну помічну роботу для вчителів. Коротко про себе;

Народилася 23.04.1969 року в селищі Ворохта. Але так сталося у нашому родинному житті, що стала я вихованкою Надвірнянської школи-інтернату, її випускницею і розпочалася свій учительський шлях у рідній школі, де і працюю до цього часу. Заміжня, маю двоє дітей, освіта вища, стаж роботи 16 років, категорія «вища», класовод 3 класу.

Пропоную свій проект «Школа маленького поета», можливо комусь допоможе у роботі з дітьми. Працювати над проектом дуже цікаво, а основне дає бажаний результат.

Ваш журнал мені дуже допомагає у навчанні і вихованні моїх дітей. Він близький мені по духу, бо з учнями проводжу багато уроків на природі. Порівнюю своїх учнів з іншими учнями початкових класів і розумію, що мої діти вчаться крок за кроком розуміти природу. Діти стають добрішими, уважнішими, щирими. Я вдячна Господу Богу за свою долю і за можливість вчити таких побитих долею невинних і добрих у душі дітей. Безмежно сумую за моїми горами, за босоногим дитинством. Відкриваю Ваш журнал і лину думками у ті сільські школи, про які так мало турбується наша держава. Але дякуючи Вам, Ви рятуєте ту безмежну цінність мудрості, яка ще є у наших рідних Карпатах. Щиро Вам вдячна! Світлана Зеленська.

*Моя адреса: С.О.Зеленська,
вул. Ломоносова 18-37, м. Надвірна,
Івано-Франківська обл. 78400
тел. дом. 2-90-92; тел. моб. 0673940513*

22.04.2009 р.

Світлана Зеленська,

вчитель Надвірнянської загальноосвітньої
школи-інтернату Івано-Франківської області

ТВОРЧИЙ ПРОЕКТ «ШКОЛА МАЛЕНЬКОГО ПОЕТА»

Чи варто працювати над проектом і як розпочати?

У кінці минулого року в травні, колеги по роботі повернулися з курсів, які проходили в Івано-Франківську, привезли багато нової літератури з різних проектів.

Ми активно їх обговорювали і я подумала про себе. Та про який проект може іти мова якщо в другому класі я не можу добитися повної відповіді на запитання.

Ганнусю відправляють в Угорники, бо батька позбавляють батьківських прав, а мама померла. Бідні травмовані діти.

Щоб активізувати дітей, зробити їх навчання і життя змістовнішим і цікавішим, я з вчителем Лисак Л.С. вирішили створити проект «Школа маленького поета».

Знаю, що навчати дітей писати вірші є складно. Але це цікава пошуково-пізнавальна і творча робота.

Ми вчимо дітей малювати, хоч не кожен учень може навчитися чи мати таланти до малювання. Але такий предмет і є можливість відкрити, знайти талант. На уроках музики вчимося співати, та не в кожного: голос. Але вчимося. А писати вірші? Нажаль такого предмета немає. І цей аргумент підштовхнув мене до вибору проекту. А ще я звернула увагу на те, що діти охоче слухають і сприймають поезію, легко переказують, вчать із задоволенням вірші напам'ять.

Проект «Школа маленького поета» має такі аспекти.

1. За основною діяльністю — творчий.
2. За тривалістю — довгостроковий.
3. За предметною галуззю — міжпредметний.
4. За формою проведення — круглий стіл, зустрічі.
5. За характером контактів — серед учнів початкових класів.
6. За кількістю учасників — груповий.

Дидактична характеристика проекту.

Об'єкт пізнання.

Розвивати зв'язне мовлення, творчу уяву і літературні здібності, вміння розуміти авторський задум та висловлювати власне ставлення.

Провідна проблема.

Розвивати критичне мислення учнів, залучати їх до пошукової роботи, розвивати дитячу фантазію, уяву; сприяти активному навчанню.

Спосіб розв'язання проблеми.

1. Зустрічі з цікавими людьми (поетами).
2. Запис і запам'ятовування власних створених строф.
3. Активна участь учнів в обговоренні проекту.
4. Відповідальність за виконання проекту.
5. Задоволення і радість від творчої і пошукової роботи.

Завдання проекту.

1. Написання декількох віршів за місяць.
2. Створити класну виставкову газету і записувати найкращі вірші місяця.
3. Організувати зустріч з поетом м. Надвірні Нестором Чиром.
4. Брати участь з власно створеними віршами в шкільних святах.
5. Провести свято для молодших школярів.
6. Надіслати кращі вірші до дитячого журналу «Зернятко».
7. Виготовити книжечку з віршами на згадку.

Мета проекту.

1. Пізнавальна.
2. Розвивальна.
3. Навчальна.
4. Тісний міжпредметний зв'язок.
5. Виховна.
6. Комунікативна діяльність.

Думаю, що досягнення мети проекту допоможе учням у розвитку вміння сприймати різну інформацію, утворювати сприятливу атмосферу на заняттях; комунікативна діяльність допоможе дітям почуватися впевнено, сміливо висловлювати свої враження і думки; встановить довірливі стосунки між дітьми.

Пошукова робота відкриває більші можливості для активного навчання, читання, любов до слова, поезії, до прекрасного. Збагатить словниковий запас слів, підвищить розвиток логічного і критичного мислення, посприє розвитку творчих здібностей, створить зацікавленість до відкриття сформує впевненості в собі, в своїх силах, в знаннях. Це теоретична частина проекту.

Практична робота над проектом

Розпочали ми роботу під девізом: «Кожна справа має бути доведена до кінця.»

Хід трудової справи розпочався з підготовчої роботи. Тобто ознайомлення з дитячою поезією, розповідь про поетів, читання поезії учнями, вибір вірша, який найбільше сподобався, обмінюємося враженнями від прочитаних віршів. Діти виражають свої думки і бажання про те, що б хотіли поспробувати писати вірші. Подискутували, проаналізували наші бажання і прийшли до висновку, що це мають бути вірші про тварин.

За методом «Буриме» написала на дошці перший рядок за бажанням учнів про зайчика.

1. Зайчик скаче по траві.

Пояснюю, як будемо пробувати писати за методом «Буриме» Значить, закінчення в останньому слові першого рядка склад ві-, тоді закінчення в слові другого рядка має теж закінчуватися на -ві, або звучання закінчення має бути співзвучне з -ві. Наприклад: бі—.

Даю навідне запитання: — Які в зайчика за кольором очі?

— Відповідь: чорні, білі, червоні... Роксолана видає перший рядок: В нього очі голубі

Записала другий рядок. Читаємо всі разом два рядки. Зайчик скаче по траві. В нього очі голубі.

Молодці, по римі підходить, але чи справді в зайчика очі голубі? Тишина. Засумнівалися.

Даю запитання. А хто бачив зайчика з голубими очима? Ніхто. Знову запитання, так у зайчика очі голубі? Хорова відповідь: ні, не голубі. Записую на дошці третій рядок. Ні, не голубі.

Запитання: А як ви думаєте, що нам потрібно зробити, щоб дізнатися який колір очей у зайчика.

— Відповіді, припущення, вираження думок. Треба пошукати в книжці, прочитати, відгадати. Народився четвертий рядок. Відгадай тоді які ?

Ось який вийшов перший колективний витвір.

Скаче зайчик по траві.

В нього очі голубі.

Ні, не голубі.

Відгадай тоді, які.

Ділимося враженнями. Чи сподобався вірш, чи цікаво писати, і що будемо робити далі. Поступила пропозиція: знайти, який колір очей у зайчика.

Вірш то вийшов, а скільки він нам праці додав!

Приступили ми до пошуку в книгах про тварин, які були в класі. Самостійна пошукова робота. На другий день, результат нульовий. Не знайшли. Відправились ми колективно в бібліотеку вирішувати нашу проблему шляхом пошуку. Пригадали (по дорозі в бібліотеку) правила поведінки в бібліотеці, як правильно викласти нашу проблему бібліотекарю. Процес пояснення тривав довго. Бібліотекар була здивована, яка нам різниця, який в зайця колір очей. Але це наше завдання і маємо його виконати.

Ми з цікавістю розглядали книги про тварин, вчилися шукати за змістом книги розділ про зайчика. Кожен учень мав завдання; уважно придивлялися до малюнків, читали, шукали і думали: ну де ж той зайчик і які в нього очі. Знайшли і дізналися, що в зайчика колір очей світло-коричневий. А ще ознайомилися з іншими видами зайців, тривалістю їхнього життя, народжуваністю, вагою тіла і апетитом, та небезпекою, яка очікує на них. Пошукова робота про зайчика принесла нам радість. Ми зробили першу спробу і довели справу до кінця. Маленька перемога радості. Я учням подякувала за нашу працю. У зошиті пошукової роботи записали нашу проблему і яким шляхом її вирішили. Приємно і те, що навіть Василько гортав книгу і старався знайти зайчика. (мова про учня з травмою ока і низьким рівнем навчання).

Думаю, що пошукова робота проекту буде актуальною для учнів. Стане стимулом активного навчання. Підкреслюю дітям, що робота в команді має велике значення, адже спільні зусилля нам принесли результати. Що нового ми дізналися? Не тільки про колір очей але й про їхнє життя.

Я і Україна

Тема. «Кругообіг води в природі».

Тип уроку. Закріплення вивченого матеріалу.

Урок-екскурсія у шкільний сад. По дорозі збираємо листочки, розглядаємо кольори, різне поєднання кольорів намальоване природою, знайшли відсутній колір на листках дерев (синій) придивляємося до трави, кущів, дерев, до зміни в природі, обірваний кусок берега (повінь) наочний приклад залежності людини від природи, охорона річок, укріплення берегів.

Закріпили знання про значення води у природі, в житті людини, про кругообіг води.

Навчання на природі — один із методів активного навчання, пізнавальної діяльності школярів, задоволення і радість від інтелектуального навчання на природі. Адже такі уроки створюють словесні образи, більше уявлення про предмети та явища навколишнього середовища. Різноманітні спостереження в природі сприяють лексичному запасу слів учнів, розвитку їхнього мовлення, діалогу, обговоренні фантазії і допитливості. «А чому дерево

таке криве? Я хотів би бути таким високим, як дуб? — Ось і фантазія, мислення, уява, живий інтерес до процесу пізнання, реальність думок, і сміливе вираження думки, відкритість. Спілкування з природою викликає у дітей бажання глибше пізнавати, охороняти і берегти її. Під час екскурсії учні відпочивають від традиційного уроку. Я схиляюся до педагогіки Василя Сухомлинського, який навчав дітей під відкритим небом бачити природу і відчувати її красу. Діти відчують себе вільнішими, відкритіше виражають свої емоції і думки вголос. Інтернатські діти дуже закриті у спілкуванні. Вони часто бояться виражати свої думки вголос, але такі уроки допомагають їм відчувати впевненість в собі, у своїх силах. По завершенні уроку-екскурсії ми розмістили на купі сухого осіннього листя і попрацювали індивідуально про осінь написати вірші.

Савчук Роксолана

Осінь гарна та багата.
І попадали листки.
Назбираю їх багато.
Поскладаю у книжки.

Любчик Кузюк

Осінь гарна і багата.
Вже попадали листки.
Я не буду їх збирати.
В них сховаються білки.

Саша Висюк

Осінь наступає.
Пожовкли листочки.
Дуже зажурилися
Сади і гайочки.

Під час екскурсії Саша сумував, що скоро все листя облетить і буде сумно, темно, дерева страшні, особливо ввечері. Для уроку трудового навчання назбирали жолудів, листочків, сухих гілочок. Мене тішить те, що цей урок на свіжому повітрі приніс дітям радість і задоволення. Поєднання красивого й корисного.

На прикладі такого уроку ми бачимо тісний міжпредметний зв'язок. На уроках рідної мови нам легше складати речення про осінь, дерева, листочки, зміни в природі.

У кінці місяця ми проводимо круглий стіл, де діти розповідають, про що нове дізналися. Діляться своїми враженнями. Читаємо всі написані вірші за місяць. Обговорюємо, порівнюємо, враховуємо краще звучання вірша, чи логічно виражено думку автора. Доводять цінність своєї думки. Чому твій вірш кращий ніж інший. Визначаємо кращі вірші і записуємо до класної виставкової газети. Підводимо підсумки до пошукової роботи, відзначаємо найактивнішого учасника. Будуємо план на наступний місяць. Ось так у ході обговорення народжується діалог, а це ще одна активна форма. Яка приводить до активного навчання. Діти мають можливість проявити самостійність, оцінити почуте і висловити свою думку, не боятись висловлювати думку. Вміння слухати і спілкуватися виховують культуру поведінки учня. Вчитель має бути тактовним, щоб нікого не образити, аналізуючи судження і думки іншого учня. Вчити відстоювати свою думку, але і доводити її цінність. Створювати невимушену обстановку, щоб діти не були скуті, стараюся жартувати, по можливості влаштовуємо чаювання.

Анастасія Осташ,
студентка 5 курсу
Педагогічного інституту
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Дяченко Ілона,
студентка 4 курсу
Педагогічного інституту
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

ЗАПРОШУЮ ТУДИ, ДЕ ТІЛЬКИ СОНЦЕ І БОГ ВИЩЕ ВІД НАС

Коли Бог роздавав людям землю, гуцул спізнився. «Де ти був?» — запитує Бог. «Взувався, вдягався, аби перед тобою файним постати», — відповів гуцул. «Але ж тобі лише гори залишилися», — каже Бог. А гуцул на хвилику замислився, всміхнувся і промовив: «То нехай же вони будуть благословенні!»

Не повірять у цю легенду хіба той, хто не був у Карпатах. З того часу, як Бог ділив землю, наш Карпатський край — воістину щедрим подарунком! Тут гори мовчазно й урочисто посвячують людину в таїну світобудови, відхиляють їй завису Вічності, роблять її життя змістовним. То й не дивно, бо в горах, а тим більше в Карпатах — людина ближче до Бога. Саме у Карпатах кожен, де б він не народився, відчуває себе міцним і великодушним, мудрим і самодостатнім. Тут радієш кожному дню, що минув, і кожному, що настане. А як інакше? Інакше тут неможливо. Це дійсно благословенна Богом земля зелених гір, розлогих полонин, стародавніх легенд і прекрасних людей.

Гуцули, як і всі інші горці, мають загадкову душу. Госптинність, миролюбність і патріотизм у них у крові. А ще вони володіють мистецтвом любити свою землю і поважати традиції. Ось, наприклад, вони вважають, що святі Юрій, Петро, Дмитро і Миколай тримають ключі від погоди у горах цілий рік, передаючи їх один одному на кожну визначену для нього пору. Тому в горах — неповторні весни, чудові літні днини, чаруюча осіння пора, а взимку — найчистіший сніг. То ж якщо вам хочеться поближче до неба й розмаїтості традицій, вирушайте в Карпати. І влітку, і взимку для всіх охочих є безліч туристичних маршрутів.

Кажуть, що першими «зеленими» туристами у Карпатах були І. Франко та М. Грушевський. Вони подовгу жили серед дивовижної природи, живлячись гарною енергетикою цього краю. «Добре в кожному селі свою хату мати», — каже гуцульська приказка. Має свою хату в Карпатах і наш президент В. Ющенко. У вересні цього року вийшов президентський указ (№ 703/ 2009) «Про збереження та популяризацію гуцульської культури». То ми тішимось тим, що влада оцінила нашу самобутню духовну та матеріальну гуцульську культуру, а не «власну хату».

Інша гуцульська приказка каже, що «у своїй хаті навіть стіни гріють, а в чужій і на печі студено». І це дійсно так!

Мені небагато років, але вже знаю, що кожен рано чи пізно долає свою духовну висоту. У цьому ще раз переконатись, коли задумала піти «на край світу» і опинилась у чужих, засніжених серед літа, горах навколо далекого озера Тахо (штат Каліфорнія, США). Тоді тільки ті чужі гори відчули, що я люблю їх, і мовчазно та впевнено заспокоїли мене, бо була майже на грані істерики серед усього нового і так далеко від дому. Як і в рідних Карпатах, серед них я почувала себе ближче до Бога, а значить, під Його опікою. Мені подумалось тоді не раз, що і місцеві жителі Тахо теж припізнались, як і наш гуцул, коли Бог ділив землю. І зрозуміла, що любов до гір — велика, всесвітня.

То ж ходімо в гори, де вище від нас тільки сонце і Бог!

СПРАВЖНІЙ УЧИТЕЛЬ

*Посередній учитель розповідає,
гарний учитель пояснює,
чудовий учитель демонструє,
а геніальний — надихає*

Бути вчителем — це не професія. Це швидше покликання, потреба чи навіть, стан душі. Але й ці, так би мовити, «вищі» форми мають свої ступені, сходинки. В процесі педагогічної діяльності вчитель проходить рівні своєї педагогічної майстерності. Посередній учитель — це той, який знаходиться ще на елементарному рівні педагогічної майстерності, адже тоді формуються найпростіші методичні навички, вчитель тільки вчиться узагальнювати, робити висновки з результатів роботи своєї та учнів. Продуктивність навчально-виховної діяльності знаходиться на низькому рівні. Це переважно молоді педагоги, які щойно закінчили університет. Проте буває й так, що досить вже досвідчені педагоги є посередніми і знаходяться все ще на елементарному рівні. А все тому, що вони не зуміли правильно вибрати свій життєвий шлях. Тепер від цього страждає і вчитель, і насамперед учні. Можливо, при іншому виборі професії з них були б чудові лікарі, інженери, будівельники чи пекарі. Тож такому вчителю діяльність не дає задоволення, не надихає на подальший саморозвиток і самоствердження. І, як наслідок, він може стати байдужим до своїх вихованців.

Варто пам'ятати, що діти — це не просто милі, нетямущі істоти, які часто надокучають своїми «чому» і «навіщо», а першовідкривачі і дослідники. Саме вони й допомагають учителю зростати в професійній майстерності. І вже посередній учитель стає гарним, а гарний — чудовим, і його співпраця з дітьми приносить задоволення, радість і гарний настрій не лише педагогу, але й дітям.

Більшість учителів залишається на цьому рівні досконалості педагогічної майстерності, але є й такі, які не бажають бути просто чудовими вчителями і стають геніальними. От хоча б В. Сухомлинський, К. Ушинський, Я. Корчак.

Проте в цьому випадку бажання великої ролі не відіграє, адже того вчителя, який став геніальним, свого часу торкнулась рука Божа.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Асманов Алим Расимович — преподаватель кафедры педагогики Республиканское высшее учебное заведение «Крымский инженерно-педагогический университет» (г. Симферополь).

Беррі Чад — доктор філософії, професор, директор Центру вивчення регіону Аппалачі при Береа коледжі (США)

Богущ Алла Михайлівна — доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПН України Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського (м.Одеса).

Бондар Володимир Іванович — доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України, директор Інституту педагогіки і психології Київського національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова (м.Київ).

Бондаренко Надежда Александровна — преподаватель кафедры педагогики, Республиканское высшее учебное заведение «Крымский инженерно-педагогический университет» (г. Симферополь).

Близунок Тетяна Олександрівна — асистент кафедри філології та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Бай Ігор Богданович — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мистецьких дисциплін початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Білавич Галина Василівна — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філології та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Бондар Світлана Пилипівна — кандидат педагогічних наук, доцент, провідний науковий співробітник Інституту педагогіки АПН України.

Борисюк Наталія Миколаївна — начальник відділу освіти Судацької міськради (м. Судак, АР Крим).

Будник Олена Богданівна — кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник науково-методичного центру «Українська етнопедагогіка і народознавство» АПН України та Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Бубен Олександр Олександрович — голова Правління ВАТ «Прикарпаттяобленерго», депутат Івано-Франківської обласної ради.

Будзак Іван Васильович — перший заступник начальника управління освіти і науки Івано-Франківської обласної державної адміністрації

Васютіна Тетяна Миколаївна — кандидат біологічних наук, доцент Київського національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова (м.Київ).

Василишин Ярослава Іванівна — старший викладач кафедри української літератури Інституту філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Воробель Анісія Володимирівна — кандидат медичних наук, доцент Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Височан Леся Михайлівна — кандидат педагогічних наук, асистент кафедри природничо-математичних дисциплін початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Ватрала Марта Михайлівна — магістр педагогіки, вчитель початкових класів Верхньоводянської ЗОШ І-ІІІ ст. Рахівського району Закарпатської області.

Геник Марія Степанівна — кандидат педагогічних наук, асистент кафедри теорії та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Грицуляк Богдан Васильович — доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри анатомії і фізіології людини та тварини Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Грицуляк Володимир Богданович — кандидат медичних наук, доцент кафедри анатомії і фізіології людини та тварини Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Гілецький Йосип Романович — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри географії та природознавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, голова Івано-Франківського обласного відділу Українського географічного товариства.

Горецька Ольга Петрівна — викладач кафедри філології та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Гулько Артур Артурович — магістр педагогіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Данько Наталія Павлівна — викладач кафедри початкового навчання Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка (м.Суми)

Дементьєва Марина Іванівна — завідувача методкабінету відділу освіти Судацької міськради (м. Судак, АР Крим).

Дональд Девіс — доктор соціології, професор Дальтонського державного коледжу (США).

Древаль Галина Федорівна — завідувача відділом початкової освіти Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України (м.Київ).

Довбенко Світлана Юріївна — старший викладач кафедри теорії та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Дудка Ольга Михайлівна — кандидат педагогічних наук, доцент Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Дрінь Богдан Михайлович — кандидат педагогічних наук, доцент Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Завалевський Юрій Іванович — кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України, в.о. директора Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України (м.Київ).

Завгородня Тетяна Костянтинівна — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Замрозевич Світлана Романівна — аспірантка кафедри теорії і методики дошкільної освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Зеленська Світлана Олексіївна — вчитель Надвірнянської школи-інтернату Івано-Франківської області.

Іванюк Ганна Іванівна — кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри дошкільної освіти Київського педагогічного університету імені Бориса Грінченка (м.Київ).

Ізвекова Ганна Василівна — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Калуцький Іван Федорович — доктор сільсько-господарських наук, професор, завідувач кафедри екології та рекреації Інституту туризму і менеджменту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Копчак Юрій Степанович — кандидат економічних наук, заступник декана економічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Копчак Лілія Василівна — старший викладач кафедри іноземних і краєзнавства Інституту туризму Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Котик Тетяна Миколаївна — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри філології та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Король Володимир Степанович — кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Кіліченко Оксана Іванівна — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Кірик Марія Юріївна — магістр педагогіки, методист дошкільної і початкової освіти Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Ужгород).

Кашецька Мирослава — методист Львівського вищого професійного училища ресторанного сервісу та туризму (м. Львів).

Костів Володимир Іларійович — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Кравець Надія Степанівна — аспірант кафедри теорії та методики дошкільної освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Кондратюк Світлана Миколаївна — кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (м. Суми).

Костельна Леся — асистент кафедри театрального мистецтва, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Лосюк Петро Васильович — кандидат педагогічних наук, член-кореспондент АПН України, директор Яворівської школи-комплексу I-III ст. Косівського району Івано-Франківської області, Народний вчитель України.

Лисенко Неллі Василівна — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики дошкільної освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Луцан Надія Іванівна — доктор педагогічних наук, професор завідувач кафедри математичних і природничих дисциплін початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Лещишин Ігор — курсант Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів).

Лазарева Світлана Василівна — методист з екології Чернівецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Чернівці).

Литвин-Кіндратюк Світлана Данилівна — кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогічної і вікової психології.

Масевич Любов Дмитрівна — завідувача предметною комісією Коломийського педагогічного коледжу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Масевич Тетяна — магістр педагогіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Максимович Ольга Михайлівна — кандидат педагогічних наук, доцент Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Максимович Оксана Михайлівна — кандидат економічних наук, асистент кафедри фінансів Тернопільського національного економічного університету (м. Тернопіль).

Матвеева Наталія Олексіївна — кандидат педагогічних наук, асистент Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Маховська Любов Йосипівна — кандидат біологічних наук, доцент кафедри біології та екології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Маланюк Тарас Зіновійович — старший викладач кафедри туризму і краєзнавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Міллер Крістофер — заступник директора, завідувач Центру вивчення регіону Аппалачі при державному коледжі Бейреа (США).

Миронюк Іван Федорович — доктор хімічних наук, професор, Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, проректор з навчальної роботи Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Мінченко Тамара Антонівна — методист з українознавства Чернівецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Чернівці).

Москаленко Юрій Михайлович — кандидат філософських наук, професор, проректор з навчальної роботи Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Михайлищук Василь — кандидат медичних наук, доцент Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Мельничук Світлана Миколаївна — викладач кафедри теорії та історії держави та права Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Івано-Франківськ).

Неспляк Оксана — аспірант кафедри біології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наконечна Лариса Богданівна — кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри філології та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Никорак Ярослав Ярославович — старший викладач кафедри інформатики Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Орбан-Лембрик Лідія Ернестівна — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Оліяр Марія Петрівна — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Остафійчук Богдан Костянтинович — ректор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор фізико-математичних наук, професор, член-кореспондент НАН України.

Осташук Іван Богданович — кандидат філологічних наук, доцент кафедри релігієзнавства і теології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Онишків Зіновій Михайлович — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і методики початкового навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (м. Тернопіль).

Пальшкова Ірина Олександрівна — кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету початкового навчання, завідувач кафедри педагогічних технологій початкової освіти, Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського (м. Одеса).

Прокопів Любов Миколаївна — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Пушкарьова Тамара Олексіївна — кандидат педагогічних наук, доцент, начальник відділу менеджменту освіти і вивчення педагогічного досвіду Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України (м.Київ).

Павлущенко Наталія Миколаївна — викладач кафедри початкового навчання Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка (м.Суми).

Плугатор Ірина Богданівна — кандидат педагогічних наук, старший викладач Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Павлюк Аліса Георгіївна — асистент кафедри філології та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Пріма Раїса Миколаївна — кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри Волинського національного університету імені Лесі Українки (м.Луцьк).

Плетеницька Лідія Степанівна — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри математичних і природничих дисциплін початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Руснак Іван Степанович — доктор педагогічних наук, професор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (м.Чернівці).

Русин Галина Андріївна — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Рак Світлана Іванівна — вчитель біології Вигодської ЗОШ І-ІІІ ст. Долинського району Івано-Франківської області, вчитель-методист.

Савчук Борис Петрович — доктор історичних наук, професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Сав'юк Галина Павлівна — кандидат технічних наук, старший викладач кафедри математичних і природничих дисциплін початкової освіти Прикарпатського національного університету ім.Василя Стефаника.

Сворака Степан Дмитрович — доктор історичних наук, професор, полковник міліції, начальник Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ.

Степанова Людмила Василівна — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Степанова Тетяна Михайлівна — кандидат педагогічних наук, доцент, докторант Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського (м.Одеса).

Сулятицький Іван Васильович — кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ (м.Львів).

Сливка Лариса Володимирівна — викладач кафедри теорії та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Скоморовська Ірина Анатоліївна — кандидат педагогічних наук, асистент Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Скворцова Світлана Олексіївна — доктор педагогічних наук, професор Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського (м.Одеса).

Типчук Вікторія Миколаївна — доцент кафедри образотворчого мистецтва Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Фічора Іван Васильович — кандидат педагогічних наук, Заслужений працівник освіти України, професор кафедри теорії та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Фіглевський Мечислав Казимирович — кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Федоренко Ліна Миколаївна — кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри методики викладання природничо-математичних дисциплін Чернівецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (м.Чернівці).

Фатунова Віра Миколаївна — кандидат психологічних наук, доцент Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Федорук Павло Іванович — кандидат технічних наук, доцент, директор Центру інформаційних технологій Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Хрущ Василь Дем'янович — кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Хрущ Олена Василівна — кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та експериментальної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Хімчук Ліліана Іванівна — кандидат психологічних наук, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Химиниць Василь Васильович — доктор фізико-математичних наук, професор, проректор з науково-методичної роботи Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти (м.Ужгород).

Цепенда Ігор Євгенович — доктор політичних наук, професор, проректор з міжнародного співробітництва Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Червінська Інна Богданівна — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Чепіль Марія МIRONIVNA — доктор педагогічних наук, професор Дрогобицького педагогічного університету імені Івана Франка (м.Дрогобич).

Червінський Андрій — студент 4 курсу економічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Чуприна Оксана Євгенівна — аспірант кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика, бібліограф наукової бібліотеки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Щербина Світлана Миколаївна — викладач кафедри іноземних мов Київського міжнародного університету (м.Київ).

Яцків Оксана Степанівна — старший науковий співробітник відділення організації наукової роботи та редакційно-видавничої діяльності, Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ. (м.Івано-Франківськ).

Яців Олександр Михайлович — завідувач методичним кабінетом, Прикарпатського лісгосподарського коледжу.

Яців Світлана Остапівна — асистент кафедри англійської філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

ВІДОМОСТІ ПРО ЧЛЕНІВ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ ТА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЖУРНАЛУ «ГІРСЬКА ШКОЛА УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ»

Беррі Чад — доктор філософії, професор, директор центру досліджень Аппалач (США).

Біда Олена Анатоліївна — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри початкового навчання Уманського державного університету імені Павла Тичини, завідувач лабораторії «Проблеми сільської школи» АПН України (м. Умань).

Бойчук Тетяна В'ячеславівна — доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри фізичної реабілітації Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Грещук Василь Васильович — доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, директор Інституту українознавства.

Грицуляк Богдан Васильович — доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри анатомії і фізіології людини Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Дональд Девіс — доктор соціології, професор Дальтонського державного коледжу (США).

Дзвінчук Дмитро Іванович — доктор філософських наук, професор, декан факультету управлінської діяльності та інформатики Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Калуцький Іван Федорович — доктор сільськогосподарських наук, професор, завідувач кафедри екології та рекреації інституту туризму Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Карпенко Зеновія Степанівна — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри вікової і педагогічної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Котик Тетяна Миколаївна — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри філології та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Кузь Володимир Григорович — доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПН України, професор Уманського педагогічного університету імені Павла Тичини (м. Умань).

Ларіонова Вікторія Костянтинівна — доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Луцан Надія Іванівна — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри природничо-математичних дисциплін початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Лосюк Петро Васильович — кандидат педагогічних наук, член-кореспондент АПН України, директор Яворівської ЗОШ I — III ст. Косівського району.

Марчук Василь Васильович — доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Москалець Віктор Петрович — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної та експериментальної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Москаленко Юрій Михайлович — кандидат філософських наук, професор кафедри філософії, проректор з навчальної роботи Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Орбан-Лембрик Лідія Ернестівна — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Парпан Василь Іванович — доктор біологічних наук, професор, завідувач кафедри біології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Рега Олексій Степанович — кандидат педагогічних наук, професор, директор Педагогічного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Романюк Михайло Дмитрович — доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Руснак Іван Степанович — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри початкової освіти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (м. Чернівці).

Савчук Борис Петрович — доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри туризму і краєзнавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Химинець Василь Васильович — доктор фізико-математичних наук, професор, Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, Заслужений винахідник України. Завідувач кафедри педагогіки, психології та теорії управління освітою, проректор з науково-методичної роботи Закарпатського ІППО (м. Ужгород).

Хороб Степан Іванович — доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури, директор Інституту філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Цепенда Ігор Євгенович — доктор політичних наук, професор, проректор з міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Чепіль Марія МIRONIVNA — доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки Дрогобицького педагогічного університету імені Івана Франка.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Хрущ Василь Дем'янович — кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, головний редактор журналу «Гірська школа Українських Карпат».

Червінська Інна Богданівна — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, відповідальний секретар журналу «Гірська школа Українських Карпат».

Оліяр Марія Петрівна — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Сав'юк Мирослав Іванович — кандидат геолого-мінералогічних наук, доцент, завідувач кафедри географії та природознавства.

Копчак Лілія Василівна — старший викладач кафедри іноземних мов Інституту туризму і менеджменту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Гілецький Йосип Романович — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри географії та природознавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Білавич Галина Василівна — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філології та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Корпанюк Василь Васильович — Заслужений художник України, доцент кафедри декоративно-прикладного мистецтва Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Никорак Ярослав Ярославович — старший викладач кафедри інформатики, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Ткач Тетяна Василівна — лаборант кафедри теорії та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукове видання

Науково-методичний журнал

ГІРСЬКА ШКОЛА УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ. ВИП. 4-5

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Редакційна колегія: Василь Хрущ, Інна Червінська, Йосип Гілецький, Марія Оліяр,
Мирослав Сав'юк, Лілія Копчак, Ярослав Никорак

Літературний редактор: Галина Білавич

Дизайн: Василь Корпанюк

Комп'ютерний набір та коректування: Тетяна Ткач

Верстка: Оксана Микицей

Світлини: Андрій Іваночко, Ігор Дроздовський, Тарас Маланюк, Василь Мельник,
Сергій Микицей, Ярослав Никорак, Василь Корпанюк, Василь Хрущ

«Гірська школа Українських Карпат»
вул. Шевченка, 57

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, 76000
тел. 3-15-74, 71-56-25, fax — (034-22) 3-15-74
mountainschool@pu.if.ua <http://www.pu.if.ua/mountschool>
Телефони редакції - 8-(034-22) - 2-31-47, 50-57-69, 50-10-46
тел. 3-15-74, 71-56-25, fax — (034-22) 3-15-74
E-mail: mountainschool@pu.if.ua <http://gs.frankivsk.org>

**Довідки щодо придбання журналу
за телефонами редакції**

Підписано до друку 14.12.2009. Формат 60x84 1/16
Папір офсетний. Гарнітура Ukrainian Pragmatica. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 30,69. Зам. №
Тираж 1000 прим.

Віддруковано у друкарні видавництва «Лік»
м. Івано-Франківськ,